

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Pracoviště Orální historie – Soudobé dějiny

Bc. Iva Pechová

„Kuličkáři a Zetoráci“

Diplomová práce

Vedoucí práce: Prof. PaedDr. Miroslav Vaněk, Ph.D.

Praha 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 25. 6. 2013

Bc. Iva Pechová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala nejprve svému vedoucímu Prof. PaedDr. Miroslavu Vaňkovi, Ph.D. za cenné rady a podněty jak při samotném výzkumu, tak následném zpracování práce. Dále bych ráda vyjádřila díky Mgr. Jiřímu Hlaváčkovi za jeho odbornou i lidskou podporu při často nejistém tápání v období vzniku práce.

Obrovský dík patří mým rodičům, bez jejichž všestranné podpory bych se k napsání této práce vůbec nebyla dostala. V neposlední řadě děkuji také všem těm, kteří mi „drželi palce“ a vyjadřovali podporu a důvěru v době, kdy jsem sama sobě příliš nevěřila.

OBSAH

1. ÚVOD	5
2. TEORETICKÁ ČÁST	7
2.1. Výběr tématu	7
2.2. Vymezení tématu	8
2.3. Prameny a zdroje	9
2.3.1. Prameny	9
2.3.1.1. Závodní noviny Budovatel/ Zetor: podnikové noviny	10
2.3.1.2. Orálněhistorické rozhovory s pamětníky	11
2.3.1.3. Vzpomínková publikace	12
2.3.1.4. Oficiální materiály podniku o sobě samém	13
2.3.2. Zdroje	14
2.3.2.1. Sekundární literatura	14
2.3.2.2. Internet	15
2.4. Metodologie	16
2.4.1. Orální historie – teoretický úvod	16
2.4.2. Orálně historické rozhovory v projektu	16
2.4.3. Výběr narátorů	18
2.4.4. Problémy při sběru dat	18
2.4.5. Realizované rozhovory	20
2.4.5.1. Rozhovor s D.P. (*1965)	21
2.4.5.2. Rozhovor s M.V. (*1964)	23
2.4.6. Úskalí rozhovoru s „blízkými“ narátory	24
2.4.7. Osobní názor na rozhovory s blízkými narátory	27
2.4.8. Obsahová analýza – teoretický úvod	28
2.4.9. Samotný výzkum	29
2.4.9.1. Problémy při výzkumu	29
3. ANALYTICKÁ ČÁST	31
3.1. Orálněhistorické rozhovory	31
3.1.1. Rozhovor s D.P. (*1965)	31
3.1.2. Rozhovor s M.V. (*1965)	36
3.2. Z historie i současnosti	45
3.2.1. Pod patronátem Zbrojovky - těžké začátky závodu na výrobu ložisek v Brně (1945 – 1947)	45
3.2.2. V Anglii (1947)	49
3.2.3. Zahájení výroby v Brně – Líšni (1947)	50
3.2.4. Problémy pokračují, ale ubývají (1948 – 1950)	52

3.2.5.	Osudová padesátá léta – významné milníky.....	56
3.2.6.	Léta stagnace pro ložiska, vzestupu pro traktory a zlatého věku pro Slovensko (60. -80. léta).....	58
3.2.7.	Novým směrem, novým způsobem (1989 – současnost).....	59
3.3.	Sametová revoluce a cesta k rozchodu	62
3.3.1.	Úvod.....	62
3.3.2.	Podnikové noviny v letech 1989 až 1992.....	63
3.3.2.1.	Čas změn začíná (listopad 1989 – konec roku 1989).....	63
3.3.2.2.	Rok mnoha změn, problémů, tápání a hledání (1990)	69
3.3.2.3.	Kritická ekonomická situace podniku	73
3.3.2.4.	Cesta k tzv. velké privatizaci – vznik divizí.....	78
3.3.2.5.	Zetor a privatizace.....	81
3.3.2.6.	Zaměstnanci podniku – strach o životní úroveň, zaměstnání, budoucnost	85
4.	ZÁVĚR	91
4.1.	Shrnutí.....	91
4.2.	Závěr.....	94
5.	SEZNAM PRAMENŮ, LITERATURY A DALŠÍCH ZDROJŮ	97
6.	PŘÍLOHY.....	100

Abstrakt

Hlavním tématem práce je brněnský průmyslový podnik Zetor. Ten je po desetiletí součástí české (československé) průmyslové historie. Obrovskou roli hrál také v samotném Brně. V této práci se zabývám nejprve jeho historií od prvních dní až po současnost. Zajímalo mě také, jak se v Zetoru odrazily revoluční dny v listopadu 1989, jaké měly důsledky pro podnik i jeho zaměstnance. Dále jsem se podrobněji zaměřila na období mezi léty 1989 až 1992, kdy si brněnský průmyslový gigant prošel několika existenčními ekonomickými krizemi a na to, jak tyto léta prožívali jeho zaměstnanci. Pro řadu z nich byl Zetor něco jako rodinná firma – pracovali zde celý dosavadní profesní život, pracovali zde jejich předci, řada z nich zde potkala své životní partnery a celoživotní přátelství. Proto řada z nich měnící se poměry v podniku vnímala nejen z pracovní, ale i z osobní perspektivy. V neposlední řadě je brněnský podnik výborným příkladem, na kterém je možné demonstrovat řadu kladů i záporů, které s sebou změny po roce 1989 přinesly pro celý československý průmysl a desetitisíce členů dělnických profesí.

Klíčová slova: průmyslové podniky, dělníci, „sametová“ revoluce, ekonomická krize, velká privatizace

The Abstract

The main topic of this thesis is Zetor, an industrial factory in Brno. This factory is a part of Czech (Czechoslovak) industrial history for a long time. His role was also very important in Brno. The first topic was the history of Zetor from its beginning to present years. I was also interested how the changes in November 1989 were visible in Zetor and what were their impact on the factory itself and its staff. I was studying the years between 1989 and 1992 in detail, too. The industrial titan from Brno went through a several economic depressions in these years. What were the reasons of this depressions and their impact on factory's working class? Zetor was a kind of a „family firm“ for most of them. They were working here for years, their ancestors were working here too, they met here their husbands, wives or lifelong friends. A lot of them were impressionable to the changes not only because of their professional but also from their personal perspective. And it is a true, that the Zetor is a really good example of positives or negatives of the post revolution time in Czech industry and tens of thousands members of the working profession.

Key words: industrial factories, workers, the „Velvet“ revolution, economic depression, privatization

1. ÚVOD

Velké průmyslové podniky patřily po dlouhá poválečná desetiletí mezi „tahouny“ hospodářství naší země. Od prvních poválečných let a zejména po únorových událostech v roce 1948 se naprostá většina hospodaření tehdejší republiky soustředila na dvě hlavní odvětví – zemědělství a průmysl. „Fabriky“ se staly neoddělitelnou součástí mnoha měst, dominantními zaměstnavateli většiny jejich práceschopného obyvatelstva – počty jejich zaměstnanců se počítaly po stovkách, nezřídka dokonce po tisících.

Vliv těchto závodů však dalece přesahoval hranice závodu a průmyslového odvětví. Často byly podniky zřizovatelem (před)školních zařízení, poskytovateli bytů či mecenáši sportovních a kulturních klubů, událostí a institucí v daném městě i kraji. Nebylo tedy ojedinělým jevem, že řada lidí prožila svůj život v těsném spojení právě s tímto jedním podnikem.

Chodili do jím zřízených jeslí či mateřské školy, další vzdělávání absolvovali v patronátních základních devítiletých školách, vyučili se či získali maturitu buď ve středoškolském podnikovém zařízení přímo v podniku, nebo za pomoci podnikem vyplácených stipendií, která si v následujících letech odpracovali.

Často bydleli nejprve v podnikových domovech mládeže a následně na svobodárnách nebo v podnikovém bytě. Řada prvků občanské vybavenosti (mateřské školy, různé druhy prodejen, veřejné knihovny, sportoviště, zdravotní střediska apod.) vznikla v rámci (dle dobového tisku) dobrovolných brigád a plnění závazků jednotlivých zaměstnanců i celých pracovních kolektivů daného podniku. Nejen na podnikových dětských a rodinných rekreacích mohli najít či našli své dlouholeté přátele i protivníky, nezřídka také (i opakovaně) životního partnera či partnerku. A tak by bylo možné pokračovat dále.

Jak je tedy patrné z výše uvedeného, v řadě měst byly po určitou dobu velké průmyslové podniky hlavními aktéry, zasahujícími do snad každé myslitelné oblasti lidského života. Poskytovali nejen vzdělání, práci, byt a stravu, ale také velké množství variant náplně volného času a společenských kontaktů. Jistě bychom našli jedince, jejichž valná část života byla nějakým způsobem vždy propojena s daným podnikem.

Osud těchto průmyslových podniků byl po politicko - společenských změnách na konci osmdesátých let v mnoha případech neveselý. Následující roky přinesly velké změny v hospodaření jak státu, tak jednotlivých továren. Některé továrny byly zcela uzavřeny, jiné jsou dnes již jen zlomkem toho, čím bývaly, propustily se tisíce

zaměstnanců. Majetek podniku, často vytvořený v průběhu popracovních brigád a závazků, byl rozprodán nebo chátrá.

Já jsem se rozhodla svoji diplomovou práci zaměřit právě na jeden z těchto velkých průmyslových podniků – národní podnik Zetor Brno.¹ Domnívám se, že (s výjimkou zkrachování, i když ani tomu nebyl zcela dalek) měl všechny výše uvedené atributy. V dalším textu bych ráda ukázala, že sféra jeho vlivu byla ještě daleko širší a obsažnější. Samotný název práce „*Kuličkáři a Zetoráci*“² jsem nakonec zvolila ze dvou důvodů – na jednu stranu jde o něco jako „sebeoznačení“ zaměstnanců dvou největších závodů tohoto brněnského podniku, na druhou stranu jde o kompilaci názvů vzpomínkových a zároveň pravděpodobně jediných publikací k těmto dnešním dvěma již samostatným podnikům, které se mi povedlo najít³.

¹Název Zetor nesl celý brněnský podnik od roku 1976.

² Původní název práce „*Kuličkáři*“ jsem se rozhodla změnit za prvé kvůli shodnému názvu již vydané publikace a za druhé hlavně proto, že při vzniku práce se ukázalo, že název by rozhodně zcela neodpovídal šíři tématu, které jsem se pokusila zpracovat. Původně jsem se chtěla zaměřit pouze na závod ložisek. Dnes je tento podnik známý pod názvem ZKL Brno, a.s. a tento rok uplyne plných 65 let od jeho založení. V průběhu vzniku práce a výzkumu se však ukázalo, že období minulosti, které je pro moji práci stěžejní, tj. polovina 80. let 20. století až počátek 90. let 20. století, vážící se k dnešnímu podniku ZKL Brno, a. s. je daleko složitější, barvitější a prakticky neoddělitelné od historie podobně významného brněnského podniku (dříve závodu či divize) na výrobu traktorů, dnes nesoucího název Zetor Tractors, a.s. . Tyto dva podniky sdílely totiž daleko větší část své historie společně v rámci jednoho tzv. národního, později státního podniku . V rámci tohoto brněnského podniku pak fungovaly odděleně dva majoritní závody(od roku 1991 tzv. divize) – závod ložisek a závod traktorů. Právě z nich v důsledku spleteného porevolučního a privatizačního vývoje vznikly dnešní dva výše zmíněné podniky.

³ Široký, J. – *Kuličkáři*, Brno 1998, 131 stran (publikaci vydalo ZKL Brno, a.s. v roce 1998) a Mazourek, M. – *Zetoráci*, Brno 2003, 197 stran. V tomto případě se jedná sice o autobiografickou publikaci, zaměřenaou především na poměry a události po roce 1990.

2. TEORETICKÁ ČÁST

2.1. Výběr tématu

Pro svoji práci jsem si podnik Zetor Brno zvolila ze dvou hlavních důvodů. První je vlastně částečně zformulován již výše. Zaujala mě velmi spleť historie vývoje podniku, jeho významná role nejen v průmyslové, ale také například společenské či občanské sféře. Domnívám se, že v mnoha ohledech jde do velké míry nejen o velmi ilustrativní případ fungování velkých průmyslových podniků před rokem 1989 a jejich širokého vlivu, ale především toho ukázky toho, jaký osud tyto podniky a jejich „potkal“ po politicko-společenských změnách, vyvolaných listopadovými událostmi na konci osmdesátých let.

Druhý důvod je spíše osobního rázu. Do jisté míry by se dalo hovořit i o jisté formě nostalgie. Naše rodina je totiž také ilustrativním případem propojení výše charakterizovaného propojení soukromého a pracovního života. V Zetoru Brno pracovali jak moji prarodiče z otcovy strany, tak moji rodiče. Pracovala zde řada našich známých, jistou dobu jsme bydleli v podnikovém bytě. Právě v tomto podniku se moji rodiče potkali poté, co se maminka jako stipendistka Zetoru po maturitě stala tatínkovou nadřízenou. Já i sestra jsme strávila řadu prázdninových týdnů na akcích a rekreacích, které finančně či organizačně zajišťoval jeden nebo druhý z „nástupnických“ podniků a zažila třeba Den otevřených dveří tak, jak byl koncipován dříve. Nic z toho se dnes již neorganizuje, nefinancuje, nepořádá.

V závěsu za těmito dvěma hlavními důvody byla řada dalších. I po podrobnějším pátrání po knihovnách a vyptávání v archivech se zdá, že kromě dvou výše uvedených vzpomínkových knih, žádná další publikace či takto koncipovaná práce o podniku nevyšla. Jistým motivem je pro mě také v poslední době stále hlasitější celospolečenské a pozitivně laděné vzpomínání na předrevoluční časy, sociální jistoty či jistotu práce. V neposlední řadě svoji roli sehrála i jistá „fascinace“ tím, co vše bylo možné, aby podnik zajišťoval, do jakých sfér života zasahoval.

2.2. Vymezení tématu

Nejprve bylo třeba si téma vymežit časově. Vzhledem k relativně dobré⁴ dostupnosti hlavního pramene, tj. podnikových novin⁵ a jeho rozsahu jsem volila především podle dvou kritérií. Za prvé to bylo „klima dané doby“ (tj. především politických a společenských událostí, které v sobě nesly či významných mezníků a změn v rámci podniku samotného) a „charakter“ narátorů (tj. věk, období, kdy v podniku pracovali apod.). S ohledem na výše uvedené jsem se nakonec rozhodla ve své práci zaměřit prioritně pro období cca od poloviny 80. let do roku 1992. Spodní hranici jsem určila na základě toho, že se mi bohužel nepovedlo sehnat narátory, pamatující dřívější dobu z vlastní zkušenosti. Horní hranici, tj. rok 1992, jsem zvolila především s ohledem na to, že to je poslední rok fungování závodu ložisek a závodu traktorů pod „společnou vlajkou“ Zetoru^{6,7}.

Z výše vedeného je zřejmé, že směrů, kterými by se moje bádání mohlo ubírat, je celá řada a bude nutné mezi nimi zvolit jen některé. Volila jsem nejen s ohledem na charakter hlavního pramene, ale také s ohledem na to, co mě vlastně zajímá, na co bych se ráda nejen v této práci, ale i sama pro sebe pokusila odpovědět, o čem bych chtěla mít jasnější obraz.

Svoji práci jsem se rozhodla rozdělit na dvě části. V té první se pokusím o stručný, ale výstižný popis historie podniku od jeho vzniku až po současnost. Jako hlavní zdroj bych v této části ráda využila především vzpomínky pamětníků a informace přímo z podniku (oficiální materiály, případně informace zveřejněné na webových stránkách ZKL Brno a.s. a Zetor Tractors a.s.). K formulaci obecnějších závěrů jsem využila informace z několika ročníků podnikových novin.

V této části půjde tedy především o to, za jakých okolností podnik vlastně vznikl, kde, jak a proč padlo rozhodnutí o jeho umístění právě do Brna, kdo stál u jeho zrodu nebo jaký vliv měl brněnský podnik na další vývoj „svého“ průmyslového odvětví. V rámci této kapitoly také mj. ukážu, že i v brněnském podniku bylo několik lidí, kteří byli za svoji obětavost, práci a nápady odměněni mučením, výslechy, vězněním a postihy.

⁴ V období 1950 – 1992 je fond kompletní. Po r. 1992, pravděpodobně v souvislosti s majetkovými a strukturálními změnami v jednotlivých podnicích je situace tristní. Více viz. „*Prameny*“.

⁵ Více viz. „*Prameny*“.

⁶ Více viz. *Sametová revoluce a cesta k rozchodu*.

⁷ Toto časové vymezení je orientační a jak už jsem uvedla prioritní. Nicméně s ohledem na koncepci práce a výpovědi narátorů se nelze vyhnout přesahu časového období jedním, či druhým směrem.

Ve druhé části práce mám v plánu se podrobněji zaměřit na průběh událostí konce roku 1989 v Zetoru a následné více než tři roky, které postupně vedly ke vzniku dnešních dvou samostatných podniků. Jak byly změny po listopadových událostech (ne)přijímány zaměstnanci nebo vedením Zetoru? Jak se projevíly jejich důsledky v oblasti správy podniku, jeho ekonomické situace nebo třeba mezilidských vztahů? Jaké byly okolnosti a důvody vleklých ekonomických potíží podniku? Co vše muselo vedení Zetoru a jeho zaměstnanci překonat na cestě k samostatnosti? Byly zaměstnanci s vývojem spokojeni? Budily v nich přijímané změny radost a optimismus nebo spíše obavy a nejistotu? V neposlední řadě je podle mého Zetor také ukázkou toho, proč a jak se mohlo stát, že řada průmyslových podniků transformační období raných devadesátých let a cestu privatizaci (ne)zvládla. I na tento okruh bych ráda zaměřila svoji pozornost.

K nalezení odpovědí na tyto otázky tentokrát by měly být stěžejním pramenem právě podnikové noviny, jejichž obsah se pokusím vhodně propojit s výpověďmi narátorek, případně dalšími vzpomínkami pamětníků.

2.3. Prameny a zdroje

Ke zpracování výše nastíněných částí jsem využila celou různé druhy zdrojů – pramenné (podnikové noviny Budovatel (Zetor), orálněhistorické rozhovory s pamětníky, oficiální materiály podniku), vzpomínkové publikace podniku, sekundární literaturu a internet.

2.3.1. Prameny

Jak už je patrné z uvedeného, hlavními prameny, se kterými jsem pracovala, byly podnikové noviny a orálněhistorické rozhovory se zaměstnanci podniku. Dále vzpomínkové publikace, vydané podnikem a oficiálně prezentované informace podniku o sobě samém.⁸

⁸ Pokoušela jsem se také získat přístup k archivním materiálům národního/státního podniku Zetor Brno, které jsou uloženy v Moravském zemském archivu v Brně, avšak neúspěšně. Původně mi sice přístup paní ředitelka PhDr. Smutná schválila, nicméně poté mě informovala, že v současné době prochází fond doplněním a kompletací a že o možném studiu materiálů budu vyrozuměna po skončení tohoto procesu. Na toto vyrozumění bohužel stále čekám.

2.3.1.1. Závodní noviny Budovatel/ Zetor: podnikové noviny⁹

Naprostu stěžejními jsou pro mě podnikové noviny Budovatel, které vycházely v týdenním intervalu. O jejich existenci jsem se dozvěděla od jednoho ze svých narátorů. Po poněkud problematičtějším pátrání¹⁰ se mi za pomoci ochotných pracovníků Moravské zemské knihovny podařilo zjistit, že tato knihovna disponuje prakticky všemi výtisky od roku 1950 do roku 1990, kdy místo „*Budovatele*“ začaly vycházet „*Zetor: podnikové noviny*“¹¹. Dostupnost pramene tak byla nakonec až překvapivě dobrá.

Závodní noviny podniku ZKL (Zetor) Brno vycházely v mnou zkoumaném období nejprve pod názvem „*Budovatel*“¹² (do 1990), později pod názvem „*Zetor: podnikové noviny*“ (1991, 1992).¹³ Pod názvem „*Budovatel*“ byly noviny vydávány zpravidla jednou týdně ve středu a tiskly se v tiskárně Rudého práva v Brně. „*Zetor: podnikové noviny*“ byly také týdeníkem, nicméně vycházely již přímo v podniku. Výtisk čítal nejčastěji 4 strany, v době dovolených a období Vánoc vycházely také přílohy s vtipy, tipy a zábavou pro volný čas (křížovky). Jako příloha vycházely také kolektivní smlouvy.

Obsahově by podnikové noviny mohly být pro řadu současných čtenářů velmi překvapivé. Záběr témat je totiž skutečně široký a neomezuje se pouze na pracovní prostředí a podnik jako takový. V určitém směru měly punc denního regionálního tisku, přičemž jeho „regionem“ byl Zetor Brno. Domnívám se, že po jejich přečtení bude jen

⁹ Podnikové noviny byly podle všeho běžnou záležitostí nejen v brněnském Zetoru. Ve Zbrojovce Brno vycházel například „*Zbrojovák*“, ve Škodě Mladá Boleslav zase měli podnikový časopis „*Ventil*“. Ještě v roce 1992 se na stránkách „*Zetoru*“ dočteme: „*Strojírenské závody v Čechách a na Moravě mají ve většině případů svůj časopis, noviny nebo alespoň zpravodaj, zkrátka něco na způsob našeho Zetoru... Zetor patří mezi noviny s největším nákladem (přes 6000 výtisků), na jižní Moravě nás předstihuje Královopolská strojírna (Směr) s 7500 výtisky a První brněnská strojírna (Nápor) s 9000 výtisky.*“ in „*Listujeme v adresáři: Kovácké noviny v Čechách a na Moravě*“ - „*Zetor: podnikové noviny*“, roč. 43, č. 20, 18. listopadu 1992, s. 1.

¹⁰ Noviny bývají v knihovnách vždy uloženy pod svým prvním názvem, což je v případě „*Budovatele*“ „*Líšeňský Budovatel*“.

¹¹ Od těchto novin jsou v knihovně kompletně dostupné první dva ročníky z let 1991 a 1992. Z roku 1993 je to již jen několik čísel. Je zajímavé, že podle sdělení pracovníků knihovny dnes záleží pouze na vůli každé takové instituce, jestli svůj tisk do knihovny dodá či ne. Naproti tomu před revolucí to bylo prý takřka povinné. Takže dokud byl podnik „národním/státním podnikem Zetor“, vycházely noviny pravidelně a bylo zajištěno, aby každý jejich výtisk byl v knihovně archivován. Dovoluji si to přičítat nejen výše uvedené povinnosti archivovat jeden výtisk v regionální knihovně, ale také stěží přehlédnutelné agitační a politické funkce těchto novin, kterou plnily nejen mezi zaměstnanci podniku. Jak se zdá, po změně majitele a hlavně zásadní strukturální změně podniku, kterou prošel právě v roce 1993 se tato snaha evidentně vytrácí.

¹² Do roku 1967 vycházely tyto podnikové noviny pod názvem „*Líšeňský budovatel*“.

¹³ Podrobnější informace o konkrétních orgánech a institucích, zastřešujících vydávání a obsah podnikových novin viz např. Kubiček, J. – *Bibliografie periodik Jihomoravského kraje 1966 – 1985*, Brno – 1990, 430 stran.

málokdo dalek názoru, že (úspěšným) záměrem redakce bylo se alespoň okrajově dotknout jakékoli myslitelné stránky života zaměstnanců podniku¹⁴.

Kromě pravidelně se opakujících a řekněme „očekávaných“ informací, týkajících se výroby a chodu podniku jako takového (např. plnění plánu, růst výroby, přijímání závazků, významné státní či mezinárodní návštěvy, účast na veletrzích, expanze do zahraničí, spolupráce v rámci RVHP atd.) nebo politických a agitačních článků (např. zamyšlení, fejetony, reportáže z výstav k významným výročím či oficiálně organizovaných slavností) se redakce věnuje také řadě volnočasových aktivit zastřešovaných podnikem, činnosti závodního klubu, možnostem kulturního a společenského vyžití. Celá jedna strana je pak pravidelně věnovaná sportu, jelikož ve sledovaném období byl tento průmyslový podnik významným mecenášem všemožných sportovních (nejen vrcholových) oddílů.

Velká část je věnována volnočasovým aktivitám a rekreaci, nechybí různé praktické rady, recepty, inzerce, poděkování, kondolence, gratulace či rubrika „Nejen pro ženy“, v níž se někdy až překvapivě otevřeně řeší více či méně kontroverzní otázky (nedostatečné ocenění ženské práce, náročnost „dvousměnného života“ žen, nedostupnost potravin či produktů, čistota veřejných prostranství v podniku aj.)

Prostřednictvím rozhovorů či reportáží se čtenář může také podrobněji „seznámit“ nejen s organizacemi jako byly podnikový Svaz socialistické mládeže či Revoluční odborové hnutí, ale také například klubem zlepšovatelů či pracovníky, kteří byli z jakéhokoli důvodu shledáni jako následováníhodní a příkladní (a jaké vlastnosti či „jaký/jaká“ by takový pracovník/pracovnice měla být).

2.3.1.2. Orálněhistorické rozhovory s pamětníky

Druhým pramenem, který bych ráda využila, jsou rozhovory s pamětníky. Bohužel, přes počáteční optimistický vývoj se mi k účasti na projektu podařilo získat souhlas pouze dvou narátorek.¹⁵ Z toho důvodu jsem byla nucena původní myšlenku, tj. že rozhovory s pamětníky budou stěžejním pramenem mé práce, opustit a využít tedy tyto rozhovory spíše jako jednu z komponent pro kompletnější obraz o mnou zkoumaném tématu.

¹⁴ Právě tento fakt byl pro mě jako badatelku poměrně velkým oříškem. Za prvé bylo (nejen) časově náročné se v tématech zorientovat, ale hlavně zvolit si témata relevantní pro můj výzkum pokud možno tak, aby práce nenarostla do neudržitelných rozměrů a vyvarovala jsem se tzv. „lovení příliš mnoha zajíců najednou“, tzn. podařilo se mi udržet i tematickou konzistentnost a provázanost práce.

¹⁵ O skutečně problematickém vývoji více viz., *Problémy při sběru dat*.

2.3.1.3. Vzpomínková publikace

Dalším zdrojem pro můj výzkum je „vzpomínková“ kniha, která mě zároveň inspirovala při hledání názvu práce.

Knihu vydalo ZKL Brno a.s. k „50. narozeninám“ závodu a je koncipována jako *„skromné ocenění práce průkopníků ložiskové výroby v dnes již bývalém Československu“*¹⁶.

Jako autor je uveden jeden z prvních průkopníků a zaměstnanců závodu na výrobu ložisek v Brně – Líšni Josef Široký, přestože v té době byl již 24 let po smrti. Jako autor je uveden proto, že naprostá většina kniha je tvořena jeho pamětmi. Velmi podrobně a sugestivně v nich líčí nelehké začátky výroby, spletené cesty, které vedly k založení závodu v roce 1947. I poté je potkávaly nejen více či méně závažné problémy, se kterými se museli vyrovnávat (a většinou i vyrovnali), ale také mnohé, někdy doslova „průkopnické“ úspěchy ve výrobě tohoto strategického výrobku, jakým ložiska byly a jsou. Jeden z pamětníků, Ing. Jan Fröhlich¹⁷, knihu charakterizoval následovně: *„Publikace Kuličkáři popisuje do nejmenších podrobností historické události, jak se postupně vyvíjely. Tyto technické podrobnosti a nutný historický popis událostí je příjemně zpestřen podrobným popisem celého postupu jednání, důležitých momentů a charakteristikou jednotlivých osob. Je možno říci, že Kuličkáři jsou románem o vzniku výroby valivých ložisek. Působí velmi autenticky a vyplývá z něho s jakým nadšením a obětavostí, i přes velké překážky, byla celá záležitost prováděna. Tyto paměti přiblížily atmosféru té doby, vždyť bylo těsně po válce a hledaly se cesty pro naše hospodářství a hledali se také ti, kteří tyto cesty prošlapali.“*¹⁸ Další v ní shledává nejen pokus o autentické zachycení minulosti, se všemi klady i zápory z toho vyplývajících, ale také možnou příjemnou inspiraci pro dnešní techniky: *„Paměti jednotlivce bývají zabarveny osobními názory autora a jsou poplatny době, kdy vznikaly – to platí i pro autora Josefa Širokého. Jeho poctivý, podrobný a technicky i lidsky zajímavý popis začátků výroby valivých ložisek, jak měl sám možnost se ho aktivně zúčastnit, umožňuje nahlédnout do podmínek, které bylo nutno tehdy respektovat. V dnešní přetechnizované konkurenční*

¹⁶ Široký, J. – *Kuličkáři*, Brno 1998, s. 5.

¹⁷ „Ing. Jan Fröhlich byl první poválečným ředitelem ve výrobě ložisek v závodě Pernštejn, ze kterého později vznikl podnik ZKL Klášterec. Ing. Fröhlich vybudoval Technicko-konzultační středisko ložisek, které sehrálo významnou roli ve vytvoření vztahu mezi výrobcí ložisek a spotřebiteli ložisek v bývalém Československu...Ing. Fröhlich je jedním z těch, kteří se významně zasloužili o rozvoj výroby ložisek v Československu.“ in „Poznámka redakce“ in Široký, J. – *Kuličkáři*, Brno 1998, s. 124.

¹⁸ „*Kuličkáři*“ jsou svědectvím o vzniku výroby valivých ložisek (slovo pamětníka)“ in Široký, J. – *Kuličkáři*, Brno 1998, s. 124.

atmosféře může být četba pamětí neobvyklým zážitkem pro mladé techniky, zvyklé na počítače, a nostalgickou vzpomínkou pro pamětníky.“¹⁹

Volba autora podle mého názoru rozhodně nebyla náhodná – samotný životní osud Josefa Širokého by stál za pečlivější zpracování. Nejenom, že jeho život byl až osudově spjat a ovlivněn tímto podnikem, zároveň i on, podobně jako mnoho jeho současníků, kteří se zasloužili o rozkvět poválečného průmyslu a podíleli se na jedněch z nejdůležitějších kroků vedoucích k co nejrychlejší „normalizaci“ válkou zdecimovaného života v Československé republice, se stal obětí tehdejší politické situace.²⁰

2.3.1.4. Oficiální materiály podniku o sobě samém

Dalším, spíše doplňkovým okruhem pramenů, jsou oficiální materiály podniku o sobě samém²¹.

Těmito materiály jsou především text ředitele ZKL Brno a.s. Ing. Jana Otoupalíka, který vznikl v roce 2007 jako příspěvek k výročí 60 – ti let výroby ložisek

¹⁹ „Z pohledu bývalého náměstka ředitele Výzkumného ústavu valivých ložisek (VÚVL) Brno“ in Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 125. Autorem textu je Dr. Ing. Jan Moravus, který pracoval ve výzkumu od července 1954 a většinu z prvních „kuličkářů“ znal osobně.

²⁰ V květnu 1951 byl hlavní dispečer Josef Široký spolu se svými kolegy – podnikovým ředitelem Ing. Stanislavem Dvořákem, hlavním technologem Josefem Šeptákem, vedoucím technicko – hospodářského podniku Janem Hrabčíkem, vedoucím obchodního úseku Antonínem Sýsem a vedoucím provozu ložisek a zároveň bývalým tajemníkem strany Josefem Konečným zatknut StB a uvězněn. Podle vzpomínek Širokého dcery, Marie Mohlerové, absolvovali uvěznění a jejich rodiny řadu výslechů a několikrát jim v noci prohledávali byt. Přitom však byly rodiny zatčených dlouhé měsíce ponechávány v nejistotě a neměly o svých otcích jedinou zprávu, což se pochopitelně odrazilo na psychickém a fyzickém stavu jejich členů. Výše uvedení pracovníci byli nařčeni ze záměrných sabotáží a nepřátelské činnosti a hrozil jim dokonce trest smrti. Vyšetřování, trvající více než šest měsíců, nedokázalo usvědčit obviněné z nepřátelské činnosti, takže byli odsouzeni „jen“ za to, že podnik špatně spravovali. Protože celá peripetie trvala prakticky dva roky, vyneseny trest si odpykali vlastně už v rámci vazby a byli tedy propuštěni. Zdraví a další život nejen jejich, ale i jejich rodin, zůstaly nenávratně poznamenány. O to zajímavější je, že dva z nich – Josef Šepták a právě Josef Široký – se do podniku k výrobě ložisek vrátili a setrvali zde (byť na jiných postech) až do svého odchodu do důchodu. - Podrobněji viz., *Kriminál jako odměna za práci*“ a, *Z kroniky závodu ZKL Brno 1950 -1953 (Období závrtného rozvoje*“ in Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 119 – 122.

Josef Široký zemřel 14. března 1976, a přestože mu na stránkách *Budovatele* rozhodně nebyl věnován tak prociťtý nekrolog jako jiným (režimem nesouzeným) „zasloužilým“ zaměstnancům podniku, dostalo se alespoň projevu úcty na titulní straně listu: „Dne 14. března zemřel ve věku 73 let jeden z těch, kteří stáli u zrodu výroby ložisek v Líšni, s. Josef Široký. Byl zaměstnán ve Zbrojovce od roku 1936. V r. 1947 byl pověřen zavedením výroby ložisek v závodě v Líšni. Prošel jejími těžkými začátky a problémy a dočkal se i radostných výsledků a zvládnutí sériové výroby. Měl vzácný poměr k lidem. Byl vzorem obětavosti v práci a prvá léta našeho závodu jsou nerozlučně spjata s jeho jménem. Jeho bývalí spolupracovníci na něho rádi a s úctou vzpomínají.“ viz. „Vzpomínají s úctou“, *Budovatel* - závodní noviny CZV KSČ, ZV ROH a vedení podniku ZKL Brno, roč. 27, č. 12 (1158), 23. 3. 1976, s. 1.

²¹ Jistě by se do tohoto okruhu dala počítat i výše uvedená publikace Josefa Širokého, nicméně s ohledem na její koncepci jsem se nakonec rozhodla ji prezentovat samostatně.

v dnešním ZKL Brno, a.s.²² a oficiální stránky „nástupnických“ podniků ZKL Brno a.s.²³ a Zetor Tractors a.s.²⁴.

2.3.2. Zdroje

Vedle pramenných materiálů jsem při studiu a zpracování tématu této práce přečetla a použila poznatky z celé řady odborných publikací. Cenným zdrojem informací, nápadů a podnětů mi byl samozřejmě internet.

2.3.2.1. Sekundární literatura

Tento druh zdroje by podle mého názoru bylo vhodné rozdělit na dvě základní skupiny publikací – tj. na ty, které jsem využila při volbě co možná nejvhodnější metody ke zpracování svého tématu a na ty, které mi pomohly se v tématu konkrétněji zorientovat a poskytly mi jasnější obraz např. o jistých obecněji platných skutečnostech v oblasti průmyslových podniků a dobového politického a společenského kontextu.²⁵ Třetí skupinu pak tvoří ty knihy, u nichž jsem toto vymezení neshledala až tak jasně rozlišitelným.²⁶

a) Metodologické publikace

Do této kategorie jsem zařadila zejména ty knihy, které pojednávají obecně o společenskovědním výzkumu (přičemž mě zajímaly především pasáže o výzkumu kvalitativním).²⁷ Druhým velkým oddílem jsou publikace věnované přímo orálněhistorické metodologii a práci na/v orálněhistorickém výzkumu.²⁸

²² Osobní archiv jedné z narátorek. (Přidat jako přílohu?)

²³ Viz.: <http://www.zkl.cz/cs/o-nas/o-spolecnosti> (náhled 10. 5. 2013) a <http://www.zkl.cz/cs/o-nas/historie-koncernu-zkl> (náhled 10. 5. 2013).

²⁴ Viz.: <http://www.zetor.cz/> (náhled 10. 5. 2013) a <http://www.zetor.cz/historie> (náhled 10. 5. 2013).

²⁵ Pro větší přehlednost a orientaci čtenáře jsem se podle tohoto principu rozhodla rozdělit také „*Seznam pramenů, literatury a dalších zdrojů*“ na konci této práce.

²⁶ Ke každé skupině uvádím pouze několik příkladů. Kompletní soupis použité literatury viz. „*Seznam pramenů, literatury a dalších zdrojů*“.

²⁷ Např.: Hendl, J. – *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*, Praha 2008, 407 stran; Eco, U – *Meze interpretace*, Praha 2004, 330 stran; Disman, M. – *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka uživatele*, Praha 2000, 374 stran; Strauss, A., Corbin, C. – *Základy kvalitativního výzkumu. Postup, techniky, metody zakotvené teorie*, Boskovice 1999, 196 stran.

²⁸ Např.: Vaněk, M., Mücke, P. – *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*, Praha 2011, 293 stran; Vaněk, M. – *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*, Praha 2008, 112 stran; Thompson, P. – *The Voice of the Past: Oral History*, Third edition. Oxford 2000, 368 stran.

b) *Faktografické/historické publikace*

Tuto skupinu použité literatury tvoří publikace, které mi umožnily se podrobněji seznámit s politicko – společenským kontextem doby nejen na československé, ale také na mezinárodní úrovni.²⁹ Dále jsem se m zařadila knihy, které se věnují konkrétním událostem, lidem, dokumentům či organizacím.³⁰

c) *Další publikace* (opět si úplně nevím rady s názvem)

Do této poslední skupiny jsem se rozhodla zařadit ty publikace, které jsou z mého hlediska stěží zařaditelné do jedné ze dvou předchozích. V tomto směru jde převážně o publikace orálně historické, které v sobě kombinují například metodologický úvod a redigované přepisy rozhovorů³¹ nebo publikace, které tvoří „jen“ redigované přepisy a krátké úvodní slovo³². Případně jsem sem zařadila knihy, u nichž je zřejmé, že vznikly na základě vědeckého výzkumu, nicméně jejich forma podle některých názorů zcela neodpovídá užívaným odborným standardům³³.

2.3.2.2. Internet

Kromě oficiálních webových stránek obou dnešních nástupnických podniků, jsem k hledání informací či publikací využívala portály Moravské zemské knihovny v Brně³⁴, Moravského zemského archivu v Brně³⁵, Národní knihovny v Praze³⁶ a knihoven Univerzity Karlovy v Praze³⁷. Dále byly použity vyhledávací portál Google³⁸, internetová encyklopedie Wikipedia³⁹, internetová

²⁹ Např.: Cuhra, J. A kol. – *České země v evropských dějinách, díl IV.- od roku 1918*, Praha, Litomyšl – 2006, 358 stran; Rataj, J., Houda, P. – *Československo v proměnách komunistického režimu*, Praha – 2010, 455 stran; Johnson, P. – *Dějiny 20. století*, Praha 2008, 845 stran; Hobsbawn, E. – *Věk extrémů. Krátké dvacáté století 1914 – 1991*, Praha 1998, 627 stran.

³⁰ Např.: Tůma, O. – *Zítří zase tady!: Protirežimní demonstrace v předlistopadové Praze jako politický a sociální fenomén*, Praha 1994, 84 stran; Hazan, A.B. – *Gorbachev and his enemies: the struggle for perestroika*, USA 1990, 335 stran; Suk, J. – *Labyrintem revoluce: aktéři, zápletky a křížovatky jedné politické krize : (od listopadu 1989 do června 1990)*, Praha 2003, 507 stran.

³¹ Např. Otáhal, M., Vaněk M. – *Sto studentských revolucí: studenti v období pádu komunismu – životopisná vyprávění*, Praha 1999, 859 stran.

³² Např.: Frýdlová, P. – *Ženám patří půlka nebe*, Praha 2007, 332 stran.

³³ Např.: Frýdlová, P. (editorka) – *Všechny naše včerejšky I. (2.)*, Praha 1998, 207 stran (239 stran).

³⁴ www.mzk.cz.

³⁵ www.mza.cz.

³⁶ www.nkp.cz.

³⁷ <http://www.cuni.cz/UK-320.html> (náhled 18. 5. 2013).

³⁸ www.google.com.

³⁹ www.wikipedia.org.

verze časopisu Biograf⁴⁰, internetová verze obchodního rejstříku⁴¹ a další webové stránky, na nichž jsem hledala především materiály k metodologii práce s novinami⁴².

2.4. Metodologie

2.4.1. Orální historie – teoretický úvod

Pokud bych si neměla odpustit definici toho, co to vlastě orální historie jde, použila bych asi tuto: „*Jedná se o řadu propracovaných, avšak stále se vyvíjejících postupů, jejichž prostřednictvím se badatel v oblasti humanitních a společenských věd dobírá nových poznatků, a to na základě ústního sdělení osob, jež byly účastníky či svědky určité události, procesu nebo doby, které badatel zkoumá, nebo osob, jejichž individuální prožitky, postoje a názory mohou obohatit badatelovo poznání o nich samých, případně o zkoumaném problému obecně.*“⁴³

Jinak řečeno, jedná se nejprve o nahrání rozhovorů mezi vhodně zvoleným narátorem a v teorii a studovaném tématu zblhlým badatelem – tazatelem. Rozhovory se poté přepíší a tyto přepisy jsou dále vhodně zpracovány - buď konkrétně pro daný projekt (jako tomu bylo i v mém případě) nebo do mezi badateli přijaté formy, v níž se poté ukládají do archivu nebo knihovny k dalšímu možnému využití.

Názory na to, jestli je orální historie vědeckým oborem sama o sobě nebo „jen“ metodou využívanou v rámci (nejen) historického kvalitativního výzkumu se různí jak na mezinárodním, tak na českém poli. Přestože podle mého názoru v českém badatelském prostředí zatím převažují názory, klanící se k orální historii jako jedné ze společenskovědních metod výzkumu, pozice orální historie coby samostatného oboru sílí a je řada badatelů, kteří jsou názoru, že samostatným oborem je.⁴⁴

2.4.2. Orálně historické rozhovory v projektu

Jak už jsem zmínila v úvodu, původně jsem plánovala orálněhistorické rozhovory s pamětníky využít pro svou práci jako stěžejní pramen. Nicméně se

⁴⁰ www.biograf.org.

⁴¹ <https://or.justice.cz/ias/ui/rejstrik>.

⁴² <http://antropologie.zcu.cz/obsahova-analyza-formalni-obsahova-analyza-quantitativni-obsahova-analyza>; <http://writing.colostate.edu/guides/guide.cfm?guideid=61>; <http://ikaros.cz/obsahova-analyza-jako-nastroj-vyzkumu-medialniho-sdeleni-recenze> a především <http://depts.washington.edu/uwmcnair/chapter11.content.analysis.pdf>.

⁴³ Vaněk, M.- Mücke, P.- *Třetí strana trojúhelníku – teorie a praxe orální historie*, Praha 2011, s. 9.

⁴⁴ Podrobněji viz např.: Vaněk, M.- Mücke, P.- *Třetí strana trojúhelníku – teorie a praxe orální historie*, Praha 2011, s. 11 – 29.

v průběhu výzkumu ukázalo, že se mi bohužel nepodaří získat takový počet narátorů, ochotných se do projektu zapojit, aby na základě jejich výpovědí bylo možné vyvodit nějaký relevantní závěr.⁴⁵ Zajímavé je, že pokud už se narátoři rozhodli pro rozhovor, neměli problém s jeho zveřejněním ani nevyžadovali anonymizaci. Na druhou stranu všichni ti, kteří participaci odmítli, nepřistoupili ani na anonymizaci, ani k natočení rozhovoru s tím, že by zveřejněn nebyl.

Proto jsem se rozhodla získané rozhovory využít „alespoň“ jako doplňkový pramen, který práci oživí a dodá jí podle mého názoru zajímavější rozměr. Další pozitivum, které s sebou tyto rozhovory (i přes své nedostatky) přinesly, byly zajímavé nápady a postřehy, kam by se dala směřovat pozornost nejen v rámci této práce, ale také případného dalšího výzkumu. V neposlední řadě jsem se dostala prostřednictvím narátorů ke zdrojům a informacím, které bych někde jinde stěží získala, pokud by mě vůbec napadlo, že nějaký takový pramen či zdroj existuje. Na tomto místě bych také ráda konstatovala, že komunikace s oběma podniky byla naprosto bezvýsledná. Při snaze o telefonický kontakt jsem byla odkázána na elektronickou komunikaci prostřednictvím mailu. Na tu mi však již nikdo neodpověděl. Mé dotazy, týkající se existence a případné dostupnosti archivních materiálů podniku, zůstaly zcela bez odpovědi. Stejně tomu bylo také např. v případě, kdy jsem se na podniky obrátila s prosbou o pomoc při hledání publikací, které o jejich podnicích vyšly například u příležitosti významných výročí podniku.

Nakonec se také ukázalo, že i zamítnuté (byť často již přislíbené) rozhovory mohou být v něčem přínosné⁴⁶ a vypovídající. Přestože každý z narátorů, který se nakonec rozhodl na projektu neparticipovat, volil jiný způsob odmítnutí účasti (nedoporučili jim to rodinní příslušníci, časové důvody apod.), všichni do jednoho nakonec přiznali, že hlavním motivem, proč se nechtěli do projektu zapojit byl strach o zaměstnání. I když jsem se snažila vysvětlit, že pokud sami narátoři nebudou o svém rozhovoru nikde hovořit, tak prakticky není možnost, aby se o jejich účasti na projektu někdo dozvěděl, zůstali neoblomní s tím, že „člověk nikdy neví, co kde na koho můžou vytáhnout“. Tazatelku to zaujalo především v tom ohledu, že právě onen „strach o zaměstnání“ je společný všem realizovaným rozhovorům. Všichni narátoři se shodli za prvé v tom, že každý se dnes bojí o práci a také v tom, že se radikálně zhoršily

⁴⁵ O důvodech tohoto stavu a problémech, které výzkum zkomplikovaly se podrobněji rozepisují v části „Problémy při sběru dat“.

⁴⁶ Například o tom, že v brněnském podniku vycházely podnikové noviny, jsem se dozvěděla také pouze díky jednomu z oslovených narátorů (do projektu se nakonec nezapojil).

mezilidské vztahy na pracovišti – vytratila se úcta a kolegiálnost, naopak se jedná z pozice síly a moci⁴⁷.

2.4.3. Výběr narátorů

Pro výběr narátorů pro mě bylo stěžejní, aby byli dlouholetými zaměstnanci alespoň jednoho ze dvou dnešních podniků a zažili tedy:

a) situaci a fungování podniku před rokem 1989

b) období postupného rozchodu tehdejšího závodu ložisek a závodu traktorů

c) pracovali nebo pracují alespoň několik let v současných nástupnických podnicích ZKL Brno a.s. nebo Zetor Tractors a.s.⁴⁸

Šlo v podstatě o jediná kritéria. Ostatní kritéria jako pohlaví, věk, vzdělání či postavení v rámci podnikové hierarchie jsem s ohledem na charakter výzkumu nepovažovala za relevantní.

Jako první potenciální narátorku jsem oslovila svoji maminku. Ta s rozhovorem přes jistou nervozitu souhlasila. Po jeho natočení se sama od sebe angažovala do role gatekeepera a nabídla mi několik kontaktů na své blízké spolupracovníky nebo přátele, kteří ji napadali jako vhodní kandidáti na rozhovor. K realizaci rozhovorů nakonec nedošlo a já jsem byla nucena změnit koncepci práce a způsob zpracování tématu. Prostřednictvím svého tatínka jsem pak získala alespoň druhou narátorku – dlouholetou zaměstnankyni Zetoru a rodinnou kamarádku, narátorku M. V.

2.4.4. Problémy při sběru dat

Obávám se, že v tomto směru se bohužel nelze obejít bez poněkud podrobnějšího popisu. Domnívám se však, že to ve výsledku není na škodu. Jednak proto, že do jisté míry osvětluje důvody a nutnost jistých koncepčních změn, o kterých

⁴⁷ K donášení na druhé jsou zaměstnanci dokonce pobízeni zaobalenou cestou v rámci marketingově motivačních kampaní, jako je např. „Staň se Zetorákem“ nebo prostřednictvím tzv. „Etického kodexu“. Tyto kampaně a jejich cíle, tj. „upozornit na podvodné nebo neetické jednání“ jsou podpořeny existencí speciálního emailu na stránkách podniku, z něhož lze údajně anonymně odeslat „podněty k prošetření“. Podrobněji viz. <http://www.zetor.cz/upozorneni-na-neeticke-ci-podvodne-jednani> a rozhovor s M.V. .

⁴⁸ To považuji za důležité především kvůli komparaci poměrů v podnicích před rokem 1989 a po tomto roce.

jsem hovořila výše. Za druhé si dovoluji doufat, že v nich snad najde inspiraci nebo poučení některý z dalších badatelů či badatelek. V neposlední řadě je to praktická ukázka toho, co všechno může způsobit či zkomplikovat výzkumný projekt.

Jestliže u podnikových novin jistou počáteční nejistotu ohledně dostupnosti materiálu vystřídala radost ze zjištění, že fond je pro mé účely kompletní, bylo tomu u sběru dat ve formě orálněhistorických rozhovorů přesně naopak. Prakticky celý projekt provázely skutečně různorodé komplikace a problémy. Vedle vážného onemocnění jedné z narátorek a finančních problémů tazatelky, kvůli kterým jsem musela některé rozhovory odložit, protože jednoduše „nebylo na cestu“ vykrystalizoval problém nejzávažnější – nečekaný nedostatek narátorů. Píši úmyslně „nečekaný“, protože původně se situace vyvíjela velmi pozitivně a účast na projektu předběžně přislíbili všichni oslovení narátoři.

Všechny tyto potenciální účastníky projektu oslovila po mém souhlasu narátorka D. P., která se velmi ochotně ujala role gatekeepera. Někteří sice zpočátku váhali, nicméně nakonec s rozhovory souhlasili. Bohužel, shodou výše uvedených nepříznivých okolností došlo k odložení realizace rozhovorů cca o 9 měsíců. Během této doby jsem byla s narátory v kontaktu a o projektu a jeho problémech jsem je informovala jak prostřednictvím mailu, tak narátorky D. P., která s některými z potenciálních účastníků udržuje přátelské vztahy a poměrně pravidelně se scházejí.

Jakmile nepříznivé okolnosti alespoň částečně pominuly, kontaktovala jsem telefonicky narátory znovu s tím, že bychom se zároveň domluvili na konkrétním termínu. V této fázi, byla patrná velká zdrženlivost jedné z narátorek. Nicméně po objasnění nejasností a vysvětlení účelu projektu (tj. že jde o diplomovou práci a nikoli jakýsi druh investigativní reportáže) váhavě souhlasila. Moje radost však byla předčasná – několik hodin před plánovaným rozhovorem mi tato oslovená narátorka volala s tím, že se moc omlouvá, ale že se projektu nezúčastní. Původně to zdůvodnila tím, že má neteř, studující žurnalistiku a ta že ji důrazně varovala před tím, aby komukoli poskytovala jakékoli rozhovory, zvláště v případě, že mají být nahrávány a někde archivovány. Narátorce prý také uvedla několik konkrétních příkladů z vlastní praxe, kdy se dostala k materiálům, které neměly být bez souhlasu autora přístupné⁴⁹. Bohužel,

⁴⁹ Narátorka se na svoji neteř obrátila proto, že prý byla velmi nervozní z představy, že by měla mluvit na nahrávací zařízení a chtěla od ní vědět, jak takový rozhovor může vypadat a co od jeho průběhu může očekávat. Zde svoji roli bohužel opět sehrála negativní shoda okolností. Domnívám se, že pokud by narátorka neměla jinou možnost, kde se na podobu průběhu rozhovoru zeptat, obrátila by se těmito obavami nejspíše na narátorku D.P. a díky tomu bych měla možnost jí vše vysvětlit. Samozřejmě ani tak bych neměla jistotu, že se projektu rozhodne zúčastnit, nicméně rozhodně by ta šance byla lepší, než když ji vlastní neteř až vyděsila scénáři „co všechno se může stát“ a „kdo všechno se k tomu může dostat“.

v tu chvíli již jakékoli mé snahy o vysvětlení, že metodologie a (především etické) principy, uplatňované při práci v orální historii jsou s těmi žurnalistickými naprosto nesrovnatelné, byly marné. Nepomohla ani ujištění, že v rozhovorech vůbec nejde primárně o podnik jako takový, ale o její vlastní životní příběh jako dlouholeté zaměstnankyně podniku. Narátorka s mnoha omluvami odmítla rozhovor s tím, že v případě, že by se o jejím rozhovoru dozvěděl někdo z vedení podniku, přišla by určitě o zaměstnání a to že si nemůže dovolit.⁵⁰

Zanedlouho se začala projevat negativní stránka původně velmi příznivých okolností – tj. že všichni nárátoři se mezi sebou velmi dobře znají. Při domlouvání rozhovoru totiž tento fakt napomohl nerozhodným či váhajícím, aby se do projektu zapojili. Nyní se vše obrátilo nepříznivým směrem a všichni nárátoři rozhovory odmítli⁵¹. Původně každý z nich volil jiné zdůvodnění neúčasti – časová tíseň, nepřítomnost v místě bydliště z důvodu dovolené nebo zdravotní důvody. Avšak poté, co jsem se jim pokoušela dát najevo, že tedy není problém se domluvit na vhodnějším termínu, že nyní budu mít daleko více možností se v místě jejich bydliště vyskytovat, se mi dostalo vždy stejné odpovědi – ať se nezlobím, ale že mi nechtějí blokovat termíny, ať se obrátím na někoho jiného, protože oni „mluvit rozhodně nebudou, protože nechtějí přijít o práci.“⁵²

Bohužel, přes veškerou snahu o uklidnění situace se mi jejich rozhodnutí zvrátit nepodařilo. Z původních sedmi nárátorů z dnešního podniku ZKL Brno a.s. mi zůstala jen náratorka D. P., takže jsem byla donucena poměrně hledat jiné způsoby zpracování tématu.

2.4.5. Realizované rozhovory

V tomto úvodu bych se chtěla zaměřit pouze na podrobnější popis okolností a podmínek, za jakých vznikly a rozhovory zhodnotit – tedy jaké klady a zápory v sobě rozhovory nesou⁵³. Myslím si, že tato část by mohla být přínosná i inspirativní. Nakolik v pozitivním či negativním smyslu slova nechávám na individuálním posouzení.

⁵⁰Narátorka je zaměstnankyní ZKL Brno a.s. .

⁵¹Od dvou z nárátorů jsem se dozvěděla, že jim výše uvedená náratorka volala poté, co mluvila se svou neteří a „varovala je“.

⁵² Převzato z mailové korespondence s jedním z nárátorů. Myslím si, že za pozornost stojí také fakt, že ve chvíli, kdy jsem odmítnuvší nárátoře poprosila o kontakt na někoho, kdo by z jejich pohledu byl „vhodnější pamětník“ (například zaměstnanec podniku, který je dnes již v důchodu a nemusí se tedy bát ztráty zaměstnání), všichni až na jednoho odmítli – buď že nikoho takového neznají, anebo že se bojí, aby se na ně dotyční nenaštvali. Jeden nárátor už mi odpověděl jen ve smyslu, že mě důrazně žádá, abych jej již nekontaktovala a email i telefon vymazala. A že pokud tak neučiním, bude si na mě stěžovat na fakultě.

⁵³ Karty obou nárátořek i záznamy o rozhovoru jsou součástí této práce jako přílohy.

Osobně jsem názoru, že i přes níže specifikované chyby jsou rozhovory cenným pramenem nejen pro tuto práci, ale i jako možný zdroj poučení pro další badatele.

Domnívám se, že obecně největší chybou všech rozhovorů je fakt, že jsou to rozhovory vedené s rodinnými příslušníky či velmi blízkými osobami. Takovéto rozhovory jsou podle mě problematické hned v několika ohledech. Před badatele staví nečekané komplikace například při analýze či interpretaci, jejichž vyřešení je mnohdy velmi problematické například z etického hlediska. Myslím si, že se jedná o problematiku, kterou by bylo možné se zabývat v rámci samostatné vědecké práce. Jsem si tedy vědoma toho, že můj následující pokus o analýzu možných komplikací, problémů či chyb v mnou vedených rozhovorech v rámci tohoto projektu nebude pravděpodobně vyčerpávající a dost možná ne každý čtenář se ztotožní s mým výběrem sporných bodů, nicméně pevně věřím, že i tak bude tato část mé práce zajímavá a přínosná.

2.4.5.1. Rozhovor s D.P. (*1965)

Jak už jsem uvedla výše, šlo o první rozhovory v projektu vůbec a narátorka je moje maminka. Oba rozhovory proběhly u narátorky doma a přímo v jejich průběhu se nevyskytly žádné problémy. Narátorka působila poměrně uvolněně, nebylo žádné téma, na které by si odmítla povídat nebo si při něm přála vypnout nahrávací zařízení. U druhého rozhovoru na ní byla s ohledem na nepříliš příhodný zdravotní stav patrná větší únava. Oba rozhovory jsou oproti běžně doporučované praxi poměrně krátké. Vzhledem k tomu, že i neuchovaný první rozhovor nepřesáhl hodinu času, přičítám tento fakt především tomu, že jde o rozhovor mezi dvěma blízkými osobami. Nicméně nelze popřít ani tu možnost, že stopáž prvního rozhovoru je ovlivněna jeho opakováním⁵⁴.

Rozhovory s narátorkou D. P. jsou dva, i když ve skutečnosti se jedná až o druhý a třetí rozhovor v pořadí. Bohužel, kvůli technickým problémům v podobě vyhořelého harddisku, se původně první rozhovor nepodařilo uchovat⁵⁵. První rozhovor jsme tedy musely s narátorkou realizovat znovu - asi o dva měsíce později. Nemyslím si, že by se obsahově až příliš lišil od rozhovoru prvního a na rozdíl třeba od rozhovoru druhého či dalších rozhovorů s jinými „blízkými“ narátory ještě tolik netrpí chybou, kterou považuji za jednu z poměrně častých u takovýchto rozhovorů – jen stěží se u nich dosahuje podoby skutečného vyprávění. Je to samozřejmě velkou měrou dané

⁵⁴ První rozhovor je kratší než druhý. První má cca 52 minut, druhý přibližně 68 minut. Neuchovaný první rozhovor měl také cca hodinu.

⁵⁵ Prvním poučením tedy zní se zálohou rozhovoru neotálet.

způsobem vedení rozhovoru a na praxi tazatele jako takového a jeho umění rozhovor vést, nicméně všechny mé rozhovory s blízkými příslušníky (v této práci) mají podle mého názoru charakter spíše strukturovaného interview než vyprávění. Jen málokdy se mi podařilo dosáhnout toho, aby narátorka „vyprávěla“ sama od sebe.

Místy mají rozhovory bohužel i poněkud křečovitou formu, jsou v nich na první pohled zbytečné otázky a odpovědi, u kterých je z logiky věci (tj. z faktu že rozhovor je veden mezi matkou a dcerou), každému zřejmé, že se obě bavíme o věcech a faktech nám všeobecně známých. Na druhou stranu se v rozhovoru také objevují pasáže, ve kterých jakoby si narátorka uvědomila přítomnost diktafonu - snaží se vypadat jako „cizí“, jakoby jí šlo o to, aby nebylo poznat, že jde o rozhovor mezi dvěma blízkými osobami. Stejně tak se do stejné role občas stavím v rozhovoru i já, jakožto tazatelka.⁵⁶ To podle mě může mít například za následek, že na někoho rozhovor nebude působit autenticky a bude vyvolávat pochybnosti o jeho vhodnosti k dalšímu badatelskému využití.

Je na posouzení jiných, nakolik je na vině moje případná nedostatečná praxe, blízký vztah k narátorům nebo kombinace obou těchto faktorů, nicméně i přesto jsou podle mě rozhovory pro práci použitelné.

Mezi oběma rozhovory je také nezvykle velký časový odstup, který vznikl nejprve vlivem nepříznivé finanční situace a poté vážnými zdravotními komplikacemi narátorky. Ty ji jistou dobu akutně ohrožovaly na životě, což se poté dost pravděpodobně odrazilo i ve druhém rozhovoru⁵⁷.

Závěrem bych uvedla bych následující: oba rozhovory mají své klady i zápory, přičemž i to, co je klad a co zápor nemusí být vždy zcela zřetelné. Osobně považuji za chybu velký časový rozestup mezi oběma rozhovory, fakt, že si s narátorkou často skáče do řeči a že první rozhovor se musel točit dvakrát. Především druhý rozhovor má podle mě spíše formu strukturovaného interview než životopisného vyprávění, což v rámci tohoto projektu nepovažuji za až tak problematické, nicméně se domnívám, že to trochu ubírá na „hodnotě“ rozhovoru pro další badatelské využití.

Fakt, že jde o rozhovor s tak blízkým člověkem, je na tomto místě jen stěží detailně možné rozebrat. Nicméně pokus o můj pohled na daný problém a otázky, které ve mě tento typ rozhovoru vyvolal, je k nalezení níže. Ve zkratce bych uvedla, že i

⁵⁶ Zde mám na mysli například situaci, kdy narátorka i přesto, že o svých bratrech už hovořila, najedou používá formulace jako „Jarek, to je můj prostřední brácha“ nebo když já se ptám na povolání bratrů: „No a třeba jako, jako dyž si říkala, že ten prostřední brácha říkal, že by ti rači zlámal nohy, než by tě nechal jít na servírku, oni dělali, oni dělali co teda?“.

⁵⁷ Například poněkud smířlivější přístup k rodičům, snaha některé životní události popsat „v lepším světle“ apod.

v případě rozhovoru s D. P. byl blízký vztah kladem ve větší důvěře, kterou ve mně narátorka měla, v menší nervozitě a vlastně byl to náš blízký vztah, který umožnil rozhovor vůbec realizovat⁵⁸. Pokud jde o hlavní zápory, které by mi mohly být vyčteny, domnívám se, že v mém případě je to hlavně možná těžko zvládnutelný požadavek na dostatečný nadhled a odstup při zpracovávání rozhovoru. Myslím si ale, že s ohledem na téma práce to není zcela zásadní problém, protože nejenže se netýká našeho vzájemného vztahu a osobního života, ale zároveň jsem řečené konfrontovala i s obsahy jiných pramenů a zdrojů. Časté skákání do řeči či „překřikování se“ přičítám také našemu blízkému vztahu. Patrná je také již zmíněná „křečovitosť“, kdy se buď já, nebo narátorka snažíme vystupovat jako vzájemně si cizí osoby, i když je zřejmé, že se bavíme o tématech, která obě známe. Ta podle mě může rozhovoru ubrat na autenticitě a důvěryhodnosti.

2.4.5.2. Rozhovor s M. V. (*1964)

Na nápad oslovit narátorku mě přivedl můj tatínek, který rozhovor také zprostředkoval. Je to naše rodinná přítelkyně a celou svoji dosavadní pracovní kariéru působí v Zetoru. Jak následně vyplynulo z rozhovoru, vazby narátorky rodiny k brněnskému podniku jsou skutečně úzké a dlouholeté.

Oba rozhovory se natáčely na žádost narátorky v mém místě bydliště v Brně. Vznikly s necelým měsíčním rozestupem. Druhý rozhovor má delší stopáž než první, což je dané především tím, že v prvním případě narátorka spěchala na domluvenou schůzku. U druhého rozhovoru se mi bohužel nevyhnul další technický zádrhel – rozhovor se nenahrál úplně celý, chybí asi posledních pět minut nahrávky⁵⁹. Což je bezpochyby jeho první chyba.

Jako u rozhovoru s narátorkou D. P. jde o rozhovor s poměrně „blízkou“ narátorkou. Na jednu stranu to bylo pozitivní v tom směru, že narátorka neměla problém s poskytnutím rozhovoru a poměrně rychle se také dostala z počáteční nervozity. V průběhu obou rozhovorů se také projevilo, že má ke mě coby tazatelce důvěru a rozmluvila se otevřeně o věcech, které jsou pro ni přinejmenším nepříjemné. Také se otevřeně vyjadřovala o stávající situaci v podniku, což běžně nedělá, protože má strach ze ztráty zaměstnání. Netroufám si posoudit, nakolik je to pozitivní či negativní,

⁵⁸ Narátorka se několikrát vyslovila tak, že pokud bych nebyla její dcera, nic takového by nepodstoupila. O nutnosti zopakovat první rozhovor ani nemluvě.

⁵⁹ Na vypůjčeném nahrávacím zařízení jsem zkontrolovala stav baterií, ale bohužel mě nenapadlo ověřit si, jestli je dostatek místa v paměti. Upřímně musím přiznat, že až do tohoto rozhovoru mě to vlastně nenapadlo nikdy, takže je to pro mě docela cenné poučení. Naštěstí v tomto případě nebyly následky této mé chyby až tak hrozné.

nicméně v obou rozhovorech byl na narátorce patrný dobrý pocit, že si může s někým popovídat⁶⁰.

Fakt, že se známe, sebou nesl samozřejmě i negativní aspekty. Opět se mi bohužel podle mého názoru nepodařilo dosáhnout podoby „životopisného vyprávění“, jde spíše o polostrukturované interview. V obou rozhovorech taky podle mého názoru až příliš často vstupuji do vyprávění narátorky s vlastními příhodami nebo příběhy. Stalo se tak v mé dobré víře, že narátorku za prvé povzbudím, když dám najevo, že o některých problémech (například v podniku) vím od svého tatínka, za druhé ve chvíli, kdy jsem nabyla dojmu, že pro narátorku je probírané téma nepříjemné a bolestné (např. rozvod s manželem nebo velmi špatné vztahy s bratrem). Svým příspěvkem jsem jí jednak chtěla dát najevo, že s ní soucítím a také prohloubit pocit důvěry a pochopení. Bohužel, v důsledku toho se mi asi ne vždy povedlo „vhodně“ narátorku usměrnit v linii vyprávění a taky jsem se nevyhnula skokovým změnám tématu.

Na druhou stranu pozitivní je, že se nám podařilo vyvarovat momentům, ve kterých bychom se snažily vypadat jako vzájemně cizí osoby, jak tomu bylo u rozhovorů s předchozí narátorkou. Na rozdíl od předchozích dvou rozhovorů také postrádají jistou „křečovitost – přisuzuji to hlavně tomu, že bylo skutečně velmi málo témat, o kterých bych věděla něco hlubšího a zajímala jsem se tedy o pro mě skutečně neznámé věci a příběhy. Také se mi v tomto případě podařilo dodržet i vhodný časový odstup mezi rozhovory.

2.4.6. Úskalí rozhovoru s „blízkými“ narátory

Tak za prvé, problematický je už samotný fakt, kdy jako tazatelka vím, že jsem ve výpovědi konfrontovaná s obsahem, který velkou měrou či dokonce naprosto neodpovídá dosavadně tradované výpovědi – jestliže se rozhodnu interpretovat čistě to,

⁶⁰ Nevím, nakolik je to vhodný popis situace a nakolik tato situace je pro rozhovor příhodná, nicméně občas jsem si připadala jako v roli terapeuta, že narátorka je velmi ráda, že si může s někým o svých citlivých problémech promluvit. Je podle mě dokonce několik míst, kdy jakoby poprvé nahlas vyslovila něco, co ji trápí, ale zatím to nikdy neřekla tak přímo – např. „*Já nechápu, jak sem s ním mohla šestadvacet let bydlet. Žít. Milovat ho. Nevím.*“ nebo „*Já vim, že sem s bráchou taky jako jo prostě ee chvíli sme se tak řák jakýmsi způsobem dokazali spolu bavit, nebo spíš bráchá s Honzou velkým jako – (narátorka se zhluboka nadechuje, patrný smutek v hlase) - alé brácha mě dycky nenáviděl.* (zní to jako přiznání smutné pravdy sama sobě, jakoby to snad řekla poprvé nahlas?)“.

co mi narátorka řekla, vím, že v podstatě interpretuji jakýsi vyfabulovaný příběh, který by narátorka možná chtěla prezentovat, já však bohužel vím, že dříve interpretovaná skutečnost byla značně odlišná. Jistě, nabízí se využít tzv. fáze sporu (tedy třeba i mimo záznam se narátorky zeptat na rozdíly v dříve a dnes vyprávěných příbězích), nicméně se obávám, že v tomto konkrétním případě bych rozhovory žádné neměla⁶¹. Ostatně sama fáze sporu je podle eticky značně problematická - vyžaduje velkou míru empatie, sociální inteligence a je velmi odvislá i od badatelovy osobnosti a schopnosti komunikace.

Jak se tedy zachovat ve chvíli, kdy díky našemu blízkému vztahu vím o skutečnostech, které radikálně či zcela mění význam řečeného⁶²? Mám zcela respektovat narátorčinu verzi (která je však často znatelně odlišná už v prvním a druhém rozhovoru) nebo mám skutečnosti „doplnit“ (a samozřejmě jasně a zřetelně vymezit, co a kde jsem doplnila)? Není to vůči narátorce krajně nevhodné, jestliže se v rámci orální historie na narátorku nahlíží s úctou jako na „dárkyni příběhu“? Nemůže takovýto zásah celý rozhovor vlastně znehodnotit? Nakolik je však hodnotný poskytnutý rozhovor, o kterém již jako tazatelka vím, že neodpovídá (minimálně po léta tradované) realitě⁶³?

Druhým problémem je – ať už se rozhodnu pro jakoukoliv ze dvou výše uvedených verzí, jak řečené či naopak nevyřešené analyzovat a interpretovat? Jak se vypořádat například s tím, že vůbec nemluví o své současné rodině, manželovi, dětech? Nejvíce se samozřejmě nabízí možnost, že o nich jednoduše nemluvila proto, že rozhovor vedla právě se mnou. V tom případě se ale domnívám, že vlivem blízkého vztahu mezi mnou jako tazatelkou a matkou jako narátorkou je rozhovor ochuzen o velmi cenný okruh, jehož absence může podle mého názoru nejen rozhovor jako takový, ale i jeho analýzu a interpretaci velmi „deformovat“. O to víc v případě, kdy se k jeho analýze či interpretaci uchýlí osoba třetí, která nemá ani k tazatelce, ani k narátorce žádný vztah. Na jednu stranu by tak podle některých badatelů mohl značně ztrácet na své hodnotě či potenciálu, protože je pro další badatele jen těžko interpretovatelný a využitelný.

Na druhou stranu - a to je možná vlastně hlavní problém - je pro mě jako osobu, která má k narátorce tak blízký vztah, vůbec možné zpracovat analýzu a interpretaci našeho rozhovoru, tj. jsem schopná alespoň částečně se vymanit z našeho vztahu a

⁶¹ Narátorka velmi špatně snáší jakoukoli kritiku, případně jen zpochybnění něčeho, co řekla.

⁶² Například zamlčený alkoholismus otce, existence otcových mimomanželských poměrů nebo nevlastního bratra?

⁶³ Tuto jistotu samozřejmě v podobném druhu výzkumu a za použití této metody nemám nikdy, nicméně zde se jedná o situaci, kdy jednoduše „vím“, že vykreslovaná realita je „zcela nového druhu“.

nahlédnout situaci rozhovoru a řečené s co možná (či alespoň nějakým) největším odstupem a nadhledem? Nezabrání mi náš rodinný vztah v tom být dostatečně kritická či naopak nezpůsobí přehnané reakce na podněty či situace, které by mi v případě „cizí“ narátorky možná ani nestály za to, se jimi podrobněji zabývat nebo by mě nenapadlo jim přinejmenším přikládat takový význam? Zvláště ve chvíli, kdy například vím, že nebýt rodinných vazeb, narátorka by bývala rozhovor nikdy neposkytla a nenatočila? Nebylo by tedy vhodnější, aby se analýzy a interpretace ujal *právě* někdo jiný, „cizí“ a „neustranný“? I to je ale už s ohledem na výše uvedené dosti problematické. A v případě, že narátorka trvá na anonymizaci a nepřeje si, aby s rozhovorem nakládal kdokoliv jiný, než tazatelka sama, vlastně nemožné.

Otázkou zůstává také další nakládání s rozhovorem. Jestliže chci dodržet obecně uznávaná etická pravidla (nejen) orálněhistorického výzkumu, je jeho nedílnou součástí (kromě jiného) poskytnutí přepisu rozhovoru či nahrávky narátorce k posouzení, možným dodatečným úpravám a podobně. Také se velmi často doporučuje, aby narátoři byli seznámeni i s konečným „produktem“, který je výsledkem výzkumu – např. diplomovou prací. Tato fáze může být (a často také je) velmi problematická i v situaci, kdy rozhovor vznikl mezi tazatelem a narátorem, kteří jsou si „cizí“⁶⁴. Není tedy divu, že jako badatelka mohu podlehnout pokušení, že s ohledem na blízký vztah mezi mnou a tazatelkou lze tento krok vynechat. Na druhou stranu, pokud tento krok nehodlám pominout, je pro mě značně kritické, být dostatečně kritická a skutečně rozhovor analyzovat a interpretovat tak, jak si myslím, že je to „nejlepší“. Domnívám se, že tento problém má při vytváření podobně laděných výzkumů celá řada badatelů i v případě, že mezi nimi a účastníky výzkumu vznikl nějaký vztah „jen“ kvůli výzkumu⁶⁵. V nich je běžnou praxí, že po skončení výzkum jsou v naprosté většině případů ukončeny i tyto vztahy s respondenty. V případě výzkumu, jehož participanty jsou velmi blízké osoby či dokonce rodinní příslušníci je tato fáze nemyslitelná.

⁶⁴ Nežřídká se stává, že se ke zpracování rozhovoru objeví zásadní výhrady a připomínky, které někdy vedou i ke zpětnému zrušení souhlasu s rozhovorem a zrušení smlouvy. V „lepší“ případě narátor nezruší svoji účast v projektu zcela, jen nedá souhlas ke zveřejnění svého rozhovoru, jeho citacím, případně jeho dalšímu jakémukoli zpracování. – viz. např. publikace Pavly Frýdlové, uvedené v části „*Seznam pramenů, literatury a dalších zdrojů*“

Rozhovor se v tu chvíli rozhodně nestává bezcenným, nicméně jeho hodnota pro další badatelské využití (přinejmenším na několik dalších desetiletí) značně klesá a jeho „potenciál“ se odsouvá prakticky na neurčito.

⁶⁵ K tomuto vzniklému vztahu mezi badatelem a narátorem viz např. velmi zajímavý článek (byť se váže k psychologickému výzkumu) - NOSKOVÁ, J. (2004): Tazatel, dotazovaný – dočasní „přítel“?. Biograf (35): 15 odst. Dostupné na adrese <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=3511> (náhled 20. 6. 2013)

tento projekt s ohledem na jeho zaměření relevantní, nepatří, domnívám se, k tomu typu

2.4.7. Osobní názor na rozhovory s blízkými narátory

Jsem si vědoma toho, že po přečtení výše napsaného jsem sama sobě spíše na první pohled v jistém smyslu podřezala větev. Myslím si, že při podrobnějším pohledu tomu tak není. Ano, pravděpodobně jsem podřezala větev obecnějšímu využití rozhovorů jako takových. Jejich zpracování a využití je podle mě o dost problematičtější a má své limity. Na druhou stranu mě tyto rozhovory donutily přemýšlet nad nimi v jiném směru a klást si jiné otázky, které by mě při zpracování „běžných“ rozhovorů napadly jen stěží.

Ovšem pokud bych tedy v tuto chvíli a po této úvaze měla vyslovit svůj obecný názor – myslím si, že je lepší vyvarovat se situací, kdy mezi badatelem a participantem výzkumu je blízký přátelský či dokonce příbuzenský vztah. Přestože tato situace má za určitých podmínek svá pozitiva a ve vhodně formulovaných či zaměřených výzkumech tento blízký vztah může být výhodou, obecně si myslím, že to je spíše na škodu a negativa převažují. Zvláště pokud o získaných rozhovorech uvažujeme ve smyslu velmi variabilně využitelných pramenů. Blízkým vztahem „poznamenané“ rozhovory na této variabilitě podle mého názoru značně ztrácejí.

Nelze opomíjet fakt, že jde vždy také o praxi a „zručnost“ tazatele jako takového, pokud jde o kvalitu rozhovoru. Sama jsem začátečnicí a možná i proto se mi zdají některé problémy větší, než by byly pro někoho jiného. Nicméně v tuto chvíli jsem názoru, že napříště bych se rozhovoru s „blízkým“ narátorem raději pokusila vyvarovat (a například zprostředkovat jiného tazatele).

Pokud jde konkrétně o můj výzkum, jsem přesvědčena, že navzdory všemu výše uvedenému je vhodné rozhovory (i přes jejich chyby a limity) do tohoto projektu zapojit a využít je. Nejsou v něm využity jako hlavní pramen, takže jejich funkce v rámci tohoto projektu je řekněme spíš „obohacující“ či „ozvlášťující“. Také pro práci relevantní informace podle mě blízkým vztahem mezi mnou a narátorkami netrpí. Ba spíše naopak – důvěra, vzniknuvší mezi mnou a narátorkami na základě našeho blízkého vztahu, jim podle mého umožnila, aby byly otevřeně kritické či sdílné (samozřejmě nejen v negativně konotovaných situacích).

2.4.8. Obsahová analýza – teoretický úvod

Obsahová analýza je v rámci společenskovědního výzkumu již několik desetiletí uznávanou výzkumnou metodou, která pracuje primárně s texty, nicméně se dá využívat i při analýze filmových nebo audio záznamů⁶⁶.

Samotné vymezení obsahové analýzy je trochu problematické, dodnes nevládne mezi badateli konsenzus, zda se jedná o pouze kvantitativní metodu výzkumu⁶⁷ (tj. badatel sleduje například při studiu určitého vzorku novin četnost výskytu předem specifikovaných slov či slovních spojení, měří velikost článku jako takového, počítá fotografie, související s tématem apod.) nebo o kombinovanou metodu, umožňující kvantitativní i kvalitativní výzkum⁶⁸. V tomto případě kromě výše uvedeného se badatel zabývá například také tím, jestli sledovaná sousloví byla negativně či pozitivně konotována, jaká byla podle něj celková „message“ vybraného článku, kdo byl autorem článku a jaké prostředky volil k tomu, aby (ne)prosadil svůj úhel pohledu. V neposlední řadě stojí zauvažovat také nad tím, jaký byl vlastně původní účel studovaného dokumentu jako takového⁶⁹, případně kdo byl jeho vydavatelem.

Já jsem ve své práci používala kombinovanou metodu, přikláním se k názoru, že: *„...content analysis can be effective in qualitative analysis – that „counts“ of textual elements merely provide a means for identifying, organizing, indexing, and retrieving data. Analysis of the data once organized according to certain content elements should involve consideration of the literal words in the text being analyzed, including the manner on which these words have been offered. In this way, content analysis provides a method for obtaining good access to the words of the text or transcribed accounts offered by subjects (Glassner & Loughlin, 1987). This offers, in turn, an opportunity of the investigator to learn about how subjects of the authors of textual materials view*

⁶⁶ Podrobněji viz. např.: <http://writing.colostate.edu/guides/guide.cfm?guideid=61> nebo <http://antropologie.zcu.cz/obsahova-analyza-formalni-obsahova-analyza-quantitativni-obsahova-analyza> (náhled 22. 6. 2013).

⁶⁷ V polovině padesátých let, kdy tento způsob analýzy začal výrazněji pronikat do společensko vědního výzkumu, byla považována za kvantitativní metodu. K tomuto názoru se přikláněl například jeden ze zakladatelů Bernard Berelson. K tomuto názoru se přiklání také David Silverman se ve své publikaci *„Ako robiť kvalitatívny výskum“*. Badatel v tomto typu výzkumu sleduje například při studiu určitého vzorku novin četnost výskytu předem specifikovaných slov či slovních spojení nebo měří velikost článku jako takového, počítá fotografie, související s tématem a podobně.

⁶⁸ O tomto přístupu podrobněji viz.: <http://depts.washington.edu/uwmcnair/chapter11.content.analysis.pdf> (náhled 22. 6. 2013).

⁶⁹ Tedy nakolik jde o svědectví „chtěná – zamýšlená“ (že autor vědomě chce předat nějakou konkrétní informaci, která vůbec nemusí odpovídat pravdě – např. propagandistické texty nebo válečné zpravodajství) či „nechtěná – nezamýšlená“ (studovaný dokument měl původně sloužit například jen jako doklad o převodu majetku z jedné osoby na druhou a nepředpokládalo se, že by se někdy stal předmětem jakéhokoli výzkumu). K této problematice podrobněji vz. Bloch, M. – *„Obrana historika aneb historik a jeho řemeslo“*, Praha 1967, 183 stran.

their social worlds. From this perspective, content analysis is not a reductionistic, positivistic approach. Rather, it is a passport to listening to the words of the text, and understanding better the perspective(s) of the producer of these words.“⁷⁰

2.4.9. Samotný výzkum

Konkrétně jsem si tedy nejprve prošla několik ročníků podnikových novin (nejen ze studovaného období) a seznámila se s jejich členěním, nakolik se v nich projevují nějaké zákonitosti (například, kde hledat názory čtenářů nebo že nebylo obvyklé, aby na první stranu pronikla nějaká stížnost nebo událost bezprostředně nesouvisející s provozem Zetoru). Při další analýze jsem se soustředila na články, které obsahově korespondovaly s tématy, která mě zajímala nebo s informacemi od narátorů (tj. např. explicitně řešily hospodářskou situaci podniku). Zajímaly mě také obsahy čtenářských příspěvků a reakce na ně, především v posledních týdnech roku 1989 a v průběhu celého roku 1990, bylo skutečně z čeho vybírat. Nedílnou součástí byla také moje snaha vypořádat, jestli a nakolik se měnil obsah novin mezi jednotlivými ročníky ve studovaném období, kde byly pro mě relevantní texty umístěny, jak byly velké, jakým písmem byly napsané nebo kolik prostoru celkově bylo určitým tématům věnováno. Za důležitý považuji například fakt, že se v porevolučních obdobích objevily zcela nové rubriky, které jsou tematicky konzistentní, ale vlastně s fungováním podniku přímo nesouvisí. S ohledem na to, že do té doby se podobné otázky vůbec neřešily (např. sociální oblast nebo pracovně-právní otázky), usuzuji, že v tu chvíli se aktuálními staly.

Obsah jsem se pak pokusila analyzovat jak v jeho explicitní, tak implicitní rovině, kriticky jej zhodnotit a uvést do kontextu s mě již známými skutečnostmi a zjištěními.

2.4.9.1. Problémy při výzkumu

Asi největším problémem pro mě byla obrovská časová náročnost práce s novinami. Určitou dobu mi trvalo, než jsem si v práci udělala nějaký systém. Už svým charakterem jsou podnikové noviny velmi bohatý pramen a já jsem velmi často bojovala s tím, že mi tzv. „všechno přišlo důležité“. I po „vyloučení“ určitých témat bylo relevantních příspěvků hodně. Ty, co jsem zde nakonec citovala nebo s nimiž jsem konkrétně pracovala, jsem vybrala proto, že dle mého názoru výstižně popisovaly danou

⁷⁰<http://depts.washington.edu/uwmcnair/chapter11.content.analysis.pdf>, s. 242. (náhled 22.6, 2013).

situaci či problém, případně z jejich obsahu bylo zřejmé, že se ve sledovaných událostech či názorech něco změnilo. Výsledek je výstupem v podstatě asi čtyřetapového výběru, během kterého jsem se vždy pořád příliš široké pojetí snažila „zúžit“ a více „zacílit“ na konkrétní problém, vystihnout to nejpodstatnější a přitom zachovat srozumitelnost a konzistentnost tématu.

Druhým problémem by mohl být pro někoho fakt, že jde o podnikové noviny, tudíž by mohly být považovány za propagační materiál podniku. Na to jsem se při své analýze a interpretaci vždy snažila pamatovat. Zde by bylo vhodné také zmínit, že od roku 1990 je spoluvydavatelem novin podniková odborová organizace, takže pro období, kterým jsem se zabývala prostřednictvím podnikových novin nejvíce, je redakce názorově velmi pluralitní. Navíc jak už jsem uvedla, obsah novin jsem pro větší objektivnost porovnávala i se vzpomínkami pamětníků nebo již zjištěnými skutečnostmi.

Na tomto místě by bylo určitě vhodné uvést, že už sama zvolená metoda, tedy obsahová analýza je pro řadu badatelů velmi problematickým nástrojem pro výzkum. Nemám zde příliš prostoru k dostatečnému zamyšlení nad důvody této skepse, proto mi nezbývá než věřit, že jsem ve své práci tyto nedostatky dokázala vhodně potlačit a naopak vytěžit maximum z pozitivních vlastností této metody⁷¹.

⁷¹ K detailnějšímu zamyšlení nad přínosy nebo naopak negativy obsahové analýzy viz. např.: <http://depts.washington.edu/uwmcnair/chapter11.content.analysis.pdf> nebo <http://antropologie.zcu.cz/obsahova-analyza-formalni-obsahova-analyza-kvantitativni-obsahova-analyza> (náhled 22. 6. 2013).

3. ANALYTICKÁ ČÁST

3.1. Orálněhistorické rozhovory

3.1.1. Rozhovor s D. P. (*1965)

V prvním rozhovoru jsme s narátorkou mluvily o rodině, jejím vzdělání, profesnímu růstu, vztahu rodiny ke komunistickému režimu, ke členství v Komunistické straně Československa⁷² nebo jak vnímala změny v roce 1989 ona sama a její rodinní příslušníci: „*Mě to tak ňák jako, mě sice bylo už ňákejch štyriadvacet, ale tak ňák mě to nedošlo. Protože já sem nikdy neměla problémy z režimem žejo. Já sem si takle, řešila sem to v situaci, kdy se změnilo šechno, a v lednu devadesát, my sme přišli do práce a vono se začlo mluvit vo uvolněnejch cenách a takový že budou a todle a v tý době chleba stál pět šedesát a já sem přišla do kantýny si koupit dva krajíce chleba a vona prodávala bochník za sedumnáct korun!...A já sem si z hrůzou říkala „ty brd’o, tak já vydělavam tolik a tolik peněz a já nebudu mít prakticky na chleba třeba. Dyž takle šechno vomastí, tak já na to nebudu mít!“ Jo?“⁷³. Důležitými tématy pro narátorku byly především armáda⁷⁴ a jakási forma sebe prezentace – kromě explicitního vyjádření je*

⁷² Členem KSČ byl narátorčin otec a nejstarší bratr. Prostřední bratr byl kandidát strany u nejmladšího si jistá není. Narátorka sama členkou KSČ nebyla. O příslušnosti ke KSČ mluví poměrně otevřeně, nelibost dává najevo při mé formulaci „toho utužení po vosmašedesátym“. Je ovšem zřetelná snaha o to, abych pochopila, že každý k tomu měl více či méně pragmatické důvody (prostředí ze kterého pocházel, kariérní postup atp.) O to kritičtější je v případě své matky - narátorčina matka členkou strany nebyla, nicméně podle narátorky svým celoživotním přístupem a názory byla „větší straník než ti kteří zvolení ve straně byli“. V jejím případě vyjádřila pochopení pro sympatii s ideologií strany (rodinné prostředí), nicméně o jejím celoživotním postoji se vyjadřuje spíše s negativními konotacemi a vyjadřuje obavy z jejího možného fanatismu: „*Ona vyrostla v rodině, kde dědeček byl zedník, babička vlastně chodila dělat - vim že ze začátku pomáhala někde v rodině, neřikam že jako služka, spíš jako hospodyně. a pak dělala různě tam, hm, bylo zahradnictví a takový, takže na těch pár korun kerý vydělala se nadřela jak mezek, jo? Takže...takže...ehm...babička byla silně levicová, silně levicově zaměřená, jo, a vzhledem k tomu, v čem vyrůstala... Věřim tomu, že prostě...jak sem znala máti, tak kdyby takle přistupovalo ke stranický příslušnosti víc ženskéjch tak to smrdělo fanatismem.*“

⁷³ První rozhovor s D.P. .

⁷⁴ Narátorčin otec a všichni tři bratři pracovali dlouhá léta u armády. Otec prakticky celý život. Dokonce i matka byla několik let u armády zaměstnaná jako civilní zaměstnanec. Armáda je pro narátorku častý námět v obou rozhovorech, věnuje jí hodně prostoru, často s hrdostí v hlase. Bezesporu je zajímavá její výpověď o tom, že pro ně byla armáda normální součástí života a nebyla negativně konotovaná: „*...jako takle my sme proti armádě nic neměli, za á otec byl voják z povolání, takže sme věděli i ty zápory z toho teda jo, ale prostě...nebylo nám to nikdy prezentovaný jako něco fuj (klesavá intonace), jak spousta... měla třeba měla sem potom spolužáky keří prostě žili v takových iluzích jako co vojáci maj všechno zadarmo a podobně a dyž sem jim řekla že ne, tak z toho byli vyvalení jak patník, no. Oni třeba žili v domnění, že prostě vojáka rodina, rodina vojáka dostane byt, což teda dostal, to je pravda, jo, ale že nemusí platit nájem (rozhořčení), jo a takovýdle věci nebo že vojáci dostávají oblečení,*

v rozhovoru několik pasáží, ve kterých je tento postoj čitelný spíše implicitně⁷⁵. Dále šlo v rozhovoru o mezilidské vztahy, řekněme jakousi ideu toho, jak by měl vypadat nejen vztah „nadřízený – podřízený“, ale také jakási charakteristika „ideálního vedoucího“⁷⁶. Pokud jde o rodinu v dětství, věnuje více pozornosti a prostoru otci než matce. Narátorka mluví také o svých třech bratrech, nicméně v jejích odpovědích se projevuje fakt, že mezi bratry a ní byl poměrně velký věkový rozdíl, bratři velmi brzy odešli kvůli dalšímu vzdělání z domova a ona většinu dětství vyrůstala v podstatě jako jedináček. Její vztah k minulosti i současnosti nabývá poměrně ambivalentního charakteru – na jednu stranu s nechutí vzpomíná třeba na to, že prakticky každá stránka lidského života podléhala kontrole ze strany tehdejšího režimu a jejich pověřenců⁷⁷, na druhou stranu je přesvědčená o tom, že pokud člověk respektoval tehdy všeobecně

ano oni dostávali uniformu, měli ji třeba na pět let, měli na ni takzvaný body, jo a buďto si teda ty body vybral na uniformu, nebo si je vybral na ponožky nebo na košile, podle toho co mu docházelo, jo?, musel s tím hospodařit. Pokud mu to nevyšlo, tak tu uniformu zaplatil a ona na tehdejší dobu nebyla levná...“ . Opakovaně také (i sama od sebe) otevírá téma domnělých výhod – ať už materiálních, finančních či jiných – které měly příslušníci armády mít. Skutečně jí velmi záleží na tom, aby dala najevo, že sice zde byla jakási jistota, jisté lepší postavení ve srovnání s některými lidmi, nicméně že to rozhodně neodpovídalo tomu, co kolovalo obecně mezi lidmi a že leckterý řemeslník si vydělal více, než voják: *„Tak – takle žili v domnění, že , spousta lidí žila v domnění, že dyž byl někdo voják z povolání (zase se zpomaluje tempo řeči, snaha dodat slovům důraz, narátorce záleží na „správném pochopení/objasnění situace“) , tak měl přístup, tak jak říkáš – k lepšímu voblečení takle. Neměli sme přístup k ničemu. Lepšímu, jinačímu než ostatní. Otec eee samozřejmě jako voják z povolání, se svou profesí, se svou odborností, vydělával peníze – (zaváhání) lepší – než by vydělával v civilu. Jo? Ale třeba nevydělával tolik jako tatínek mojí spolužačky, kterej byl karoserář, horizontkář...“ .*

⁷⁵ Viz např.: „...ja nevím proč spousta lidí má tendenci si ze mě dělat vrbu ale sem ten čovek asi kterej umí poslouchat (v poslední době tato schopnost výrazně ustupuje, dříve se do té role narátorka často stavěla i sama svým přístupem k okolí...s narůstající dobou nezaměstnanosti, omezeného kontaktu s lidmi a dalšími faktory se spíše striktně drží svých názorů a jestliže jí někdo druhý něco vypráví, jen málokdy vydrží poslouchat a „nekecat do toho“ bez vyzvání nebo aspoň ve chvíli, kdy se druhý odmlčí) jo? Takže dost lidí se ti svěřuje s věcmi který by třeba nikomu neřekli nebo který tebe ani nezajímaj jo, ale prostě – seš vim podle sebe i neska tady na tý pozici kde su, tak třeba paní Opálková se mi svěřuje s věcmi, kerý si myslim, že by málokomu řekla. Jo?... A prostě já v tom nevidim ztracený čas, protože ta ženská ví, že já ju vyslechnu a zase na druhou stranu dyž já po ní něco potřebuju, tak ona mi jde na ruku (poslouchá proto, že chce, nebo že to je „něco za něco“ sebechvála, nekritická pozitivní sebe prezentace?) Jo? A to je taky kumšt, to umět. Umět to sladit, aby toho vykecávání zase nebylo moc, jo, aby se ne bavilo o ptákovinách, aby ona si teda opravdu vylila duši že to potřebuje někomu říct, jo...(opět řečeno hodně rychle pomalu bez nadechnutí)a – na druhou stranu – musí se člověk naučit, ne že že by to pouštěl pravym tam levym ven protože musí si uvědomit i tu její situaci v jaký ona se nachází jako vedoucí bys měla – chápat svoje lidi, že maj taky i voni náký problémy, že není jenom ta fabrika.“

⁷⁶ Právě tyto pasáže jsou podle mě implicitně konotovány jako pozitivně sebe prezentují, tj. narátorka ví nejlépe, jak by se to mělo dělat a svým postojem dává zřetelně najevo, že narozdíl od těch, kterým vytýká nedostatky, by to ona sama bezpochyby zvládla.

⁷⁷ „...hele vem si jednu věc, voni kafrali do všeho!“

známé podmínky, měl jistotu střechy nad hlavou a práce^{78.79} Také mezilidské vztahy byly podle narátorky srdečnější a lidštější než je tomu dnes. Pokud jde o současnost oceňuje přítomnost demokracie, i když k jejím přínosům je otevřeně skeptická⁸⁰.

Ve druhém rozhovoru se některé okruhy opakovaly – například na můj podnět jsme se vrátily ještě jednou k výběru střední školy, zajímalo mě, nakolik bylo narátorčino rozhodnutí jít na střední průmyslovou školu výsledkem její vlastní volby a nakolik přání rodičů. Odpověď pro mě byla překvapivá, nejenže se lišila od rozhovoru prvního, ale také jen velmi málo korespondovala s tím, co jsem jako dcera doma slyšovala při jiných příležitostech⁸¹. Druhým „opakovaným“ tématem, tentokrát z iniciativy narátorky byla armáda. Opět dávala zřetelně najevo svůj nesouhlas s názorem, že by vojáci z povolání měli v jakémkoli směru výrazněji lepší životní podmínky než jiné skupiny obyvatelstva. Mluvily jsme také o trávení volného času – jak rodinném (dovolené s rodiči, víkendy či společně trávené večery) nebo narátorčině soukromém. V této pasáži stojí mj. za pozornost, že dává do souvislosti otcovu

⁷⁸ „...V té době už sme měli tebe, takže by nás jako asi nevystěhovali, nebo, nebo sme tě čekali, jo? A v té době by si nikdo nedovolil takle vystěhovat rodinu s budoucím, budoucí rodinu s dítětem a takový věci, jo, to by vypadalo špatně, jo? (tak trochu ironický nádech promluvy, ale je zřejmé, že v dané době si touto situací byla narátorka jistá a že s ní počítali, že je vzhledem k rodinné situaci nevystěhují) *Notabene, hmm, dyž tatínek v té době byl ve straně, jo?* (dodává trochu s rozmyšlením, zda to zmínit nebo ne).“

⁷⁹ Narátorčino vyprávění tak podle mě velmi dobře odráží situaci v normalizační společnosti, kde byl sice „nadále vyžadován na odiv dávaný souhlas projevovaný jednomyslným hlasováním...ani sama KSČ nepožadovala po lidech aktivní přístup k věcem veřejným...stát vyvíjel snahu po zabezpečení materiálního blahobytu občanů a růstu spotřeby...byla podporována výstavba panelových sídlišť...stát navýšil velmi významně řadu sociálních dávek, kterými podporoval mladé rodiny a seniory.“ (k normalizaci podrobněji viz. Rataj, J., Houda, P. – *Československo v proměnách komunistického režimu*, Praha – 2010, 455 stran; zde s. s. 352 – 353). Pokud tedy člověk tzv. „dodržoval pravidla“, šel s davem a smířil se například právě s tím, že přestěhování mu musí stvrdit cizí lidé, mohl celkem pohodlně a bezkonfliktně chodit do práce, vydělávat, jezdit na dovolenou a když si počkal nebo využil známostí, dočkal se i některých vytoužených vymožeností. Prostě „Nestarej se a nebudeš se muset (příliš) starat“.

⁸⁰ „A to si myslím že byla pro spoustu lidí srážka s realitou – co obnáší kapitalismus. Kromě toho, že si mužou rypákovat jak chtěou. Krom té „de- mo- kra- cie“, v uvozovkách, ono taky si ve spoustě třeba firem si třeba lidi vyskakovat nemůžou, drží hubu a krok a sou rádi že nepřijdou vo práci, žejo. Protože náhodou vystartuješ – a deš! Pracáky sou plný lidí keří hoknu nemaj, takže, proč by si nevybrali někoho jinýho za menší peníz a třeba i kvalitnějšího nebo stejného jo... Takže vona ta demokracije je reál, v reálu taková...šelijáká.“

⁸¹ Zatímco v případě prvního rozhovoru k výběru střední školy mj. uvedla, že „naši trvali na tom, že ať si udělám střední školu, že prostě nejsou až tak úplně blbě, abych ji neměla.“, ve druhém podle ní „-ta volba...ně...to bylo čistě na mě, naši v tomhle ohledu byli dost, **dost demokratičtí** (důraz narátorky)... takže já dybych tehda řekla že chci tu cukrářku, tak sem prostě šla na cukrářku... jo? I dyby si mysleli desetkrát, že je to škoda, že sem nešla na nákou školu, tak sem se šla učit na cukrářku a hotovo. Jo? V tomhle ohledu oni byli fakt demokratičtí a dobří.“

příslušnost k armádě a nemožnost vyjet kamkoli za hranice⁸². Obecně je z jejího vyprávění na toto téma patrné, že by byla ráda, kdyby byly prázdniny nebo volný čas rodiny tráveny jinak.

Pokud jde o témata druhého rozhovoru, která jsou relevantnější pro tento konkrétní výzkum, bavily jsme se o opět o jejím stipendiu v Zetoru a odchodu do Brna⁸³, o mezilidských vztazích na pracovišti (například slavení životních jubileí nebo jaká byla praxe, když se někomu z kolegů například narodilo dítě nebo slavil svatbu)⁸⁴ nebo o tom, co dnes vnímá jako největší klady a zápory nejen jejího působení v brněnském podniku, ale také nějak obecně za tu dobu. Jako největší pozitiva svého fungování v podniku vnímá možnost stát se odbornicí ve svém oboru a také fakt, že se

⁸² „...do zahraničí nemoh .jó, no a vubec (není jí to moc příjemný, moc o tom mluvit nechce) IP: Nemoh, do zahraničí jako kůli tomu? DP: No dyž byl vojak z povolani – ne! IP: Tak nesm – tak třeba jakože byste jeli do Bulharska tak to by mu, to – DP: -to by musel nahlásit a musel by to mít schvaleny, to nejde jinak. To nešlo jen tak.IP: Aha. DP: Byl by Bulharsko sprátelená země, to jako – nešlo...Nešlo no.IP: jako kůli tý časový dostupnosti nebo kůli tomu, že byl voják z povolání...DP: Bé je správně. IP: Jo. Aby byl, vždy připraven a v dosahu jako jo, nebo ?- Neviš...DP: (zaváhání) Nevim – to jako – prostě to nešlo no.“

⁸³ „To někde našla máti, ale nevim esli v novinách někde? Nevim. Nevim. To bych kecala. Jo, s tím přišla máti, že to našla a že by to bylo teda škoda už to nevyužít, žejo. Což je pravda, no. ..IP: A ty ses těšila do Brna nebo ne? Nebo nevadila ti ta představa že bys že – DP: že zvednu kotvy? Ne. (rozhodně, pak dlouhé zívnutí) To mě vůbec nevadilo, já sem stejně počítala s tím, že po maturitě bych šla prostě někde z Přerova. Pryč.... prostě chtěla jsem žít sama za sebe.“

⁸⁴ Ke slavení jubileí narátorka řekla: „...většinou dyž měl někdo ňáký takový ty výraznější, jako kulatý, čtyřicet, pětáctyřicet, padesát, pětápadest, tak už se tak ňák počítalo s tím, že ňakou...takovou jako oslavu udělá, ale eee lehce se sondovalo, aby se vědělo, jestli udělá, to je jedna věc - a vybíralo se mezi lidma peníze a kupoval se dárek. Anebo dyž ten dotyčný, většinou se to prokonzultovalo s tím oslavencem a co chce, žejo, aby se mu koupilo něco, co chce – a dyž nevěděl, tak dostal prostě peníze v obálce a bylo jo. ňáký to přání s gratulací, něco se tam vysmolilo, že mu přejeme všechno nej, zdraví, štěstí bla dadadadá a šici se tam podepsali - a hotovo...Vnoučata ty se tak nebraly, děti už je jiná, děti, k dětem se, taky podobně se vybíralo a třeba něco koupilo, žejo. Koupil se pytlík dudlíků a dala se obálka se zbytkem peněz, aby si koupili co potřebujou, protože každé potřebuje něco jinýho na toho mrňouse, žejo, co doma nemá.“ Pokud jde o svatbu či blížící se narození dítěte, podělila se dokonce o vlastní zážitek, na kterém ilustruje z jejího hlediska tehdy běžnou praxi, uplatňovanou v podobných případech: „My třeba dyž sme se s taťkou brali, tak nám vybrali na svatební jo, dostali sme teda peníze, protože sme řekli, že chcem peníze, že si koupíme něco koupíme podle sebe. Jo, svatební dar. A zase do práce sme dotlačili dort ze svatby a – No bylo to tak no. („vzpomínací“ úsměv, „nostalgie“)... a dyž sem, dyž sem byla těhotná, tak šichni kontrolovali jak rosteš... - hlavně baby, žejo, byly zvědavý. Jo. – No. – jesi je šechno redy a všechno v pořádku a – takový – a kdy to bude a – (evidentně moc příjemné vzpomínky)... tehda ve firmách byly jiný vztahy než sou neská (je si tím jistá)... - ti lidi se neznají. Vubec. (upíjí, tón „však čemu se divit“?) Oni s bidou vijou podle cedulky, že todle je Franta a tamto je Pepa. Protože maj tady menovku. Ale jesi je Franta ženatej a má vosum dětí nebo žádný dítě – to nikdo neví pomalu. To ví personalista, ale – ...Ty vztahy takový nejsou. Ty mezilidský. Jako bývaly. Taky je další věc je to, že neska vlastně je ve fabrice půl roku a de pryč. Není to jak dřív, že někdo nastoupil po maturitě a byl tam do duchodu, žejo.“

těšila velké důvěře jak podřízených, tak nadřízených⁸⁵. Nejvíce jí vadilo kromě stereotypu i nedostatečné finanční ohodnocení⁸⁶, ke kterému se podle ní postupem doby a v důsledku měnících a zhoršujících se vztahů v posledních letech přidala neúcta k lidem a jejich práci⁸⁷. Proměna mezilidských vztahů spolu s velkou nejistotou v zaměstnání a měnící se požadavky doby jsou podle všeho pro narátorku v tuto chvíli nejpálčivější negativa porevolučních let⁸⁸.

Nástupnický podnik ZKL Brno a.s. si po změnách v roce 1989 vede podle narátorky dobře. I když se značně snížil počet zaměstnanců, vyrábí stále velmi žádané a kvalitní zboží, jehož značka má zvuk nejen v České republice, ale po celém světě. I přes všechna negativa, která uvedla, stále cítí jistou pýchu, pokud jde o ZKL a jeho výrobky⁸⁹. K porevolučním změnám v této oblasti se vyjádřila nepřímou, že ve chvíli, kdy skončilo financování průmyslových podniků z přerozdělených státních peněz, tak muselo dojít ke změnám a ke škrtům a že na řadu doposud běžných věcí (např. jejího

⁸⁵ „A tak jako že sem tu profesi zvládala, že sem na to měla, to mě jako uspokojovalo vnitřně žejo. Že jako absolventku že mě respektovali, že mě prostě brali, brali můj názor, jo, akceptovali vlastně moje nápady. Leckdy i využili kupodivu. A tak no. Takže tak.“

⁸⁶ „Stereotyp a malý peníze no. Malý peníze byly, sou a budou... nebo pocit, že by jich mohlo být víc. Tak... že si jich člověk zaslouží víc, tak. Že víc umí než dostává, tak. Tak jo...že si zasloužíš víc no. Takže – to...PRACHY!“

⁸⁷ „Já sem tam byla zobák a byli tam i chlapi kterejm tam bylo pětapade... To sem dělala i v Zetoru. Do Zetoru sem nastoupila jako devatenáctiletá a měla sem tam chlapy, kterejm bylo sedmapadesát a dělala sem jim vedoucí... To neposoudím, jak to funguje dneska, ale neska, neska tyhle ty pozice sou spíš založený na, na **epodle mě** (důraz) teda aspoň na pozici obavy o zaměstnání, takže každé respektuje každého, protože musí. Jo? Ale tehdy prostě chlapi brali to, že já sem se k nim chovala slušně, dyž sem po nich něco chtěla, tak sem přišla a slušně sem je požádala...**já sem nevelela** (důraz), jo?...Ty vztahy, pracovní nejsou budovaný na základě mmm kvalitních mezilidských vztahů normálních takových jako mmm přátelství, kamarádství blablabla, ale na pozici „já sem vedoucí, ty seš podřízený, ty posloucháš“.“

⁸⁸ Hodnotí například jak se proměnila kritéria pro přijetí do zaměstnání: „Neska, neska je to někde jinde, neska já, protože tehdy vlastně to místo bylo vypsaný, bylo na něj vypsaný určité kvalifikační požadavek a hotovo. (odkašlání) Že si vybrali mě, co je k tomu vedlo, já nevím, to je jedno – povzdech – no ale neska je to jinde, dneska je ten kariérní postup prostě daný tím, kdo je dravější, ten je ten je vejš jo? Jo takže – neska je ta doba jinde, jo – je to jinak... neska by to takle nefungovalo. Ták.“ Nebo situaci, ve které podle ní jde ovíce či méně skrytou diskriminaci: „Ta angličtina byla takový třídící kritérium na nějakou věkovou kategorii, jo?... aby nediskriminovali, tak oni nediskriminujou, oni řeknou „ona neumí anglicky“ žejo. Oni neřeknou „já je padesát, ale vona neumí anglicky“. Hotovo. A dyž umí anglicky, tak se najde něco jinýho, co neumí. (rezignace v hlase)“. Obecně lze předpokládat, že výpověď je velmi ovlivněna faktem, že narátorka přibližně tři roky marně hledá zaměstnání, které by odpovídalo její praxi a kvalifikaci.

⁸⁹ V rozhovoru je to zřetelně poznat, narátorka jakoby ožila. Při samotném natáčení se kromě tónu hlasu a jeho naléhavosti změnil i nonverbální projev, narátorka živě gestikulovala, z pololehu přešla do vzpřímeného sedu a namísto „koukání do stropu“ (či jen tak kolem sebe) se mnou udržovala oční kontakt.

stipendia) nyní nejsou prostředky. Nicméně otázku, jestli situaci hodnotí spíše kladně nebo záporně není možná až tak jasně zodpovědět⁹⁰.

3.1.2. Rozhovor s M.V. (*1965)

V prvním rozhovoru jsme se hovořily nejprve velmi krátce o její rodině, v této souvislosti se rozpovídala především o tom, že oba její rodiče alespoň nějakou dobu v brněnském podniku pracovala a že vlastně tam (podobně jako narátorka D. P. se svým mužem) se seznámili: „*„No, táta ten dělal vod patnácti let v Zetoru. (smích) Takže se tam vyučil á prostě dělal tam pořád něco – já nevím brousil kuličky do ložisek a já nevím, ňáky takový blbosti a pak zase dělal kdesi – pak dělal - vlastně vod vojny dělal řidiče, takže pořád jako jezdil tam ňákým autobusem a ňákým takovým mmm jo traktorama a ruznejma, ruznejma strojama a tak, co bylo potřeba. A v podstatě celý život byl v tom Zetoru. Noa mamká, mamka byla – napřed byla ná ekonomce, tenkrát se tomu říkalo hospodářská škola, no a potom, pak nastoupila do toho Zetoru taky, tam se potkali vlastně s tatškou. Potom...dělala i v jinejch firmách, protože jak odešla na mateřskou a tak, pak už se tam nevrátila do toho Zetoru. Teda- z počátku ne ale, v podstatě až předtím než šla do duchodu, nebo ne než šla do duchodu – aš já nevím, já dyž sem byla na střední škole, tak se zase do Zetoru vrátila.“*⁹¹ – s nadsázkou označila Zetor za „rodinnou firmu“⁹². V souvislosti s rodinou mluvila také často o špatných vztazích s bratrem, ke kterým se v průběhu rozhovoru vrátila několikrát (dnes se nestýkají a narátorka neví, kde je, co dělá, jak žije)⁹³.

Pokračovaly jsme poměrně klasickými tématy prvních rozhovorů, tedy narátorčiným vzděláním a pracovní kariérou. Svůj vzdělávací proces popisuje po stránce prospěchové za bezproblémový. Po základní škole nastoupila na jazykové gymnázium, kde studovala kromě povinné češtiny a ruštiny také francouzštinu, angličtinu a latinu. Původně měla v plánu se stát překladatelkou, nicméně po konzultaci s rodinnou přítelkyní, která jí varovala, že vlastně nemá reálnou šanci pracovat jinak než jako učitelka, se rozhodla jít po maturitě studovat architekturu: „*...no a já sem původně, dyž sem tam šla, tak sem chtěla za každou cenu jaksi se živit ňákým*

⁹⁰ „Firmy zas už neska nemaj tolik prostředků, žejo, tehda to bylo – Zetor byla státní firma – dotovaná ze všech světových stran, takže jako – to bylo zas něco jinýho.“

⁹¹ První rozhovor s M. V. .

⁹² „Jo, u nás je to taková rodinná firma, dyž to tak vezmu, dyž se to tak jako řekne no. (smích) Hodně blbě. Brácha tam dělal vlastně taky...“

⁹³ „...já vubec nevím, kde je teď. V podstatě mě měli šichni rádi a jeho ne. A on na mě svým způsobem žárlil, takže kde moh tak tam jaksi...mě – to zezbral, to rozdíl nebó – jo? - nebo mě jednu vrazil, jo, prostě – takže my sme se ňák jako nemuseli, výrazně.“ Ani v jednom z rozhovorů se o bratrovi nevyjádřila v pozitivním smyslu, nepromluvila ani o jediném dobrém či veselém zážitku s ním.

překládáním nebo něčím takovým...no á – ve druháku mi to jako jedna naše známá rozmluvila, že jako v podstatě nebudu mít žádnou šanci se někam dostat, leda učit, což sem já nechtěla – a že by teda asi bylo dobrý, kdybych teda si vymyslela něco jinýho, co by mě bavilo, tak sem teda jako vymyslela, že teda půjdu jako na architekturu.“⁹⁴ Zde se začíná psát pro narátorku další evidentně bolestivá kapitola života, se kterou se asi dodnes zcela nesmířila a trápí ji.⁹⁵ Na architekturu totiž i přes původně kladné stanovisko nakonec kvůli protekci někoho jiného přijata nebyla: „*No ten první rok, kdy sem se tam hlásila vlastně po tý škole, tak v podstatě vim, že mě vyšoupl někdo až v nákyh štvrtym kole když už prostě potřebovali umístit někoho hodně známýho...No...Byla to taková jako rána pod pás, no a pak ještě ve finále sem potkala v trolejbusu holku, která se mnou chodila taky na tu, do té přípravy na ten Petrov a to a ona říká „já a dostala ses a tó“ a ja říkám „né“, „no já jo já sem se dostala, ale viš až asi na pátý odvolání“, tak sem aji přesně věděla, kdo misto mě tam je, jo? (trochu hořký smích)*“⁹⁶. Při druhém pokusu už nebyla tak úspěšná. Následně se provdala a založila s manželem rodinu a ke studiu, či pokusu o něj, se již nikdy nedostala⁹⁷.

Narátorku přivedl do tehdejšího Zetoru právě neúspěch u přijímacích zkoušek. Původně pracovala v konstrukci, kam se na vlastní přání dostala prostřednictvím kontaktů svého tatínka a podle jejích slov hlavně proto, že na rozdíl od současné situace se tehdy lidé na práci „ochotně nabírali“⁹⁸.

Jak už bylo zmíněno výše, poměrně velkou část rozhovoru jsme se narátorkou bavily o soukromé sféře jejího života, která již po několik posledních let není příliš pozitivní – odešel od ní manžel, s nímž se velmi rychle rozvedla a který se nehlásí ani

⁹⁴ První rozhovor s M. V.

⁹⁵ O neúspěšných pokusech dostat se na architekturu mluví v obou rozhovorech. Vždy je slyšitelný smutek a pohnutí v hlase, asi dvakrát se objevily i slzy. V obou rozhovorech potom jakoby i sama před sebou „obhazuje“, proč nepřijala nabídku jít na stavební fakultu. Ve druhém rozhovoru k tomu přidává jakési uklidňování sebe sama, že vlastně možná o nic nepřišla a že by stejně nemohla pracovat tak, jak si představovala, když ani lidem s protekcí se to nepovedlo: „*Zase otázka je, že dybych to byla dokončila, nebo dyby mě tam vzali a dodělala bych to – jak by to bylo pak jo, protože moje spolužačka – se tam napodruhý dostala, její tatínek byl architekt, ale ona v podstatě ... dodnes ... akorát tak jako maluje kuchyně... Jo? Takže taky nic moc. No...prostě pořád nemá takovou práci, která – by ju asi uspokojovala a nevím jesi bych ji sehnala já. Dyž ona měla – ona měla v podstatě tatínka, kterej měl spoustu konexí – a mohl jí prošlapat cestu a stejně nic.*“

⁹⁶ První rozhovor s M. V.

⁹⁷ „...*takže sem šla do Zetoru jaksi do konstrukce na rok – no a pak, ten další rok sem už samozřejmě měla jiný zájmy a – no pracovní starosti ani ne, ale – spíš už sem pak jako trošku zvorala ty přímáčky jako jo. Ty talentovky ty ani ne, ty zas byly dobrý, ale – ale pak už sem nespočítala náky příklady.*“ Po mateřské dovolené se v důsledku personálních změn dostala na oddělení zásobování, kde působí dodnes.

⁹⁸ „...*táta mi to tam jako domluvil, tam pořád tenkrát nebyl problém s prací, žejo...tam spíš šlo vo to, abych dělala aspoň něco – podobnýho – nebo příbuznýho nebo jo – že sem prostě mi to domluvil do konstrukce a šla sem tam kreslit.*“

k ní, ani k jejich synovi⁹⁹, v důsledku nepříznivé finanční situace se ocitla v podnájmu, ve kterém je nyní skutečně neúnosná atmosféra¹⁰⁰, s nejbližší rodinou se prakticky nestýká¹⁰¹ a s novým přítelem mají poměrně dost komplikovaný a nepohodlný způsob soužití¹⁰². Na základě toho, o čem a jak narátorka mluvila, se zdá, že v době rozhovoru byly v podstatě pouze dvě pozitivní věci, které ji, lidově řečeno, „držely nad vodou“ – pozitivní vztah se synem, který po rozvodu rodičů nabral ještě intenzivnější podobu¹⁰³ a vidina společného bydlení s nynějším přítelem.

Po poněkud náročnějším a citlivějším okruhu témat jsme se v rozhovoru dostaly k tématům už přece jen relevantnějším pro zamýšlenou práci – k narátorkině zaměstnání v Zetoru a jestli ji náplň práce baví: „*To je – to je administrativní práce a spiš taková jako – je to takový docela – docela živý jo, neděláš pořád to stejný jo. Dřív jsme jezdili i na služebky a tak.. a dyž prostě hledala něký zboží nebo něco, tak sis musela prostě buď to vobtelefonovat anebo to vobejít, kde to tak jako může bejt, jo? Najít to v tý fabrice, kde to vubec je a tak prostě, bylo to takový - prostě různorodý.*“¹⁰⁴ nebo co si myslí o vzájemném rozchodu závodu ložisek a závodu traktorů: „*...to nemžu až tak jako uplně posoudit – no spiš...spiš si mysim, že to bylo lepší dyž to šlo vod sebe. Jo...to prostě – to je něco uplně jinýho, to jeé – prostě – dvě různý činnosti, kerý byly náhodou spojený tim, tim že ta fabrika byla prostě tak velká, jo, na jedný straně se dělaly ty ložiska na druhý se dělaly ty traktory no...Já – nevim přesně v kterym roce, to bylo, ale*

⁹⁹ A s tím teda nejste jako vubec v kontaktu jako s velkým Honzou. MV: Ne, naštěstí ne. IP: A Honza s ním vychází nebo ne? MV: Nevychází. IP: Ne. – Vůbec jakože se ani – z jeho strany náka snaha je, jako že se aspoň s mladým nák vidat? Nebo? MV: Ne. IP: ne, takže uplně – MV: Vubec. Vubec. Dokonce snad se vyjádřil v tom smyslu, že není jeho...Já nechápu, jak sem s ním mohla šestadvacet let bydlet. Žít. Milovat ho. Nevim. “ (na tomto místě považuji za nutné dodržet formu otázka – odpověď, jinak by výpověď moc nedávala smysl)

¹⁰⁰ „...že já sem tam dycky měla žejo, jak mě venčila tu Betynu a tak jo – samozřejmě ee skříně co šly, tak sem měla zamčeny a co nešlo, tak zamčeny nebylo a sem zjistila že tu mě tam mě zmizelo ze šupliku něco, tam mě zmizelo něco jo – tam prstynek, tak čokoláda...Jo, takže sem to prostě řešila jako – napřed sem si nebyla uplně jistá jesi – jo, tak sem to napřed hledala, dyž sem naznala, že to tam fakt není, Alici se stratily něký peníze a byla z toho úplně na prášky a říkám „mě se stratil taky“, takže – sme to teda řešily, vod tý době mě Nelina psa nevenčí a já si pokoj zamýkám...tak jako že i dyž vona třeba je – sedí v hale, což je vedle a dívá se na televizi a já du jenom do kuchyně – já si to zamknu a klíč si vezmu.“

¹⁰¹ „S někým to nejde... Já vim, že sem s bráchou taky jako jo prostě chvilku sme se tak nák jakymsi způsobem dokazali spolu bavit, nebo spiš brácha s Honzou velkým jako – (narátorka se zhluboka nadechuje, patrný smutek v hlase) - ...aleé brácha mě dycky nenáviděl. Jo?... Takže tam jako – a já sem neměla důvod ho mít ráda, proč? jo, potom měl něký problémy a byl ve vazbě a byl zavřenej a tó a pak, pak se vrátil a někým způsobem sme spolu komunikovali ale – prostě...už prostě víš, že tady cesta nevede, takže takže já teď nevim, já sem se s ním vypořádala, dala sem mu půlku za barák vlastně po – po tatovi a...a nazdar.“

¹⁰² „...ted’ je to tak, že podstatě ráno jedem spolu do práce nebo spolu no, on – dělá jinde než já, takže jedem spolu autem tady ke Šmeralkám, ja pak vlezu do tramvaje, jedu do Zetoru, pak jedu zpátky – ted’ dem někam – co je potřeba vyřídit, zařídit, nakoupit - pak jdeme ke mně – a von v osum de domu.“

¹⁰³ „...v podstatě bydlí taky v podnájmu žejo u jednoho spolupracovníka, ale bylo jich tam víc, jo prostě to je asi čtyřpokojáč, takže jich tam bydlí tři. Každý má svůj pokoj – ted’ momentálně teda ... je singl, takže – (smích) néé, to to neřeší a vůbec a bych řekla, že ted’ka spokojenej.“

¹⁰⁴ První rozhovor s M. V.

dyž sem vlastně nastoupila v jednadevadesátym, tak to bylo ještě – víceméně...bylo to sice už rozdělený, ale jenom administrativně, ještě tam nebyl plot a já nevím prostě, prostě byla tam ta fabrika ještě dohromady, ale bylo to jak dyby byla – já nevím – divize taková, divize taková jo? ¹⁰⁵Během tohoto líčení vlastně sama od sebe začala líčit jen část ne zcela přehledných změn v samosprávě a převody majetku: *„Jo, takže bylo to tak jako – ale potom vlastně – pak se to změnilo tak že...já sem měla – jakoby cizí firmu Zbrojovku, která dělala motory a v tom roce, asi devadesát tři nebo kterým – ee – se to rozdělilo, takže – Zbrojovka jaksi se začlenila do Zetoru, jako výrobce motorů...a pobočný závody v Hanušovicích a v Havlíčkovým Brodě se rozdělily – Hanušovice začly patřit jako ložiskám – a to co se tam dělalo jako pro traktory, tak to se zrušilo...á...Havlíčkův Brod zustal jakoby – Zetoru, jako – traktorum.* ¹⁰⁶Když jsem se zeptala nakolik si myslí, že oddělení závodů narušilo mezilidské vztahy po desetiletí fungující v rámci jednoho podniku, byla její odpověď skutečně zajímavá: *„...já myslím, že takový ty normální líší si nemají jako naprosto důvod jít po krku, ale – ale tam spíš to vedení. Je takový jako dost... (řečeno hodně rozvázným tónem, pečlivě volená slova)... ne...ne...spíš si myslím, že ti majitelé, kteří byli dřív zaměstnanci, že jo...pak si to nějakým způsobem jaksi koupili, tak ti se víc jako vydělili – udělali ze sebe jakože šlechtu. Takže to prostě je takový jako – to moje, muži si s tím dělat co chtějí. Jako vo tom to je.* ¹⁰⁷

Vzhledem k tomu, že narátorka je dlouholetou zaměstnankyní nejprve závodu traktorů a dnes následného podniku Zetor Brno a.s., nevyhnuly jsme se také debatě o nepříliš pozitivních výhledech do budoucna a o ekonomických a hospodářských problémech ¹⁰⁸, které výrobu traktorů provázejí sice již od první měsíců roku 1990, nicméně kořeny mají podle již v době předrevoluční ¹⁰⁹. Když jsem se zeptala na mezilidské vztahy na pracovišti, případně dnes vládnoucí poměry v podniku, byla narátorka kritická a její výpověď veskrze negativní: *„...jaksi žejo – dostaneš šéfa, novýho z jinýho třeba z úplně jiné fabriky tam přijde a začne tam dělat nějaký pořádky a v podstatě ti řekne – úplně natvrdo, že musíš hlásit šechno jo. Že musíš hlásit, bonzovat prostě...takže v rámci zachování nějaký zdravýho rozumu si z toho mužeš dělat tak akorát dobrej den a jako... Ale to víš že se lidi najdou...někteří, keří dělaj zásadně zle. Jo nebo*

¹⁰⁵ První rozhovor s M. V.

¹⁰⁶ První rozhovor s M. V.

¹⁰⁷ První rozhovor s M. V.

¹⁰⁸ „No protože to bylo vo tom, že tam jednak byla nějaká šilená zakázka do toho Tunisu tenkrát a tam zustaly strašný – strašný prachy prostě zastavila se výroba traktorů, protože nebyl odbyt a – a v tom Tunisu zustaly nějaký prachy zatímco zetkáel vyrábělo furt že... takže tam jako nebyl problem, ale v Zetoru problem byl, žejo, že se dostávalo ja nevím – šedesát procent platu a zbytek prostě ne.“

¹⁰⁹ O tom podrobněji v kapitole „Sametová revoluce a cesta k rozchodu“.

*maj pocit, že se málo zviditelnili, tak prostě dou něco – něco bonznou. Něco si vymyslí...*¹¹⁰. Také se netajila neustále přítomným strachem ze ztráty zaměstnání (který se však podle ní týká pouze určité skupiny lidí – implicitně se tedy dozvídám, že systém protekce a zásluh stále funguje, jenom kritéria hodnocení se změnila): „*No. Řekla bych že ti – mladí absolventi, kteří dostanou hned při nástupu automobil, počítač, svou kancelář a manažerskou vestu, tak ti o to nemají – jaksi – strach...o tu práci. Protože – nikdy nic dělat nebudou – a budou se akorát nafukovat...alé, ti co vopravdu dělaj, tak ti vo tu práci maj strach...Ted' zrovna vyhodili šéfa expedice...- /expedici přestěhovali – pozn. tazatelky/ v podstatě do naprosto nevyhovujících prostor, do šílených podmínek – á – samozřejmě ty traktory,kerý nakládali, tak stály venku žejo – a je to blízko slévárny a to a tam se víc práší a přšelo, no šak samozřejmě traktory byly špinavý, žejo...no. A vyhodili ho.*“¹¹¹

Ve druhém rozhovoru jsme se opět věnovaly rodině, tomu, jak trávili volný čas, jestli jako děti byli s bratrem do něčeho nuceni, jak se na rodinném soužití odrazil fakt, že narátorčini rodiče v jejich osmi letech rozvedli¹¹², případně jak vypadalo jejich společné bydlení s prarodiči. Také jsme se dostaly k politickým otázkám – politiku v podstatě sama od sebe nakousla sama narátorka, která velmi jasně dala najevo, že jí zaleží na tom, aby bylo jasno, že u nich nikdo nebyl členem KSČ¹¹³ a v podstatě (kromě situace kolem jejího nepřijetí na architekturu) se u nich o politiku nikdo nezajímal: „*No u nás doma jako pravda se politika ňák neřešila.U nás se řešila až potom, dyž sem se nedostala vlastně na tu vejšku žejo, tak jako – otec vzpomínal, koho zná a nezná – ták, no ale, to bylo pak asi jedno, protože...(patrné odmlčení) už už to bylo jaksi daný, že – se tam dostal někdo jinej, no.*“¹¹⁴. Ona sama se podle svých slov nikdy do konfliktu s režimem nedostala, nepociťovala žádná omezení, ani nad tím vlastně moc nepřemýšlela: „*To sem ani tenkrát ani tak jako neřešila jo... To byla jiná dobá, ňák prostě vo něktřejch věcech, kerý by mohly bejt třeba jinak nebo tó ani čovek ňák neuvažoval, ale – ale prostě sem věděla, že učit teda rozhodně nechci.*“¹¹⁵ Přestože jedním z jejích velkých koníčků byly aktivity v pionýrském oddílu Kompas, opakovala, že jeho činnost, podobně jako třeba prostředí jejího vzdělání bylo apolitické: „*My sme*

¹¹⁰ První rozhovor s M. V.

¹¹¹ První rozhovor s M. V.

¹¹² „*Ne já myslím že naši spolu vycházeli líp dyž byli rozvedení. Mnohem líp. Dokonce (smích) dokonce to byla taková sranda, protože otec na nás musel platit alimony, žejo. No a ona si je mamka posílala sama ☺ Von jí to dal dycky jako jo a vona prostě aby měla tu složenku nebo aby on měl složenku, že to poslal – ...no tak prostě ona to vyplnila a šla to poslat - ☺“*

¹¹³ „*Jo, tak to jo, takle se to zkoušelo, co vim, ale u nás to tak jako – u nás nikdo jaksi ve straně nebyl – takže tohle se neřešilo.*“

¹¹⁴ Druhý rozhovor s M. V.

¹¹⁵ Druhý rozhovor s M. V.

byli spíš tak jako, my sme to moc nežrali, tady tu politiku a takovy to, jak to bylo žejo – ale my sme pořád chodívali na nějaký vejlety, dělali sme nějaký orientáky a takový prostě závody jako jo, prostě takže jako...IP: takže fakt takovej ten spíš jako volnočasovej než jako politickej nějakěj –MV: No to vubec jako (až znechuceně) IP: A doma se politika řešila nebo ne? MV: ne. IP: ne. Vubec jako. MV: ne! (rozhodně, „bez debat“) Že tam ty lidi na tý škole obecně vubec třeba ani učitele nebyly náky...prostě zapřisáhly komunisti, samozřejmě – někdo tam v tý straně byt musel, žejó, ale nák zvlášť to nežrali. jo, takže – bylo to normální.“¹¹⁶. Na druhou stranu není z její strany rozhodně patrný žádný odsudek, naopak v jedné části rozhovoru se na příkladu svého nadřízeného snaží demonstrovat, že nic nebylo ani černé, ani bílé a že rychlé soudy jsou jí vzdáleny a že ona sama si je někde hluboko v sobě vědoma spíše toho, že nikdy se nedostala do situace, že by tuto otázku musela řešit (a je za to velmi vděčná), ale jiní toto štěstí neměli: „No já vim že třeba muj – dejme tomu, jak se to veme šéf – tak tomu tomu je teď pětapadesát a von jako byl jo jako jo. A von říká, no tak dívej se jako – dyž se mě zeptali a já sem řekl že nechci, tak voni říkali „soudruhu a ty nemáš děti? Ty nechceš aby studovaly?“ A bylo no...a bylo vyřešeno.“¹¹⁷ Svěřuje se také s jednou pro ni velmi úsměvnou historkou, jak takový pokus a přijetí nového člena do KSČ v podniku ZKL/Zetor vypadal: A teďka já vim, že dyž- já sem vlastně nastoupila do tý konstrukce než sem šla na mateřskou, tak sme měli kancelář za jídelnou. A v té jídelně mívali ti komunisti schůze. Čas vod času. Ale tam byla jenom, to byla ta uzká zeď žejo, tenká, takže bylo šecko slyšet. A voni ve dvě hodiny začly schůzovat... a teď tam si pamatuju – nevím, nevím jak to bylo, ale borca tam prostě jako lanařili hrozně a – a že tedá jako je kandidát, a že tedá že teda ho přijmou jako do tý strany a – a von říká „no, ale já jako – já nemůžu“ a jakože „proč nemůžete“ a on říká „no vite, vona manželka je katolička a ona řekla, že se mnou nebude spávat, když do tý strany vstoupím.“jo a tohle jo. Ale naprosto vážně. A teďka voni jakože soudruhu a to – no prostě nák to tam řešili, jak to dopadlo nevím, ale mě to přišlo tenkrát tak strašně srandovní jako jo jo. Ona se mnou nebude spávat“¹¹⁸.

Pokud jde o brněnský průmyslový podnik, tedy hlavní téma této práce, mluvily jsme jak o minulosti, tak o současnosti. Dnešní dny jsou podle narátorky ve znamení nepříliš optimistických výhledů do budoucna: „Ale jo...ale teďka třeba – je nověj model- kterej už jako nemá ze Zetorem společnýho nic, jenom ten název. Protože – tudle

¹¹⁶ Druhý rozhovor s M. V. (domnívám se, že pro větší srozumitelnost pasáže je vhodné ji ocitovat i s mými otázkami).

¹¹⁷ Druhý rozhovor s M. V.

¹¹⁸ Druhý rozhovor s M. V.

je něco z Indie, tam je kus z Itálie, tam je kus z Polska, tam je jo - prostě – je to **jenom** skládačka...Nejhorší na tom je, že voni chtěou ten **úbytek** vlastně těch financí eee jaksi nahnat na náhradních dílech jo, ale dyž si vemeš že traktor stojí – ted' ten nejlevnější třeba šest set tisíc – á my máme plán třicet milionů v náhradních dílech měsíčně, tak kolik je asi – to je v podstatě já nevím dejme tomu – ...jo kolik by se toho muselo prodat, když ted' jim chybí pět set traktorů“¹¹⁹. Atmosféra v podniku je napjatá, mezilidské vztahy jak mezi zaměstnanci navzájem, tak mezi zaměstnanci a vedením dosti vyhrocené – většina z nich funguje spíše z pozice uplatňování moci a autority, lidé se podle ní bojí. Dokonce se vyjádřila v tom smyslu, že některé záležitosti a praktiky jakoby z minulého režimu přežily, jen už jejich motivem není politika, ale cesta za co největšími zisky s co nejmenšími náklady: „...jako tenkrát – byly takový – bylo to takový srdečnější žejo, nikdo se ničeho moc nebál, jak ted', se každěj bojí cokoliv říct – byly třeba narozeniny, tak se donesla flaška, žejo v poledne se ve dvě prostě...začlo slavit – noo a pak byl eště přesčas že...A téd'?! Ted' ti prostě, ted' tak jako přídou za Tebou v jednu hodinu, ať deš dejchnout a ták, třeba...bezpečnostní technik se rozhodne, že prostě dneska eště nikdo nedejchal – no tak si z každýho voddělení někoho veme a... jo, pod' no...ne ale mě to jako, aji jeden den sme museli jit úplně šichni a to sem říkala jako mě todleto tak jako strašně uráží, to jako jako jo, že prostě si – eště tam si podepsat že teda jako jo...že to bylo negativní a říkám „no tak to jako“...a to mě jako to mě docela jako vadí jo. Nebo ten slavněj etickej kodex – jo to taky. To prostě (sarkasticko hořký smích)...A pak eště počkej..., „Staň se Zetorákem“ se to menuje, je to takovej plagátek –. na áčtverce a ted' taky, že dyž uvidíš něco, tak takový...“ „Staň se cihlou ve zdi!“ a tak – to sem říkala no tak jako de to sme, to je jak za komančů toto...jooo, neříkáme si soudruhu, ale ale je to to samý – To mě jako – vážně mě to uráží a vadí mě to jo. IP: Jo...Too, to právě já sem říkala, mě to přide úplně to stejný prostě, akorát že - změnily se používaný slova, ale ten obsah MV: ten obsah je stejnej, možná eště horší ted'. IP: Jo? No protože je to přidaný vo to, že tě můžou vyrazit žejo. MV: no...a – a dyž bonzneš někoho, tak ti možná přidaj prachy. Tam to sice nepíšou, ale je to tak.“¹²⁰. Ve svém osobním hodnocení vztahu k podniku je narátorka negativní, netají se s tím, že mít jinou možnost, kde se uživit, neváhala by Zetor opustit: „Mě se tam nelibi nic (hlasitý smích) ...Ne. Ne. Já tam chodím jenom kvůli tomu, že tam mám práci. Fakt ted' už jako dyby bylo něco jinýho, tak už du pryč. Hned....Blbý vztahy, to jo. To taky.

¹¹⁹ Druhý rozhovor s M.V.

¹²⁰ Druhý rozhovor s M. V. (myslím si, že jde opět o pasáž, kde je pro větší srozumitelnost vhodné v citaci zachovat formu rozhovoru).

Nejvic mě tam vadí ty Slováci, kteří teda samozřejmě Slováci jsou majitelé, ale potom – jedinej předpoklad, aby tě vzali na nákej dobrej flek je – že si Slovák. A že si blbec – to je druhá věc ¹²¹, přestože i v porevoluční době podle ní bylo několikaleté období, kdy se jí v podniku velmi líbilo a vztahy panovaly více než dobré ¹²².

Při povídání o minulosti jsme se dostaly k tématům jako podniková rekreace či tábory pro děti, jaké „vymoženosti“ doby podnik svým zaměstnancům nabízel: „...*tam byla spořitelna, bylo tam takový vokýnko a dokonce tam byla i pobočka pošty v Zetoru...tam bylo prostě šecko, tam dokonce po areálu jezdil autobus. No –normálně ze začátku vobyčejnej velkej autobus dopravního podniku, bylo tam asi...já nevím kolik přesně, já to teď plácnu, ale asi deset nebo jedenáct zastávek. Konečná byla – u slévárny, tam byla asi dvacet minut pauza a pak to zas jelo zpátky. A potom dyž sem tam nastoupila, to už sem zjistila, dyž sem tam chodila na brigádu. Když sem chodila na gym. O prázdninách. Á – pak dyž sem nastoupila do toho Zetoru, tak jezdil autobus sice taky, ale už to byl jenom mikrobuse...Ale jako to bylo dobrý jo, protože potřebovalas jít já nevím dejme tomu z Hradu, což byla administrativní budova žejo – tam byl šechno a potřebovalas jít na tu slévárnu a von je to kus jak blázen jo jako.*“ ¹²³ S rozhořčením z dnešní situace narátorka vzpomínala třeba také na výbornou dopravní obslužnost podniku ¹²⁴. Stranou nezůstaly ani jevy, které do jisté míry snad i snesou označení „fenomén doby“, jakými byly „řízená výpomoc“ ¹²⁵, „dobrovolné brigády“ nebo

¹²¹ Druhý rozhovor s M. V.

¹²² „...*dyž sme byli to pýdýs, což je já nevím čtyry roky to skončilo, ale ... předtim sem byli mysim já nevím dvanáct nebo třináct let, ta firma zvlášť, tak sme měli vánoční večírek žejo, měli sme na jaře sme jezdili já nevím jako na kola a taklenc jako – prostě i s ředitelem a tak jo – prostě...to bylo o tom, že sme jako jedna byli taková dost jako dost jaksi semknutá společnost ... šichni na nás koukali skrz prsty, pác si mysleli kolik berem peněz a já nevím co, jo. Ale my sme prostě aspoň já za sebe mužu říct, že mě to hrozně bavilo jako jo.. to sem fakt ráda chodila do práce a jako jo. Prostě dyž sem se naučila něco novýho a nebo to, tak jako tenkrát jo - dokonce jsem psala i francouzský mejly žejo. Ted' už na to kašlu a pišu je anglicky. Ale jako tenkrát to byla taková jako hm...taková jako radostná doba, jo. Jako byly sme tak jaksi víc v klidu, nikdo nás příliš nebuzeroval jo, šichni se snažili. Abysme teda – hodně utržili, hodně vydělali. Ted' už na to každej kašle.*“

¹²³ Druhý rozhovor s M. V.

¹²⁴ „...*tam vlastně zajižděly všechny autobusy vlastně do té smyčky k Zetoru jo, prostě celej den jako v podstatě. Nebo hlavně dyž rano začínala směna a v poledne končila a eště večer vlastně třeba z vodpolední taky...a ted'? Ted' přijede ráno mysim dva autobusy z města mysim osmapadesátky a pak už ne a –... a odpoledne jede (hořké pousmání) ve štrnáct, štrnáct osumnáct – jeden! – jeden jedinej a jinak musíš jít nahoru až – prostě k silnici nebo na tramvaj.*“

¹²⁵ „...*akorát se chodilo na takzvanou řízenou výpomoc- a to chodili lidi z kanceláře, dycky do nákyho provozu, kde prostě jim chyběli lidi...ted'ka to se najímají brigádnici. Ale dřív to tak nebylo takže se vytipovaly oddělení s kterýho prostě musel poslat dva lidi – na měsíc – do výroby. No takže prostě asi sem byla taky asi dvakrát nebo třikrát jo. Prostě vyfásovalas montérky a šlas...zas na druhou stranu mě to třeba bylo jedno. Ja vim, že sem jednou dělala v eletrodílně. Hm a tak to nebylo zas až tak hrozný. Dobrý celkem. Ty na mě neměli žádný nároky, že bych tam musela já nevím, tam sem dávala náky propojky do nákejch světlometů – a žárovky, prostě sem kompletovala to světlo celý. No tak mě to baba ukázala, tak sem potom jako to a že voni teda měli denně udělat jako padesát nebo za hodinu pade – já nevím jo – á já sem udělala dvacet no. No tak sem udělal dvacet no. (tón „a jako co má být, se z toho nezblázním“)* Prachy sem měla pořád stejný jako dybych byla v kanceláři. Mě to bylo jedno“.

„pracovní soboty“¹²⁶. Připustila také, že tvrzení o přezaměstnanosti je z jejího hlediska pravdivé: „*No neni to tak uplně přitaženy za vlasy, prostě někde to tak bylo, že vopravdu třeba měli – víc lidí na stejnou jaksi – na stejný množství práce- třeba vo tři – než na jinym voddělení. - a stihat to museli, žejo. Jenže tenkrát se nikdo nepropouštěl, žejo*“¹²⁷, nicméně ale že představa o tom, že dneska jsou v podniku pouze ti nejpotřebnější lidé a všichni se mohou v práci tzv. „přetrhnout“ je taky mimo realitu, se kterou se v práci potkává¹²⁸. Na můj přímý dotaz se rozpovídala i o průběhu oficiálních oslav (musím přiznat, že jsem mě některé skutečnosti opravdu překvapily) :„...*jako tenkrát – samozřejmě byli lidi, kteří jaksi už – ve svý podstatě věděli, že že s tím nesouhlasí...anebo že jim to vadí nebo něco. Mě to zase až tak nevadilo, ale – jako prostě sem to ani nevyhledávala. Tak vono stejně jako jo, dyž na prvního máje stejně většinou nic nejezdilo, takže dyžs chtěla někde jet ja nevím jo na vejlet nebo jít někde do lesa a nemělas zrovna auto, tak – no tak stejně jako smula žejo, až vodpoledne...no tak jako do prvního do průvodu se chodilo proto, že třeba na trase průvodu byl – v zeleninách mívali banány jo...asi tak jo...Já sem tam teda nikdy nebyla, ale taky tam bylo šecko, co... jo jo, takový to nedostatkový zboží nebo ovoce zelenina a tak, co normálně nebylo –tak tam bylo! Jo, jo, dyž to – já nevím kdy to bylo, to bývalo někdy v létě, snad v červnu nebo v červenci, nevím přesně – tak to byly takový jako – politický a ted' aby tam nalákali lidi tak tak tam bylo já nevím třeba nějaký populární zpěvák, nebo skupina – nebo něco jo, aby tam teda ty lidi šli – tak – tak to tam bylo.*“¹²⁹

Nicméně ne ke všemu, co dnes v podniku funguje, je narátorka kritická. Pozitivně hodnotí přetrvávající snahu podniku dát zaměstnanci najevo vděk za loajalitu, jestliže odpracuje v podniku určitý počet let, že i přes snahu vedení šetřit, kde se dá, mají nějaké zaměstnanecké benefity a v případě životních jubileí nebo odchodu do důchodu se zaměstnanci dočkají také nějaké pozornosti – většinou v podobě jednorázové finanční odměny:„...*no je fakt, že ted'ka jako pořád to eště je, jako že když máš výročí, životní, kulatý – třeba padesát let jo, což budu mít příští rok, jesi se toho dožiju – tak dostaneš nákou částku peněžní...Když budeš mít výročí, jako třeba třicet let budu mít v září v Zetoru, pokud mě nevyhoděj, tak zase dostaneš náký prachy, jo...nebo dyž deš do duchodu, třeba kolegyně šla – vlastně v podstatě hned po Novym roce, tak*

¹²⁶ „No já si pamatuju že byly eště normálně pracovní soboty. A – pak už to teda - ale nebyly teda každéj tyden, žejo. Bylo to jenom tak jako vobčas. I do školy sme chodívali vobčas eště v sobotu dyž byla pracovní, ale to se většinou přesunul nákej svátek - aby ta sobota prostě pak se šlo v sobotu no, protože – se to jako nahrazovalo no.

¹²⁷ Druhý rozhovor s M. V.

¹²⁸ „Jo. To kolikrát sme v tý práci seděli a jako – jenom že tam sme. Jako – jako doted' někteří takle sedí, žejo. Jenom tak jako že se zúčastní...no tak jako šichni to vidí. Ale nikdo s tím nic nedělá.“

¹²⁹ Druhý rozhovor s M. V.

dostala asi šedesát tisíc jo?...Na ulici je nenajdeš jo, takže – jo tady todlencto dyž ma jako životní výročí nebo – nebo výročí vlastně toho, že seš tak dlouho zaměstnaná v týdletý firmě, tak eště jako jo. Eště něco jako dávaj no... ¹³⁰.

3.2. Z historie i současnosti

V této kapitole bych se ráda obšírněji věnovala nejprve období počátku podniku Zetor Brno, jeho vzniku, jaké k tomu vedly cesty a jaké byly důvody tohoto kroku. Pak bych ráda ukázala, že ani jemu, lépe řečeno některým jeho zaměstnancům, se v padesátých letech, charakterizovaných v tehdejším Československou obecně velkou nedůvěrou a „schizofrenií“, nevyhnuly politicky motivované procesy.

Také bych v této kapitole chtěla alespoň naznačit, jaký byl celorepublikový či mezinárodní význam brněnského podniku, s jakými se potýkal problémy v průběhu své existence a objasnit ne zcela srozumitelnou peripetii jeho měnících se názvů a ne vždy bezproblémové spolupráce dvou vlastně dosti odlišných závodů, které musely shodou okolností fungovat po desetiletí v jednom areálu. Tato část práce je uzavřena stručným shrnutím porevolučního vývoje, který tak do určité míry slouží jako pojítka s další kapitolou.

Jak je patrné, jde o témata, která by možná sama o sobě vydala na samostatné obsáhlejší zpracování, na které v této práci není prostor. O zařazení kapitoly do své práce jsem chvíli pochybovala, přece jen je časově poněkud „roztříštěnější“ a v některých místech z mého pohledu ne zcela vyvážená, nicméně se domnívám, že v kontextu celé práce má své nezastupitelné místo.

3.2.1. Pod patronátem Zbrojovky - těžké začátky závodu na výrobu ložisek v Brně (1945 – 1947)

Průmyslové podniky patřily k těm, které utrpěly během druhé světové války největší škody. Mnoho továren různého druhu bylo v jejím průběhu přebudováno na místa, kde se vyrábělo strategické válečné zboží (zbraně, střelivo, náhradní díly do aut či bojové techniky, oděvy pro vojáky atd.) Proto se řada z nich stala hlavními terči při osvobozování republiky. Už v době posledních válečných měsíců bylo nejen exilovému politickému vedení jasné, že po skončení války bude obnova průmyslových podniků jednou z nejdůležitějších věcí, které bude nutné učinit, aby se poměry v šest let

¹³⁰ *Druhý rozhovor s M. V. 21. 4. 2013*

okupované republiky co nejdříve stabilizovaly.¹³¹ Také se začala prosazovat myšlenka na vybudování podniků zcela nových, vyrábějících zboží, které se přes svoji značnou důležitost a mnohostrannou využitelnost zatím pouze dováželo.¹³² Přitom by bylo lepší, kdyby si jejich výrobu dokázal stát zajistit sám. Zkrátka kromě obnovy stávajících oborů se projevovaly také snahy, směřující „*k tomu, aby se roztočila kola našeho poválečného průmyslu i v těch výrobních oborech, které byly málo vyvinuté, nebo zcela neznámé.*“¹³³ Podle pamětníků i odborníků v průmyslu byla jedním z těchto oborů také výroba ložisek. Soudilo se o ní, že je to „*výrobní obor, bez kterého není možné zvládat technický rozvoj v žádném průmyslovém státě*“¹³⁴. Ložiska byla kvůli různorodému využití a nezbytnosti považována za strategickou komoditu: „*Nás vyspělý průmysl, automobilový, obráběcích strojů, textilních strojů, těžký průmysl apod. byl také velkým spotřebitelem valivých ložisek. Ta se prakticky dovážela.*“¹³⁵ Pamětníci o jejich výrobě hovoří dokonce v tom smyslu, že byla nezbytnou součástí „*obranyschopnosti státu*“¹³⁶ a že výroba toho artiklu „*byla...pokládána za prvořadý úkol celostátního významu*“¹³⁷. Toho si byla vědoma také poválečná vláda, která v roce 1947 přijala několik opatření, vedoucích k vybudování československé výroby ložisek. Ústřední postavení v ní měl hrát právě závod v Brně – Líšni.¹³⁸

Podle dostupných informací sjednocený postup v oboru výroby ložisek v té době ještě neexistoval. K tahounům tohoto oboru patřili Američané, Němci, Švédové a

¹³¹ „Konec druhé světové války přinesl také starost průmyslovým podnikům, jak převést válečnou výrobu na normální, mírovou. Rozvinutý strojírenský průmysl hledal cesty, jak pokračovat ve výrobě a jak plnit nové požadavky.“ - „Kuličkáři“ jsou svědectvím o vzniku výroby valivých ložisek (slovo pamětníka)“ in Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 123.

¹³² „Rozmach strojírenské výroby po druhé světové válce vyžadoval i vysokou spotřebu valivých ložisek. Ta se k nám do té doby dovážela ze zahraničí, zejména od švédské firmy SKF. Produkce tuzemských firem – např. Štávek v Týništi nad Orlicí nebo SALMANN v Dolních Měcholupech – byla naprosto zanedbatelná, navíc podřadné kvality. Pouze továrna v Pernštejně nad Ohří, patřící firmě SKF, vyráběla kvalitní kuličková ložiska menších rozměrů. Všichni tuzemští výrobci však byli odkázáni na dovoz kuliček ze Švédska.“ in Otoupalík, J. – „60 let výroby ložisek v ZKL Brno, a.s. – 60 let československé výroby valivých ložisek“, Brno 2007, s. 2.

¹³³ Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 7.

¹³⁴ Tamtéž.

¹³⁵ „Kuličkáři“ jsou svědectvím o vzniku výroby valivých ložisek (slovo pamětníka)“ in Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 123.

¹³⁶ Otoupalík, J. – „60 let výroby ložisek v ZKL Brno, a.s. – 60 let československé výroby valivých ložisek“, Brno 2007, s. 2.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ „...v roce 1947 vláda tehdejší ČSR rozhodla vybudovat nové specializované závody na výrobu valivých ložisek se záměry: - obnovit válkou zničený podnik v Líšni – jako vedoucí závod oboru – pro řešení technologií a také aby zajišťoval osvojování nových druhů ložisek včetně výroby kuliček a dalších valivých elementů, - v rámci industrializace Slovenska vybudovat nový ložiskový závod v Kysuckém Novém Městě, - převést výrobu ložisek z Pernštejna nad Ohří do závodu v Klášterci nad Ohří a výrobu v tomto závodě rozšířit, - rozšířit stávající výrobu v závodě v Dolních Měcholupech, - zrušit výrobu v Týništi nad Orlicí.“ in Otoupalík, J. – „60 let výroby ložisek v ZKL Brno, a.s. – 60 let československé výroby valivých ložisek“, Brno 2007, s. 2.

Angličané. Každý měl ale v podstatě svůj v něčem specifický postup, který před ostatními pečlivě tajili. Také získat jejich licenci bylo dosti problematické.

Historie brněnského podniku na výrobu ložisek se tak začala psát již během prvních poválečných měsíců pod záštitou tehdejší Zbrojovky¹³⁹, která se samotná v té době ocitla ve velké krizi¹⁴⁰. Tuto historii začala psát trojice mužů, kterou pamětníci označili za tzv. „zbrojovácký triumvirát“. Tvořili jej podnikový ředitel Josef Novotný, technický ředitel Josef Dobřemysl a výrobní ředitel Alois Kučera. Právě oni se rozhodli plán na založení výroby ložisek v obnovené republice, nahlížený tehdy jako poněkud utopický, realizovat a převést jej z teorie do praxe. Ne že by se v Československu ložiska nikdy nevyráběla a byla to naprostá novinka, nicméně dosavadní zkušenosti byly dosti sporadické a nepříliš úspěšné. Hlavně proto, že se nedokázala obejít bez závislosti na zahraničních dodavatelích.¹⁴¹ Navíc v té době ve vybrané lokalitě, Brně – Líšni, vlastně ještě žádný podnik reálně nestál, všechno se teprve muselo postavit. Neexistovala zatím také žádná konkrétnější představa o adekvátním a dostatečně odborně zdatném personálním obsazení nového podniku. Celkem ilustrativně o celé situaci vypovídá zachycená myšlenka pamětníka Širokého: „*No to je úžasné. Jsem již ústně jmenován vedoucím neexistující výroby valivých ložisek v neexistujících objektech a koruna všeho je jmenování místoředitelem. Ještě štěstí, že ta Líšeň skutečně stojí.*“¹⁴²

Také počátky brněnského závodu by byly nemyslitelné bez zahraniční pomoci, ovšem tentokrát ve formě pomoci technické, tj. že zaměstnanci Zbrojovky by se v rámci jakési stáže v jedné z dosavadních fungujících zahraničních firem naučili, jak se ložiska vyrábí a co vše je potřeba zařídit a pořídit. Zároveň by si po tomto zaučení od dané firmy zakoupili jejich licenci na výrobu ložisek. První žádosti o technickou podporu a zisk licence směřovaly do Itálie a Švédska. Obě země se na nich však odmítly

¹³⁹ „Větší problémy s hledáním vhodných výrobních programů byly ve Zbrojovce. Vedení Zbrojovky se rozhodlo velmi dobře, když do svého programu zahrnuje valivá ložiska.“ in „Kuličkáři“ jsou svědectvím o vzniku výroby valivých ložisek (slovo pamětníka)“ in Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 123.

¹⁴⁰ „Tehdy, v době, na kterou se postupně zapomíná, v době rozvráceného státu a národního hospodářství, nastupovali lidé společně za novým cílem: pracovat, obnovovat a budovat. Tak si to představovali i noví vedoucí „kapitáni“ poválečné Československé Zbrojovky, kteří se na pražském ústředí postavili v čele veliké zbrojovácké dělnické síly...Byl to těžký úkol, když si uvědomili, že během celého období té hrozné války nenapadlo vedoucím mužům tehdejší Zbrojovky, že přece válka jednou skončí a věděli jistě jak skončí a nedovedli, nebo nechtěli nechat připravit, aby Zbrojovka a lidé měli připravenou práci. Bohužel, nebylo zařízení nic. Zbrojovka se všemi závody zůstala bez práce, bez programu a bezradná.“ in Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 11. Až do oficiálního zahájení výroby 1. 12. 1947 se jednání odehrávala v Praze. Také naprostá většina lidí, odpovědných za uvedení výroby ložisek („triumvirát“, Josef Široký, inženýr Féher aj.) do Československa byla původně z Prahy a do Brna se kvůli novému závodu přestěhovali.

¹⁴¹ Podrobněji viz. např. Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 12, 13 a www.zkl.cz.

¹⁴² Viz. Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 25.

podílet.¹⁴³ V jistém smyslu „spásný nápad“ měl nakonec právě technický ředitel Dobřemysl, který se rozhodl zúročit kontakty a zkušenosti nabyté během války v Anglii a obrátil se s žádostí o technickou pomoc a následné udělení licence na firmu Hoffmann v Chelmsfordu, tj. „jeden z nejstarších výrobců valivých ložisek v Anglii“¹⁴⁴.¹⁴⁵

Plánovaný výrobní podnik v Líšni vedle technické pomoci a licence potřeboval také povolení výroby tohoto artiklu od Ministerstva strojírenství. V době, kdy se poslala žádost o spolupráci do Anglie a očekávalo se její kladné vyřízení, by se správně mělo začít toto povolení vyřizovat. Zbrojováci se zatím rozhodli tento krok odložit na dobu, až budou mít v ruce nějaké svoje výrobky. Začali tak zkušebně vyrábět „tajně“. Zde se začala psát první kapitola spolupráce „kuličkářů“ s pozdějším „zetroáky“, protože to by právě vedoucí výroby traktorů pan Kubeš, který ložiskářům poskytl jak prostory, tak skupinu dělníků a technických pracovníků, v jejímž čele stál Josef Šepták. Také první výrobky, sice ještě ne s vlastními kuličkami, které spatřily světlo světa na začátku roku 1947, byly uvedeny do provozu v právě v prvních (a mezi odborníky legendárních) traktorech Zetor 25¹⁴⁶.

Přibližně v této době přišla také kladná odpověď z Anglie od firmy Hoffman. Do Československa přijel její zástupce s prvním návrhem smlouvy a podmínkami. Definitivní smlouva měla být podepsána v červenci 1947, kdy také měla oficiálně začít stáž několika zbrojovkářů v Anglii. Jak dostávaly plány konkrétnější obrysy, bylo triumvirátu čím dál jasnější, že tento úkol si vyžaduje opravdu pečlivě vybraného a skutečně schopného člověka.¹⁴⁷ Po dlouhých jednáních byl na popud výrobního ředitele Aloise Kučery vybrán právě Josef Široký¹⁴⁸. O důležitosti úkolu, ke kterému byl

¹⁴³ Podrobněji viz. týž, s. 11 – 18.

¹⁴⁴ Týž, s. 19.

¹⁴⁵ „V roce 1947 vláda tehdejší ČSR rozhodla vybudovat nové specializované závody na výrobu valivých ložisek...pro zajištění uvedených úkolů uvolnil n.p. Zbrojovka do nově se tvořícího závodu 04 Zbrojovka Brno – Líšeň skupinu odborníků a současně byla uzavřena dohoda o technické spolupráci s anglickou firmou Hofmann. Tím byla vytvořena základna pro rozvoj výroby ložisek v Brně a celé tehdejší ČSR.“ in Otoupalík, J. – „60 let výroby ložisek v ZKL Brno, a.s. – 60 let československé výroby valivých ložisek“, Brno 2007, s. 2.

¹⁴⁶ „...v té době již ve Zbrojovce vyrobili pět prototypů kuličkových ložisek, která byla namontována do prvního traktoru Zetor 25.“ in Otoupalík, J. – „60 let výroby ložisek v ZKL Brno, a.s. – 60 let československé výroby valivých ložisek“, Brno 2007, s. 3.

¹⁴⁷ „Muselo se začít také pomýšlet i na to, aby byli stanoveni lidé, kteří budou mít za úkol se o ta ložiska starat hned od počátku, tak, jak se říká ‘od plenek’. Zbrojovácký triumvirát se radil a úporně byl hledán člověk, který bude schopen ujmout se tohoto skoro fantastického úkolu, a aby byl i zárukou, že tak těžký úkol splní a uvede do výroby během nejkratší doby neznámou výrobu valivých ložisek. Věděli, že to bude perný kus práce. Uvědomoval si, že ten, který bude určen průkopníkem, se bude muset oprostít od všeho co nesouvisí s úkolem, bude h třeba stále podporovat, že mu bude nutné i naslibovat a konečně, bude muset být komunista.“ in Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 22.

¹⁴⁸ „Navrhuji, aby tento úkol byl svěřen Josefu Širokému. Osobně mu důvěřuji i přesto, že se o něm inženýr Musel nevyjádřil dost příznivě. Znáám ho. Je to poctivý člověk a dobrý odborník. Prošel praxí Škodovkou, byl ve Zbrojovce Janeček v Praze, v ČKD v Praze Libni a má dobrou průpravu k tomu, aby ten úkol zvládl. Neraď ho sice ztrácím jako vedoucího technické přípravy výroby, ale náhradu za něho

vybrán, měl Josef Široký jasno asi hned při první schůzce s těmito muži, když prý podnikový ředitel Novotný označil jeho cestu do Anglie i další kroky, které měly následovat za „*stranický úkol celostátního významu*“.¹⁴⁹ Společníka v Anglii mu měl dělat inženýr Féher, který měl působit hlavně jako tlumočník a průvodce.¹⁵⁰

3.2.2. V Anglii (1947)

Problémy a překážky však podle vzpomínek pamětníků nezmizely ani v Anglii. Spíše ke stávajícím přibývaly nové. Ten největší problém se objevil hned po jejich příjezdu 31. července 1947 – slíbené podklady k výrobě se Angličanům dosud nepodařilo dát dohromady a nepodaří se to dříve než za dva týdny. Široký a Féher tam museli zůstat v Anglii. Nepříjemnou situaci se vedení Hoffmannu pokusilo zachránit tím, že dvěma zbrojovkářům nabídl, aby tento vynucený prodloužený pobyt pojali jako školení. Ti nabídku přijali poté, co si vyžádali odsouhlasení z Prahy.¹⁵¹

Během těchto čtrnácti dní se jim dostalo podrobného zasvěcení do výroby ložisek, od kuliček až po klece, seznámili se také s kontrolou kvality, nutnými postupy a jejich následností. Díky tomu si udělali také jasnější a konkrétnější představu o tom, co všechno – pokud jde např. o materiál či potřebné stroje – bude nutné sehnat a zajistit. Vzpomínky pamětníků na tuto dobu jsou poněkud ambivalentní – na jednu stranu nadšení z toho, co vše je možné v novém závodě vybudovat, na druhou stranu neustále vzrůstající starost o to, kde sehnat potřebný materiál a především stroje, kterých byl důsledkem válečných ztrát citelný nedostatek, takže ty, co „přežily“ si jednotlivé podniky a továrny hlídaly jako oko v hlavě. Na nové totiž zatím nebylo ani prostředků, ani materiálu. Navíc bylo čím dál zřejmější, že v Československu bylo tehdy jen několik jedinců, schopných něco takového vůbec nakreslit tak, aby to posléze mohl někdo úspěšně vyrobit. A ti byli „na roztrhání“.¹⁵²

mám. Mimo to, je ve straně již od roku 1945 a mohu se za něj skoro zaručit.“ in Široký, J. – *Kuličkáři*, Brno 1998, s. 23.

¹⁴⁹ Viz. Široký, J. – *Kuličkáři*, Brno 1998, s. 23.

¹⁵⁰ „*Ku konci jednání Dobřemysl velmi překvapil Širokého a současně i potěšil. Sdělil mu, že s ním pojede do Anglie inženýr Féher, který umí velmi dobře anglicky a zná tamější poměry. Tato zpráva byla pro Širokého velmi cenná a ulehčila mu situaci s ohledem na neznalost jazyka a také proto, že dva technici, jak se pak ukázalo, viděli víc, než jeden.*“ in Široký, J. – *Kuličkáři*, Brno 1998, s. 24.

¹⁵¹ „*Pan Shallard vysvětloval zešířoka, s politováním, že s ohledem na vlastní reorganizační práce a rozšiřování výroby se nepodařilo podklady připravit, aby mohly být předány...snažil se celou trapnou situaci napravit...Pohotově navrhl, že dobu čekání doporučuje využít k prostudování výroby první etapy kuličkových ložisek a že tato doba bude započtena ve smyslu smlouvy za dobu školení...Oba zbrojováci s tímto řešením souhlasili a museli tuto zprávu ohlásit do Prahy, požádat o souhlas čtrnáctidenního čekání. Nemohli čekat nic jiného než souhlas a bez podkladů se nevracet.*“ in Široký, J. – *Kuličkáři*, Brno 1998, s. 27.

¹⁵² Podrobněji k pobytu zástupců Zbrojovky v Anglii, vyvstávajícím problémům anebo k výrobě ložisek samotné viz. Široký, J. – *Kuličkáři*, Brno 1998, s. 24 - 48.

Po dvou týdnech se oba zbrojováci vrátili s balíky plnými podkladů a návodů. Bohužel ani těch čtrnáct dní nestačilo k tomu, aby byli podklady kompletní. Nicméně na to, aby se mohlo s výrobou a vývojem v Československu začít, to stačilo a ve výsledku ani tento problém, zdá se, nebyl brán jako fatální - zapůsobil spíše motivačně.¹⁵³ Kromě podkladů a technické dokumentace si ve svém deníku přivezl Josef Široký také několik postřehů k obecnému fungování firmy Hoffmann, jako takové. Nelze si nevšimnout, že mnohé z toho, o čem podle svých vzpomínek mluvil s ředitelem Kučerou, bylo později po desetiletí možné najít i v brněnském závodě: „...*dělníci tam pracují od svého mládí. Vyučí se a zůstávají tam pracovat až do důchodu. Pracuje zde velké množství žen na kontrolních stanovištích, brusírnách a montážích ložisek. V závodě pracuje celkem čtyři tisíce dělníků. Dvě třetiny jich pracuje v hlavní, tak zvané velké směně, a pracují čtyřicet čtyři hodiny týdně. Ve druhé, malé směně, pracuje třetina dělníků pouze čtyřicet hodin týdně. Téměř všichni zaměstnanci se stravují v závodních jídelnách, volný čas mají možnost prožít v závodní klubovně a dokonce mají i komfortní sál pro možnost vlastní hudební produkce a divadelních představeních.*“¹⁵⁴

3.2.3. Zahájení výroby v Brně – Líšni (1947)

Oficiální datum, kdy se mělo podle plánu začít s výrobou ložisek v Brně, bylo stanoveno na 1. prosince 1947. Kromě jiného tomu předcházela vyjednávání v pražské Zbrojovce, která měla zajistit dostatečné množství technicky vzdělaných odborníků, kteří si budou schopni ve zcela nových podmínkách poradit. Těmito odborníky, kteří se rozhodli přejít z Brna do Prahy, se stali právě lidé z výroby traktorů, které vedl Josef Šepták.¹⁵⁵

Další problém, který bylo třeba vyřešit, byl brněnský závod samotný – opravné a dokončovací práce na nově budovaných či rekonstruovaných provozech se protahovaly a pražské vedení bylo stavem věcí nemile překvapeno. V podstatě bylo jasné, že první

¹⁵³ „...jsme v balících přivezli výkresy na čtrnáct typorozměrů kuličkových ložisek včetně technologických pracovních postupů na výrobu kroužků za měkka. Technologické pracovní postupy na dva druhy kuliček. Co je v balících nejdůležitější pro nás, jsou kompletní výrobní nákresy na brousící a lapovací stroj na výrobu kuliček. To pokládáme za vrchol úspěchu naší cesty. Bez tohoto stroje bychom nemohli vyrobit kuličky. Mimo již jmenovaných podkladů, jsou tam různé velmi důležité normy na ložiskový materiál včetně přejímacích technických podmínek.“ K dotazu jak pomohou přivezené podklady v Líšni upozorňují, že podklady jsou neúplné a nedostatečné pro kompletní výrobu kuličkových ložisek, ale můžeme započít výrobu připravovat.“ in Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 49.

¹⁵⁴ Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 51.

¹⁵⁵ „Kučera se Širokým se omluvili a odešli...do výroby traktorů...Šepták, vedoucí vývojové dílny a vývoje ložisek, převzal podklady. Byl zkušený technolog a nebylo těžké se s ním domluvit o další práci. Byl ochoten přejít do Líšně i s ostatními spolupracovníky... Jsme ochotni jít do Líšně všichni. Myslím, že by bylo vhodné...se podívat do vývojové dílny a přesvědčit se o tom.“ in Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 53, 54.

měsíce výroby se budou muset „přežít“ v přístavku, tzv. objektu č. 2, který byl sice nový, ale rozměrově dost nevyhovující.¹⁵⁶

27. září 1947 byl Josef Široký oficiálně jmenován nejmladším místoředitelem Zbrojovky. Věty, kterými se pokusil ve svých vzpomínkách uchovat pocity z tohoto dne, znějí dnes s odstupem velmi ironicky: „*Poděkoval za jmenovací dekret a velkou důvěru a odešel do své kanceláře. Teprve zde si chtěl v klidu dekret přečíst. Byl rozrušen. Nevěděl, zda je to štěstí pro něho nebo neštěstí. Uvědomoval si velké povinnosti a zodpovědnost vůči straně a lidu za velkou důvěru. Seděl a četl a sliboval si, že bude věnovat výrobě valivých ložisek celou duši a veškerý čas a schopnosti.*“¹⁵⁷

Oficiálně přišli původně pražští zbrojováci do závodu v Líšni 15. listopadu 1947. Při této příležitosti také poprvé slyšeli označení, které přijali za vlastní – „kuličkáři“.¹⁵⁸ Přes všechny výše popsané peripetie (a některé další neuvedené) se výroba valivých ložisek skutečně rozběhla podle plánu – tj. 1. prosince 1947. Kromě letitých strojů z pražské zbrojovky k tomu napomohlo také několik strojů ze Spojených států, které byly jakousi vlajkovou lodí dlouhodobě plánované spolupráce mezi lišeňským závodem a USA. Také byla dohodnuta druhá stáž ve firmě Hoffmann v Anglii, která měla proběhnout koncem roku a kromě „kuličkářů“ se na ni měli vypravit také zástupci ze závodu traktorů.¹⁵⁹ Ve vzpomínkách pamětníka najdeme k tomuto dni následující komentář: „*Prvního prosince nastoupil Široký do práce v lišeňském závodě. Šel se oficiálně ohlásit závodnímu řediteli inženýru Pflégrovi, jako vedoucí nového provozu výroby valivých ložisek a místoředitel závodu...Po ukončení nástupní audience, šel do objektu dvě...zavedli ho do kanceláře a přivítali. Šli pak do dílny. Stroje byly rozestavěny podle profesí a všechny běžely. Opravdu se na těch strojích ložiskové kroužky soustružily a brousily, takže dnem prvního prosince 1947 byla výroba valivých*

¹⁵⁶ „...odjeli se podívat do Líšně. Široký byl zvědav na závod, kde bude brzy připoután výrobou ložisek. Závod byl ve výstavbě a tak se pomalu dostával z trosek po zničení za války. Stavili se u závodního ředitele inženýra Pflégra, aby je provedl po závodě. Šli se nejprve podívat na objekt určený pro výrobu ložisek. Zjistili, že je ve stavu dokončovacích prací. S jeho dokončením a možností použití pro zahájení přípravných prací k zahájení výroby ložisek se nedá počítat dřív než v červenci příštího roku...Situace byla krajně svízelná. Dohadovalo se kam vlastně výrobu ložisek umístit, třeba jen provizorně. Dobřemysl byl přesvědčen, že je objekt téměř dokončen a byl velmi nemile překvapen s tímto stavem...Zbývala jediná možnost – objekt č. 2., ale zatím jen zadní přístavek...byl krásný, zářící novotou, ale vzadu ten přístavek byl přece jen malý. Ještě se debatovalo, zda by bylo možné jiné řešení, ale na nic rozumnějšího se nepřišlo.“ in Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 55.

¹⁵⁷ Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 60.

¹⁵⁸ „Pracovníci Zbrojovky nastoupili do Líšně 15. listopadu 1947 s tím, že tam přestěhovali vývojovou dílnu. Vtrhli do lišeňského závodu jako velká voda, přesto, že jich bylo sotva sto dvacet. Tehdejší lišňáci je pozorovali, jak s počínají a prvním dnem jim začali říkat „kuličkáři.“ in Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 66

¹⁵⁹ Podrobněji viz. Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 66 – 70.

ložisek skutečně zahájena. To bylo to nejkrásnější z celého nástupu a přivítání v Líšni. “¹⁶⁰

3.2.4. Problémy pokračují, ale ubývají (1948 – 1950)

V roce 1948 se čekaly od závodu v Líšni skutečně velké a náročné úkoly, s ohledem na to, v jakém provizoriu závod fungoval. Nicméně ani politická krize, pád vlády a převzetí moci Komunistickou stranou Československa nezapříčinily, že by očekávání nebyla naplněna.¹⁶¹ Zachycené individuální vzpomínky jsou ještě barvitější a možná překvapivě optimističtější, než současný pohled na vzniklou situaci. Avšak možná právě proto znějí autentičtěji.¹⁶² V době kdy docházelo k zásadním změnám v tehdejší republice, stál také brněnský podnik před mnoha výzvami – jeho zástupci se vydali na svoji druhou stáž do Chelmsfordu. Netušili, že na stáž poslední. Po únorových událostech v Československu jim U Hoffmanna nabídli možnost práce a slíbili vyřídít azyl. Podle dobových komentářů to však delegáti z Brna rozhodně odmítli a vrátili se do Československa.¹⁶³ Firma Hoffmann vzápětí vypověděla smlouvu o technické spolupráci. Stejně tak byla zrušena dohoda na dodávku brousících a lapovacích strojů z USA. Tyto kroky byly ve své době interpretovány jako „*hospodářské represálie a embarga*“ ze strany západních států.¹⁶⁴

V líšeňském závodě to zpočátku nevypadalo pro výrobu ložisek dobře. Politické změny vedly velmi rychle také ke změně pohledu na to, jaké druhy zboží jsou v tuto chvíli nejdůležitější. Týkalo se to také brněnského závodu, který měl začít vyrábět ložiska kuželíková. O tomto druhu ložisek však prakticky nikdo nevěděl nic podrobnějšího a jejich výrobu vlastně ani neviděl, natožpak aby si ji osobně

¹⁶⁰ Šíroký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 66, 67.

¹⁶¹ „První kuličky přišly na svět 17. listopadu. Politický obrat však ukončil technickou spolupráci s firmou Hofmann a neuskutečnily se ani dodávky speciálních strojů z USA. Materiál na výrobu ložisek zabezpečoval hutní podnik SONP Kladno. Přes potíže, které novou situaci provázely, bylo v roce 1948 zavedeno 28 druhů ložisek.“ in Otoupalík, J. – „60 let výroby ložisek v ZKL Brno, a.s. – 60 let československé výroby valivých ložisek“, Brno 2007, s. 3.

¹⁶² „V té době se počal vytvářet zvláštní stav ve vnitrostátním a hospodářském a hlavně v politickém životě naší vlasti. Ze strany buržoasie se nedalo očekávat, že by se smířila a podřídila zájmům dělnické třídy a společně se starala o rozkvět celého národního hospodářství. Stalo se – dvacátého pátého února 1948, že dělnická třída byla nucena skončit s nejistým stavem věcí a vzít do svých rukou veškerou moc a vládu, a naše republika se stala lidovým státem s Komunistickou stranou v čele.“ in Šíroký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 73.

¹⁶³ „Došla práva i od našich pracovníků od Hoffmannů. Byli prý zavoláni k řediteli závodu, který jim sdělil, že se v Československu střílí a že je tam revoluce. Nabádal je prý k tomu, aby se nevraceli domů, že mohou zůstat v jejich závodě jako zaměstnanci firmy. Tuto nabídku jednoznačně odmítly a sdělili, že se vrátí v polovině dubna 1948.“ in Šíroký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 73, 74.

¹⁶⁴ „Tato skutečnost měla v mezinárodním pojetí jednoznačně velký vliv i na další práci „kuličkářů“. Počaly se vytvářet proti naší vlasti zvláštní hospodářské represálie a embarga na dodávky speciálních výrobků, mezi které byla pojata i valivá ložiska a jejich součástky.“ in Šíroký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 73.

vyzkoušel.¹⁶⁵ Nicméně zainteresovaní odborníci se podle pamětníků rozhodli využít nabytých zkušeností a poznatků a pustili se do vlastní výroby. Zpočátku to bylo metodou takřikajíc „pokus – omyl“. Ale vyplatila se. Kromě prvních kuliček, vyrobených v Československu se shodou šťastných náhod a velkou pílí dopracovali také ke kýžené výrobě ložisek kuželíkových. Na jejich vývoji a výrobě se nemalou měrou podíleli také „traktoráři“. Stoprocentní úspěch trochu kazil fakt, že nesplnili očekávání, pokud jde o počet kusů vyrobených ložisek, nicméně díky těmto zásadním inovacím a zisku nezávislosti na zahraničních dodavatelích mnohonásobně překonali celkovou plánovanou hodnotu výroby. Radost a hrdost byla tak veliká, že se Brněnští neváhali vypravit do Prahy k tehdejšímu prezidentu Gottwaldovi, který výsledky jejich práce ocenil nad zlato.¹⁶⁶

V roce 1949 následovaly za politickými změnami také změny v československém průmyslu. Zavádí se centrálně plánované hospodářství, podniky začínají vyrábět podle pětiletých plánů. Přestože pamětníci hodnotili uplynulý rok jako úspěšný, do roku 1949 nevstupovali podle všeho s optimistickými očekáváními.¹⁶⁷ První dva měsíce se jejich obavy naplňovaly – plán se nedařilo plnit. Jako prostředek ke zlepšení stavu byla v podniku zavedena první socialistická soutěž, která byla zahájena 28. 3. 1949 sepsáním „socialistické smlouvy s mladými i staršími ‘kuličkáři’“. V jejím rámci začaly padat první otevřené (a dnes pověstné) socialistické závazky jednotlivců i celých pracovních kolektivů. Soutěž se dostala na stránky tehdejších novin a pamětníci o ní mluví jako o „*velké pomoci a opoře vedoucích provozů výroby valivých ložisek*“. ¹⁶⁸

¹⁶⁵ „Z podnikového ředitelství došla daleko horší zpráva, ze které se „kuličkářům“ zatočila hlava. Striktně a jednoznačně nařizují s ohledem na situaci, že se musí okamžitě započít s přípravami a vývojem všech druhů valivých ložisek a přednostně mimo ložisek kuličkových, ložiska kuželíková. K doplnění dochází zpráva, že firma Hoffmann v Chelmsdorfu vypovídá a ruší sjednanou smlouvu o licenci a technické pomoci na výrobu kuličkových a válečkových ložisek s Československem dnem 1. 5. 1948.“ in Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 74.

¹⁶⁶ Viz např.: „Nikdo nedovede pochopit a vžít se do té radosti, stát u kolébky prvních kuliček, na které čekal celý československý průmysl... Byly zhotoveny ve skutečně krátkém čase, během jednoho a čtvrt roku včetně vykonstruování a zhotovení strojů a zařízení. Byl to úspěch, který neměl obdoby v té době v technickém světě. Srdce „kuličkářů“ byla naplněna radostí a nadšením.“ in Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 81 a 85. Podrobněji o celém roce 1948 v závodech viz Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 71 - 88.

¹⁶⁷ „Po úspěšném roce 1948, nastupují „kuličkáři“ do prvního roku první československé Pětiletky. V celém líšeňském závodě hrála hudba. Zvláštní důvody pro veselý nástup nebyly ani pro „kuličkáře“, ani pro ty z výroby textilních strojů. Přesto byl takový nástup lepší, než kdyby šli do práce jako na funus.“ in Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 88.

¹⁶⁸ „Dne 1. dubna byl v Rovnosti uveřejněn zajímavý článek z Pera Oldřicha Jaruška pod názvem Ruce na revolverech. Píše, že nejsou ruce na zbraních – revolverech, ale že to jsou ruce dělníků na revolverových soustruzích, které v Líšni zvyšují výkony. Jsou to mladí i starší a říkají: ‘My, se zavazujeme ve svém pracovním úseku dobrovolně, za účelem zvýšení kapacity a pracovní morálky spolupracovníků k tomuto: splníme a překročíme denní výkon, nepřekročíme zmetkové procento. Snížíme spotřebu náradí a zavazujeme se, že budeme využívat maximálně pracovní dobu. Naproti tomu je smlouva zajištěna vedením provozu: Široký, Šepták, Jíra, Bádalec, Měšťan, zavazujeme se soutěže podporovat a její zdárný průběh

Na jaře 1949 přijel na návštěvu pozdější československý prezident Antonín Zápotocký, patron nového brněnského závodu. Podle záznamů byl velmi zvědav na všechno, co souviselo s výrobou ložisek a například kuličkami, vyrobenými v závodě fascinován se slovy „*To jsem ještě neviděl, to je něco nádherného, to je naše zlato.*“¹⁶⁹

V červenci pronikla reorganizace československého průmyslu také do Brna. Závod v Líšni se vlivem změn stal centrálním podnikem pro všechny závody na výrobu valivých ložisek v celém Československu a dostal za úkol koordinovat jejich výrobu.¹⁷⁰ Hlavním cílem této reorganizace bylo „*vytvoření větších průmyslových celků k dosažení lepších hospodářských výsledků*“¹⁷¹. Ve stejné době se začaly pozitivně projevovat přijaté změny – plán se nejen plnil, ale dokonce překračoval. Také byly učiněny první kroky vedoucí k vytvoření Výzkumného ústavu pro valivá ložiska, tedy ústavu, který později zajišťoval výrobu v celém Československu po vědecké a odborné stránce.¹⁷² Vybudování tohoto ústavu, který byl do provozu oficiálně uveden v roce 1953 „*při ZPS Líšeň jako resortní stav s celostátní působností*“¹⁷³ pod názvem ZKL – VÚVL Brno (Závod kuličkových ložisek – Výzkumný ústav valivých ložisek)¹⁷⁴, bylo motivováno především „*neustálou potřebou nových druhů ložisek, zvyšování technické úrovně v oblasti konstrukce, technologie a kvality*“.¹⁷⁵

Další, více či méně významné změny se odehrávaly v brněnském závodě až do posledních měsíců roku 1949 – v Brně se stěhovali „kuličkáři“ do nových objektů, v Líšni bylo vytvořeno podnikové ředitelství a generální ředitelství v Praze začalo nakonec úspěšné vyjednávání se Sovětským svazem o vědecko – technické spolupráci.¹⁷⁶ Na konci roku byl uspořádán první oficiální aktiv¹⁷⁷ pracovníků brněnského podniku, kde kromě jiného došlo poprvé k veřejnému zhodnocení

zajistit stroji, náradím a všemožně vyjdeme vstříc soutěžícím. Socialistická soutěž se stala záležitostí všech „kuličkářů“, nabývala stále pronikavějších forem a byla velkou pomocí a oporou vedoucích provozů výroby valivých ložisek.“ in Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 92.

¹⁶⁹ Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 93.

¹⁷⁰ „Koncem července 1949 se reorganizace začala uskutečňovat. Pražské ústředí Zbrojovky (podnikové ředitelství) povýšilo na generální ředitelství s mnoha podniky a závody...Závod Líšeň se stal podnikem a dostal na řízení všechny závody zabývající se výrobou valivých ložisek, včetně nově zbudovaného závodu v Kysuckém Novém Městě a Slovensku, a dva další závody s výrobou textilních strojů.“ in Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 95.

¹⁷¹ Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 95.

¹⁷² Podrobněji viz. Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 95.

¹⁷³ Otoupalík, J. – „60 let výroby ložisek v ZKL Brno, a.s. – 60 let československé výroby valivých ložisek“, Brno 2007, s. 3.

¹⁷⁴ Z něj se po změnách v roce 1989, rozchodu závodu ložisek a závodu traktorů a následné privatizace vyčlenil ZKL Výzkum a vývoj, a.s., sídlící v Brně. – zdroj: <http://www.zkl.cz/cs/o-nas/historie-koncernu-zkl> (náhled 25. 5. 2013).

¹⁷⁵ Otoupalík, J. – „60 let výroby ložisek v ZKL Brno, a.s. – 60 let československé výroby valivých ložisek“, Brno 2007, s. 3 a <http://www.zkl.cz/cs/o-nas/historie-koncernu-zkl> (náhled 25. 5. 2013).

¹⁷⁶ Podrobněji viz. Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 95 – 98.

¹⁷⁷ Aktiv je něco na způsob výroční konference nebo valné hromady. – pozn. autorky

uplynulého roku ve výrobě valivých ložisek. Navzdory tomu, že podle vzpomínek pamětníků si autor závěrečného bilancování nebral servítky a „byl velmi kritický“¹⁷⁸, bylo závěrečné shrnutí pozitivní: „Rok 1949 byl velkou zatěžkávací zkouškou pro celý provoz výroby valivých ložisek. Musíme si přiznat, že to byl úspěšný rok.“¹⁷⁹

Také rok 1950 měl být ve znamení mnoha významných změn a pokroku. Hned k jeho prvnímu dni, 1. lednu je brněnský podnik přejmenován na „Závody přesného strojírenství Brno – Líšeň“ s několika pobočnými závody. Zahájena je také „výstavba ložiskových závodů v České a Slovenské republice“, která trvala až do poloviny 60. let. V roce 1950 je také dojednána vědecko – technická spolupráce se Sovětským svazem, především s ložiskovým závodem 1. GPZ v Moskvě, kam se ještě v první polovině tohoto roku vydává delegace z brněnského závodu. Aby načerpala nové nápady a inspiraci pro výrobu v líšeňském podniku, strávila delegace v Moskvě z roku 1950 nakonec celé tři měsíce.¹⁸⁰ Na podzim, tj. ke konci stáže, se začala také spolupráce s moskevským Výzkumným ústavem valivých ložisek, kterým se později nechali Brněnští velkou měrou inspirovat při vytváření jeho československého ekvivalentu.¹⁸¹ Další změny se týkaly rozšiřování nejen brněnského podniku jako takového, ale také skladby produktů, které se v něm měly vyrábět – např. nové druhy ložisek nebo navyšování výroby v závodě traktorů. Také se mělo vybudovat vlastní učňovské středisko, kde by měl podnik jedinečnou příležitost si přímo vychovávat a vzdělávat své budoucí zaměstnance.¹⁸² ZPS Brno – Líšeň se v tomto roce stal také prvním závodem, přebudovaným do podoby, inspirované Prvním závodem na výrobu ložisek v Moskvě. I při hodnocení roku 1950 bylo vedení podniku podle všeho spokojeno a do budoucna vyhlíželo optimisticky: „Šepták...musel ve svém hovoru uznat, že byl úspěšný. Udělali tolik práce, i když to nebylo oficiálně uznáno, získali technickou pomoc ze SSSR, kde si

¹⁷⁸ Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 98.

¹⁷⁹ Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 98.

¹⁸⁰ „K 1.1. 1950 je zřízen nový podnik Závody přesného strojírenství Brno – Líšeň s pobočnými závody v Klášterci nad Ohří, Dolních Měcholupích a Kysuckém Novém Městě. Spolupráce se orientuje na Sovětský svaz, zejména na ložiskový závod 1. GPZ v Moskvě. V rámci zmíněné spolupráce je našim odborníkům umožněna návštěva, dostáváme výkresovou dokumentaci na 900 druhů valivých ložisek a získané poznatky jsou uplatňovány při dalším rozšiřování výroby.“ in Otoupalík, J. – „60 let výroby ložisek v ZKL Brno, a.s. – 60 let československé výroby valivých ložisek“, Brno 2007, s. 3.

¹⁸¹ „Navštívili hlavního inženýra a požádali ho o závěrečné jednání, že mají v úmyslu se vrátit domů koncem listopadu. Požádali ještě o možnost návštěvy Výzkumného ústavu valivých ložisek...Konečně byli ve Výzkumném ústavu a hovořili s vedoucím ústavu o účelu návštěvy, o vývoji valivých ložisek v Československu a vyžádání technické pomoci v rámci vědecko-technické spolupráce. Využívají této příležitosti k navázání spolupráce i s Výzkumným ústavem. Žádají, v rámci možností, o prohlídku ústavu a sdělení informací o činnosti Výzkumného ústavu...dověděli se, jaká je vlastní organizace ústavu, jaké vědecké a výzkumné práce provádí, jaká je jejich spolupráce se závody. S návštěvou ústavu byli velmi spokojeni a rozloučili se pozdě odpoledne s oboustranným přesvědčením, že to nebyla poslední návštěva...Rozloučili se s pocitem oboustranného uspokojení z bratrské spolupráce.“ in Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 110, 111.

¹⁸² Podrobněji – viz. Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 99.

při návštěvě ověřili, že šli správnou cestou ve vývoji valivých ložisek, při tak nepatrné pomoci. Splnili plán, zhotovili velkorozměrová ložiska pro L – Blooming, uvolnili přitom mnoho „kuličkářů“ pro Kysucu a pomohli novému závodu, že mohl začít pracovat a žít. Byl to velmi rušný rok a přinesl všem „kuličkářům“ mnoho dalších cenných zkušeností.“¹⁸³

3.2.5. Osudová padesátá léta – významné milníky

Rok 1951 představoval jak pro líšeňský podnik, tak pro několik jeho zaměstnanců z řad vedení podniku dobu, na kterou by nejráději zapomněli a nezažili ji. V rámci další reorganizace československého hospodářství, která se inspirovala v sovětském modelu tzv. „hlavních správ“, byl podnik začleněn do „hlavní správy tří“, která však podle různých indicií nepovažovala výrobu ložisek za dostatečně perspektivní ve srovnání například s obráběcími stroji. Pamětníci neváhali tyto změny otevřeně nazvat „pohromou pro Líšeň“.¹⁸⁴ Negativní výsledky na sebe nenechaly dlouho čekat – plán se nedařilo naplňovat a nebýt dokumentace a zpráv, které přišly z prvního závodu v Moskvě, dopadl by prý z hlediska závodu zcela tragicky. Takhle se mohli v Líšni alespoň utěšit tím, že „měli možnost začít se sjednocováním a normalizováním v celém oboru“¹⁸⁵ a předběhli Moskvu v počtu nových typorozměrů ložisek za rok.¹⁸⁶

Pro šest jeho zaměstnanců se stal rokem skutečně tragickým – neúspěchy ve výrobě a neplnění plánu byly považovány za průmyslovou sabotáž. V kronice závodu se lze dočíst: „*Pracující z dílen v Líšni teprve získávali zkušenosti s náročnou výrobou. Hlavní tíha úkolů spočívala na seřizovačích, údržbářích strojů, mistrech a na kontrole. Přes její vysoké úsilí a angažované nasazení se plán v roce 1950 a 1951 nedařilo plnit. Všechny uvedené nedostatky se projeví ve vysoké zmetkovitosti. Stručně řečeno, vysoké požadavky na výrobu ložisek, vyplývající z potřeb našeho národního hospodářství se ani přes velké úsilí pracovních kolektivů a práci o nedělích a svátcích nedařilo plnit. Neplnění plánů výroby a vysoká zmetkovitost dala podnět k hledání příčin tohoto stavu. Pozornost se obrátila nikoliv na objektivní podmínky výroby, ale*

¹⁸³ Široký, J. – *Kuličkáři*, Brno 1998, s. 112.

¹⁸⁴ „Začínají se šířit zprávy, že se připravuje další reorganizace průmyslu, při které se budou rušit generální ředitelství a budou vytvořeny při ministerstvu tzv. „hlavní správy.“ Když došlo k reorganizaci, byla to pro Líšeň pohroma. Nevěděli, kolik měsíců a pod kterou hlavní správu patří a na koho se obrátit o pomoc. Konečně byli začleněni pod Hlavní správu tří, kde byl ředitelem Schebesta a hlavním inženýrem Pavlíček. Když se dověděli, že zbrojováci nejsou na této Hlavní správě, kteří stáli u kolébky vývoje a výroby valivých ložisek a znali výrobu a její obtížnost, to byla pro „kuličkáře“ poslední rána. Od prvních styků s Hlavní správou poznali, že tito lidé patří k té skupině lidí, kteří považovali výrobu valivých ložisek za něco podřadného.“ in Široký, J. – *Kuličkáři*, Brno 1998, s. 114.

¹⁸⁵ Široký, J. – *Kuličkáři*, Brno 1998, s. 115.

¹⁸⁶ Podrobněji viz. Široký, J. – *Kuličkáři*, Brno 1998, s. 114, 115

začaly se hledat v příčinách subjektivních. V té době totiž probíhaly procesy s některými členy stranického vedení a neplnění plánu výroby v Líšni vyvolávalo podezření, že je zaviněno sabotážemi a že má souvislost s takzvaným protistátním centrem.“¹⁸⁷ Ve vzpomínkách pamětníků se pak těmto šesti mužům dostává projevů úcty a respektu nejen za jejich odborné, ale především lidské kvality¹⁸⁸.

Další roky jsou ve znamení snahy o lepší organizaci výroby, uvádění nových typorozměrů ložisek, nových druhů ložisek, citelného rozšiřování výroby traktorů a neustálého prostorového růstu brněnského podniku. Také se staví přidružené závody na výrobu ložisek po celém Československu – v rámci plánu na industrializaci Slovenska hlavně na slovenském území – po závodu v Kysuckém Novém Městě následovalo v roce 1956 zahájení přestavby závodu bývalé textilky ve Skalici. V letech 1958 – 1960 je uveden do provozu další závod - tentokrát v Prešově. Všude tam stáli při jejich zrodu odborníci z brněnského „centrálního“ podniku¹⁸⁹, který od roku 1953 nesl opět nové jméno – stala se z něj výrobně hospodářská jednotka ZKL Brno. O rok později došlo k oficiální registraci ochranné známky „ZKL“, která je dnes registrována v 53 zemích světa¹⁹⁰. Ve stejném roce zahajuje svoji činnost již výše popsany ZKL VÚVL Brno, který se přes nepříliš optimální „startovní“ podmínky nakonec stal neodmyslitelnou a prakticky nenahraditelnou součástí výroby ložisek v Československu jako takové¹⁹¹.

Po několika letech od uvedení v činnost je sovětský systém hospodaření, spoléhající na tzv. „hlavní správy“ shledán jako nevyhovující. Následoval další pokus o reformu hospodaření nejen v oblasti velkých průmyslových podniků a jsou ustaveny tzv. „oborové výrobně hospodářské jednotky – VHJ – odpovědné za krytí potřeb

¹⁸⁷ Podrobněji viz. „Z kroniky závodu ZKL Brno 1950 – 1953 (Období závratného rozvoje)“ in Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 121, 122.

¹⁸⁸ „Důsledkem vnitřních politických bojů v KSČ v době tzv. „politických procesů“ v roce 1951 bylo i odsouzení vybraných „kuličkářů“ na několik let do vězení. A tak i Josef Šepták strávil s několika dalšími dva roky na samotce. Dokázal i tam, že si nenechá vzít lidskou důstojnost a zavedl si přísný osobní režim, kterým překvapil vězňatele natolik, že ho dali vyvést se zavázanýma očima z cely a dlouho slyšel za sebou neobvyklý hluk a ruch. Potom se dozvěděl, že se osazenstvo věznice muselo jít podívat, jak lze i v cele mít pořádek a „lidsky žít“. Po propuštění zůstal pan Šepták věrný oboru a v ústavu úspěšně vedl projektové oddělení a již v roce 1966 s počítačovou technikou řešil alternativně výhledy výroby investičně, výrobní plochy a strojní vybavení a potřebné energie, v členění na jednotlivé operace, druhy strojů a zařízení- do důchodu odcházel z funkce uznávaného a zkušeného archiváře oboru.“ - „Z pohledu bývalého náměstka ředitele Výzkumného ústavu valivých ložisek (VÚVL) Brno“ in Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 128. Autorem textu je Dr. Ing. Jan Moravus, který pracoval ve výzkumu od července 1954 a většinu „kuličkářů“, včetně těch, co si prošli vězením, znal osobně.

¹⁸⁹ Podrobněji viz. Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 115 – 118.

¹⁹⁰ Zdroj: <http://www.zkl.cz/cs/o-nas/historie-koncernu-zkl> (náhled 25. 5. 2013).

¹⁹¹ „Z nedostatku prostor byl z počátku rozmístěn a roztržěn na několika místech v Brně. Nastoupili „kuličkáři“, aby se věnovali výrobě valivých ložisek opravdu po té výzkumné a vědecké stránce. Ústav se stal velkou oporou všem závodům vyrábějícím ložiska. Pomáhali, usměrňovali a normalizovali a také koordinovali činnost všech závodů. Sbírali zkušenosti, navazovali spolupráci se světovými výrobci valivých ložisek.“ in Široký, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 118.

národního hospodářství výroby příslušného oboru.“¹⁹² Tyto změny vytvořily z lišeňského podniku skutečné srdce nejen ložiskové výroby v Československu: „V rámci reformy vznikla VHJ ZKL Brno (závody na valivá ložiska a traktory), do které bylo soustředěno řízení ložiskové výroby v ČSR, založené na sortimentní specializaci výroby v jednotlivých podnicích a závodech. Vedoucím podnikem VHJ byl podnik ZKL Brno...“¹⁹³

3.2.6. Léta stagnace pro ložiska, vzestupu pro traktory a zlatého věku pro Slovensko (60. -80. léta)

Jen málokdo asi tušil, že řada postupů a nápadů, která vznikla právě vzniklých právě v padesátých letech, bude později držet výrobu ložisek v brněnském závodě při životě¹⁹⁴ a umožní jí přežít nejen rozhodnutí o řekneme „výsadnějším“ postavení výroby traktorů v brněnském závodě, ale také přesun většiny ložiskové výroby na Slovensko, ke které došlo oficiálně 1. července 1965, kdy byl vytvořen trust ZVL – Závody na výrobu ložisek, Povážská Bystrica.¹⁹⁵ Přestože v roce 1967, kdy uběhlo dvacet let od zahájení výroby ložisek v Brně, zažívali podle vzpomínek pamětníků zaměstnanci brněnského ZKL chvíle pýchy a hrdosti na EXPU 1967¹⁹⁶, nemohlo to nic změnit na faktu, že od 60. let až do revolučních dní roku 1989 se musela výroba ložisek často zachraňovat před vnějšími vlivy a tlaky, které se jí snažily z místa jejího vzniku odstranit navždy – například se „periodicky objevovaly tendence vymístit úplně výrobu ložisek z Brna na Slovensko“¹⁹⁷.¹⁹⁸ Na druhou stranu i po roce 1968 nebyl brněnský

¹⁹² Otoupalík, J. – „60 let výroby ložisek v ZKL Brno, a.s. – 60 let československé výroby valivých ložisek“, Brno 2007, s. 4.

¹⁹³ Otoupalík, J. – „60 let výroby ložisek v ZKL Brno, a.s. – 60 let československé výroby valivých ložisek“, Brno 2007, s.4. Podrobnější rozpis všech tehdejších pobočných či přidružených závodů s přesnou identifikací sortimentu viz. Otoupalík, J. – „60 let výroby ložisek v ZKL Brno, a.s. – 60 let československé výroby valivých ložisek“, Brno 2007, s. 4, 5.

¹⁹⁴ „Zavádění výroby nových typorozměrů stagnovalo. V podstatě ve výrobě zůstala uplatněna konstrukce soudečkových ložisek z padesátých let, což mělo za následek zastávání technických parametrů vyráběných soudečkových ložisek za západními konkurenčními výrobky.“ in Otoupalík, J. – „60 let výroby ložisek v ZKL Brno, a.s. – 60 let československé výroby valivých ložisek“, Brno 2007, s. 6.

¹⁹⁵ „V dalším období lišeňský závod dokončil vývoj těch nejobtížnějších ložisek a předával postupně všem závodům své zkušenosti a jednotlivé druhy výrob valivých ložisek, a od 1. 7. 196 předal i kormidlo nově utvořenému trustu ZVL – Závody na výrobu ložisek, Povážská Bystrica, aby řídil osudy a výrobu všech závodů...“ in Šíroky, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s. 118.

¹⁹⁶ „Dvacet let od začátku výroby ložisek se na světové výstavě EXPO 67 mohla již bývalá ČSSR pochlubit výsledky výzkumu a vývoje přednáškou s diapositivy, kde bylo zájemcům naznačeno, že víme a umíme vypočítat vše potřebné z oblasti styku valivých těles a oběžných drah v oblasti přímknutí a jsme schopni dodávat dobrá ložiska z kvalitního materiálu. Zájemců o větší obchody bylo několik, např. o vagonová ložiska na nápravy kol, ložiska s trvalou náplní pro zemědělské stroje apod.“ - „Z pohledu bývalého náměstka ředitele Výzkumného ústavu valivých ložisek (VÚVL) Brno“ in Šíroky, J. – Kuličkáři, Brno 1998, s.127.

¹⁹⁷ Otoupalík, J. – „60 let výroby ložisek v ZKL Brno, a.s. – 60 let československé výroby valivých ložisek“, Brno 2007, s. 5.

závod zcela orientován pouze na „bratrskou spolupráci“. Alespoň částečný kontakt se „západním“ vývojem si uchoval díky vazbám s francouzskou firmou SNR, se kterou začal spolupracovat v době volnějších politických poměrů a tzv. Pražského jara.¹⁹⁹

3.2.7. Novým směrem, novým způsobem (1989 – současnost)

Změny, které s sebou přinesly listopadové události v roce 1989, byly vnímány ambivalentně. Na jednu stranu bylo už v té době jasné, že v brněnském podniku není vše v pořádku. Otevřeně se hovořilo například o zastaralých strojích a vybavení podniku, o snižující se konkurenceschopnosti výrobků, nedostatku pracovníků na některých úsecích a neefektivním hospodaření. Na druhou stranu vládly obavy a nejistota, jakým směrem by se tedy podnik měl vydat, co vše je třeba k tomu, aby se podnik zase postavil na vlastní nohy.²⁰⁰

Přestože v roce 1990 došlo ke zrušení koncernu na Slovensku, nejsou dnes první porevoluční léta hodnoceny zvláště pozitivně: „Rozpad ČSSR a transformace české ekonomiky se negativně projevily na postavení ložiskové výroby v ČR a SR. Organizační forma, zajišťující kontakty a koordinaci postupu jednotlivých podniků v českých zemích a na Slovensku zanikla. Společná prodejní organizace výrobců ložisek skončila v konkurzu. Funkci prodeje ložisek převzali soukromé subjekty postupně s převahou prodeje konkurenčních značek. Výrobci ložisek, až na výjimky, ztratili kontakt se spotřebiteli. Výzkumný ústav valivých ložisek (VÚVL Brno) byl privatizován formou kuponové privatizace a jeho aktivity v oblasti výzkumu a vývoje

¹⁹⁸ „V souvislosti s rozsáhlým rozšířením kapacit na výrobu traktorů byla původní ložisková výroba v brněnském závodě zastíněna výrobou traktorů. Současně slovenské orgány, jmenovitě Slovenská plánovací komise, poté, co neuspěly v záměru převést výrobu traktorů z Brna do Nitry, zaměřily úsilí na získání vedoucího postavení ve výrobě ložisek pro Slovensko... V rámci politiky industrializace Slovenska bylo rozhodnuto postavit tyto kapacity ve Skalici na Slovensku. V roce 1964 bylo prosazeno vládní usnesení o rozvoji výrobních kapacit na soudečková ložiska v Povážských strojárnách v Povážské Bystrici. Tím byl položen základ pro existenční nejistotu výroby soudečkových ložisek v Brně. Důsledkem výše uvedených skutečností bylo rozhodnutí o převedení řízení výroby ložisek do nové VHJ – ZVL Povážská Bystrica. V roce 1965 zanikla VHJ ZKL Brno. Výroba ložisek v Brně – Lišni spolu s výrobou traktorů byla začleněna do VHJ Zbrojovka, orientované především na výrobu mechanizačních prostředků pro zemědělství. Sedmdesátá a osmdesátá léta jsou obdobím stagnace ložiskové výroby v ZKL Brno (název podniku byl v roce 1980 změněn na Zetor Brno /chybné datum, podnik byl přejmenován již v roce 1976 – viz. např. : <http://www.zkl.cz/cs/o-nas/historie-koncernu-zkl>(náhled 26. 5. 2013).- pozn. autorky/)” in Otoupalík, J. – „60 let výroby ložisek v ZKL Brno, a.s. – 60 let československé výroby valivých ložisek“, Brno 2007, s. 5.

¹⁹⁹ Podrobněji viz. Otoupalík, J. – „60 let výroby ložisek v ZKL Brno, a.s. – 60 let československé výroby valivých ložisek“, Brno 2007, s. 6.

²⁰⁰ Podrobněji o změnách v podniku po roce 1989 viz. kapitola „Sametová revoluce a cesta k rozchodu“.

nových typů ložisek byly utlumeny.²⁰¹ Podle vzpomínek pamětníků se tradovalo, že i přes útlum „doplácí“ ložisková výroba na ztrátovou výrobu traktorů²⁰². Ta se po zrušení RVHP dostala do ještě větší krize a opakovaně musela odvracet hrozbu bankrotu. Na druhou stranu ložisková výroba se přes výše uvedené peripetie stále hospodářsky držela. Snahy o oddělení obou závodů byly čím dál zřejmější. Definitivního oddělení se dosáhlo podle jedné z narátorek v roce 1993, kdy došlo k zapsání nově vzniklého „subjektu pro výrobu soudečkových ložisek – ZKL Brno a.s.“²⁰³ do obchodního rejstříku. Vzniká tak nový podnik na výrobu ložisek – ZKL Brno a.s. a podnik na výrobu traktorů, Zetor. Pamětníci považují oddělení těchto závodů za logické a prospěšné²⁰⁴, i když ne zcela neproblematické, především po ekonomické stránce – Zetor měl vůči ZKL Brno a.s. dlouho nevypořádané finanční závazky, které uhradil až po vyhlášení exekuce. Vztahy mezi vedením obou podniků se zhoršovaly natolik, že za několik let došlo k oddělení nejen „na papíře“ ale také faktickému – areál byl rozdělen ploty a dva.²⁰⁵

Ve druhé polovině 90. let byly oba dva podniky privatizovány. Ani jednomu privatizovanému podniku se nevyhnuly finanční problémy a korupční či politické kauzy.²⁰⁶ V obou podnicích se také radikálně snížil jak počet zaměstnanců²⁰⁷, tak počet metrů patřících každému závodu a musely se změnit strategie, vedoucí ke zvyšování konkurenceschopnosti firem na otevřených kapitalistických trzích v rámci volného obchodu.

²⁰¹ Podrobněji viz. Otoupalík, J. – „60 let výroby ložisek v ZKL Brno, a.s. – 60 let československé výroby valivých ložisek“, Brno 2007, s. 6.

²⁰² „Jo? V té době bylo sjednocený vlastně, bylo to rozdělený bylo to něco - oni tomu říkali divize...jo? Divize traktorů, divize ložisek jo? Nebo závod traktorů, závod ložisek, pak to byly divize prostě tam se s tím tak...furt to bylo tak jakoby oddělený... Ale prachy samozřejmě šly na jednu hromadu a hospodařilo se z jedné hromady, takže v té době se dost říkalo, že ložiska prodávaly na traktorech...Ale jak to bylo...to nikdo neví, že jo.“

²⁰³ Zdroj: <http://www.zkl.cz/cs/o-nas/historie-koncernu-zkl>(náhled 26. 5. 2013).

²⁰⁴ „...no já v podstatě, to nemůžu až tak jako úplně posoudit – no spíš...spíš si myslím, že to bylo lepší, když to šlo od sebe. Jo, to prostě – to je něco úplně jiného, prostě – dvě různé činnosti, který byly náhodou spojený tím, že ta fabrika byla prostě tak velká, jo, na jedné straně se dělaly ty ložiska na druhý se dělaly ty traktory no.

Já nevím přesně v kterém roce, to bylo, ale když sem vlastně nastoupila v jednadevadesátém, tak to bylo ještě – víceméně...bylo to sice už rozdělený, ale jenom administrativně, ještě tam nebyl plot a já nevím prostě, prostě byla tam ta fabrika ještě dohromady, ale bylo to jak kdyby byla – já nevím – divize taková, divize taková jo? Jo, takže bylo to tak jako – ale potom vlastně – pak se to změnilo...“.

²⁰⁵ Podrobněji viz. kapitola „Sametová revoluce a cesta k rozchodu“, případně přiložené přepisy rozhovorů s narátorkami D.P. a M.V. .

²⁰⁶ Například v případě ZKL Brno a.s. bylo sjednocení podniků na výrobu ložisek negativně ovlivněno faktem, že konkurz na státní podnik ZKL Klášterec a.s., konaný v roce 2002, byl jedním z případů manipulace v kauze kolem soudce Berky. – zdroj: Otoupalík, J. – „60 let výroby ložisek v ZKL Brno, a.s. – 60 let československé výroby valivých ložisek“, Brno 2007, s. 6.

²⁰⁷ ZKL Brno a.s. a Zetor Tractors a.s. mají dnes dohromady cca desetinu zaměstnanců ve srovnání se stavem v ZKL/Zetor Brno na konci 80. let. – viz. rozhovory s D.P. a M.V.

Jak už jsem zmínila výše a jak je patrné například i z rozhovoru s pamětníky, vyšlo ZKL Brno a.s. i přes počáteční problémy z porevolučních změn daleko lépe a s lepším výhledem do budoucnosti než dřívější závod traktorů, dnes Zetor. V roce 1999 vznikla „konsolidovaná skupina výrobců valivých ložisek v České republice, koncernu ZKL se sídlem v Brně. Během devadesátých let byly slovenské závody s ložiskovým výrobním programem v rámci rozdělení republiky od českých výrobců odtrženy a ostatní producenti ložisek v České republice většinou změnili výrobní program. Koncernová společnost ZKL, která byla založena k 1. 7. 1999, tak sdružuje všechny rozhodující výrobce ložisek v České republice.“²⁰⁸ V podstatě se tak ZKL Brno a.s. dostalo do postavení, které mělo v dobách své „největší socialistické slávy“, byť „jen“ pro území dnešní České republiky. Pokud jde o mezinárodní měřítka, patří také k čelním firmám, jejichž výrobky jsou považovány za skutečně kvalitní. Kromě mnoha ocenění, která v nedávných letech ZKL Brno a.s. za své produkty obdrželo²⁰⁹, o tom poněkud netradičním způsobem svědčí také fakt, že Brněnští musejí neustále bojovat se snahou o vytváření padělků jejich výrobků.²¹⁰

Naproti tomu v bývalém závodě na výrobu traktorů, dnešním Zetor Tractors a.s., se situace vyvíjela daleko hůře²¹¹. V podniku se často měnilo širší vedení a s tím se měnila také obchodní strategie, jak dostat firmu z ekonomických problémů. Ty mají podle všeho původ ještě v období před rokem 1989 a rozpadem RVHP. Své udělaly také zhoršující se ekonomické podmínky v řadě postkomunistických zemí a několik nevhodně zvolených zakázek, za které podnik nakonec nedostal zapláceno. Nakonec podnik „přežil“ jen díky státním dotacím a dalších změnám ve vedení i hospodaření. Přesto se i nadále podnik nevyhnul ještě několikrát omezování výroby nebo hromadnému propouštění zaměstnanců.

Ani situace do budoucna není příliš optimistická – výroba se orientuje opět převážně na Polsko, které čerpá dotace na zemědělskou techniku z EU – ty jsou však časově omezené. V rámci úspor se také většina komponentů vyrábí mimo ČR, případně i Evropu a v Brně je pouze smontují. Současní zaměstnanci tak mají velké obavy, pokud jde o kvalitu strojů. Nebojí se dokonce říci, že kromě nápisu na kapotě se dnešní stroje nemohou s těmi dvacet, třicet let starými kvalitativně rovnat. I za těchto podmínek odpovídá měsíční produkce dřívější týdenní produkci. Vzniklý schodek v zisku a se

²⁰⁸ Zdroj: <http://www.zkl.cz/cs/o-nas/historie-koncernu-zkl> (náhled 26. 5. 2013).

²⁰⁹ Např.: „Zlatá medaile“ v roce 2002 a 2006 na Mezinárodních strojírenských veletrzích (MSV) Brno, „Cena veletrhu“ v roce 2006 na MSV Nitra nebo „Výroční cena ACRI – Asociace českého železničního průmyslu“. - Zdroj: <http://www.zkl.cz/cs/o-nas/historie-koncernu-zkl> (náhled 26. 5. 2013).

²¹⁰ Viz.: <http://www.zkl.cz/cs/o-nas/historie-koncernu-zkl> (náhled 26. 5. 2013).

²¹¹ Podrobněji v kapitole „Sametová revoluce a cesta k rozchodu“.

dnešní vedení snaží dohnat prostřednictvím poskytování servisu a prodeje náhradních dílů.²¹²

3.3. Sametová revoluce a cesta k rozchodu

3.3.1. Úvod

Na následujících stránkách bych se chtěla prostřednictvím podnikových novin a vzpomínek pamětníků pokusit o popsání nejen samotných listopadových událostí v roce 1989 a jejich recepci v brněnském podniku, ale také bych ráda přiblížila tehdejší atmosféru mezi lidmi v Zetoru. Co vše je nejen bezprostředně v oněch revolučních týdnech a následujících letech, plných mnoha více či méně vítaných (či naopak očekávaných, ale neuskutečněných) změn, trápilo, jaké měli na situaci názory, očekávání či naopak jaké obavy v nich vyvstávaly.

Domnívám se, že kapitola by mohla být zajímavá hned v několika ohledech. Za prvé dělnické prostředí přece jen přijímalo tehdejší společenské změny s poněkud ambivalentnějšími pocity než třeba intelektuální a umělecké kruhy, což se podle mého názoru odráží také v následném vnímání těchto změn a následné situace²¹³. Dostaneme tak zase trochu plastičtější představu o období a událostech, které jsou v novodobé historii považovány nejen pro české prostředí za klíčové. Za druhé jsem názoru, že příklad dění a vývoje situace po listopadu 1989 v tomto brněnském podniku lze do jisté míry považovat za ilustrativní příklad toho, co se dělo v desítkách tehdejších (nejen) průmyslových podniků po celé republice. Za třetí není podle mě bez zajímavosti ani možnost alespoň částečně se díky stránkám podnikových novin a výpovědím pamětníků přiblížit tehdejším strastem či naopak radostem zaměstnanců podniku.²¹⁴

²¹² Podrobněji o této problematice viz. rozhovory s D.P. a M.V. .

²¹³ O rozporuplném vnímání událostí v listopadu 1989 a následných změn, které přišly mluví také narátorka D.P., která otevřeně konstatovala, že i ve svém blízkém okolí měla spolupracovníky, pro které pád komunistického režimu v Československu znamenal velkou osobní tragédii až (lidově řečeno) „konec světa“: „*No dyž vezmu pana Šídla u nás, tak ten jako, pro něho skončil svět, pomalu... on byl zvyklej že dycky – on byl ta povaha, že mohl do šeho kecat. On byl takovej ten typ kerej měl tu potřebu. A jako komunistickéj předák, tak měl tu možnost žejo, on měl tu pravomoc, on mohl ovlivňovat životy lidí...a naráz měl po žižalách! Naráz prostě nikoho nezajímalo a naopak eště plili po něm, žejo. A někteří mu teda dávali pěkný kapky, protože on taky samozřejmě taky nebyl svatej...on jako Šídlo konkrétně nebyl svatej...- co, co sem se tak dozvěla, tak bylo pár lidí kerejm vopravdu ublížil. Ne že by je třeba připravil vo práci nebo takový, ale život jim silně znepríjemnil jo?... No tak Šídlo byl řadovej. Von byl normální normovač, von byl normovač a von byl nákej předseda tam nákýho dílenskýho výboru nebo jak voni tomu tam říkali, jo?“. První rozhovor s narátorkou D. P. Ze dne 30. 12. 2011.*

3.3.2. Podnikové noviny v letech 1989 až 1992

V tomto období se změny ve společnosti i politice odrazily také v obsahu podnikových novin. Po většinu roku 1989 nevybočují obsahově z ustálené mnohaleté koncepce – hlavními tématy jsou především reportáže z aktivů, výrobní a provozní záležitosti, sebepochvalná vyjádření, případně sport nebo tipy na různorodé volnočasové využití. V posledních číslech roku 1989 je zřetelný posun – „podnikové“ záležitosti ustupují do pozadí. Hlavními tématy se stávají vyjádření k nastalé dynamicky se proměňující situaci, vzpomíná se, varuje se, apelují či hodnotí. Noviny se staly skutečnou debatní arénou, lidé podle všeho velmi ochotně využívají objevivší se možnosti veřejně se vyjadřovat k jakémukoli tématu. V podobném duchu jsou noviny koncipovány i následující rok. Zde je vedle názorů, stížností, nápadů nebo třeba vzpomínek dominantním tématem neutěšená ekonomická situace v Zetoru a opatření, přijímaná na jeho záchranu.

Naopak v roce 1991 a 1992 už je obsah podnikových novin jakoby „ve starých kolejích“. Dominantním tématem samozřejmě zůstala ekonomická situace podniku, jeho restrukturalizace a kroky, uskutečňované na cestě k privatizaci, na kterou se (spolu se vstupem zahraničního kapitálu) nahlíželo jako na spásu Zetoru. Namísto názorů na věci veřejné v rámci podniku i mimo něj však najdeme opět hlavně zápisy a reportáže ze schůzí, provozní a výrobní věci, seznamování s novými výrobky nebo neadresná kritika špatné úrovně stravování či pořádku v podniku. Naprosto novým, ale o to rozsáhlejším prvkem se staly dvě rubriky, jejichž prostřednictvím podnikové noviny reagovaly na aktuální rychle se proměňující situaci a nespočet změn či reforem, které byly přijímány jako na běžícím pásu. Domnívám se, že velmi dobře reflektují dvě hlavní témata, která v té době trápila zaměstnance i vedení podniku nejvíce. První rubrika se zabývala především pracovně – právními otázkami a přijatými změnami a opatřeními v sociální oblasti a měla tak pomoci lidem zorientovat se v pro řadu z nich naprosto nové situaci. Druhá se pak zaměřila na ekonomickou problematiku - záležitosti marketingu, reklamy či manažerskou problematiku, které od poloviny roku 1991 doplňuje vše, co se týká tzv. velké privatizace.

3.3.2.1. Čas změn začíná (listopad 1989 – konec roku 1989)

Události v Praze a následné akce se dostaly také na stránky Zetoru až koncem listopadu. Nepíše se přímo o událostech jako takových (což je do jisté míry s ohledem na překotný vývoj v té době a časový odstup logické), ale spíše o jednáních, která už

v podniku následovala v reakci na pražský vývoj²¹⁵, postoji vedení podniku ke vzniklé situaci²¹⁶, o změnách ve vedení Komunistické strany Československa²¹⁷ a také jsou zde uveřejněny první čtyři ohlasy z řad zaměstnanců^{218, 219}. Více či méně hlasitě odsuzují tehdejší vývoj, vyjadřují sice politování nad děním na Národní třídě²²⁰, nicméně s nastalou situací zpočátku nesouhlasí a stávky nepodporují. Odsuzují jak studenty a inteligenci, tak uvolněnou atmosféru Pražského jara a uměleckou sféru: „Dnes ráno 21. listopadu 1989 se mě tázal jeden z mých spolupracovníků, zda půjdu též stávkovat do brněnských ulic. Odpověděl jsem, že nikoliv. Již proto, že nejsem svíčková bába a ani nejsem německé národnosti. Nýbrž Čech z Moravského Slovácka. Taktéž nepůjdu manifestovat proto, že můj děd, otec, strýc ani jiný příbuzný nebyli agenti gestapa v době II. světové války, takže nemám vůči NSR žádné závazky, které bych tímto způsobem měl splácet. A nejsem ani příslušník hereckého stavu z posledního období, kteří víc než uměním oplývají podlézáním cizincům. A nepůjdu též proto, že nejsem student z let po roce 1968, který vinou ne dost dobrých učebních osnov a méně dobrých učitelů dějepisu má velké nedostatky ve znalostech dějin českého národa, a dějin Velké Moravy! A nejen to. Na rozdíl od stávkujících a demonstrantů si velmi dobře pamatují na to, že rakouská a německá státní policie hnusným způsobem zavraždila strýce, bratrance a více než třicet mých přátel, a to jen proto že byli dobrými Čechy a

²¹⁵ Podrobněji viz. „Došlo po uzávěrce: Informace o jednání vedení podniku se stávkovým výborem“ - „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 40, č. 44 (1812), 28. 11. 1989, s. 1

²¹⁶ „Při posuzování vývoje vnitropolitické situace porada vedení podniku jednoznačně konstatovala, že aktivita pracujících směřující k vyřešení naléhavých a palčivých společenských a politických problémů cestou urychlení politické reformy je plně v souladu se zájmy pracovního kolektivu státního podniku Zetor. Vedení podniku považuje vedení zásadních politických reforem za nezbytný předpoklad pro uskutečnění přestavby hospodářského mechanismu.“ in „Nezbytný předpoklad přestavby: otevřený dialog: Informace z mimořádných jednání vedení podniku 24. 1 26. 11. 1989.“ - „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 40, č. 44 (1812), 28. 11. 1989, s. 1

²¹⁷ „Karel Urbánek v čele KSČ“ - „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 40, č. 44 (1812), 28. 11. 1989, s. 1

²¹⁸ „Diskuse a demonstrace, které začali studenti vysokých škol a herci, přešly v minulých dnech do demonstrací přímo masových. Jak víme, nejsou to jen mladí, ale i lidé, kteří touto formou chtějí upozornit na svou nespokojenost s pomalým řešením problémů a také ti, kteří sledují vysloveně protisocialistické cíle. Výzva ke klidu a pořádku odpovídá zájmům celé naší společnosti. Ostatně o tom hovoří i tato stanoviska.“ in „Stanoviska pracujících“ - „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 40, č. 44 (1812), 28. 11. 1989, s. 1

²¹⁹ O tom, co se vlastně nejen v podniku, ale částečně i Brně konkrétně dělo, se dozvídáme z podnikových novin až o rok později v čísle 46 z roku 1990, kde je na stranách 1 a 2. pod titulkem „Jak to bylo řed rokem“ zveřejněn detailní popis událostí, které proběhly nejen uvnitř podniku. V tomto čísle také na 1. straně najdeme „První svolání OF v Zetoru 1989“ („Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 41, č. 46 (1856), 20. 11. 1990, s. 1). Celý text v „Prvního svolání OF“ je součástí této práce jakopříloha.

²²⁰ „Výbor ZO KSČ 19 souhlasí s vyhlášením předsedy vlády ČSR s. Pitry, který vyzývá ke klidu a pořádku. Zároveň se kriticky stavíme k postoji funkcionářů ÚV KSČ, kteří tuto situaci nmohli předvídat a v klidu politickými prostředky měli danou situaci zvládnout. Dne 17. 11. 1989 na povolené manifestaci měl vystoupit zodpovědný politický pracovník, vysvětlit a zaujmout stanovisko ke vzniklé politické situaci.“ (Josef Pávek, Předseda ZO KSČ 19) in „Stanoviska pracujících“ - „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 40, č. 44 (1812), 28. 11. 1989, s. 1.

vytikajícími lidmi – vlastenci!“²²¹. Dlužno dodat, že v jednom z příspěvků je jasně vidno, s jakými informacemi jejich autoři také pracovali a že názor si vytvořili na základě nepravdivých údajů z denního tisku: „Co se týče zásahu bezpečnostních složek dne 17. 11. 1989 v Praze: jestli demonstrující mládež začala opravdu házet na příslušníky SNB kamení, různé kusy železa a jiné předměty, které přišly některým z nich pod ruku, jak otisklo RP dne 20. 11. 1989, pak byl tento zákrok opodstatněný a nevidíme důvod proč se všechny politické složky od něj plně distancují, snad kromě ÚRO.“²²² v následujících číslech Budovatele (a předpokládám, že se tak nedělo pouze na stránkách podnikového tisku) právě tyto ohlasy vyvolaly bouřlivou diskuzi zaměstnanců brněnského podniku: „Vážená redakce, pobouřil mne váš přístup k příspěvkům uveřejněným ve 44. čísle Budovatele nadepsaným „Stanoviska pracujících“. V současném dialogu je dobře, že je uveřejňujete, ale zasloužily by si nadpis „I takoví jsou mezi námi“. Domnívám se, že příspěvek s. Gardavského hluboce uráží většinu účastníků generální stávky, která se konala především proto, aby se násilí nikdy neopakovalo“²²³. Většina následně uveřejněných příspěvků se naopak stavěla na stranu studentů, podporovala cestu k politickým, hospodářským a sociálním změnám. V podniku byli studenti, kteří pomáhali s organizací akcí nejen v podniku, ale i ve městě, situace byla často velmi nepřehledná, provázely ji spory o kompetence, jednalo se často chaoticky či ukvapeně ze dne na den²²⁴. V těchto dnech také ještě mnohdy zvítězily tzv. „staré struktury“, protože se přece jen trochu rychleji orientovaly v nastalé situaci, případně jim ještě pomáhaly vlivné kontakty a moc²²⁵. Ze stávkového výboru se ještě do konce listopadu 1989 zformovala základna Občanského fóra pracujících Zetoru.

²²¹ „Stanoviska pracujících“ - „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 40, č. 44 (1812), 28. 11. 1989, s. 1.

²²² „Stanoviska pracujících“ - „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 40, č. 44 (1812), 28. 11. 1989, s. 1.

²²³ „Stanoviska pracujících“ - „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 40, č. 45 (1813), 2. 12. 1989, s. 1.

²²⁴ O tom, že nepřehledná a chaotická situace tehdy vládla také v nejvyšších politických kruzích a mezi lidmi, kteří měli v rukou další osud Československé republiky velmi poutavě píše například Jiří Suk ve své knize „Labyrintem revoluce: aktéři, zápletky a křížovky jedné politické krize“.

²²⁵ „Do Zetoru za stávkovým výborem přichází na pomoc člen OF Brna, pracovník Zetoru. Nachází oba stávkové výbory v jednání a sporech o právo, kdo zastupuje zaměstnance podniku. Ředitel vzkazuje, že čeká stávkový výbor. Nezkušené pracovníky stávkového výboru nedbají varování a jdou na jednání. Scénář je dokonalý. Podnikový ředitel se představí jednotlivé členy vedení. Vyzve všechny příchozí, aby se představili rovněž jednotlivě. Při každém jméně si všichni členové vedení pečlivě prohlédnou opovážlivce a pak si všichni pěkně jeho jména zapíší až po toho posledního. Hra na vyvolávání strachu. Protože se samozřejmě zjistí, že stávkové výbory jsou dva, prohlásí pan ředitel Kovář, že je povinen jednat jen s jedním a uťesaně všechny vykáže ven. První kolo vyhrál. KSČ ještě drží moc v podniku. Lidová milice má pohotovost. Soudruzi nepracují, jsou připraveni ve zbrani, po nocích lepí po závodě štvavé letáky. Ráno je studenti a stávkové výbory přelepují zase našimi výzvami. Válka zatím probíhá dost papírově.“ in „Jak to bylo před rokem“ - „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 41, č. 46 (1856), 20. 11. 1990, s. 1,2.

Bez pozornosti by ale neměl zůstat fakt, že většina těchto názorů chce změny ve jménu „socialismu s lepší tváří“ a nikoliv zavedení „tržní ekonomiky a volného obchodu“: „*Myslíme si, že jsme také dobrými Čechy, a proto jsme plně podpořili výzvu našich studentů. Touto podporou jsme nesledovali, ani nesledujeme žádné protisocialistické cíle, ale právě naopak, tímto projevem souhlasu podporuje obrodu socialismu v naší vlasti.*“²²⁶. Naopak sportovci, fungující pod patronátem brněnského podniku a sdružení v TJ Zetor Brno, se (nejen) za studenty postavili hned od začátku. Například hokejisté tak učinili bez výhrad a veřejně na náměstí Svobody v Brně – konané akce podpořili a jejich požadavky shledali jako zcela oprávněné. Odpovědí jim prý byly hlasité a otevřené projevy souhlasu ze strany diváků²²⁷.

V následujících číslech,²²⁸ je ze jak ze strany vedení podniku, tak redakce Budovatele stále patrná jakási zdrženlivost, obavy a nejistota z dalšího vývoje²²⁹. Naopak, jak už bylo řečené výše, mezi pracujícími vzrůstá podpora studentů a stávek, jsou zveřejňovány projevy a reakce na ně. Právě ty podle mého názoru vhodně reflektují nejen rychlost, ale i jistou nejasnost či obavu z věcí budoucích: „*Současně přejí v dnešní nelehké, vzrušené a na události bohaté době našemu státnímu podniku a všem jeho pracovníkům, aby v příštím roce pevně a dynamicky nastoupili do připravované ekonomické a hospodářské reformy a co nejdříve dosáhli dobrých hospodářských výsledků. Je třeba, aby Zetor znovu dosáhl význačného a předního postavení mezi výrobními podniky v našem státě i celé Evropě. Pevně věřím, že se to s dobrými technikami a dělnickým kádrem v našem podniku brzy podaří a budeme zase na jméno a značku Zetor hrdí.*“²³⁰ Odrážejí se v nich na malém prostoru dost možná velká část peripetií, které se v té době ve státě odehrávaly²³¹. Opakují se žádosti o vzájemný dialog

²²⁶ „Stanoviska pracujících“ - „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 40, č. 45 (1813), 2. 12. 1989, s. 1.

²²⁷ „Sportovní mozaika: podpora tělovýchovných pracovníků“ in „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 40, č. 44 (1812), 28. 11. 1989, s. 4.

²²⁸ Pokud jde o rozsah, v Budovateli č. 44 a 45 se převážná část příspěvků nějakým způsobem dotýká listopadových událostí – ať už jde o zveřejněné názory zaměstnanců, zamyšlení redaktorů, projevy ze strany vedení podniku nebo reportáže s mimořádných schůzí. Od čísla 46/1989 se už zase do popředí sotávají spíše provozní věci a záležitosti týkající se výroby a provozu, případně ekonomických a jiných problémů, se kterými se státní podnik Zetor potýkal – nedostatek pracovníků, zastaralost strojů, nekvalifikovanost dělníků nebo neschopnost uhradit všechny pohledávky.

²²⁹ Podrobněji např. „Cestou podnikem...“ - „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 40, č. 45 (1813), 2. 12. 1989, s. 1.

²³⁰ „V příštím roce pevně a dynamicky“ - „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 40, č. 47 - 48 (1815 - 1816), 19. 12. 1989, s. 1, 2.

²³¹ Velmi výstižný je podle mého názoru například příspěvek dělníka Jana Koníčka „Každý jsme jiný...“ – viz. - „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 40, č. 46 (1814), 19. 12. 1989, s. 1.

a porozumění²³².²³³ Volá se jak po demokracii, tak i po obrodě socialismu: „*Co říkám na projev podnikového ředitele? Ja si myslím, že děláme, nikdo není proti socialismu a nikdo neřekl, že nechceme dělat! To si tady v nářad'ovně myslí většina.*“²³⁴ – je patrné, že pro autory současnost skutečně nebyla vždy zcela přehledná. Objevuje se celá plejáda hlasů a názorů na správnou cestu, kterou by se československá společnost měla dát. Například se na jednu stranu odsuzuje vláda jedné strany jak ze strany pracujících, tak ze strany vedení podniku, na druhou stranu lze zcela jasně vyčíst, že čelní představitelé podniku netuší jak pokračovat dál a vlastně si ani moc neumí (nebo nechtějí umět) představit jiný model fungování a správy podniku²³⁵. Mezi pracovníky jsou zase na jednu stranu evidentní vážné obavy z dalšího vývoje a jejich osudu: „*Já do tohotoletoho zaměstnání chodím vydělávat peníze! Také v současné době mne hlavně zajímá moje peněženka – a podmínkou jejího naplnění je třeba to, že z nářad'ovny bude opravdu srdce podniku – a ne (pr...). Když jsem šel po městě a díval se na ty plakáty, nikde jsem nenašel žádný, že by se někdo z těch naší dětí pral o dělnická práva – třeba za nové stroje, za sociální podmínky, za zdegradované normy a pracovní třídy!...jsem ochoten v dáli vidět červánky dalšího vývoje – a lepší budoucnosti této společnosti, pokud budu vidět, že zvítězí rozum nad mocí! Zatím okolo sebe vidím emoce.*“²³⁶.²³⁷ Na

²³² Např. „Demokracie začíná dialogem: Svazáci zorganizovali aktiv s vedením podniku a zástupci složek“ nebo „Otevřený dialog“ - „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 40, č. 45 (1813), 2. 12. 1989, s. 1 nebo „Dialog zetoráků potřeť“ - „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 40, č. 47 - 48 (1815 - 1816), 19. 12. 1989, s. 1, 2.

²³³ „Osm pravidel dialogu“ - „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 40, č. 45 (1813), 2. 12. 1989, s. 2. Budovatel otiskuje například jakýsi osmibodový „návod“ jak by takový otevřený a konstruktivní dialog měl vlastně vypadat („Tvůj oponent není nepřitelem, ale partnerem při hledání pravdy“, „Snaž se porozumět druhému“, „Tvrzení bez věcných důkazů nevydávaj za argument“, „Neutíkej od tématu“, „Nesnaž se mýt za každou cenu poslední slovo“, „Nesnižuj osobní důstojnost oponenta“, „Nezapomínej, že dialog vyžaduje kázeň“, „Nezaměňuj dialog s monologem“).

²³⁴ „Výměna názorů a zkušeností: Další názory“ in „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 40, č. 45 (1813), 2. 12. 1989, s. 2.

²³⁵ „V uplynulých 14 dnech jsem se zúčastnil tří diskuzních shromáždění pracujících našeho podniku...Atmosféra těchto setkání byla výjimečná, otevřená, vzrušená, mnohdy až vypjatá. Podle mého názoru výměna názorů jen potvrdila rozsah i hloubku problémů minulosti i naléhavost jejich řešení...Jejich vyznění je jednoznačné – podpora demokratickému vývoji naší společnosti, čestné a nekompromisní se vyrovnání s minulostí a odpovědná konstruktivní starost o ekonomickou stabilitu podniku a sociální jistoty pracujících v budoucnosti.“ in „Rozplétat klubko problémů“ - „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 40, č. 47 - 48 (1815 - 1816), 19. 12. 1989, s. 1, 2 nebo „Čtyři hodiny otevřených názorů“ in „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 40, č. 47 - 48 (1815 - 1816), 19. 12. 1989, s. 1, 2 nebo „Vysvětlení podnikového ředitele“ - „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 40, č. 46 (1814), 19. 12. 1989, s. 1.

²³⁶ „Výměna názorů a zkušeností: Další názory“ in „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 40, č. 45 (1813), 2. 12. 1989, s. 2.

²³⁷ Také narátorka D.P. se v rozhovoru svěřila, že hlavní, co ji napadne, když si vybaví tehdejší situaci je nejistota. Stěžovala si na skokové změny cen, obavy z finanční situace, jistoty zaměstnání. Nové podmínky a poměry daly navíc do rukou lidí ve vední podniku účinné nástroje, jak si „zjednat pořádek“ v podniku, takže mnoho zaměstnanců začalo mít (minimálně v prostředí pracoviště) menší pocit svobody než měli do té doby. Podrobněji viz. např. str. 17 a pozn. 65 na str. 19 na této stránce. O nejistotě a strachu z budoucnosti mluvila také narátorka M.V. a ostatně i původně plánované rozhovory nebyly uskutečněny ze stejných důvodů – strach ze ztráty zaměstnání a problémů v podniku.

druhou stranu jsou však i mezi zaměstnanci lidé s jasným názorem a vizí, s optimistickým pohledem na věc, kteří se netají nefalšovaným nadšením z nastalé situace a akcí studentů²³⁸.²³⁹ Řada lidí ve svých názorech dělá paralelu mezi událostmi Pražského jara a vstupem sovětských vojsk na naše území a listopadovými událostmi 1989. Varují před možným negativním vývojem, volají po tom, aby pro tentokrát už byla šance na cestu k demokracii konečně využita a že je třeba udělat vše proto, aby se situace nevrátila do starých, případně ještě horších kolejí – například aby ROH nemělo prostor na to plnit stejnou roli jako v letech 1968 až 1970, zůstalo nadstranické a soustředilo se pouze a jenom na své hlavní poslání, tj. ochranu práv a zájmů pracujících²⁴⁰.

Kontroverzním tématem, neoddělitelně patřícím k bezprostřednímu porevolučnímu vývoji a vyvolávajícím mnohdy velmi emočně nabitě reakce, se stalo zakládání občanských fór (OF). Mezi oslovenými zaznívají za prvé hlasy, že občanská fóra jsou nezbytná: „*Jsem pro zakládání občanských fór na pracovištích. Naše pracovní problémy budou více řešeny.*“²⁴¹ Za druhé jsou OF nahlížena jako náhrada za ROH²⁴²: „*Podle mne je zakládání občanských fór na pracovišti v pořádku. Je to instituce, která se zastává těch dělníků – je jejich mluvčím, zastupuje jejich požadavky. TO ROH nespĺnilo – bylo jen na rekreace a na příspěvky.*“²⁴³ tak se ozývají i názory, že když dojde ke změně v odborové organizaci, nejsou občanská fóra ani potřeba a že za jistých podmínek může ROH dokonce snáz a lépe prosadit práva a požadavky zaměstnanců: „*Pokud začnou odbory plnit svoji funkci, nepotřebujeme občanská fóra. K čemu by to bylo? Je zbytečné, aby se jakákoli politická strana pletla do pracovních věcí, pokud budou odbory skutečnými zástupci dělníků.*“²⁴⁴

²³⁸ Na podporu činnosti studentů se dokonce začínají mezi zaměstnanci zakládat finanční sbírky – viz. např. „*Pomoc studentům ze stř.*“ 242, „*Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno*“, roč. 40, č. 45 (1813), 2. 12. 1989, s. 2.

²³⁹ Viz. např. „*Můj názor*“ - „*Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno*“, roč. 40, č. 46 (1814), 9. 12. 1989, s. 1, 2.

²⁴⁰ Velmi ilustrativní je v tomto směru článek „*Vzpomínka i varování*“. Už úvod tohoto článku je poměrně výmluvný: „*V současné době probíhá v naší společnosti proces, který v mnohém připomíná rok 1968. Také ROH se poněkud rozpačitě a pomalu zapojuje do obrody společnosti. Neuškodí proto se podívat o 21 roků zpět, poučit se ze zkušeností a varovat se chyb*“. in „*Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno*“, roč. 40, č. 47 - 48 (1815 – 1816), 19. 12. 1989, s. 5.

²⁴¹ „*Výměna názorů a zkušeností: Další názory*“ in „*Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno*“, roč. 40, č. 45 (1813), 2. 12. 1989, s. 2.

²⁴² „*Výměna názorů a zkušeností: Další názory*“ in „*Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno*“, roč. 40, č. 45 (1813), 2. 12. 1989, s. 2.

²⁴³ „*Výměna názorů a zkušeností: Další názory*“ in „*Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno*“, roč. 40, č. 45 (1813), 2. 12. 1989, s. 2.

²⁴⁴ „*Výměna názorů a zkušeností: Další názory*“ in „*Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno*“, roč. 40, č. 45 (1813), 2. 12. 1989, s. 2.

Živě diskutovanými tématy se stává také osud mnoha pracovníků Zetoru po roce 1968. Vycházejí zamyšlení nad osudem těch, kteří za své názory zaplatili většinou alespoň přeraženým na méně kvalifikované a méně placené místo. Ozývá se čím dál hlasitější volání po rehabilitaci těchto lidí spolu s varováním, že nemá jít o žádnou odplatu. Veřejně se mluví o nevyhnutelnosti kádrových změn, nahrazení nekompetentních, ale zato do té doby stranicky loajálních lidí – aby rozhodující při vedení podniku nebyla strana a ideologie, ale vysoká kvalifikace v daném oboru a orientace v požadovaném prostředí.

3.3.2.2. Rok mnoha změn, problémů, tápání a hledání (1990)

Ve výše popsané atmosféře se Zetor a jeho zaměstnanci dostali do posledního desetiletí dvacátého století. Všechny je čekalo mnoho nejen mnoho nového, ale také mnoho problematického. Pravděpodobně nejpalčivějším problémem byla dlouhodobá ekonomická nestabilita Zetoru a fakt, že se podnik ocitl v platební neschopnosti²⁴⁵. Dále to byla nespokojenost s pomalým průběhem změn a především nejistota a obavy o budoucnost podnikovou a osobní, které poměrně logicky vyplývaly z tehdejší neutěšené situace.

Pokud jde o společensko – politické prostředí podniku, všudypřítomné a neustále proklamované jsou věty, volající po vyrovnání se s minulostí, apely na „nový přístup“ či personální změny. V neposlední řadě se diskutuje o lidech, perzekvovaných za své politické postoje (především tedy těch, kteří byly postiženi v rámci prověrek, uskutečněných v tehdejší ZKL v letech 1970 – 1972), o nutnosti jejich rehabilitace a přinejmenším veřejně vyslovené omluvy jak od vedení podniku, tak od zainteresovaných funkcionářů. Právě otázka rehabilitací a chování se k perzekvovaným jedincům byla předmětem mnoha „výměn názorů a zkušeností“ na stránkách podnikových novin. Jsou také zveřejňovány příběhy konkrétních jedinců: *„Jedním z těch, kteří byli za odborářskou činnost let 1968 až 1969 postiženi nuceným odchodem z pracoviště, ač dělník, jsem byl i já...Projevili jsme jako ostatní svůj nesouhlas s invazí. Ve svých požadavcích jsme požadovali zvyšování kvalifikační úrovně řídicích pracovníků podniku....V prověrkách v r. 1970 byly tyto akce dávány za vinu novému ZV zvolenému ve svobodných volbách v r. 1968. V roce 1970 se postupně začala hodnotit činnost jednotlivých orgánů a osob. Ne podle stanov ROH, tj. hodnocení členskou schůzí, ale odděleně, kabinetně. Nejprve hodnocení činnosti ZV prováděla stranická*

²⁴⁵ Podrobněji viz. „Vystoupení podnikového ředitele Ing. Jaroslava Kováře: za ekonomicky silný Zetor“ in „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 41, č. 1 (1817), 9. 1. 1990, s. 1.

skupina ZV KSČ...Další prověřkové komise byly složeny protiprávně ze 3- 4 členů CZV, LM a dalších členů KSČ, kteří s činností ROH do té doby neměli nic společného...Tyto komise bez jakéhokoliv oprávnění, bez hodnověrného důkazního materiálu rozhodovaly tak, že negativní dopad byl nejen na životní existenci prověřovaných, ale i na budoucnost jejich dětí a rodin. Bylo to zruďné uplatnění moci a nelítostnosti...Je alespoň nutné ukázat na ty, kteří se k tomu nečestnému jednání propůjčili...Finančně jsem byl poškozen mnoho let. Víím, že jsem jen jeden z mnoha, které podobný a jistě i horší osud postihl...Nechci žádné vyvolávání vášní, žádnou mstu, to by nikdy neskončilo, chci jen ukázat na ty, kteří se na tom podíleli (je ovšem mnoho těch, o kterých nevíme). A zabránit, aby se podobné činy mohly někdy opakovat nebo aby se tito lidé vetřeli do různých současných iniciativ, Občanského fóra apod...Když někdo udělá trestný čin, odpyká si trest a je čistý. Politický škraloup, proti kterému není obrany, nese člověk a jeho rodina po celý život. Je to hrozný pocit, když se 20 letý syn přede mnou postaví a řekne: „Táto, ty máš tak hrozný posudek, že se nedostanu ani na školu, ani do lepšího zaměstnání.“ Musel jsem mu odpovědět, že i kdybych obětoval vlastní život, tak mu to nepomůže.^{246 247}

V otázce rehabilitací a veřejné omluvy režimem postižených zaměstnanců, nepřekypovalo vedení Zetoru zrovna aktivitou a snahou se situací něco dělat. K veřejné omluvě došlo v podstatě až na základě zveřejnění rozhořčeného komentáře pěti představitelů OF: „Odpovědní představitelé státních orgánů jednoznačně potvrzují plnou politickou a pracovní rehabilitaci takto v minulosti nespravedlivě postižených spoluobčanů... V našem podniku se s touto závažnou otázkou, týkající se pracovníků, kteří v minulosti v důsledku poslední neostalinské čistky na dvacet let ztratili postavení plnoprávných občanů, vypořádal bývalý náměstek pro kádrovou a personální práci, dnes stejná osoba jako náměstek pro personální práci tak, že...vyzval „naše spoluzaměstnance, kteří v letech 1968 a v letech následujících byli z politických důvodů

²⁴⁶ „K článku „Vzpomínka a varování“ – „Poučení pro budoucí dny“ in „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 41, č. 2 (1818), 16. 1. 1990, s. 2.

²⁴⁷ Kromě osobních zkušeností s perzekucí za komunistického režimu přicházely do redakce také různá udání, oznámení, stížnosti na nedostatky všeho druhu, zamyšlení se nad tehdejšími poměry a vývojem. Přišlo také několik pochval. Velkým problémem řady dopisů bylo, že chyběl jejich autor. Často se podle redakce lidé také uchýlovali k řešení osobních antipatií. Z některé výměny názorů se staly propletené kauzy, které pronikly i za hranice podniku a mimo stránky podnikového listu do celostátních médií a v důsledku podniku velmi uškodily nejen na republikové, ale i mezinárodní scéně. Nečitelná situace nebudila mezi potencionálními zahraničními partnery (a zároveň investory) důvěru a zdráhali se uzavřít kontrakty, které s ohledem na ekonomickou situaci Zetoru měly pro podnik klíčový až existenci význam: „Přijíždějí zahraniční partneři, se kterými jsou vedena jednání o kapitálové a výrobní účasti v Zetoru, v ruce Lidové noviny i s překladem (investiční západní banka a západní výrobní podnik) a ptají se, má-li cenu jednat dál, když se Zetor asi rozpadne...“ in „Dále nelze mlčet“ - „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 41, č. 45 (1855), 13. 11. 1990, s. 2.

nuceni odejít ze svých funkcí a v současné době mají zájem o změnu stávajícího pracovního zařazení, aby se přihlásili u vedoucího OZZ.“ Tedy žádná zmínka o nespravedlivém postupu, který byl vůči dotyčným uplatněn, žádná pracovní a politická rehabilitace. Kdo má zájem, přihlaste se, vezmeme vás do evidence, jedeme dál, dnes však pod upravenou firmou a v nových poměrech. Domnívá se snad vedení podniku, že lidé, kteří za své politické postoje v roce 1968...kteří nebyli ochotni odvolat své odmítavé stanovisko k „bratrské internacionální pomoci spojenců“...nestojí ani za prostou lidskou omluvu...Považujete za správné, že dvacet let diskriminovaného života nestojí za víc než za ironii vůči lidem, kteří byli nuceni v minulosti pracovat a žít z minulosti?“²⁴⁸

Reakce podnikového ředitele v podobě veřejné omluvy vyšla na stránkách Budovatele v čísle 4/90: *„Vážení spolupracovníci, v období tzv. normalizace po roce 1968 bylo řadě našich spolupracovníků znemožněno anebo ztíženo uplatnění v práci i společenském životě. Všem spolupracovníkům, kteří byli za své politické přesvědčení a názory nespravedlivě postiženi se upřímně omlouváme. Bohužel řadě z nich nemůžeme nabídnout víc, než omluvu. Těm, kteří i přes příkoří zůstali našemu podniku věrni i těm, kteří jako diskriminovaní k nám přišli, nabízíme ruku ke spolupráci... Máme upřímný zájem na tom, aby se plná politická a pracovní rehabilitace našich spolupracovníků stala skutkem. Také a hlavně proto, aby se minulost posledních dvaceti let už nikdy neopakovala.“²⁴⁹*

Velmi výstižně podle mého názoru vystihuje situaci, panující tehdy v Zetoru popis událostí ze 30. ledna 1990, který byl zveřejněn v rámci článku *„Jak to bylo před rokem“* v čísle 46/90²⁵⁰. Je v něm obsaženo plno nespokojenosti – s pomalým průběhem změn (nejen v oblasti hospodářské a personální, ale také právní /konkrétně třeba zastaralost zákoníku práce/) nejen na úrovni podniku, ale celostátním, s nedostatečnou personální obměnou, na existenci mnoha nedodělků a problémů, které komplikují řešení ekonomických problémů podniku²⁵¹. Na tomto místě se také již otevřeně mluví o

²⁴⁸ „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 41, č. 2 (1818), 16. 1. 1990, s. 2. Autory článku jsou Miroslav Kužel, Ing. Jan Otoupalík (pozdější ředitel s.p. Zetor Brno a člen dnešního Představenstva ZKL Brno a.s. Jeho syn, Ing. Jan Otoupalík mladší je dnes výkonným ředitelem ZKL Brno a.s. a také člen Představenstva.

²⁴⁹ „Omluva nespravedlivě postiženým“ in „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 41, č. 4 (1820), 30. 1. 1990, s.1.

²⁵⁰ Celé znění článku je součástí této práce jako Příloha. Bylo nutné text přepsat, protože z fotografie toho moc čitelné nebylo a scanování mi nebylo s ohledem na stav novin umožněno.

²⁵¹ „Rozbory ing. J. Otoupalíka a jeho pracovní skupiny zcela jasně ukazují, že staré vedení vede podnik ku krachu. Už teď je hospodářská situace zoufalá.. Dne 3. 3. 1990 ...Zetor začíná novou kapitolu. Tato kapitola je však i zápasem o holou existenci. Vedení se postupně vyměňuje, v některých závodech a provozech je změn málo, někde prakticky žádné. Nastalo převlékání kabátů (kolikáté už?). Řeší se

přechodu hospodaření do tržního hospodářství, že se podnik chce zapojit do velké privatizace – a to navzdory tomu, že vlastně nikdo z vedení konkrétně neví, co si pod tím představit. Přesto je evidentní, že právě v této cestě je spatřována jediná možná cesta ze nastalé situace: „Úkol nového ředitele, nových odborů a obměňování vedení je jasný. Dohnat výpadky ve výrobě, zajistit stabilitu, zajistit náběh ÚŘ III, provádět potřebné personální změny cíleně a postupně tak, aby nedošlo k ohrožení stability podniku...Připravit zásadní změnu organizační struktury tak, aby podnik v roce 1991 byl schopen přejít do tzv. velké privatizace, do situace liberalizace cen a ohlašovaného tržního hospodářství, o kterém nemá nikdo přesnou představu“²⁵². Přestože jsou následující řádky a výzvy součástí popisu událostí z 30. ledna 1990, domnívám se, že s ohledem na jejich obsah se v tomto směru do projevu autorů promítly myšlenky, názory a obavy, které měli i ke konci roku 1990, tj. v době, kdy tento retrospektivní článek: „I do OF se přidali někteří, kteří svojí vlastní neschopnost zakrývají novou angažovaností (bohužel stejně jako tomu bylo u komunistů), objevuje se osočování uvnitř i mimo podnik. I dnes se objevují akce, které mají pod zástěrkou péče o blaho podniku vést k podezřívání, obviňování a ve svých důsledcích způsobují nejen škody podniku, ale ubližují i jednotlivcům s prokazatelným zájmem o prosperitu, o budoucnost podniku a nás všech. Vyzýváme vás, všechny spoluzaměstnance, abyste v duchu myšlenek 17. listopadu 1989 oprostili své myšlení i své činy, od všeho, co připomíná čas totality. Vraťme se k otevřenosti, nebojácnosti a objektivitě. Nezapomínejme však, že demokracie je především slušnost. Osud a životní úroveň nás všech je svázána s naším podnikem. A ta závisí na každém z nás, i když míra zodpovědnosti je různá podle toho, kdo jaké místo zastává. Čeká nás organizace nové struktury podniku včetně jeho zapojení do mezinárodní kooperace. Je to šance pro řadu talentovaných jedinců, kteří dosud neměli příležitost, je to šance i pro celý kolektiv zaměstnanců. Je to ovšem nebezpečí a zkáza pro lajdáky, tluchuby a chytrolíny. Pracovní kázeň a výkonnost je základní výkonnost podmínkou pro každého. Čeká nás období zdražování, inflace a řada dalších problémů. Pro lidi uvedeného typu nemůže být v moderním prosperujícím podniku místo. Revoluce neskončila, slavnostní nadšení na náměstí je pěkný pocit, ale ta

nahromaděné hospodářské problémy. A je jich stále víc. Teprve po výměně ekonomického náměstka se ukázal rozsah zlé situace podniku“ - „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 41, č. 46 (1856), 20. 11. 1990, s. 1,2.

²⁵² „Jak to bylo před rokem“ - „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 41, č. 46 (1856), 20. 11. 1990, s. 2.

druhá – pracovní část – ta nám teprve začala. A ta chce poctivost, vytrvalost a zodpovědnost.“²⁵³

Předmětem živých diskuzí o tom, co vše by se mělo změnit se staly i samotné podnikové noviny – především obsazení redakce. V únoru a březnu probíhaly na stránkách Budovatele polemiky o tom, proč a jestli by redaktoři měli odstoupit. Jedna strana tvrdila, že přece není možné aby v nové době s informacemi v médiích nakládali lidé, kteří v nich působili i v minulosti, druhá strana a redakce se hájily tím, že v minulosti obsah podnikových novin podléhal zcela jinému schvalovacímu procesu, prostor pro jakoukoli osobní iniciativu byl velmi malý a že v mnoha ohledech nedělaly vlastně nic jiného než tisíce zaměstnanců, kteří se účastnili například prvomájových oslav nebo různých aktivů. Myslím si, že konkrétně na této kauze si nejen dnešní čtenář, ale i také mnozí z těch, kteří se do této polemiky zapojili, uvědomili, že nic není jen černé nebo bílé, že dělat za něčím onu pověstnou „tlustou čáru“, dodržovat demokratické principy a vyvarovat se „honu na čarodějnice“ zároveň, je prostě nemožné a nerealizovatelné²⁵⁴. Změnám se redakce i noviny nakonec přece jen nevyhnuly. Nicméně podle uveřejněných informací byly hlavními motivy především finanční úspory a nikoli „problematicnost“ redaktorů²⁵⁵.

3.3.2.3. Kritická ekonomická situace podniku

Už jsem opakovaně zmínila, že před velkými změnami stál více či méně nuceně také státní podnik Zetor jako takový. O nutnosti razantních reformních kroků se mluvilo už v době, kdy se ještě velká část vedení podniku i jeho zaměstnanců nepovažovala přechod k tržní ekonomice a volnému obchodu za reálný. Nicméně rychlost a překotnost změn nejen v podniku, ale v celé společnosti a v ekonomickém směřování a hospodaření států poměrně brzy po začátku roku 1990 ukázaly, že to bude jediná možná cesta. Proto začalo vedení velmi intenzivně pátrat nejen po nejpalčivějších problémech

²⁵³ „*Jak to bylo před rokem*“ - „*Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno*“, roč. 41, č. 46 (1856), 20. 11. 1990, s. 2. Autory jsou mluvčí OF Zetoru: L. Breicetl, Zd. Galba, V. Grulich, Č. Schoř.

²⁵⁴ „*Kdy naposled?*“ - „*Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno*“, roč. 41, č. 8 (1824), 20. 2. 1990, s. 4, „*Kde stojíš a jaká jsi, redakce Budovatele?*“ - „*Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno*“, roč. 41, č. 9 (1825), 27. 2. 1990, s. 1, 2, „*Budovatel v prádle*“ a „*Chceme nové redaktory*“ a „*Kdy naposled (II.)*“ - „*Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno*“, roč. 41, č. 10 - 11 (1826 - 1927), 6.3. 1990, s. 1 a 2.

²⁵⁵ „*Černobílý tisk Budovatele bez barevného zvýraznění některých titulků, je prvním vnějším projevem změn, které nastávají v naší redakci. Druhou změnou je snížení počtu redaktorů (na dva). Tato opatření (i když pro nás velmi nepříjemná) sledují snížení finančních nákladů a mají eliminovat zvyšující se ceny v polygrafickém průmyslu. Takže nejen ve výrobě, ale na všech úsecích činnosti podniku musíme úkoly plnit i s menším počtem pracovníků.*“ in „*Hospodárně i v redakci Budovatele*“ - „*Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno*“, roč. 41, č. 30 (1846), 7. 8. 1990, s. 1.

(kterých bylo více než dost²⁵⁶), ale také po možných způsobech řešení – jako nejvhodnější bylo zpočátku shledáno najmutí externí poradenské firmy, která měla podniku pomoci stabilizovat výrobu a zajistit odbyt²⁵⁷.

V průběhu roku 1990 potkala Zetor další zásadní rána v podobě hospodářského embarga, uvaleného na Irák 9. srpna. Toto opatření československé zahraniční politiky sice vzbudilo obavy mezi zaměstnanci, nicméně vedení podniku je uklidňovalo a přinejmenším veřejně vyjadřovalo důvěru v to, že se výpadek v odbytu podaří nahradit například novými kontrakty v Německu²⁵⁸. Postupem času se však ukázalo, že hospodářské embargo může mít pro Zetor doslova likvidační dopad. V Iráku zůstaly jen Zetoru pohledávky v hodnotě přibližně 1 miliardy 495 milionů korun. Brněnský podnik se dostal do platební neschopnosti, ztrácel velmi rychle důvěru jak svých dodavatelů, tak potenciálních zákazníků. Na konci roku 1990 situace vyvrcholila – výroba v největším a nejdůležitějším závodě, v závodě traktorů, se zastavila, zaměstnanci skončili buď na vynucené dovolené, nebo vypomáhali na jiných pracovištích²⁵⁹. Nepříznivý vývoj přivedl stovky zaměstnanců a odborářů podniku až do Prahy, kde se nakonec povedlo vládu přesvědčit, že Zetor je v platební neschopnosti nikoli vlastní

²⁵⁶ „Hospodářská situace na počátku roku 1989 nebyla příznivá. Projevíly se v ní důsledky předchozího období, zejména neplnění hospodářského výsledku, vysoké stavy zásob, platební neschopnost, nekvalitní výroba, pokles pracovníků a další. V průběhu roku 1989 došlo k významné změně, kterou byl vznik státního podniku Zetor k 1. 4. 1989. V důsledku změn ekonomických podmínek pro chování státních podniků se nutně mění i způsob hodnocení vnitropodnikových útvarů... Ve výrobě i v roce 1989 přetrvávaly dlouhodobé problémy, koncentrující se zhruba do oblasti nedostatku pracovníků, poruch strojního zařízení a nedostatku náhradních dílů k opravám, nedostatků v zabezpečování výchozího materiálu a subdodávek v potřebném množství a sortimentu, častých změn v zakázkové náplni a jistě i dalších oblastí.(...)“ in „Ohlédnutí za hospodářskými výsledky roku 1989 - „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 41, č. 7 (1823), 13. 2. 1990, s. 1.

²⁵⁷ „Nejen dlouhodobé hospodářské výsledky signalizují, že náš státní podnik ZETOR je nemocný organismus. Uzdravit jej znamená zajistit mu dlouhodobý rozkvět. Analogie s nemocným člověkem je zde velice případná. Existují „doktoři průmyslu“? Mohou jejich funkci zasta podnikoví pracovníci? Před poskytnutím odpovědí je nezbytné připomenout: Komplex problémů, před nimiž stojí (nejen) náš podnik, je natolik složitý, že samotné rozpoznání jednotlivých problémů, jejich popis a stanovení pořadí jejich řešení (odstraňování jejich příčin) představuje nesmírně složitý úkol... Podnik se může tohoto kardinálního úkolu zhostit, bude –li postupovat tak, jako naši špičkoví světoví konkurenti či jako špičkové světové firmy obecně. Tito přední výrobci vyspělých zemí průběžně využívají služeb konzultantských firem, jejichž experti-konzultanti diagnostikují problémy svých klientů a ve spolupráci s klientovým personálem řídí realizaci příslušných nápravných opatření.(...)“ in „Slovo k budoucnosti podniku“ - „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 41, č. 8 (1824), 20. 2. 1990, s. 1, 2.

²⁵⁸ „Na základě rozhodnutí ministra zahraničního obchodu ČSFR pozastavit podle paragrafu 56 zákona o hospodářských stycích se zahraničím dne 9. srpna 1990 vývoz veškerého obchodovatelného zboží do Iráku z našeho podniku... Z hlediska odbytového zajištění výroby je výroba komponentů nahrazena výrobou traktorů pro polského zákazníka v počtu 1400 kusů, což je objem, který plně nahradí výpadek 2 750 sad komponentů pro Irák, a to jak v hodnotovém vyjádření, tak i v objemu pracovních sil. Ani ekonomická situace našeho podniku zastavením výroby a dodávek komponentů pro Irák v letošním roce neutrpí. Jak z výše uvedeného vyplývá, nepotkají náš podnik, tak jako mnoho jiných v ČSFR, v letošním roce odbytové potíže, i když kromě pozastavení dodávek do Iráku byl nucen stornovat kontrakty 2. pololetí na dodávky traktorů pro NDR.“ – „Výroba a dodávky komponentů do Iráku: z rozhodnutí ministra zastaveny!“ – „Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno“, roč. 41, č. 33, 28. srpna 1990, s. 1.

²⁵⁹ „Na lince traktorů“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 1, 9. ledna 1991, s. 1.

vinou či neschopností vedoucích pracovníků, ale především v důsledku politických rozhodnutí.

Zetor navštívila řada politických představitelů státu, debata o vzniklé situaci se dostala jak na půdu brněnského zastupitelstva, tak do nejvyšších pater politiky²⁶⁰. Nastalá ekonomická situace je kromě výše uvedeného interpretována také jako dědictví minulého politického režimu²⁶¹ a jeho systému hospodaření, kdy státní podnik ze svého zisku odváděl často i 75 procent do státní kasy²⁶².

Většinový názor na Zetor a řešení nastalé situace byla zhruba ve shodě s prohlášením českého ministra průmyslu Vrby, který v závěru návštěvy uvedl, že považuje Zetor za důležitý a perspektivní podnik nejen pro ekonomickou situaci v Brně a okolí, ale pro celou republiku, jehož další trvání se v budoucnu nevyhne nutnosti spolupráce se zahraničními investory a podle toho tedy musí i koncipovat opatření: *„Brněnský Zetor patří mezi továrny perspektivního charakteru, které by měly stabilizovat ekonomickou situaci v České republice. Na každém kroku je zřejmé, že potřebuje kapitál na rozvoj výroby traktorů a ložisek...Shodli jsme se s vedením podniku, že jediná možnost solidárního dlouholetého rozvoje Zetoru je přivést do této továrny zahraniční kapitál. V dalším období budeme společně tento kapitál hledat a diskutovat o podmínkách, za jakých by do Zetoru vstoupil.“*²⁶³

Podnik nakonec zachránila finanční pomoc od státu, nejprve měla spíše symbolický význam, nicméně v průběhu roku 1991 stát plně převzal zodpovědnost za nastalou situaci a Zetoru škody, vzniklé v důsledku hospodářského embarga, uhradil: *„V den návštěvy ministra průmyslu ČR ing. J. Vrby 5. 2. v Zetoru se uskutečnilo jednání na federálním ministerstvu financí s náměstkem ministra ing. Kočárníkem, s ředitelem státního rozpočtu a dalšími dvěma řediteli odborů ministerstva. Jednání se zúčastnili v zastoupení našeho podnikového ředitele personální náměstek dr. V. Grulich, ekonomický náměstek ing. O. Krejza a vedoucí odboru financí ing. J. Prášil. Dále byla přítomna poslankyně Federálního shromáždění dr. Marta Nazari – Buřivalová, která*

²⁶⁰ „Znovu o Zetoru“ – „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 4, 30. ledna 1991, s. 1.

²⁶¹ Podrobněji viz: „Čím nyní žije celý podnik?“ – „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 4, 30. ledna 1991, s. 1.

²⁶² Kromě jiného v tomto rozhovoru najdeme odpověď na otázku, která v té době hýbala podnikem – „Proč má podnik a relativně zajištěným odbytem vůbec takové finanční potíže?“. Podle Dolanského je to „Mimo jiné i proto, že se platby za jeho produkci zpožďují za věcným plněním. To je sice obvyklé, ale Zetor nemá finanční prostředky na překlenutí prodlevy mezi dodáním zboží a zaplacením. Kořeny jsou v minulosti, kdy podnik prodával na Západě, ale vyráběl v direktivně řízené ekonomice. Vždyť který obdobný podnik na Západě odváděl 75 procent zisku.“ – „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 4, 30. ledna 1991, s. 1.

²⁶³ „Ministr průmyslu ČR: Zetor patří mezi perspektivní továrny: Návštěva mimořádného významu“ – „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 4, 13. února 1991, s. 1, 2. Právě v tomto článku je poprvé otevřeně slíbena konkrétní pomoc při záchraně, nikoliv jen sliby a plány, co se bude dělat.

*byla iniciátorkou setkání a ředitel odboru ministerstva průmyslu ČR ing. Čapka. Na tomto jednání byly přijaty a potvrzeny zápisem závěry, že státní orgány převezmou garanci za úvěry pohledávek v Iráku, včetně uhrazení vzniklých škod. Bylo sděleno, že celková výše československých pohledávek, zablokovaných v Iráku, činí asi 2 miliardy 200 milionů korun. Připomněli jsme zástupcům ministerstva financí, že pohledávky Zetoru činí z této částky 1 miliardu 495 milionů korun a dalších téměř 200 milionů představují následné škody. Je tedy zřejmé, že to, co tvrdili představitelé podniku v celém uplynulém období, a sice, že s. p. Zetor nese největší tíži embarga v Iráku, je skutečností.*²⁶⁴

První bitvu o existenci tak brněnský podnik vyhrál. Výroba se opět rozjela a na konci roku 1991 bylo dokonce rozhodnuto, že Zetor byl spolu s dalšími více než 300 podniky z celé republiky zahrnut mezi ty perspektivní, na jejichž současné ekonomické problémy se pohlíží jako na přechodné a stojí za to jim finančně pomoci překonat toto složité období. Proto komerční banky a stát prostřednictvím Fondu národního majetku tyto podniky oddlužily.²⁶⁵

Na lepší časy se začalo blýskat také na odbytovém poli. Situace sice nevypadala nijak příznivě, protože například v Německu klesla poptávka po traktorech na 50 procent ve srovnání s předchozím desetiletím. V zemích bývalého RVHP i na domácím trhu poptávka nejen po traktorech, ale i ložiskách či metalurgických výrobcích klesla dokonce na 30 procent ve srovnání s předchozím obdobím²⁶⁶, nicméně se podařilo podepsat velký kontrakt se zeměmi Severní Afriky. V tuzemsku nahrazovaly dřívější zákazníky, především zemědělská družstva, soukromí zemědělci²⁶⁷.

Bohužel, optimistický vývoj netrval dlouho. Z původně „záchranného kontraktu“ na dodávky traktorů do zemí severní Afriky se velmi rychle v průběhu roku 1992 proměnil doslova v noční můru celého Zetoru. Zákazník totiž nebyl schopen dostát svým závazkům a za dodané traktory nezaplatil. Další část již vyrobené objednávky zůstala v podniku. V těchto vyrobených traktorech a v nákladech, které se na jejich výrobu vynaložily, zůstalo podle podnikového listu „umrtveno“ 800 milionů korun. Původně byla škoda dokonce vyšší než 1 miliarda, ale díky alespoň částečnému prodeji

²⁶⁴ „Jednání byla úspěšná“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 5, 20. února 1991, s. 1, 3.

²⁶⁵ „Zetor mezi vybranými“ – „Zetor: podnikové noviny“, roč. 43, č. 1, 15. ledna 1992, s. 1.

²⁶⁶ „...recese doléhá zejména na oblast zemědělského strojírenství z důvodů vysoké výroby potravin v zemích s rozvinutou ekonomikou, Na domácím trhu situaci komplikuje probíhající transformace družstev a státních statků. Důsledkem je pokles výroby v roce 1992 na padesátiprocentní objem ve srovnání s předcházejícím obdobím. Tento pokles se týká všech komodit – traktorů, ložisek i metalurgie.“ in „Zetor a finance“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 43, č. 18, 7. října 1992, s. 1, 3.

²⁶⁷ „Do třetice se změnili naši zákazníci. Ztratili jsme dodávky do Iráku a do Polska, na domácím trhu poklesl nákup ze strany zemědělských družstev a statků. Nově se naopak objevili soukromí zemědělci.“ in „Zetor a finance“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 43, č. 18, 7. října 1992, s. 1, 3.

již vyrobených traktorů se povedlo škodu snížit. Ve druhé polovině září 1992 podnik řešil všechny možné cesty, jak najít odbyt pro již vyrobené zboží, aby získala finance zpět – jinak Zetoru hrozila opět platební neschopnost, která by ovlivnila především schopnost podniku dostát svým závazkům vůči dodavatelům a samozřejmě by za své vzala také důvěryhodnost podniku, který byl teprve velmi nedávno oddlužen.²⁶⁸ Problémy se objevily také zcela nově i v závodu ložisek – i zde valná část odběratelů nebyla schopná dostát svým závazkům, navíc mají ložiska „předvyrobena“ zboží za více než miliardu na skladě, ale není pro něj zatím odbyt. Situace v závodě ložisek je hodnocena jako horší v tom ohledu, že na rozdíl od závodu traktorů nebylo možné přímo působit na možné odběratele a situace zde byla podle všeho kritická: „*Pokud vedení prodejní organizace ZVL – ZKL neprovede radikální opatření omezení nákupu ložisek z těch podniků, kde zásoby neprodaných ložisek představují více než tři čtvrtiny ročního prodeje (není to případ sortimentu Zetoru) a pokud nezajistí profinancování ložisek prodaných do zahraničí, hrozí celému ložiskovému průmyslu kolaps. Ten by mohl vést až ke zhroucení čs. ložiskové výroby, minimálně však k dezintegraci prodeje a vývozu.*“²⁶⁹

Důsledkem bylo další utlumení výroby, které postihlo více než 4000 pracovníků podniku²⁷⁰. O tom, že situace ohledně dodávek do Severní Afriky byla tentokrát kritičtější svědčí i to, že si ji živě vybavila i jedna z narátorek: „...*to bylo vo tom, že tam jednak byla náká šilená zakázka do toho Tunisu tenkrát a tam zustaly strašný – strašný prachy. Prostě zastavila se výroba traktorů, protože nebyl odbyt a – a v tom Tunisu zustaly náký prachy ...v Zetoru problem byl, žejo, že se dostavalo ja nevim – šedesát procent platu a zbytek prostě ne.*“²⁷¹

Na konci roku 1992 měl být přijat zákon a bankrot²⁷². Jeho hrozby si bylo vedení Zetoru velmi dobře vědomé. Přiznávalo ji i veřejně, alespoň podle zástupce ředitele podniku pořád věřilo v pozitivní obrat a přijímalo nezbytná opatření. Za rozhodující v existenčním zápase byla považována úspěšná privatizace a vstup zahraničního kapitálu, jak už bylo řečeno výše. K tomu se navíc nově přidal právě plán na rozchod závodu ložisek a traktorů a vzniku dvou nových dceřiných společností, které sice za cenu výrazného zeštíhlení podniku a přijetí nepřilíš populárních opatření umožní udržet výrobu traktorů i ložisek v Brně – Líšni: „*Současná finanční situace Zetoru směřuje*

²⁶⁸ „Zetor – podmínka přežití“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 43, č. 17, 23. září 1992, s. 1, 2.

²⁶⁹ „Zetor – podmínka přežití!“ in „Zetor: podnikové noviny“, roč. 43, č. 17, 23. září 1992, s. 1, 2.

²⁷⁰ „Zatím přes 4000 pracovníků“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 43, č. 8, 22. dubna 1992, s. 2.

²⁷¹ Druhý rozhovor s M.V.

²⁷² „Zetor – podmínka přežití!“ in „Zetor: podnikové noviny“, roč. 43, č. 17, 23. září 1992, s. 1, 2.

k přijímání opatření k její konsolidaci. V průběhu tohoto roku situaci značně destabilizovala platební neschopnost zahraničního odběratele Diamonil Holding s. a. , pro kterého mělo být letos vyrobeno několik tisíc traktorů. Dalším vlivem, který na naši situaci negativně působí, je současná recese průmyslové výroby...Byly vytvořeny samostatné divize (traktory, ložiska, metalurgie a další), vybavené komplexně činnostmi (výzkum, příprava výroby, řízení výroby, zásobování, prodej) tak, aby po privatizaci mohly existovat jako plně nezávislé subjekty. Důsledná vazba použití zdrojů na tvorbu zdrojů vede k diferenciaci příjmů. Tato skutečnost se stala předmětem rozporu při jednání s odbory. Vyměnili se také lidé na vedoucích místech. Z pracovníků přímo podřízených podnikovému řediteli zůstal prakticky z bývalého obsazení pouze jeden vedoucí pracovník. V budoucnost Zetoru věřím, především proto, že má kvalifikovaný kádr pracovníků. Dalšími důvody k optimismu jsou výrobky Zetoru, které se v minulosti proasadily na zahraničních trzích a svou pozici přes současnou depresi udržely. Zetor má připraveny nové výrobky, které budou podle hodnocení zahraničního partnera konkurenceschopné s výrobky předních firem. Myslím, a zahraniční partner to plně potvrzuje, že Zetor je plně konkurenceschopný co do úrovně nákladů...Po privatizaci budou založeny minimálně dvě dceřiné společnosti v rámci Zetor-Holdong, a to traktory a ložiska. Výroba traktorů byla omezena, Další omezení nepředpokládáme. Usilujeme o získání nových a obnovení stálých odbytových možností.“²⁷³

3.3.2.4. Cesta k tzv. velké privatizaci – vznik divizí²⁷⁴

Ve druhé polovině ledna 1991 jsou přijímány první kroky a opatření k tomu, aby se brněnský podnik rozdělil do tzv. divizí, jejichž prostřednictvím se má velký podnik rozdělit do lépe spravovatelných menších úseků. K těmto krokům a opatřením mělo podle původního plánu dojít už od 1. ledna 1991, nicméně v důsledku nepříznivé ekonomické situace v podniku a akutní potřebě řešit v tu chvíli aktuálnější problémy, se jejich realizace posunula. Každá divize měla mít svého ředitele a vedení, které se bude díky své specializaci na jednu určitou divizi lépe orientovat v nyní problematické situaci a bude tak snazší přijímat reformní kroky, vedoucí ke zlepšení hospodářské situace

²⁷³ „Zetor v ohnisku zájmu“ – „Zetor: podnikové noviny“, roč. 43, č. 21, 2. prosince 1992, s. 1, 3.

²⁷⁴ „Velká privatizace byla jednou z částí privatizace, probíhající v rámci transformace československé ekonomiky. Měla za úkol privatizovat střední a větší podniky především v oblasti průmyslu.“ – zdroj a další podrobnější informace viz. např.: http://cs.wikipedia.org/wiki/Velk%C3%A1_privatizace (náhled 20. 6. 2013)

nejen divize, ale i podniku. Divize se staly cestou k privatizaci. O jejich možném osamostatnění se však v této době ještě neuvažovalo (alespoň ne na veřejnosti).²⁷⁵

První konkrétní informace ke vzniku divizí dostali čtenáři podnikových novin až o dva měsíce později: „Postupný přechod československé ekonomiky na podmínky tržního mechanismu předpokládá řadu změn, které se nutně projeví změnou právní, majetkové, organizační a ekonomické podstaty nynějších státních podniků stejně jako jiných organizací. Zásadním problémem bude realizace tzv. velké privatizace, která bude uskutečněna ve smyslu zákona ze dne 26. února 1991. Na změnu těchto podmínek musí včas a s přiměřeným způsobem reagovat i s. p. Zetor, protože jedině tak může obstát v období transformace čs. ekonomiky. Proto je připraven návrh na zrušení dosavadní organizační struktury státního podniku Zetor a stanovení nové organizační struktury státního podniku Zetor takto: ředitelství podniku, divize 02 – traktorů, divize 03 – ložisek, divize 04 – metalurgie, divize 05 – základních prostředků, divize 07 – nářadí, divize 08 – energetika, divize 09 – technicko-organizačních služeb, divize 10 – personálních služeb, divize 11 – služeb, divize 12 – finančníci. Současně byly navrženy termíny realizace nového organizačního uspořádání. Od 1. dubna by měly zahájit činnost: divize ložisek, metalurgie, energetiky, technicko-organizačních služeb, a finanční. Od 1. 7. 1991 pak divize traktorů, základních prostředků, nářadí a služeb.“²⁷⁶

Od 1. dubna je tedy podnik v rámci přípravy na vstup do velké privatizace reorganizován do tzv. divizí, kterých je zřízeno hned 10, s ředitelstvím podniku je jich jedenáct. Některé byly kvůli organizačním a ekonomickým problémům spuštěny až od 1. července. Divize jsou na stránkách podnikových novin postupně představovány – tedy co vše pod ně spadá, kdo je v jejich vedení, jaké jsou její problémy či naopak přínosy²⁷⁷. Jednou z těch, která nemusela začátek své činnosti odkládat, byla také divize

²⁷⁵ „...Jsou realizovány schválené principy nového systému ekonomického řízení a organizace podniku a jsou určeni pracovníci zodpovědní za konstituování jednotlivých divizí. Z hlediska organizace jsou prakticky podmínky pro realizaci vytvořeny a komplexní realizace záměru je podmíněna ukončením výběrového řízení na funkce vedoucích divizí...jednotlivé divize vytvářejí vlastní organizační strukturu budoucí a.s. a jako její vnitřní organizační jednotky budou řízeny vedoucím této společnosti...Samostatnost divizí bude relativní, zejména proto, že nebudou mít v době svého vzniku právní subjektivitu, avšak budou mít výraznou samostatnost ekonomickou a organizační....Ořípadně záměry i „osamostatnění“ některých divizí nejsou v rozporu s podnikovým zájmem. předpokládá se dojde k vytváření dceřiných společností, tj. samostatných organizací s právní subjektivitou.“ – „Otázky těchto dnů“ – „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 3, 23. ledna 1991, s. 1, 2.

²⁷⁶ „Návrh organizačních změn“ – „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 12, 27. března 1991, s. 1. Divize 06 ve výčtu skutečně chybí (pozn. aut.).

²⁷⁷ „Divize energetiky“ – „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 14, 17. dubna 1991, s. 1, 2, „Divize finanční“ a „Divize technicko – organizačních služeb“ – „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 15, 24. dubna 1991, s. 1, 2, „Divize technicko – organizačních služeb“ – „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 16, 2. května 1991, s. 2, „Divize metalurgie“ – „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 19, 5. června 1991, s. 1, 3, „Divize základních prostředků“ – „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 25, 14. srpna 1991, s. 1, 3,

ložisek, se kterou se čtenáři novin podrobně seznámili v polovině května. Podle všeho byla tato divize považovaná za velmi perspektivní, očekávalo se, že až 70% produkce půjde na zahraniční trhy, které v této oblasti průmyslové výroby nabízely velmi perspektivní platformu pro brněnského výrobce. V době zveřejnění příspěvku se začínalo s realizací vývozu ložisek do Spojených států amerických a do budoucna se jen do USA počítalo s vývozem v hodnotě 10 milionů dolarů ročně. Na druhou stranu to byla asi jediná cesta, jak tuto dlouholetou výrobu v Brně udržet, protože v důsledku ekonomických změn, které zhoršily hospodářskou situaci nejen v Československé republice, ale také v mnoha zemích bývalého RVHP – tedy prioritních odběratelů brněnských produktů – poptávka právě třeba po ložiskách u nás i v těchto zemích klesala²⁷⁸.

Jednou z divizí, které byly uvedeny do plného provozu až 1. července 1991 byla divize traktorů. Seznámíme – li se s tím, co všechno zajišťovala a co vše pod ní spadalo, je evidentní, že byla právem považována za stěžejní pro brněnský průmyslový podnik. Protože jsou v ní zahrnuty *„téměř všechny činnosti, které souvisejí s výzkumem, vývojem, výrobou, prodejem traktorů a jejich dílů...dále budou zajišťovat opravárenské činnosti, zkoušení a hodnocení výrobků včetně chodu normalizačního střediska a metrologické služby“*²⁷⁹ je považována také za divizi nejsložitější. Zároveň je tento nový celek nejen samostatně spravován, ale také financován, což byla naprostá novinka. Současně šlo o velkou výzvu pro jeho vedení. O několik týdnů později Zetor uveřejňuje článek jednoho „renomovaného holandského časopisu“, ve kterém traktorům Zetor předpovídají slibnou budoucnost i po roce 2000, společně s dalšími pěti značkami – a to navzdory tomu, že článek vyšel v době, kdy třeba jen v Německu klesla poptávka po traktorech o více než 50%. Další velmi zajímavou informací z hlediska této práce je, že je v článku explicitně řečeno, že ani současný relativně pozitivní vývoj ekonomické situace v podniku (ve srovnání se začátkem roku například) nedává do budoucna ještě žádné jistoty.²⁸⁰

K 1. dubnu byli do funkcí uvedeni i ředitelé jednotlivých divizí. Ti byli ustanoveni na základě několikátýdenního výběrového řízení²⁸¹. Na druhou stranu jedna z narátorek uvedla, že v tomto směru, tj. personálně, se až tak moc nezměnilo, že šlo

„Divize náradí“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 26, 21. srpna 1991, s.1, 3, „Divize služeb“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 27, 28. srpna 1991, s.1.

²⁷⁸ „Divize ložisek“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 15, 15. května 1991, s.1, 3.

²⁷⁹ „Divize traktorů“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 15, 10. července 1991, s.1, 2.

²⁸⁰ „Jak vidí budoucnost Zetoru: Které značky přežijí rok 2000?“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 28, 4. září 1991, s.1.

²⁸¹ „Ředitelé divizí jmenování“ a „Představujeme vám...“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 13, 10. dubna 1991, s.1, 2.

spíše o změnu názvu pozice: „Jako takhle, to víš že se změnila protože různí ředitelové už nešéfovali tomu, čemu šéfovali, ale to probíhalo postupně, to nebylo, že by se dneska řeklo Franta tomu dotedka šefoval a vod zejtrka ne, to né. To nabíhalo postupně ty změny. Ale v tom třiadevadesátym to prostě definitivně proběhlo i v tom obchodním rejstříku a tady v těchletěch institucích. Oficiálně v podstatě. Jo? Protože celou dobu vlastně byl třeba ředitel ložisek a ředitel traktorů, i dyž to byla jedna fabrika, i v době, kdy to patřilo dohromady. Tak prostě byl ředitel traktorů a byl ředitel ložisek. To fungovalo prostě takle. A měli svoje, v tý době to byli náměstci, dneska sou to ti techničtí, výrobní a já nevím jací ředitelé, v tý době to byli techničtí a výrobní náměstci jo? Ve finále tam kolikrát zůstali sedět aji ty stejný makovice jenom prostě vyměnili cedulky na dveřích a bylo, jo? Takže z náměstka se stal ředitel, trošku vyrostli a začli nosit vobleky jo? (lehký ironický podtón) Někteří i vázanku. (smích)“²⁸². Je otázka, nakolik v tomto procesu hrály roli nějaké osobní vazby, blízké kontakty s vlivnými lidmi, případně lepší přístup k informacím – to už se asi nelze s jistotou dovědět. Nicméně si myslím, že důležitým faktorem bylo i to, že v té době měl jen málokdo zkušenosti s řízením (byť režimem a centrálním plánováním zastřešeným) podniku a jen málokdo si na takovou funkci troufal.

O osamostatnění divizí a jejich funkce jako zprostředkovatele nové budoucnosti podniku se otevřeně ředitel podniku vyjádřil až v roce 1992: „...divizní uspořádání je nutno považovat za první krok k privatizaci...Zetor bude privatizován v druhé vlně. Privatozační projekt je zpracován a má být předložen zakladateli do konce května...Proč je divizní organizace prvním krokem k privatizaci? Protože při přeměně státního podniku Zetor na akciovou společnost Zetor budou založeny v rámci této a.s. minimálně tři samostatné jednotky, které budou představovány stávajícími divizemi traktorů, ložisek a metalurgie. Tyto jednotky budou hospodařit svým jménem a na svůj účet. To, co je dnes v rámci divizní organizace realizováno modelově, bude uskutečněno ve formě samostatných právních subjektů. V podstatě dnešní divizní organizace vytváří organizační strukturu budoucí holdingové společnosti Zetor.“²⁸³

3.3.2.5. Zetor a privatizace

Tzv. velké privatizace průmyslových podniků byla interpretována jako cesta k záchraně mnoha (nejen) průmyslových podniků, které se vlivem předchozího centrálního hospodaření a proměnou v ekonomickém chování mnoha zemí po roce 1989

²⁸² První rozhovor s D.P. .

²⁸³ „Divize – první krok k privatizaci“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 43, č. 8, 22. dubna 1992, s. 2.

ocitly dokonce i v existenčních problémech. Měla skládat ze dvou vln, z nichž ta první měla proběhnout na základě podkladů, dodaných do 31. října 1991. Účastníci druhé vlny museli podklady dodat do 31. května roku 1992. Podle listu by do první vlny chtělo vstoupit více než dvě třetiny podniků, to však nebude možné. Stejně jako nebude možné se vyhnout financování zahraničním kapitálem (což je podle všeho v tuzemských průmyslových vodách nahlížené jako jeden z velkých „strašáků“ privatizace²⁸⁴). Samotná realizace by měla proběhnout hned několika cestami, případně jejich kombinací: „*Kuponová, navrácení majetku či přímý prodej původním vlastníkům, prodej formou aukce, spojení privatizace se vstupem zahraničního kapitálu, transformace státních podniků na obchodní, zejména akciové společnosti a následná privatizace státní majetkové části a další.*“²⁸⁵ Státní podnik Zetor Brno byl původně podle informace ministra Vrby jedním z těch podniků, který se na vstup zahraničního kapitálu adekvátně připravoval a byl schopen se zapojit již do první privatizační vlny. Tento krok byl kromě jiného vykládán také jako úspěšné překonání ekonomicky tristní situace z prvních měsíců roku 1991²⁸⁶. Ukázalo se však, že reakce byla předčasná, že nutné analýzy a podklady nebudou hotovy v dostačujícím termínu a Zetor se tedy bude moci zúčastnit až druhé vlny privatizace²⁸⁷.

O metodách jejího provedení začalo být podle Zetoru jasněji zhruba v polovině září 1991, kdy vychází oznámení s tím, že vedení podniku se za prvé přiklání k privatizaci podniku jako celku (tedy zatím nikoliv jednotlivých divizí) a že dominantní metodou by měla být privatizace kuponová²⁸⁸. Následovala vlna zájmu jak ze strany zaměstnanců, tak odborů. O tom svědčí například mimořádný aktiv o kuponové privatizaci, svolaný do závodního klubu na 15. října na 15 hodinu, na který si musela každá divize pečlivě rezervovat určitý počet míst a oproti běžné praxi bylo rezervováno i několik míst pro zájemce z řad „neodborářů“.²⁸⁹ Součástí každého čísla, počínaje tím prvním zářijovým, je také „Malý slovník před velkou privatizací“, něco

²⁸⁴ Tímto vyjádřením mám na mysli, že otázka financování zahraničním kapitálem je na stránkách novin neustále otevírána, opakovaně se ze strany politického vedení republiky, tak i vedení podniku ozývají argumenty, vysvětlující nezbytnost tohoto kroku. Ilustrativní je například článek „*Poučení ze zkušenosti: Zahraniční kapitál*“ - „*Zetor: podnikové noviny*“, roč. 43, č. 7, 8. dubna 1992, s. 3. Obavy vládnou například z diskriminačního přístupu zahraničních investorů k čekým dělníkům nebo z toho, že investor koupí podnik kvůli jeho neutěšené finanční situaci levně a pak jej po částech se ziskem rozprodá bez ohledu na osud jeho zaměstnanců.

²⁸⁵ „*Privatizace průmyslových podniků: Kdo do první vlny*“ - „*Zetor: podnikové noviny*“, roč. 42, č. 22, 26. června 1991, s. 1.

²⁸⁶ „*Privatizace průmyslových podniků: Kdo do první vlny*“ - „*Zetor: podnikové noviny*“, roč. 42, č. 22, 26. června 1991, s. 1.

²⁸⁷ „*Zetor do druhé vlny*“ - „*Zetor: podnikové noviny*“, roč. 42, č. 27, 28. srpna 1991, s. 1.

²⁸⁸ „*V Zetoru dominantní: Kuponová privatizace*“ - „*Zetor: podnikové noviny*“, roč. 42, č. 30, 25. září 1991, s. 1.

²⁸⁹ „*Zetor: podnikové noviny*“, roč. 42, č. 28, 4. září 1991 – č. 39, 11. prosince 1991, (vždy na 4. Stránce).

jako seriál na pokračování, kde jsou obsáhle vysvětlovány pojmy či problematika spojená s privatizovanými podniky – např. „burza“, „daně“ atd. Ve druhé polovině října se privatizace – nejen pokud jde o rozsah článků, ale i jejich obsah stává (celkem pochopitelně) dominantním tématem prvních stránek (nejen) podnikových novin: *„V současné době se ve všech sdělovacích prostředcích stala privatizace předmětem nejrůznějších článků a zpráv. Privatizace se bude týkat i našeho podniku a tedy i každého z nás. Požadujeme proto za správné informovat o privatizaci i zaměstnance Zetoru, a to jak obecně, tak i konkrétně ve vztahu k Zetoru. Budeme proto uveřejňovat v podnikových novinách postupně články, v nichž vysvětlíme hlavní zásady uskutečňované privatizace a okolností, jež se nás jako občanů i zaměstnanců v procesu privatizace budou bezprostředně týkat. Ve spolupráci s redakcí, kam můžete směřovat své dotazy, které mohou zajímat i širší okruh zaměstnanců, připravíme a zveřejníme v podnikových novinách i odpovědi“*²⁹⁰.

Tak jako mnoho jiných změn se ani první vlna kuponové privatizace neobešla bez komplikací a chaosu. Řada zaměstnanců byla ráda, že Zetor se dostal až do druhé vlny a mají tak přece jen více času a prostoru, aby zvážili, zda a jak se do této megalomanské akce zapojit – a stát se případně spoluvlastníkem firmy, která je někdy i po generaci součástí jejich rodiny a v posledních měsících jim přinášela spíše starosti než radosti²⁹¹. *„Kuponová privatizace se rozběhla priskokem vpřed. Po prvním náporu propagačních článků a televizních šotů na počátku této ojedinělé akce nastal menší zmatek kolem odložení termínu registrace. To se už vyřešilo a někteří lidé dokonce plánují darovat zaregistrovanou kupónovou knížku svým blízkým pod stromeček. Informací pro budoucí DIKy postupně přibývá. V našich podnikových novinách se úlohy informátorů ujali pracovníci odboru strategického plánování. Nejprve se zabývali obecně kuponovou privatizací, potom investičními privatizačními fondy a v posledních třech číslech pak individuálním uplatněním kuponů. První vlna kuponové privatizace se našeho podniku netýká, takže pořád zbývá trocha času na zvážení jeho šancí ve druhé*

²⁹⁰ „Obecně o privatizaci“ a „Ptáme se odborníků- odpovídáme si sami: „Otazníky kolem privatizace“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 32, č. 27, 23. října 1991, s. 1, 2 a 3.

²⁹¹ „Řemeslo se dědí z otce na syna...rodinná tradice pracovníků Zetoru je námětem na delší povídání. Druhá nebo dokonce třetí generace Zetoráků není v našem podniku, na rozdíl od mnoha jiných, žádnou velkou vzácností. Mnozí z nich pracují v Zetoru v podstatě celý život, řádově několik desetiletí, vazby na podnik se však někdy podobají vztahům dospívajícího člověka k rodičům – vidí na nich samé nedostatky, odmítá se s nimi ztotožnit, ale zároveň se od nich nechce a neumí odpoutat. Alespoň signály z některých pracovišť tomu nasvědčují. Můžeme se ptát na perspektivy Zetoru a právem očekávat odpověď, ale ne podnik slovně shazovat a přitom od něj v klidu očekávat výplatu. Podnik není odlidštěný „kdosi“, na kterého jsme zvyklí nadávat, schovaní pod jeho ochrannými křídly. Přehoupne se hrdost na tovární značku do naší současnosti, nebo pro nás zůstane navždy ve sféře přežitků?“ - „Dobré jméno“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 35, 13. listopadu 1991, s.1.

*privatizační vlně. V zájmu Zetoru je, aby se jeho zaměstnanci zapojili do rozhodování o jeho budoucnosti tak, že získají v kuponové privatizaci do vlastnictví jeho akcie. Prostřednictvím našich podnikových novin se postupně budeme seznamovat s možnostmi účasti na podnikání a s šancemi Zetoru a jeho akcionářů.*²⁹²

Účast na privatizaci vlastního zaměstnavatele se podporovala hned z několika důvodů. Za prvé je to jedna z nejsnazších cest, jak dát najevo, že zaměstnanci svému podniku věří, což může velmi dobře zapůsobit, pokud jde o důvěryhodnost podniku a budí to také dobrý dojem na případné partnery, investory nebo odběratele. Za druhé se sníží riziko rozprodeje podniku cizím subjektům. A za třetí, v neposlední řadě si od toho vedení slibovalo také větší participaci a zájmu zaměstnanců na řešení problematické ekonomické situace a snazší prosazení ne vždy zcela populárních kroků jakými bylo omezování výroby, nucené dovolené nebo třeba i propuštění²⁹³: „*V našich podmínkách pomáhají převychovat komunismem odcizené pracovníky v aktivní členy podnikového kolektivu zainteresované na jeho osudech.*“²⁹⁴

Brněnský podnik se tedy nakonec skutečně zapojil do druhé vlny privatizace. Podle návrhu mělo být 97% jeho akcií k dispozici v rámci kupónové metody, která umožňovala participaci zaměstnanců podniku na jejich vlastnictví²⁹⁵. Řada z nich této možnosti využila. První krok v poslední společné bitvě o existenci podniku byl učiněn. Zetor byl privatizován²⁹⁶. Další změny na sebe nenechaly dlouho čekat. Jak už bylo uvedeno výše, z dřívějších divizí byly nejprve vytvořeny samostatné právní subjekty v rámci Zetor Holding a.s. a zároveň byla zahájena spolupráce se zahraničním partnerem. Na druhou stranu se čím dál více projevovала nemožnost dalšího udržení dlouholetého svazku tak rozdílných výrobních jednotek. Situace se vyostřovala a během několika měsíců bylo jasno o definitivním rozchodu, tj. vydělení výroby ložisek z podruží Zetoru a vzniku samostatné akciové společnosti ZKL. Podle vzpomínek pamětníků tento

²⁹² „Zetoráci se dočkají informací o šancích svého podniku v privatizaci: Podíl na Zetoru“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 40, 18. prosince 1991, s. 2

²⁹³ „Naše argumenty pro privatizaci“ in „Zetor: podnikové noviny“, roč. 43, č. 1, 15. ledna 1992, s. 1, 2.

²⁹⁴ „Kupóny – šance podnikových kolektivů: Spoluúčast na vlastnictví“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 43, č. 1, 15. ledna 1992, s. 1, 2.

²⁹⁵ „...projekt předán 3. června 1992. V projektu je zpracována transformace podniku jako celku do formy akciových společností. Při rozdělení kapitálu se počítá z 97 %, určenými pro kuponovou privatizaci a 3% vyhrazenými na restituce.“ in „První krok učiněn: V červnu byla zahájena privatizace Zetoru“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 43, č. 12, 17. června 1992, s. 4.

²⁹⁶ „V květnu byl dokončen návrh privatizačního projektu s. p. Zetor, který předkládá podnik. Tento návrh počítá s privatizací podle dosavadní koncepce s převahou kuponové formy. Výstupem podnikového projektu je akciová společnost Zetor. Do privatizačního projektu je zakomponováno budoucí možné rozdělení podniku na jednotlivé výrobní obory tak, aby tyto celky měly svoji právní a ekonomickou samostatnost.“ in „Projekt zpracován“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 43, č. 11, 3. června 1992, s. 4.

„rozchod“ proběhl právě v roce 1993 a nebyl právě přátelský²⁹⁷.²⁹⁸ O několik let později měl ještě nepříjemnou dohru v podobě definitivního finančního vypořádání mezi bývalými spolupracovníky, která měla podobu exekuce na majetek tehdejšího Zetor a.s.²⁹⁹.

3.3.2.6. Zaměstnanci podniku – strach o životní úroveň, zaměstnání, budoucnost

Vkročíme-li alespoň prostřednictvím stránek Budovatele mezi zaměstnance, snadno podlehneme dojmu, že mezi nimi velmi rychle začaly panovat obavy z dalšího vývoje v podniku i o vlastní budoucnost.³⁰⁰ Také se čím dál hlasitěji projevovala nespokojenost s mnoha oblastmi každodenního života i mezilidských vztahů.

Je pravdou, že zpočátku (po většinu roku 1990) i přes negativně konotované příspěvky je zveřejňována také řada těch pozitivních a optimistických. Mnoho lidí zatím vítalo možnost využít svobodnějšího prostředí, zapojilo se do veřejného dění a nebálo se kriticky vyjádřit. Ať už „jen“ upozorněním na chybějící jogurty v obsluze, napsáním veřejné stížnosti na prašnost pracovního prostředí nebo zveřejněním svého nelehkého osudu po roce 1970 či přímo zapojením se do činnosti Občanského fóra či „obrozených“ odborů³⁰¹.

Jak už je uvedeno výše, stránky dalších ročníků už jsou obsahově jiné. Veřejně projevené názory, zamyšlení či úvahy nad situací v podniku (či mimo něj) nebo adresnou kritiku konkrétního problému prakticky nenajdeme.

Že by zaměstnanci tak rychle ztratili zájem o věci veřejné? Podlehlí všudypřítomné skepsi a pesimismu, které na ně prý média v té době každodenně

²⁹⁷ Viz. karty narátorek M.V. a D.P., které jsou přílohou této práce.

²⁹⁸ Pro přehled o dalším vývoji majetkových vztahů v rámci ZKL Brno a.s. viz: <https://or.justice.cz/ias/ui/vypis-vypis?subjektId=isor%3a293466&typ=full&klic=7rpea7> (náhled 24. 6. 2013).

²⁹⁹ Pro přehled o dalším spletitém vývoji majetkových vztahů v Zetoru viz: <https://or.justice.cz/ias/ui/vypis-vypis?subjektId=isor%3a177339&typ=full&klic=i80hoa> (náhled 24. 6. 2013).

³⁰⁰ Viz. např. „*Bude v letošním roce dostatek práce? Na obvyklé úrovni*“ - „*Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno*“, roč. 41, č. 9 (1825), 27. 2. 1990, s. 1. Zde se podrobněji lze dočít o obavách zaměstnanců o práci a výdělky, nicméně vedení podniku se je stěží uklidnit. Na druhou stranu o pár měsíců později je již uveřejněn článek „*Jak hledat kvalifikované místo*“ („*Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno*“, roč. 41, č. 30 (1846), 7. 6. 1990, s. 3.), kde se zaměstnanci kromě jiného dočetli: „*Změna struktury národního hospodářství nezbytně povede k omezování a rušení neefektivních výroby, zbytečných řídicích složek a přebujelé administrativy. Zákonitým důsledkem bude zvýšený pohyb pracovních sil a řada postižených pracovníků bude nucena hledat jiné zaměstnání.*“ Vzápětí je předložen seznam několika kroků, které mají pomoci propuštěným snáze najít novou práci.

³⁰¹ Viz. „*Budovatel - týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno*“, roč. 41, č. 1 (9. ledna 1990)– 48 (21. prosince 1990).

chrlila³⁰²? Nebo spíše zaúčinkovala nejistota a jako mantra opakovaná prohlášení, že podnik sice dělá vše pro svoji záchranu, nicméně nic není jisté a situace stále není optimální? O tom, jaká nálada a atmosféra mezi zaměstnanci v roce 1991 vládla, otevřeně hovoří například vedoucí montáže traktorů v rozhovoru, nesoucím poněkud paradoxní název „*Strach o existenci pomíjí*“³⁰³. I když to je možná důvod, proč se až v tomto rozhovoru z konce října rozhodl (či odvážil) mj. říci, že „*jsem přesvědčen, že se změnilý názory a přístupy lidí. Pocítily na vlastní kůži, že nebezpečí nezaměstnanosti skutečně může nastat. Po této tvrdé zkušenosti, kterou jsme všichni zakusili, se lépe spolupracuje. Nejsou problémy s pracovní morálkou. Je to možná kruté pozitivum, ale pozitivum.*“³⁰⁴ O tom, že i mezi zaměstnanci ubývá těch, kteří by do budoucnosti vyhlíželi s úsměvem na rtech (a řekněme „střízlivěli“ z revolučního opojení prvních několika týdnů, daleko více si uvědomovali vážnost a komplikovanost situace jak ve státním hospodaření, v jejich podniku, tak ve svém vlastním životě) svědčí nejen tento poměrně explicitně vyjádřený příspěvek, jehož autorka sama ještě v loňském Budovateli oplývala optimismem a ve svých úvahách vyzývala spolupracovníky k pozitivnímu přístupu ke všemu v podniku novému, trpělivosti, kolektivnosti a rezignaci na vzájemné rozmišky a závist³⁰⁵: „*Po bouřlivém závěru roku minulého, kdy napětí dosáhlo snad až vrcholu, jsem se dost rozmyslela, zda ještě mám napsat toto své přání k novému roku: Obvykle se říká: štěstí, zdraví, dlouhá léta, spokojenost a řádu peněz. To poslední nebude určitě, alespoň pro pracující ve státních podnicích...Druhou stránkou zdraví – tou psychickou – je pohoda, spokojenost i štěstí, které je vlastně jen pocitem každého jednotlivce. Iluzi o zlepšení současné situace si nikdo dělat nemůže, ale přála bych si, aby pokles životní úrovně byl co nejmenší a trval co nejkratší dobu. K tomu je potřeba nejen práce nás všech, ale i dobrých vedoucích, na vysoké odborné úrovni na všech stupních. Na jejich rozhodování bude naše budoucnost záviset především. Spory jako součást denního života, ať se řeší kompromisem.*“³⁰⁶. Nejen explicitně, ale i mezi řádky tak můžeme vyčíst, že řada lidí sice svobodu vítá, ale příliš netuší, jak s ní naložit, pořád

³⁰² „Byla jsem nedávno nemocná a měla tedy více času na čtení. Po přečtení novin nebo poslechu zpráv (smač pesimistické věci) mi obvykle stoupl krevní tlak a nálada se zhoršila...“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 20, 12. června 1991, s. 4.

³⁰³ „Strach o existenci pomíjí“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 27, 30. října 1991, s. 1.

³⁰⁴ „Strach o existenci pomíjí“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 27, 30. října 1991, s. 1.

³⁰⁵ Lze tak usuzovat například i na základě článku „Ptejte se, odpovíme“, kde stojí: „Již řadu měsíců jistě každého z nás nejen zajímají, ale přímo znepokojují otázky, jak to bude dál s naším podnikem, jak pokračuje jeho reorganizace v souvislosti s privatizací a divizionálním uspořádáním i jaký bude jeho další výrobní program vzhledem k tržním podmínkám, atd. (redakce)“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 1, 9. ledna, s. 1.

³⁰⁶ „Jaký bude“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 1, 9. ledna, s. 1.

potřebuje někoho, kdo řekne, co a jak se má dělat. Jiní si situaci pletou s možností tvrdě prosazovat své postoje a individualitu, přičemž na celek jaksi pozapomínají.

Jistotu a optimistická očekávání „lepších zítřků“ zaměstnancům pravděpodobně nepřinesla ani novinka na stránkách podnikových novin - právní poradenství v oblasti pracovního práva. Prakticky nelze najít číslo, které by zaměstnance neseznamovalo například s tím, co to znamená „propuštění z organizačních důvodů“, jaké má po propuštění práva a povinnosti, jak je to s výplatou náhrady mzdy v nezaměstnanosti nebo kde vlastně najde v Brně nově vzniklý úřad práce. Velmi aktuálním tématem začala být také rekvalifikace, jedno rekvalifikační středisko bylo zřízeno také při učilišti státního podniku Zetor, nicméně i přes jeho připravenost mu (zatím) chybějí zájemci o rekvalifikaci: „*V současné době je velmi frekventovaným pojmem rekvalifikace. Také naše střední odborné učiliště mělo za úkol připravit rekvalifikační středisko v oborech vhodných pro s.p. Zetor...zpracovalo SOU učební osnovy, učební plány a další potřebné náležitosti a získalo od ministerstva školství statut ke zřízení rekvalifikačního střediska...Vše je tedy připraveno, avšak chybí to nejpodstatnější – uchazeči o rekvalifikaci*“³⁰⁷.

Kromě toho, jak postupovat v případě propuštění se zaměstnanci mohou dočíst o mnoha dalších reformních krocích v sociální oblasti, které většinu z nich moc nepotěšily- šlo třeba o výši minimální mzdy, přídavků na děti, kolik mohou maximálně odpracovat přesčasových hodin (případně v jakých případech po nich může zaměstnavatel vymáhat odpracovat více) atd. Domnívám se, že tyto všechny články jsou publikovány především z toho důvodu, že tato problematika byla pro většinu čtenářů podnikových novin naprostou novinkou, která se však s ohledem na postupně přijímané změny a vzrůstající čísla nezaměstnanosti stávala otázkou aktuální. Samotný Zetor propustil během dvou let na 2500 zaměstnanců, což představovalo z dosavadního počtu zaměstnanců celých 25% (!)³⁰⁸. O tom, že dalších více než 50% pracovníků dostávalo jen část mzdy, případně setrvalo na vynucených dovolených, jsem už psala výše.

Možná, že vytrácející se otevřené komentáře k některým nešvarům či veřejné vyjádření nespokojenosti s poměry v podniku má na vině právě strach ze ztráty zaměstnání. Na jednu stranu totiž sice vedení podniku zaměstnance uklidňuje, že přes všechny peripetie s platební neschopností si podnik vede dobře, má zakázky, odbyt a expanduje do nových zemí³⁰⁹, nicméně na druhou stranu si v každém čísle podnikových

³⁰⁷ „Pro koho rekvalifikace“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 18, 22. května 1991, s.1.

³⁰⁸ „Zetor v ohnisku zájmu“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 43, č. 21, 2. prosince 1992, s. 1, 3.

³⁰⁹ „Zetor v Chile“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 3, 23. ledna 1991, s. 1,2, „Traktory Zetor v USA“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 4, 30. ledna 1991, s. 1, 2, „Traktory Zetor ve V. Británii“

novin může čtenář přečíst, jak postupovat v případě, že bude propuštěn nebo o kolik je nezaměstnaných více než minulý měsíc³¹⁰. Nemluvě o tom, že ve chvíli, kdy se zaměstnanec prostřednictvím novin pídil po potvrzení informace, že s ohledem na špatný finanční stav podniku je reálné, že podnik nebude mít na mzdy, se mu dostalo odpovědi sice obsáhlé, ale nicneříkající a mlžící. I když vlastně nikoliv – poměrně jasně z ní vyplývá, že vedení podniku řeší daleko větší problémy, než jsou chybějící peníze na mzdy, a že může být ještě daleko hůř – ne, že výplata přijde pozdě, ale že nepříjde vůbec, případně si ji nebude ani kde vydělat: „*Státní podnik Zetor je v současné době v mimořádně obtížné finanční situaci, jednoznačně způsobené vypovězení bankovních úvěrů na krytí vývozu traktorů v polovině roku 1990. Tato situace není srovnatelná se situací kteréhokoliv podniku v republice a je naprosto nelogické, že podnik za to, že vyváží výrobky, vykazující zatím stabilní prodej, je takto postižen. Pozice čs. bank, které nejsou schopny nebo nechtějí financovat vývoz čs. traktorů, se jeví jako světově unikátní a nemající ve vyspělých zemích obdoby. Jsme toho názoru, že takovéto protiexportní opatření, uplatňované vůči podniku je výrazně zaměřené proti záměrům ekonomické reformy. Vedení podniku věnuje většinu času a energie řešení této situace, trvalému jednání s ústředními orgány a s peněžními ústavy i jejich centrály, které sice projevují pochopení, ale konkrétní řešení jsou stále odsouvána, neboť jim nehrozí zastavení dodávek materiálu, přerušení dodávek energie ani zastavení výroby. Za této situace jsou ze strany podniku přijímána taková operativní opatření, která mají za cíl udržet výrobní proces v chodu a udržet i ostatní funkce podniku v činnosti. Jejich součástí je i zajištění úhrad mezd pracovníkům podniku. Nezbytná opatření jsou projednána i s naší hlavní financující bankou, pobočkou Komerční banky Brno – město s příslibem poskytnutí finančních prostředků na mzdy v příslušných termínech.*

– „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 2, 16. ledna 1991, s. 1, 3, „Traktory v zemích tisíců jezer“ –

„Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 5, 6. února 1991, s. 1, 2,

³¹⁰ „Odbory a novela zákoníku práce“ – „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 4, 30. ledna 1991, s. 3, „Právník radí: prodloužení výpovědní doby“ – „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 4, 30. ledna 1991, s. 4, „Právník radí: Co je stávka?“ – „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 5, 6. února 1991, s. 2, „Zachování odborových práv“ – „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 7, 20. února 1991, s. 1, „Změny a doplňky v zákoníku práce“ – „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 9, 6. března 1991, s. 2, 3, „Hmotné zabezpečení“ – „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 9, 6. března 1991, s. 3, „Valorizace mezd“ – „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 13, 10. dubna 1991, s. 1, 2, „Minimální mzda: zatím dva tisíce korun“ – „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 13, 10. dubna 1991, s. 3, „Výjimky práce přesčas“ – „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 15, 24. dubna 1991, s. 1, „Právník radí. Ukončení pracovního poměru z organizačních důvodů (1.)“ – „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 16, 2. května 1991, s. 1, 2, „Právník radí. Ukončení pracovního poměru z organizačních důvodů (2.)“ – „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 15, 15. května 1991, s. 1, 2 aj.

Stabilizaci finanční situace podniku však může přinést pouze zásadní řešení: odstranění příčin, jimiž byl podnik vmanévrován do platební neschopnosti.“³¹¹.

Přidáme-li k tomu často zveřejňované informace o plánovaném či uskutečněném zdražování potravin, stravenek³¹² či jízdenek na městskou hromadnou dopravu³¹³ a neochotě státu poskytnout podniku peníze, aby byl schopen rozdíl v reálných mzdách dorovnat alespoň na úroveň roku předchozího, myslím si, že jen málokterý z pracovníků v podniku oplýval optimismem z věcí příštích. To málo vyjádření k budoucnosti zaměstnanců z jejich vlastních řad, které jsou v roce 1991 v podnikových novinách k nalezení, svědčí především o obavách a nejistotě. V podobném duchu jsou koncipovány také apelativní příspěvky odborářů, které volají po sociální solidaritě a sociálně tržní ekonomice.

Také ve vyprávění jedné z narátorek jsem narazila na konstatování o velmi rychlé ztrátě iluzí a porevolučního nadšení³¹⁴. Její osobní zkušenost je ilustrativní k dalšímu vývoji, který ona sama interpretuje tak, že se situace pouze zhoršovala a zaměstnancům v mnoha firmách, včetně Zetoru nebo ZKL v konečném výsledku vlastně moc dobrého nepřinesla a že pro řadu lidí byl život v předrevoluční době snazší a lépe se v něm orientovali³¹⁵.

V roce 1992 je situace identická – veřejné názory ze zaměstnaneckých řad nenajdeme. Zveřejněny jsou pouze komentáře čtenářů podnikových novin, kteří však nejsou zaměstnanci Zetoru. Pro ilustraci jsem vybrala ten, který podle mého soudu na několika řádcích shrnuje nejlépe vývoj porevoluční situace (nejen) v prostředí Zetoru: „*Mnoho roků sleduji dění ve vašem závodě prostřednictvím vašeho časopisu i denního tisku. Byly to jistě těžké dva roky, kdy Zetor, který patřil celá léta mezi elitní závody a jehož výrobky měly dobré jméno u nás i v daleké cizině, ztratil velkou část svých zahraničních i domácích partnerů, zůstal sám, bez pomoci, bez peněz, které mu náležely. Pak přišla doba zanikání, přeskupování, přebudovávání v celé východní Evropě. Tyto události se dotkly i Vašeho závodu a stalo se to, co nikdy před tím, závod neměl, čím by zaplatil svým zaměstnancům za jejich poctivou práci. Ale i tento problém, jak jsme se dozvěděli i z denního tisku, vyřešili vaši zaměstnanci nebojácně, vtipně a*

³¹¹ „Ptáte se – odpovídáme“ – „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 6, s. 4.

³¹² „Nové ceny stravenek“ – „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 1, 9. ledna 1991, s. 3, „Za snížení stravného“ – „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 2, 16. ledna 1991, s. 3, „O ceně stravenek“ – „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 4, 30. ledna 1991, s. 3. V důsledku vlny protestů ze strany zaměstnanců a po úpravách skladby porce se nakonec ceny od 1. dubna 1991 vrátily zase na svou předchozí výši.

³¹³ „Také v Brně dražší jízdné: Od července budeme jezdit za 4 koruny“ – „Zetor: podnikové noviny“, roč. 42, č. 14, 17. dubna 1991, s. 3.

³¹⁴ Viz. str. 17 a pozn. 65 na str. 19.

³¹⁵ První rozhovor s D.P. .

*rozhodně. Pak se situace začala lepšit, byly navázány nové obchodní vztahy a díky úsilí a víře všech zaměstnanců v lepší zítřek jejich závodu byla krize, která se zdála být nevyhnutelná, překonána. Je tím víc obdivuhodné, že mnoho kdysi prosperujících závodů upadlo, stovky, tisíce zaměstnanců jsou propuštěny. A Zetor, jak se dovídám z vašeho podnikového časopisu přijímá! Přijímá kvalifikované odborníky – a to je dobré znamení! A lidé v zetoru pracují. ...Jsem přesvědčena, že to nejsou jen peníze, které nutí naše pracující, aby ve dny svátečního volna oblékli na sebe studené pracovní oděvy a šli se zhostit svých úkolů, ale že je to svědomitost, cit pro odpovědnost a věrnost závodu. Věřím, že se situace bude u Vás nadále lepšit a že přijde čas, kdy budou Vaši zaměstnanci za svou poctivě vykonanou práci spravedlivě finančně odměněni. Do nového roku přeji všem v Zetoru, celému závodu mnoho zdraví, štěstí a spokojenosti v rodinách i v práci, jak si to zaslouhují.*³¹⁶

Alespoň prostřednictvím reportáží z odborových aktivů nebo jiných článků zjišťujeme, že obavy z budoucnosti se stupňovaly. Třeba proto, že i v rámci Brna byly platy se srovnatelnými výrobami podprůměrné³¹⁷ nebo že července roku 1992 byla připravována celorepubliková reforma způsobu vyplácení mezd. Jejím hlavním motivem bylo stimulovat výrobu a motivaci pracovníků k dosažení co nejlepšího individuálního výkonu, nicméně podle Zetoru ve svých důsledcích vedla spíše k demotivaci, nespokojenosti, protestům a daleko většímu zdůraznění sociálních rozdílů jak v československé společnosti obecně, tak mezi „dělnickou třídou“ a zbytkem zaměstnanců podniku³¹⁸.

³¹⁶ „Dopis, který potěší“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 43, č. 1, 15. ledna 1992, s. 4. Autorkou článku je lékařka J. Dadoková.

³¹⁷ „Kolik v průměru“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 43, č. 6, 25. března 1992, s. 1.

³¹⁸ K tomuto tématu viz. např.: „Hodnota práce“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 43, č. 6, 25. března 1992, s. 3 „Na čem záleží sociální smír“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 43, č. 6, 25. března 1992, s. 2, 3 nebo „Nespokojenost po výplatě“ - „Zetor: podnikové noviny“, roč. 43, č. 17, 23. září 1992, s. 1, 2.

4. ZÁVĚR

4.1. Shrnutí

Na úvod tohoto shrnutí bych ráda uvedla, že mě velmi mrzí, že se nepodařilo realizovat původně plánovaný orálněhistorický projekt. Nicméně i podnikové noviny se ukázaly být velmi bohatým a přínosným pramenem, jehož potenciál se mi bohužel s ohledem na omezené prostorové možnosti této práce ani zdaleka nepovedlo vytěžit.

Samotný výzkum a vznik práce provázelo nemálo problémů různého druhu – příslibené rozhovory byl nečekaně zrušeny, vážně onemocněla gatekeeperka a „hlavní“ narátorka, selhalo nahrávací zařízení i zálohovací média, značnou část dokumentů zneprístupnila jejich archivace. I přesto se však domnívám, že se povedlo vytvořit pro řadu lidí zajímavou práci, jejíž hlavní téma – brněnský průmyslový podnik, známý jak pod jménem ZKL, tak pod jménem Zetor – bylo samo o sobě relativně nové.

I proto jsem část práce věnovala stručnému, nicméně snad výstižnému a zajímavému popisu jeho dlouholeté historie, ke kterému jsem si „vypůjčila“ vzpomínky jednoho z těch, kteří stáli u samotného zrodu podniku, a jehož vlastní životní osud by stál za samostatnou knihu či alespoň diplomovou práci. Právě díky Josefu Širokému a jeho pamětem jsem zjistila, že Zetor (ZKL) byl v mnoha ohledech podnikem, v jehož rámci se odrazily snad všechny důležité historické milníky naší novodobé poválečné historie. Byl součástí poválečné československé průmyslové expanze a nekritického budovatelského nadšení druhé poloviny 40. let 20. století. V padesátých letech se ani jeho zaměstnancům nevyhnuly politické procesy padesátých let a právě Josef Široký byl jedním z těch, kteří za svoji loajalitu a oběť ve prospěch podniku obdrželi „odměnu“ v podobě věznění a mučení. V letech šedesátých se zde tak jako v celé tehdejší republice projevila uvolněnější politická atmosféra, podnik navštívil mimo jiné i prezident Svoboda a na stránky podnikových novin pronikly hlasité odsudky událostí z padesátých let a volání po reformách. V letech sedmdesátých se prostřednictvím mnoha personálních změn podnik proměnil v baštu normalizace, řada jeho zaměstnanců byla potrestána za to, že otevřeně neschvalovala „bratrskou internacionální pomoc“ a požadovala návrat „reálného socialismu“. V další dekádě to na stránkách podnikových novin vypadá, jakoby neexistovalo prakticky nic jiného než bezproblémová výroba, hospodářské úspěchy podniku, plány splněné na více než 100%. Zaměstnanci chodili na řízené výpomoci, více či méně dobrovolné brigády, bydleli v podnikových bytech, jezdili na podnikové dovolené a postěžovali si maximálně na studený oběd v závodní

jídelně. Obrat nastal ke konci roku 1989, kdy i do areálu tehdejšího Zetoru pronikly informace o událostech na Národní třídě, následované demokratizačními myšlenkami, voláním po svobodě a studenty s prvními prohlášeními Občanského fóra. Názory v podniku se začaly diferencovat, atmosféra byla čím dál napjatější.

Právě události roku 1989, tedy spíše jejich recepce jak ze strany vedení podniku, tak ze strany zaměstnanců jsem ve své práci pojala jako východisko druhé části práce. V ní jsem se po dlouhém rozmyšlení a několika změnách názoru rozhodla podrobně zaměřit na období od revolučních dní až do prvních dní roku 1993, ve kterém se ze státního podniku díky privatizaci stal nejprve soukromý podnik (akciová společnost). Ta však vydržela jen několik měsíců a nahradily ji dva nové, samostatné podniky – ZKL Brno a.s. a Zetor a.s. . Druhá část práce se tak pokouší zmapovat největší změny, pozitiva a negativa neustále se měnící situace – popisuje tedy opakovanou ekonomickou krizi a její příčiny, několikrát podanou pomocnou ruku státu i cestu a překážky, které musel podnik na své cestě k nezávislosti zdolat. Snažím se v ní ukázat, že největší díl na nepříznivém ekonomickém vývoji, alespoň na základě interpretace dobových dokumentů, měly spíše „nezaviněné“ příčiny – šlo o dědictví předchozího způsobu hospodaření a hospodářského embarga uvaleného na Irák. Druhou zásadní (až existenční) krizi lze připsat spíše shodě nešťastných okolností, kdy se z původně záchranného kontraktu stala doslova noční můra celého Zetoru.

V samotné správě Zetoru došlo k zásadním změnám. V březnu 1990 nastoupil do funkce nový ředitel podniku, který záhy vyměnil velkou část svých spolupracovníků. Rozsáhlými změnami až celkovou transformací prošly také významné podnikové organizace – mládežnická i odborová. V dubnu 1991 byla reorganizována celá vnitřní struktura podniku – dřívější kolos byl rozdělen na jedenáct menších částí, tzv. divize. Každá tato divize měla své vlastní vedení a správu, která zajišťovala její co nejhladší chod. Zpočátku měly divize sloužit pouze k lepší správě podniku, „vybruslení“ z ekonomické krize a umožnit co možná nejrychlejší privatizaci podniku. V průběhu této cesty se ukázalo, že i tato struktura je dlouhodobě neudržitelná a po privatizaci bude nezbytné, aby se osamostatnily. Původní vize byla taková, že samostatné divize budou stále fungovat pod jednotnou hlavičkou holdingové společnosti Zetor. I tato představa však vzala velmi rychle za své a namísto spolupráce, zastřešení jménem Zetoru došlo k definitivnímu rozchodu. Vznikly z právního hlediska zcela nové, samostatné a rovnocenné podniky, které si šly svou vlastní cestou.

Vedle toho jsem se pokusila zachytit také atmosféru panující mezi zaměstnanci podniku. Jak alespoň ze stránek podnikových novin a výpovědí pamětníků vyplynulo,

pro řadu z nich bylo toto období plné změn a reforem velmi těžkou životní etapou, kdy nebyli zcela adekvátně schopni čelit více či méně pozitivním výzvám „nové doby“. Prvotní nadšení a entuziasmus z nabyté československé nezávislosti na dlouholetém sovětském nepříteli velmi rychle vystřídaly obavy ze ztráty zaměstnání, střechy nad hlavou a dalších životních a sociálních jistot. Počáteční snaha upozornit na sebemenší křivdu, napravit či změnit vše, co se dá a co možná nejrychleji rychle vyprchala. Vystřídala ji (často marná) snaha zorientovat se v rychle se měnící době a poměrech.

Mnoho pracovníků Zetoru si do té doby naprosto neumělo představit pracovat někde jinde. Vždyť byli vychováni v podnikových školkách a školách, vyučili se na podnikovém učilišti, po kterém nastoupili přímo do Zetoru. Kdo měl čas a pili, doplnil si maturitu při zaměstnání nebo dokonce vystudoval vysokou školu. Řada z nich se v Zetoru seznámila se svými partnery, potkala celoživotní přátele, bydleli v podnikových bytech, jezdili na společné dovolené do podnikových rekreačních středisek. Volný čas během roku trávili třeba sportem v jednom z mnoha Zetorem sponzorovaných oddílů nebo při mnoha kulturních aktivitách v závodním klubu. Plánovali si, že „až si své odpracují“, budou se v zaslouženém v důchodu pravidelně scházet v závodním klubu na setkáních podnikového Klubu důchodců. A až jednou přijde jejich čas, očekávali, že jim na pohřeb přijde řada bývalých spolupracovníků, které na místo posledního rozloučení dopraví podnikový autobus.

Během prvních osmnácti porevolučních měsíců se celých 25% z nich muselo s těmito představami a způsobem života rozloučit. Byli propuštěni. Více jak 50% dalších čím dál častěji řešilo, že kvůli odstávkám ve výrobě a vynucené nižší mzdě nemá na uhrazení nájmu, stoupajících životních nákladů nebo si nemůže dovolit řadu potravin ze stále velmi omezeného sortimentu českých obchodů. V podniku i médiích se neustále skloňovala slova jako „transformace“ či „reforma“, na stránkách (nejen) podnikových novin se pravidelně objevovaly rady pro propuštěné či nezaměstnané. Objevila se nezaměstnanost absolventů- věc pro většinu pracovníků tohoto podniku nepředstavitelná. Na přímé dotazy, vznesené prostřednictvím redakce podnikových novin nebo odborovou organizací se ozývaly jen nekonkrétní odpovědi. Na jednu stranu z nich zaznívalo (ne vždy zcela přesvědčivé) uklidnění, že se situace zlepší, na druhou se požadovalo pochopení pro přijímaná opatření, která v reálné situaci představovala omezování výroby, snižování platů, propuštění nebo omezování dříve běžných zaměstnaneckých výhod. V zájmu stabilizace ekonomické situace získalo vedení podniku a nadřízení poměrně rychle velké a důležité pravomoci, proti nimž ani

zaměstnanci, ani odborová organizace neměli srovnatelně účinných obranných prostředků.

Jak zveřejněné dopisy, tak především obě narátorky (a také vyjádření odmítnuvších narátorů) vypovídají o tom, že tato nejistota a obavy z věcí budoucích zásadním způsobem poznamenaly mezilidské vztahy. Jak ve vztahu „nadřízený – podřízený“, tak mezi zaměstnanci na srovnatelné pracovní pozici navzájem. Především obě narátorky si stěžují, že dřívější přátelství, kolegialitu nebo „jen“ profesní respekt nahradilo jednání z pozice síly a moci a například autoritu si vedení udržuje především prostřednictvím strachu.

4.2. Závěr

Nejen z uvedeného shrnutí, ale i z výše uvedených faktů a informací je zřejmé, že porevoluční období bylo pro brněnský průmyslový podnik i jeho zaměstnance velmi těžké. Obsahy některých příspěvků dávají zřetelně najevo, že rozhodně nešlo pouze o ojedinělou situaci. Spíše naopak. V podobných problémech se ocitly desítky podniků a desetitisíce jejich zaměstnanců po celé republice. Řada podniků neměla takové štěstí jako Zetor či ZKL a transformaci hospodářství nepřežila. První přínos této práce vidím tedy v tom, že by se mohla stát malým střípkem v moři informací k rozsáhlé problematice, která je dodnes předmětem veřejných debat a diskuzí – jak se stalo, že řada do revoluce prosperujících podniků zanikla a jiné přežily.

Také bych měla odpovědět na otázky, vznesené při vymezování tématu práce. Prostřednictvím první jsem se zajímala recepci polistopadových politických a společenských změn. Prostřednictvím svých zdrojů jsem došla k závěru, že přes prvotní zdrženlivost změny byly v prvních asi 14 měsících vítány a probouzely v lidech snahu něco změnit a zapojit se do věcí veřejných. V dalších měsících už tomu tak nebylo, nadšení vystřídal spíše znechucení, skepse a strach.

O tom, jak se tyto změny projeví v oblasti správy podniku, jeho ekonomické oblasti nebo v mezilidských vztazích jsem již „hovořila“. Ve správě podniku došlo k rozsáhlým personálním změnám, které následovaly změny ve vnitřní struktuře podniku. Ty se staly základem pro budoucí definitivní rozchod dlouholetých spolupracovníků. Na druhou stranu to byla jediná cesta, jak značky Zetor a ZKL udržet při životě. Ekonomická situace podniku byla (velkou měrou „nezaviněná“) tristní a nebyť opakované finanční pomoci ze strany státu, podnik by zanikl. Tento nepříliš optimistický vývoj a opatření, která si vyžádal (propouštění, nižší mzdy, omezování

výroby a zaměstnaneckých výhod) se negativně odrazily na mezilidských vztazích v podniku na všech úrovních.

Po prvních měsících nadšení tak mezi zaměstnanci převládla nespokojenost s vývojem – jak na podnikové, tak republikové úrovni. Mnoho lidí ve svých příspěvcích rychle tzv. „vystřízlivělo“ a rezignovalo na možnost jakékoli zásadnější změny. Ty, které inicioval podnik a jeho vedení byly přijímány s čím dál větší nevolí. Několikrát se stalo, že pohár trpělivosti pracovníků přetekl a uchýlili se ke stávce či demonstraci před hlavní administrativní budovou, tzv. „hradem“.

Zaměstnance podle všeho nelákala dokonce ani možnost se prostřednictvím kuponové privatizace stát participanty na vlastnictví svého dlouholetého zaměstnance. K podpoře této myšlenky a jejímu konečnému úspěchu muselo vedení podniku i odborů vynaložit velké úsilí a využít všemožných propagačních kanálů – besedy a rozhovory s odborníky, osvětové články a dokola opakovaná pozitiva této varianty.

Na tomto místě už zbývá je prostor na konečné zamyšlení se nad možnými přínosy této práce. O některých už jsem psala. Byla bych ráda, kdyby se práce stala v jakémkoli ohledu příspěvkem k pluralitnějšímu náhledu na naši novodobou historii – třeba tím, že se zabývá do této doby pro historiky nepříliš atraktivní oblastí – průmyslovým podnikem.

Osobně pro mě byla přínosná z několika důvodů. Za prvé jsem se během výzkumu dozvěděla opravdu neuvěřitelné množství pro mě zajímavých a překvapivých skutečností o podniku, který i pro mě má jistý punc „rodinné firmy“. Jsem potomkem „zetoráka“ a „kuličkářky“ i Brňáčkou a proto pro mě toto téma má prostě svůj zvláštní význam a za vše co mi tzv. „rozšířilo obzory“ jsem vděčná. S postupujícím výzkumem a rostoucími znalostmi se zároveň prohloubil můj zájem o toto téma, v osobním archivu se nashromáždilo množství materiálu, takže jedním ze závěrů je rozhodnutí věnovat se tomuto tématu i nadále.

Druhým přínosem pro mě byla práce na orálněhistorické části této práce. Během jejího vzniku jsem se potkala s několika zajímavými lidmi, na vlastní kůži si zkusila řadu kladů i záporů tohoto oboru, které jsem zatím znala pouze z odborných knih. Shodou okolností jsem byla nucena pracovat „jen“ s blízkými lidmi. Během této práce jsem tak načerpala cenné zkušenosti do dalšího studia a objevila pro mě nové rozměry a cesty této metody, které bych ráda rozvíjela v dalším studiu. Právě tuto nalezenou dvoučlennou motivaci osobně považuji za největší přínos práce – že i přes všechny problémy na jejím konci nejsem ráda, „že to mám za sebou“, ale naopak přemýšlím, jak pokračovat dál.

Zcela na závěr bych si dovolila poslední zamyšlení. Jsem si vědoma toho, že pro řadu lidí nevyznívá tato práce optimisticky. Jejím cílem ale rozhodně není snaha ukázat, jak „je všechno špatně“. Snažila jsem se, aby se stala spíše barevným prvkem v dnešním často černobílém pohledu na dění v naší společnosti. Ta je často rozdělena na demokratické, úspěšné a pracovité vizionáře a totalitu podporující, pohodlné a líné zpátečníky. Snad se mi povedlo toto rozdělení alespoň trochu zpochybnit.

5. SEZNAM PRAMENŮ, LITERATURY A DALŠÍCH ZDROJŮ

- Zetor. 1989 roč. 40.** *Budovatel.* 1989 roč. 40, č.1-47/48 (1770-1815/1816).
- Zetor. 1990 roč. 41.** *Budovatel.* 1990 roč. 41, č.1-48 (1817-1858).
- Zetor. 1991 roč. 42.** *Zetor: podnikové noviny.* 1991 roč. 42, č. 1-40.
- Zetor. 1992 roč. 43.** *Zetor: podnikové noviny.* 1992 roč. 43, č. 1-22.
- Zetor. 1993 roč. 44.** *Zetor: podnikové noviny.* 13. Leden 1993 roč. 44.
- Zetor. 1993 roč. 44.** *Zetor: podnikové noviny.* 24. Únor 1993 roč. 44.
- Otoupalík, J.** *60 let výroby ložisek v ZKL Brno, a.s. – 60 let československé výroby valivých ložisek*, . Brno : B.N., 2007.
- Široký, Josef. 1998.** *Kuličkáři.* Brno : ZKL Brno a.s., 1998.
- Aron, R.** *Historie XX.století.* Praha: Praha Academia, 1999. ISBN:80-200-0778-4(váz.)
- Bloch, M..** *Obrana historika aneb historik a jeho řemeslo.* Praha :Svoboda, 1967.
- Cuhra, J.** *České země v evr-opských dějinách, díl IV. - od roku 1918.* Praha, Litomyšl : autor neznámý, 2006. ISBN:80-7185-794-7.
- Disman, M.** *Jak se vyrábí sociologická znalost, příručka uživatele.* Praha : autor neznámý, 2000.ISBN:80-246-0139-7.
- Eco, U.** *Meze interpretace.* Praha : autor neznámý, 2004. ISBN:80-246-0740-9.
- Frýdlová, P.** *Všechny naše včerejšky I.* Praha : Frýdlová, 1998. ISBN:80-902367-0-7 (brož.)
- Frýdlová, P.** *Všechny naše včerejšky II:Paměť žen.* Praha : Frýdlová,1998. ISBN:80-902367-5-8.(brož.)
- Frýdlová, P.** *Ženám patří půlka nebe.* Praha :Lidové noviny, 2007. ISBN:978-80-7106-893-8.(váz.)
- Fukuyama, F.** *Konec dějin a poslední člověk.* Praha: Rybka 2002. ISBN:80-86182-27-4(váz.)
- Hazan, A.B.** *Gorbachev and his enemies: the struggle for perestroika.* USA , 1990. ISBN:0-8133-0626-4.
- Hendl, J.** *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace.* Praha, 2008. ISBN:978-80-7367-485-4. (váz.)
- Hobsbawm, E.** *Věk extrémů. Krátké 20. století 1914-1994.* Praha : ARGO, 1998. ISBN:80-7203-184-8.
- Iggers, G.** *Dějepisectví ve 20.století. Od vědecké objektivity k postmoderní výzvě.* Praha: Lidové noviny. 2002. ISBN:80-7106-504-8(brož.)

- Johnson, P.** *Dějiny 20. století*. Praha : Leda, 2008. ISBN:978-80-7335-145-8.(LEDA:váz.)
- Kubát, M.** Postkomunismus a demokracie. Politika ve středovýchodní Evropě. Praha: Dokořán 2003 ISBN:80-86569-47-0(brož.)
- Otáhal, M a Vaněk, M.** *Sto studentských revolucí; studenti v období pádu komunismu-životopisná vyprávění*. Praha : Lidové noviny, 1999. ISBN:80-7106-337-1 (váz.)
- Otáhal, M.** Opozice moc a společnost. Praha: Maxdorf, 1994. ISBN:80-85800-12-8.
- Pullmann, M.** Konec experimentu. Přestavba s pád komunismu v Československu. Praha: Scriptorium, 2011. ISBN:978-80-87271-35-5(brož.)
- Rataj, J a Houda, P.** *Československo v proměnách komunistického režimu*. Praha :Oeconomica, 2010. ISBN:978-80-245-1696-7 (váz.)
- Silverman, D.** *Ako robiť kvalitatívny výskum: praktická príručka*. Bratislava: Ikar, 2005 ISBN:80-551-0904-4(váz.)
- Strauss, A a Corbin, C.** *Základy Kvalitativního výzkumu. Postupy, techniky, metody zakotvené teorie*. Boskovice : Albert, 1999. ISBN:80-85834-60-X(Albert:brož.)
- Suk, J.** 2003. *Labyrintem revoluce; aktéři, zápletky a křížovky jedné politické krize: (od listopadu 1989 do června 1990)*. Praha : Prostor, 2003. ISBN:80-7260-099-0 (váz.)
- Thompson, P.** *The Voice of the Past: Oral History*. 3. Oxford : Oxford university press, 1978. ISBN:0-19-2899102-2(brož.)
- Tůma, O.** *Zítra zase tady!: Protirežimní demonstrace v předlistopadové Praze jako politický a sociální fenomén*. Praha : Maxdorf, 1994. ISBN:80-85800-21-7(Maxdorf. Praha:brož.)
- Vaněk, M a Mücke, P.** *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha : Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011. ISBN:978-80-87398-22-7
- Vaněk, M.** *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*. Praha : Centrum orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 2008. ISBN:978-80-7285-107-2 (brož.)
- Vaněk, M a Mücke, P, Pelikánová, H.** Maslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN:978-80-7285-089-1(brož.)
- Vaněk, M.** Nedalo se tady dýchat. Ekologie v českých zemích v letech 1968-1989. Praha: Maxdorf, 1996. ISBN:80-85270-62-5(v knize neudeveno-brož.)
- Nosková, J.** Tazatel, dotazovaný-dočasný "přítel"? [Online] 2004. [Citace: 20. červen 2013.] <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=3511>.
- Přehled majetkových vztahů Zetor a.s. *Justice*. [Online] [Citace: 24. červen 2013.] <https://or.justice.cz/ias/ui/vypis-vypis?subjektId=isor%3a177339&typ=full&klic=i80hoa>.
- Přehled majetkových vztahů ZKL Brno a.s. *Justice*. [Online] [Citace: 24. červen 2013.] <https://or.justice.cz/ias/ui/vypis-vypis?subjektId=isor%3a293466&typ=full&klic=7rpea7>.

Analýza v antropologii. [Online] <http://antropologie.zcu.cz/obsahová-analyza-formalni-obsahova-analyza-kvantitativni-obsahova-analyza;>

[Online] [Citace: 22. červen 2013.]

<http://depts.washington.edu/uwmcnair/chapter11.content.analysis.pdf>.

[Online] [Citace: 22. červen 2013.] <http://antropologie.zcu.cz/obsahova-analyza-formalni-obsahova-analyza-kvantitativni-obsahova-analyza>.

[Online] <http://ikaros.cz/obsahova-analyza-jako-nastroj-vyzkumu-medialniho-sdeleni-recenze>.

[Online] <http://depts.washington.edu/uwmcnair/chapter11.content.analysis.pdf>.

[Online] <http://writing.colostate.edu/guides/guide.cfm?guideid=61>.

Zetor. Zetor a.s. *Zetor a.s.* [Online] [Citace: 10. Květen 2013.] <http://www.zetor.cz>.

Zetor. Historie. *Zetor a.s.* [Online] [Citace: 10. Květen 2013.] <http://www.zetor.cz/historie>.

ZKL. Historie koncernu ZKL. *ZKL a.s.* [Online] [Citace: 10. Květen 2013.] <http://www.zkl.cz/cs/o-nas/historie-koncernu-zkl>.

ZKL. O Společnosti ZKL. *ZKL a.s.* [Online] [Citace: 10. Květen 2013.] <http://www.zkl.cz/cs/o-nas/o-spolecnosti>.

Karlova Univerzita. *Knihovna Univerzity Karlovy.* [Online] <http://www.cuni.cz/UK-320.html>.

Moravská zemská knihovna. [Online] <http://mzk.cz>.

Moravský zemský archiv. [Online] <http://www.mza.cz>.

Národní knihovna. [Online] <http://www.nkp.cz>.

Google. [Online] <http://www.google.com>.

Wikipedia. [Online] <http://www.wikipedia.org>.

6. PŘÍLOHY

Budovatel – týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno

Ročník 41, číslo 46, 20. listopadu 1990, s. 1, 2

Jak to bylo před rokem

17. listopadu

Studenti v Praze jdou uctít památku svých zavražděných kolegů z doby nacistické okupace. Komunistická moc se projevuje stejným způsobem jako nacisté. Teče krev, jsou do bezvědomí bití a mrzačení bezpečností. Vypuká stávka studentů a herců. Praha je ve varu. Václavské náměstí je plné demonstrantů.

20. listopadu

V Brně vzniká první mohutná manifestace. Náměstí Svobody je uzavřeno kordony a vozy. VB v přilbách s pendreky, se zbraněmi. Nevydrží, je nás moc. Protrháváme kordony. Už jsme tady! Náměstí je plné, mikrofony nejsou. Řečníky není slyšet. Zpívá se hymna, několikrát. Lidé pocítili svou sílu, skandují hesla. Zítra zase tady!, hřmí náměstím.

Úterý 21. listopadu

Už jsme tady! Náměstí i přilehlé a vstupní ulice jsou plné. Svítí svíčky, zvoní klíče, zpívá se hymna. Je založeno Občanské fórum, jeho zakládajícími členy se stávají i dva pracovníci Zetoru. Dosahuje toho, že primátor dává souhlas k ozvučení náměstí. Zítra zase tady!

Středa 22. listopadu

Manifestace je stále mohutnější. Odhad říká asi 50 tisíc. Náměstí hřmí projevy chartistů, disidentů, studentů a herců, členů zakázaných stran. Z budovy SNB nás filmují a nahrávají příslušníci StB. Nic není vyhráno. Z Prahy přichází výzva ke generální stávce na pondělí 27. 11. 1989. Manifestace pokračují každý den. Městské OF zasedá a jedná ve dne v noci. Organizuje stávkové výbory. Stávkový výbor vzniká i v Zetoru. Stará moc sice nespí, nesložili zbraně. Milice zbrojí. Tajně se připravují armádní jednotky. V Zetoru jsou najednou stávkové výbory dva. Jeden vznikl z vůle

zaměstnanců, druhý s požehnáním ZV ROH, CZV KSČ a ředitelství podniku. A začíná hra.

Středa 25. listopadu

Do Zetoru za stávkovým výborem přichází na pomoc člen OF Brna, pracovník Zetoru. Nachází oba stávkové výbory v jednání a sporech o právo, kdo zastupuje zaměstnance podniku.(str. 1) Ředitel vzkazuje, že čeká stávkový výbor. Nezkušené pracovníky stávkového výboru nedbají varování a jdou na jednání. Scénář je dokonalý. Podnikový ředitel se představí jednotlivé členy vedení. Vyzve všechny příchozí, aby se představili rovněž jednotlivě. Při každém jméně si všichni členové vedení pečlivě prohlédnou opovážlivce a pak si všichni pěkně jeho jména zapíší až po toho posledního. Hra na vyvolávání strachu. Protože se samozřejmě zjistí, že stávkové výbory jsou dva, prohlásí pan ředitel Kovář, že je povinen jednat jen s jedním a učesaně všechny vykáže ven. První kolo vyhrál. KSČ ještě drží moc v podniku. Lidová milice má pohotovost. Soudruzi nepracují, jsou připraveni ve zbrani, po nocích lepí po závodě štvavé letáky. Ráno je studenti a stávkové výbory přelepují zase našimi výzvami. Válka zatím probíhá dost papírově.

Nakonec se skutečný stávkový výbor prosazuje. Zetor jde do stávky. V sobotu je to ohlášeno na náměstí Svobody. Náměstí hřmí. Ať žije Zetor!

Neděle 27. listopadu

Zetoráci odmítají stávkovat v podniku. Jde se do ulic, na náměstí. Pryč s KSČ! Pryč z ústavy s článkem 4! Chceme svobodné volby. Havel na hrad! Policajti se neukazují. Milicionáři jsou zalezlí. Ale pořád mají zbraně.

Pondělí 28. listopadu

Ze stávkového výboru se stává základ Občanského fóra pracujících zetoru. Do Zetoru stále přicházejí zástupci studentů, spojení s městem je permanentní. ZV ROH se snaží narychlo zvolit nový orgán podle starých pravidel. Stávkový výbor – základ OF – vydává svolání pracujícím zetoru.

Jsou ustavována OF podle DV ROH: Jsou sváděny boje se starými funkcionáři ROH, KSČ a vedoucími pracovníky. Rok za krokem je stará partajicko-byrokratická mašinérie zatlačována do defenzivy. Jsou svolávány celopodnikové aktivity. Je požadováno odstoupení nositelů největších křivd a řídících mafianů (Blažek, Herman).

Je požadována výměna hlavního kontrolora, odchod KSČ ze závodu, rozpuštění milicí. Nedávno všemocný předseda CZV pan Jetelina se na aktivu chová jako zbabělec. Nic neví, nic nezná. Odpovědět za něj musí předseda podnikového ZV ROH, vedoucí kádrového odboru.

Mluvčí OF z provozů jsou sdružení v koordinační výbor podniku. Je vyhlášena od samého začátku první zásada. Žádná schůze v pracovní době! KV OFP se schází dvakrát týdně. Je vybojována místnost s telefonem. Je získána studentka z pedagogické fakulty, která pomáhá. Služby jsou konány v pracovním vlnu. Spí se málo, není čas.

Občanské fórum začíná vydávat svoji tiskovinu ZPRAVODAJ, protože redakce Budovatele je zcela poplatná politice a postojům CZV KSČ.

Úterý 30.ledna 1990

První vynucené odstoupení. Je odvolán hlavní kádrovák, nyní personální náměstek Zd.Heřman. 15. Února 1990 je do staré sestavy vedení prosazen jeden z prvních mluvčích OF PhDr. V. Grulich. Nastupuje jako personální náměstek Pokračují aktivity, kulaté stoly. Již od listopadu vypracovává ing. J. Otoupalík se svou skupinu rozborů ekonomicko-obchodní situace pro OF, KSČ je ven ze závodu, milice rozpuštěny, zbraně odevzdány.

Jednání s ředitelem pokračují, ale už je zcela zřejmé, že tandem ing. Kovář a ing. Z. Šťastný, který veškerá jednání za podnikové vedení vede, hraje oddalovací taktiku. Asi čekali na opakování roku 1968,kdy zasáhla „vyšší moc“ a provedla zvrát.

Funkce se vzdává výrobní náměstek, ale zřejmé, že je nutná výměna na nejvyšších postech. Jsou zvoleny nové svobodné odbory, jsou zvoleni noví delegáti pracujících a nová podniková rada.

Rozbory ing. J. Otoupalíka a jeho pracovní skupiny zcela jasně ukazují, že staré vedení vede podnik ku krachu. Už teď je hospodářská situace zoufalá. Ing. J. Otoupalík konečně (po třech měsících naléhání) dává souhlas se svou kandidaturou na funkci ředitele.

Delegáti V. Grulich, Č. Schoř, a K. Sís jedou do prahy. Jednají s náměstkem ministra a vedoucím odboru o výměně ředitele. O týden později jednají s novým ministrem ing. Stražárem, je zvolena konference delegátů na den 19. 3. 1990. Na ní je drtivou většinou odvolán ředitel ing. Kovář a schválen návrh na ing. Jana Otoupalíka.

Dne 3. 3. 1990 je provedeno jmenování mistrem. Zetor začíná novou kapitolu. Tato kapitola je však i zápasem o holou existenci. Vedení se postupně vyměňuje, v některých závodech a provozech je změn málo, někde prakticky žádné. Nastalo

převlékání kabátů (kolikáté už?). Řeší se nahromaděné hospodářské problémy. A je jich stále víc. Teprve po výměně ekonomického náměstka se ukázal rozsah zlé situace podniku. Chyby v plánování, proklamace, lži. Skluz 1300 traktorů, 80 milionů na penále za dřívější platební neschopnost. Náběh ÚŘ III nepřipraven. Investiční dotace nezajištěna a posléze odřeknuta, odvody státu za penále atd.

Na KV OF docházely dopisy, chodili lidé osobně, telefonovali. Upozorňovali na nepořádky, zlodějny vedoucích, korupce, svévoli. Některé případy předalo OF k šetření hospodářské kriminálce, některé na VLK Praha, jiné na OHK. Výsledky dost nevalné. Staré kádry držely většinou pozici. Mafie stále ještě fungovala. Některá šetření nejsou ukončena do dneška – podobně jako šetření událostí na Národní třídě. Revoluce se skutečně nedá zařídit zazvoněním klíčů. Je to proces dlouhodobý a nelehký. Některé závody a provozy se za vedení mluvčího OF a nových DV OS ujímají iniciativy. Jsou svolávána shromáždění, aktivity. Mění se vedoucí provozu, doprava VŠÚ, ředitele ZM, závodu v Hanušovicích, vedoucí právního odboru, je kompletně vyměněna redakce, je vyčištěn kádrový odbor atd.

Jinde se váhá a čeká na obvyklé „nařízení shora“. Někde se čeká dodnes. Jsme sametoví, „nejme jako oni“. Musíme dodržovat zákony i zastaralý zákoník práce. Ten bohužel platí dodnes.

Rozsáhlá amnestie pustila nejen desetitisíce odsouzených, ale prakticky zaručila beztrestnost desetitisícům funkcionářů hospodářsko – politické mafie. A my čekáme, že nám vše zařídí shora. Skutečně – totalita v nás. Už jsme si příliš navykli.

Úkol nového ředitele, nových odborů a obměňování vedení je jasný. Dohnat výpadky ve výrobě, zajistit stabilitu, zajistit náběh ÚŘ III, provádět potřebné personální změny cíleně a postupně tak, aby nedošlo k ohrožení stability podniku. Připravit zásadní změny cíleně a postupně tak, aby nedošlo k ohrožení stability podniku. Připravit zásadní změnu organizační struktury tak, aby podnik v roce 1991 byl schopen přejít do tzv. velké privatizace, do situace liberalizace cen a ohlašovaného tržního hospodářství, o kterém nemá nikdo přesnou představu. Platí zásada: výměny vedoucích pracovníků nelze provádět jako hon na čarodějnice. Je nutno vyměnit ty, kteří jsou odborně nekvalitní, morálně jako normalizátoři zprofanovaní. Vyměňovat ty, kteří nejsou schopni v nových, ekonomicky samostatných podmínkách pracovat a dosahovat rentabilnosti. Ale každá mince má dvě strany. I do OF se přidali někteří, kteří svojí vlastní neschopnost zakrývají novou angažovaností (bohužel stejně jako tomu bylo u komunistů), objevuje se osočování uvnitř i mimo podnik. I dnes se objevují akce, které mají pod zástěrkou péče o blaho podniku vést k podezřívání, obviňování a ve svých

důsledcích způsobují nejen škody podniku, ale ubližují i jednotlivcům s prokazatelným zájmem o prosperitu, o budoucnost podniku a nás všech.

Vyzýváme vás, všechny spoluzaměstnance, abyste v duchu myšlenek 17. Listopadu 1989 oprostili své myšlení i své činy, od všeho, co připomíná čas totality.

Vraťme se k otevřenosti, nebojácnosti a objektivitě. Nezapomínejme však, že demokracie je především slušnost. Osud a životní úroveň nás všech je svázána s naším podnikem. A ta závisí na každém z nás, i když míra zodpovědnosti je různá podle toho, kdo jaké místo zastává.

Čeká nás organizace nové struktury podniku včetně jeho zapojení do mezinárodní kooperace. Je to šance pro řadu talentovaných jedinců, kteří dosud neměli příležitost, je to šance i pro celý kolektiv zaměstnanců. Je to ovšem nebezpečí a zkáza pro lajdáky, tlučhuby a chytrolíny. Pracovní kázeň a výkonnost je základní výkonnost podmínkou pro každého. Čeká nás období zdražování, inflace a řada dalších problémů. Pro lidi uvedeného typu nemůže být v moderním prosperujícím podniku místo.

Revoluce neskončila, slavnostní nadšení na náměstí je pěkný pocit, ale ta druhá – pracovní část – ta nám teprve začala. A ta chce poctivost, vytrvalost a zodpovědnost.

(První mluvčí OF Zetoru: L. Breicetl, Zd. Galba, V. Grulich, Č. Schoř)

Budovatel – týdeník pracujících státního podniku Zetor Brno

Ročník 41, číslo 46, 20. listopadu 1990, s. 1

První svolání OF v Zetoru 1989 (1)

Pracující Zetoru!

Naše výstražná politická generální stávka dne 27. 11. 1989 ukázala, že my všichni, dělníci, technici a další zaměstnanci našeho podniku stojíme v drtivé většině za požadavky Občanského fóra.

Aby nemohlo dojít k pokusům o nové zvrácení situace k metodám starého byrokratického korupčního vedení a k poškozování podnikových a našich zájmů, oznamuje podnikový stávkový výbor, že zůstává v trvalé stávkové pohotovosti až do splnění všech našich požadavků.

Protože dosavadní nekontrolovatelná struktura řídicích složek včetně nevýkonného a byrokratického PV ROH a ZV ROH nedává záruku splnění našich požadavků, vyzývá stávkový výbor všechny závody a provozy k založení Občanských fór pracujících.

Svolejte na svých závodech a provozech aktivy všech pracujících podle dosavadních DV ROH a zvolte neprodleně Občanská fóra pracujících, ze kterých vyšlete jednoho zástupce do celopodnikového Občanského fóra pracujících.

Vyslovte nedůvěru PV ROH a ZV ROH. Prohlášení těchto orgánů, které dosud poslušně plnily všechny příkazy CZV KSČ nejmenšího přihlédnutí ke skutečným zájmům a potřebám nás pracujících, je typickým příkladem převlékání kabátu.

Návrh shora na zvolení předsedy ze čtyř kandidátů sloučením PV a ZV ROH, kteří mají vytvořit tzv. společný odborový výbor a snaha o urychlení manipulované volby, svědčí o snaze znovu nás podvádět.

Návrhy na naše zástupce v obrozeném a nezávislém hnutí musí vzejít od nás pracujících a ne od těch, kteří ještě dnes vyhrožují těm, kteří se zapojili do stávkových výborů a nám, kteří jsme se zúčastnili generální stávky.

Vyzýváme vás, aby ustavující schůze Občanských fór pracujících byly svolány ještě do 2. 12. 1989.

Oznamujeme vám, že z podnikového stávkového výboru odešla ta část členů, která tam byla vmanipulována podnikovými orgány. Jeho dělnická, pracujícími zvolená část, se ustavuje jako základ podnikového Občanského fóra pracujících.

Zástupci Občanských fór provozů a závodů hlase se ihned po svém zvolení u těchto členů stávkového výboru: Zdeněk Gelba – ZT, Ladislav Breiceitl – ZM, M 3, Milan Rádl – VŠÚ, Ladislav Petlach – ZM záp., Miroslav Šujan – Energetika.

Pracující Zetoru! Nedopust'te, aby se s námi nadále manipulovalo. Mimořádné vydání Budovatele ze dne 29. 11. 1989 je toho názorným příkladem.

Záznam o rozhovoru

Rozhovor první

Narátorka: Dana Pechová (19. 4. 1965)

Datum: 30. 12. 2011

Délka: 00:52:31

Rozhovor probíhal u náratorky doma. Vzhledem k tomu, že náratorka je moje maminka, je tím tento rozhovor zákonitě ovlivněn a také je to z jeho průběhu patrné.

V průběhu rozhovoru nedošlo k žádnému vyrušení třetí osobou, ani jinými událostmi, nevyskytla se žádná pasáž, na kterou by si náratorka přála vypnout nahrávací zařízení. Nahrávaly jsme pouze zvukový záznam, audiovizuální záznam náratorka striktně odmítla, že v tom případě rozhovor neposkytne ani kvůli mně jako dceři.

Rozhovor byl veden převážně v obecné češtině. Zpočátku je možná lehce patrné, že si náratorka uvědomuje přítomnost nahrávacího zařízení, postupně však mluvila především ke mně, ne k zařízení. Během mluvení často gestikulovala, občas upíjela z hrnku čaje, který si přinesla, seděla velmi pohodlným způsobem na posteli. Občas se projevila snaha si jakoby rukou zakrýt ústa, při vypočítávání počtu nebo třeba nějakých rozdílů byla gestikulace výraznější. Během rozhovoru používá i tzv. vzdušné uvozovky. Na několika místech se směje, líčí vtipné historky, dokresluje události. V některých momentech se objevuje tendence zdůraznit důležitost slov či sdělení pokýváním hlavy někdy kombinovaný s upřenějším pohledem, jakoby si žádala potvrzení z mé strany (nebo možná kontrola pozornosti?)

Narátorka reagovala plynule, tok řeči byl souvislý, bez významnějších odmlk nebo zaváhání. Byla ale témata, u kterých se výrazně změnil rytmus řeči, objevilo se víc rozvahy a odpovědi byly méně spontánní. Převážně ale působila náratorka uvolněně a „v pohodě“. Zaznamenala jsem jistý nesouhlas jen jednou (cca 00:17:28), při otázce na střední školu bratrů (vojenskou), kterou studovali v 70. letech a já jsem zmínila výrazy „utužení“ a „vosmašedesátý“. Nesouhlas s výrazy (příliš ostré na její vkus, neodpovídají realitě? Nebo vnímá a vadí jí dávání do souvislosti vojenské studium bratrů a utužení režimu?)

Příště bude nutné asi trochu zpomalit, občas jsme si s náratorkou skákaly do řeči a překřikovaly se (vidím jako důsledek toho, že rozhovor probíhal s mamkou, s cizí náratorkou/narátorem by to bylo určitě jiné...Každopádně poučení pro příště!)

Stručná biografie: Jméno a příjmení narátora: Dana Pechová

Tazatel: Iva Pechová (dcera)

Datum a místo konání rozhovoru: 22. 3. 2013, Brno (bydliště narátorky)

Délka rozhovoru: 00:52:31

Rozhovor: první

Stručná biografie:

Narátorka se narodila v roce 1965, pochází z Přerova ze čtyř dětí. Má tři starší bratry, kteří všichni vystudovali vojenské střední školy. Vojákem z povolání byl i její otec (původně vyučený automechanik zemědělských strojů), matka (pouze zaučená zubní instrumentářka, takže oficiálně dokončené pouze základní vzdělání) po jistou dobu pracovala také u armády, ale jako civilní zaměstnanec. Za svobodna se jmenovala Nováková.

Paní Pechová vystudovala střední průmyslovou školu strojní v Přerově. Hned po maturitě v roce 1984 se přestěhovala do Brna, kde začala pracovat v tehdejší Zetoru. Zde potkala svého současného muže, jemuž původně dělala nadřízenou. Provádala se v roce 1985. Po návratu z mateřské dovolené se vrátila do Zetoru, ale do jiného závodu – do závodu ložisek. Z tohoto závodu po privatizaci vznikl dnešní podnik ZKL Brno a.s. (Závod kuličkových ložisek – pozn. tazatelky). Zde podle svých slov pracovala 19 let a postupně se dostala na pozici vedoucí TPV (technologické přípravy výroby), kde zodpovídala za práci pěti lidí. Narátorka byla dlouhá léta činná v odborovém svazu KOVO v podniku, valnou část svého působení vykonávala funkci místopředsedkyně. V rámci této funkce se mj. účastnila schůzí s nejvyšším vedením firmy a podílela se například na vyjednávání kolektivních smluv apod.

Po odchodu z firmy ZKL v roce 2006 (finanční důvody a chybějící možnost seberealizace) pracovala přes dva roky ve firmě Cargovan, zabývající se výrobou skříní na nákladní vozidla. Poté, co tato firma přesunula výrobu do zahraničí, byla narátorka déle než rok a půl nezaměstnaná a vykonávala příležitostné brigády (např. několik měsíců pracovala v archivu pivovaru Starobrna). Od září 2011 pracuje paní Pechová opět ve firmě ZKL Brno a.s. na pozici vedoucí skladu a vede tým 8 zaměstnanců. Z této situace rozhodně není nadšená, pracovní pozice ani zdaleka neodpovídá její dosažené praxi a vzdělání, o finanční stránce nemluvě.

Narátorka je vdaná a má dvě dospělé dcery. Obě dcery studují vysokou školu – starší Iva (1986) Univerzitu Karlovu v Praze, mladší Hana (1987) Alpen Adria Universität v Klagenfurtu v Rakousku. Manžel Vladimír (1958) je vyučený automechanik zemědělských strojů a celý život pracuje v podniku na výrobu traktorů, dnes nesoucím jméno Zetor Tractors a.s.

V minulosti se nárátorka léčila s depresemi.

Klíčová slova: vzdělání, armáda, vztah k otci, vztah k matce, vztahy s bratry, (ne)členství ve straně, stipendium, přechod do Brna, změny v roce 1989, ambivalentní vztah k minulosti i současnosti, k současnosti kritičtější, „všeobjímající pochopení“, idea „správného vedoucího“, peníze, mezilidské vztahy

Témata pro analýzu a interpretaci:

Vztah k otci a matce – například při otázce na zaměstnání rodičů „smete“ matčino působení asi tak dvěma větami. O otcově práci se rozhovořila zešířena, evidentní důraz na to, aby protistrana pochopila důležitost a odpovědnost jeho práce. Dvakrát během minuty a půl mluví o tom, že „otec byl voják z povolání“. Zcela pomíjí vztah mezi otcem a matkou, případně nějaké citové fungování rodiny? Také se z jejího vyprávění zdá, jakoby bratři odešli z domova bez nějakých problémů, byť jim v té době bylo 14 – 15 let a odcházeli skutečně daleko s vidinou návštěv tak třikrát do roka. Možná proto dnes nejsou rodinné vazby až tak silné jako jinde? Také nárátorka chtěla odejít z Přerova, našla si/“bylo ji najito“ stipendium a jistota uplatnění po maturitě v jiném městě. Používá také nejčastěji oslovení „otec“ a „matka“ – zajímavé, vzhledem k tomu, že své děti učí, že rodičům se říká „mamka/maminka“ nebo „taťka/tatínek“

Vztah k bratrům – poměrně velké věkové rozdíly (9, 8 a 4 roky), bratři odcházeli z domu v době jejího mladšího školního věku. Ani o vztazích k nim moc nemluví, v podstatě vždy řekne „že neví jak to měli, protože už byli z domu/měli vlastní rodiny“. Nemluví o jediné společné historce, pouze o nejmladším bratrovi, kvůli kterému prý dostala trojku z matematiky.

Armáda – mluví o ní hodně a často. Vzhledem k tomu, že v ní působili otce, všichni bratři a jistou dobu i matka jako civilní zaměstnanec je to pochopitelné. Za

podrobnější prozkoumání by stálo konstatování, že „pro ně nebyla armáda něco fuj“ a také velmi pečlivá snaha „uvést věci na pravou míru“ pokud jde o domnělé výhody či vyšší platy vojáků. Ve městě, kde vyrůstala, bylo podle ní vojáků hodně, dokonce byly vypravovány speciální busy do kasáren – měla snad nějakou negativní zkušenost s řečmi na vojáky?

(Ne)členství v KSČ – otevřeně o příslušnosti ke komunistické straně negativně nemluví, ale kdykoli přijde řeč na to, že někdo z rodiny ve straně byl, vždy má jakoby potřebu tuto volbu „zdůvodnit“ nebo fakt zlehčit tím, že dotyčný „to bral rozumně“. Naopak na příkladu matky evidentně dává najevo, že řada těch, Co ve straně nebyli, mohli být daleko „horší“ než straníci. Patrná je její odmítavá reakce ve chvíli, kdy se tazatelka zmíní o „utužování“ poměrů po roce 1968.

Vnímání změn, souvisejících s listopadem 1989 – snaha o jakýsi obecný objektivní přístup, ale sama za sebe dává jasně najevo, že ona měla jako matka dvou dětí navrátilší se z mateřské úplně jiné starosti a řešila spíše finanční stránku věci. Z dalšího se pak zdá, že je spíše skeptická a velkou část „výhod“ bere se značnou rezervou a bývala by je klidně vyměnila nazpátek. (nejvíce se patrný strach o zaměstnání, což je asi vzhledem ke zkušenostem narátorky pochopitelné).

Finance – kdykoliv o nich mluví, mluví důrazněji. Také jí zaleží na tom, aby posluchač pochopil, že ze ZKL odešla kvůli financím a že to tam pak taky všem od plic řekla „že si ji nevážili a nedokázali ji zaplatit“

Sebe prezentace – až nekriticky pozitivní sebe prezentace coby člověka, který vždy měl vše za svůj moudrý přístup a nadhled v životě i v práci přetrvává. Za každou cenu dát najevo pochopení pro všechny. Ať už je to jakkoliv, vždy vyjde jako „vítěz“.

Rodina – o vlastní rodině moc nemluví, v podstatě jen zmíní, že se vrátila do práce jako matka dvou dětí a že manžela potkala v práci, ale neřekne ani jakého pohlaví děti jsou či jak se jmenuje manžel, což je dost netypické. Domnívám se, že to je přesně problematický případ vedení rozhovorů mezi dvěma blízkými osobami. Vzhledem k tomu, že tazatelkou je narátorkina dcera, je absence výš zmíněného pochopitelná. Nicméně tento fakt radikálně komplikuje jak interpretaci, tak analýzu. A to nejen v případě dnešní vlastní rodiny, ale také třeba rodinným vztahům narátorky a jejích rodičů či bratrů.

Převážně negativní pohled na vše současné – Většinou je ke změnám po roce 1989 skeptická, čím více se dostává v rozhovoru do současnosti, tím hůře. Velkou roli asi hraje fakt, že narátorka má zkušenost s dlouhodobou nezaměstnaností a přestože dnes pracuje, je to ve firmě, odkud „hrdě odešla a musela se pokorně vrátit, aby se

uživila“, navíc na pracovní pozici, která je v jejích očích dalece za jejími možnostmi ve všech směrech.

Mezilidské vztahy na pracovišti – jednoznačně pozitivní náhled na vše „před revolucí“ nebo co spadá do „dávnější minulosti“. Naopak „blízká minulost“ a porevoluční doba negativně hodnocená – zhoršené vztahy na pracovišti i ve společnosti, individualizace jedinců, ztráta vzájemného respektu a úcty, vztahy udržovány prostřednictvím moci a strachu.

Používání tehdejší rétoriky – zajímavé, jak v případě stipendijního programu během pár vět používá opakovaně režimem dosti zprofanované slovo „**kádr**“: „Já sem vodma nene já sem studovala poslední ročník průmky už jako stipendista Zetoru, takzvané stipendista. Jo? To znamená já sem měla podepsanou smlouvu se Zetorem že ee poslední ročník oni mě podporovali nějakým způsobem finančně a já sem za ten jeden školní rok byla povinna odpracovat tři kalendářní roky vlastně v Zetoru jo?... Minimálně samozřejmě! Nooo tady za tohleto. S tím že to nemělo žádný vliv na to, jestli dostanu malou výplatu velkou výplatu takový umístění onaký umístění. Na to to nemělo vliv. Oni si tak zajišťovali svoje kádry, žejo, aby měli jistotu že prostě, že budou mít ty ovečky, že tam budou mít i obměnu kádrů, že tam nebudou jen staří pardáli, ale přijde i nějaký to mládí, kerý si udělají, vyškolí podle svýho, pro ten svůj obor, protože přece jenom ty traktory sou silně specifická záležitost žejo, jo stejně jako potom ty ložiska kerý sem dělala následně...jo, to je ...takový specifikum...strojařský že prostě s tím, hm, nemá ostatní jo co obdoby, srovnání nebo takový, prostě je to něco jinýho.(00:31:38)“

Zetoráci x zetkaláci – seburčující označení, narátorka klade velký důraz na rozdíl mezi zaměstnancích závodu traktorů a zaměstnanci ložisek. A to i v době, kdy oficiálně se jednalo o jeden národní/státní podnik Zetor – vždy neopomene zdůraznit, že šlo o dva závody a kam ona v té které konkrétní době patřila. V celém rozhovoru také mluví o zetkalácích, pravděpodobně běžně používané označení.

Kondenzovaný rozhovor:

Na začátku rozhovoru se narátorka představila, uvedla vyvdané i rodné příjmení, ročník narození, město, odkud pochází a že byla čtvrté dítě v pořadí. Mluvila o bratrech, o kolik jsou starší a pak o zaměstnání otce i matky. Zatímco u matky se příliš nerozmluvila a nic moc konkrétního neřekla, otci věnovala hodně prostoru, ve kterém se snažila dát najevo, jak odpovědné a náročné povolání otec vykonával. („...matka

vlastně do meých deseti let jako teda žena v domácnosti, potom teda... se věnovala příležitostněm pracem jakože jednu dobu dělala prodavačku, pak dělala v nějaké Poštovní novinové službě...otec byl voják z povolání, dělal v Bochoři na letišti mechanika leteckýho. Měl, byl vlastně jako technik roje, takže měl na starosti šest letadel...Podepisoval vždycky před lítáním, že jsou schopni, schopny letu a podobně, takže kdyby se potom něco stalo, tak samozřejmě měl taky problém, že by ho zavřeli a ták, takže...no. Velice zodpovědná práce, protože třeba při tom lítání měl měl v luftě šest letadel, takže šest životů...no...těch pilotů...takže jakákoliv nějaká chyba by byl velký problém. Samozřejmě pak jsou ještě zvlášť technici, technici letounů, že jo, kteří se staraj o to jednotlivý éro, ale on vlastně zodpovídal za práci těch, těch jednotlivých techniků a podepisoval tu jejich práci, že teda provedl tu kontrolu po nich, nebo že teda jako to bylo udělaný, jak být má před tím letem“). Ke vzdělání narátorka uvedla, že do předškolních zařízení prakticky nechodila, protože byla hodně nemocná, takže absolvovala nakonec až tzv. „přípravku“ pře nástupem na základní školu, která byla v té době povinná pro děti, které nechodily do předškolních zařízení. V podstatě se jednalo o to, že ve všední dny trávila dopoledne ve školním kolektivu, aby si osvojila základní návyky, které budou potřeba ve škole. („Předškolní zařízení jsem prakticky nenavštěvovala pokud' vím... potom jsem chodila až vlastně rok před základní školní docházkou, tak bylo v tý době povinný, říkalo se tomu přípravka, nevím jak se to třeba dělá ted', vím že něco takovýho taky je, a bylo to brany tak že to vlastně vedlo k tomu, aby se děcko naučilo náký pravidelnosti a podobně...“). Na základní škole sama sebe řadí mezi průměrné žáky, ovšem spíše proto, že se jí nechtělo učit, než že by na víc neměla. Výraznější problémy měla prý jen se zeměpisem, ale to přisuzuje nudnému výkladu učitele. („Myslím si, že to nebylo tím, že sem byla blbá, ale byla sem potvora lenošná, no.“) Když chodila narátorka do školy, uplatňovala se praxe, že děti, které chtěly jít studovat odcházely už z osmé třídy, a „zbytek“ ze dvou tříd se pak spojil do jedné deváté třídy. Nepovažuje toto řešení za šťastné – za prvé to výrazně narušilo mezilidské vztahy ve třídách a za druhé podle ní ti, co odešli v osmé měli pak na školách větší problémy, protože „jim ten rok chyběl“. Posuzuje to na základě zkušenosti s mladšími spolužáky ze strojní průmyslové školy, na kterou nastoupila po deváté třídě. („...to bylo takový přechodný období, kdy my vlastně sme byli třída, ze který první děcka šly z osmičky, jako na studijní obory, takže my sme zůstaly dva zbytky tříd, takže z nás udělali jednu devátou třídu, kerá se samozřejmě nikdy nedala dohromady, nikdy nevznikl kolektiv a vůbec, jo, to soupeření těch dvou, to áčko béčko, to tam postě bylo furt, jo.á...takže potom to nák se zrušili to chození s osmiček, to byl nákej takovej

experiment, ja nevim, pět, šest let. No já třeba dyž sem přišla na průmku, tak k nám přišly čtyry děcka, co přišly z osmiček a šly s náma devátákama... jo, a muže říct, že všici čtyři měli svým způsobem problém s matikou. S matikou, následně s fyzikou a téma technickejšma věcma potom v podstatě měli i problém, jo? Že prostě myslím si, že ten rok jim chyběl, jo, i když se říkalo v ty době, že devitka je jenom vopakovani před zkouškama, tak to byla blbost, tam se učilo spousta jinejch věcí, že jo...“) Pro střední průmyslovou školu se rozhodla na základě toho, že rodiče chtěli, aby měla maturitu a že gymnázium ji nelákalo – neviděla perspektivu jít na vysokou školu a taky na to prý neměla známky. Původně sama za sebe chtěla jít na cukrářku, ale to se doma nestkalo s kladnou odezvou. Byla jedna z mála děvčat, které měly průmyslovku jako „první možnost“, většina spolužaček to měla jako tzv. „záchranu“. (*„Prostě strojařina byla pro spoustu holek únikovka, jo? Bylo minimum holek, kerý se tam hlásili natvrdo rovnou jako já...“*).

Poté přešla řeč na vzdělání tří bratrů – všichni jsou původně vojáci z povolání. Za prvé v tom sehrál roli asi tatínek, ale hlavně jejich láska k technice a podle narátorky to pak byla armáda logická volba, protože nebyl lepší přístup k nejlepší technice než v armádě. V této souvislosti se sama narátorka více rozpovídala o armádě jako takové. Dva z bratrů šli tedy po základní škole do Prešova a jeden do Košic. Bylo na ní patrné, že jí velmi záleží na tom, aby bylo vše „správně pochopeno“. Zajímavé je její konstatování, že *„jako takle my sme proti armádě nic neměli, za á otec byl voják z povolání, takže sme věděli i ty zápany z toho teda jo, ale prostě...nebylo nám to nikdy prezentovaný jako něco fuj...“*. Ještě po tolika letech je zřetelné její rozhořčení z některých názorů, se kterými se asi dost často setkávala a velmi jí záleží na tom, aby bylo jasné, že vojáci neměli žádná privilegia. (*„...jak spousta... měla třeba měla sem potom spolužáky, keří prostě žili v takových iluzích jako co vojáci maj všechno zadarmo a podobně a dyž sem jim řekla že ne, tak z toho byli vyvalení jak patník, no. Oni třeba žili v domnění, že prostě vojáka rodina, rodina vojáka dostane byt, což teda dostal, to je pravda, jo, ale že nemusí platit nájem (rozhořčení), jo a takovýdle věci nebo že vojáci dostávají oblečení, ano oni dostávali uniformu, měli ji třeba na pět let, měli na ni takzvaný body, jo a buďto si teda ty body vybral na uniformu, nebo si je vybral na ponožky nebo na košile, podle toho co mu docházelo, jo?, musel s tím hospodařit. Pokud mu to nevyšlo, tak tu uniformu zaplatil a ona na tehdejší dobu nebyla levná...“*) Přes armádu se téma rozhovoru dostalo ke členství v KSČ – tazatelka se zajímala, zda – li to byl jaksi „předpoklad“. Z výpovědi se zdá, že ne zcela – otec narátorky ve straně byl, ale podle narátorky do strany vstoupil ještě před vstupem do armády, protože

s komunisti souhlasil ideově. Zdůvodňuje to tím, že jako dítě matky samoživitelky z venkova k tomu měl asi hodně důvodů a nelze se tomu divit. Přestože otec narátorky do KSČ vstoupil s ideály, nakonec se prý dopracoval do názorového stadia, že „*k tomu měl velmi zdravěj přístup*“ („*No, dědeček ve straně byl, pokud' vím, ale ten už v ní byl ještě než se stal voják, ale v té době prostě to tak nák... já myslím, že když do té strany lezl, tak on tomu i věřil, on byl z rodiny, on byl nemanželský dítě... Já si myslím, že otec k tomu měl, co sme se potom pozdějc bavili, když už sem byla ve věku, kdy sem z toho měla v uvozovkách (dokresluje gestem) rozum, tak otec k tomu měl velice zdravěj přístup. A byla spousta věcí, která mu vadila... neviděl v nich modly ve všech...a neměli všichni pravdu, jo? Prostě viděl ty chyby, který tam byly, jakože tam byly...prostě eee ta strana, v té straně byly jenom lidi a lidi jsou tvoři chybující že jó? jo. A v touze po moci někteří prostě dělali věci, který se vůbec neslučovaly s cí, tím, o čem strana hlásala, že by měli zastávat jako jo? Otec v tomhle ohledu měl velice, velice zdravěj přístup, bych řekla jo. Realistickěj a bylo spousta věcí, který mu vadily. Na druhou stranu, vzhledem k tomu, že měl čtyři děti, tak né že by úplně držel hubu a krok, ale zase nebyl...disident by z něho nikdy nebyl, asi ták, jo....nevyskakoval, jo...ale prostě v okruhu lidí, kerejm, o kterejch věděl, že si může pustit hubu na špacír, tak si ji rozhodně pustil. Odkášlení.“).*

Matka narátorky ve straně nebyla, nicméně byla podle jejího mínění „*větší straník než ti kteří zvolení ve straně byli.*“ I u matky podle narátorky hrálo velkou roli rodinné prostředí. Narátorka si dokonce myslí, že v jistém směru byla její matka až levicový fanatik. („*No babička ve straně nebyla, to ne, ale...byla... takle...ona byla větší straník než ti kteří zvolení ve straně byli. Ona vyrostla v rodině, kde dědeček byl zedník, babička vlastně chodila dělat ee...tam někde...ee...vím že začátku pomáhala někde v rodině, neříkam že jako služka, spíš jako hospodyně... Takže...takže...ehm..babička byla silně levicová, silně levicově zaměřená, jo, a vzhledem k tomu, v čem vyrůstala...Věřím tomu, že prostě...jak sem znala máti, tak kdyby takle přistupovalo ke stranický příslušnosti víc ženskejch tak to smrdělo fanatismem“).*

Z bratrů byl členem strany pouze ten nejstarší, který se podle narátorky musel straníkem stát především s ohledem na to, že pracoval v Praze ve výzkumném vojenském ústavu. Druhý bratr byl kandidát, o nejmladším narátorka neví („*...vím, že Jirka asi ve straně byl, Jarek asi taky, Honza myslím...nebo Jarek byl kandidát, ja ti nevím, Jarek nebyl myslím, Jarek byl jenom kandidát se dopracoval jo (se smíchem) a Honza jesi se dostal na kandidáta to ti ani nevím jako jo....Jirka byl ve straně.No, Jirka ve straně byl, protože von potom, když se voženil vlastně, tak dělal v Praze ve výzkumáku vojenským a tam by bez stranický knížky neměl šanci.*“).

V této pasáži se také tazatelka dozvěděla, že i když Přerov nebyl ryze

vojenské město, bylo zde vojáků hodně, měli například speciální autobusy, které je svázely do práce a rozváželi po práci po Přerově. (*„Taky Přerov byl v podstatě ee dá se, neříkám, že vojenský město, ale bylo tam těch vojáků vopravdu hodně... a každý ráno vo půl sedmý prostě z centra, nebo z toho okraje města kde a zpátky potom zase vodpoledne ve čtyři, po štvrté hodině přijížděly, jo? To vlastně tak bylo, jo...Byly dva takový ty nanuky zelený a pak měli dva vobyč autobusy, jako emhádečko, něco jako jako emhádečko, jo?byly ty vojenský byty vyrážely čtyři autobusy, který svázely vojáky do Bochoře do letiš, na letiště...“*).

Změny v roce 1989 nevíkali ani ote, ani matka se nějakým nadšením, nicméně otec měl prý pochopení, že to takhle dál nešlo. Určitě se jim ale „nezhroutil svět“ (*„Babička moc načená nebylááá....otec ten to bral tak jako rezervovaně, ten jako prostě víceméně mě připadlo, že usoudil, že ta změna byla nutná a že už by to dál neukočírovali, jo - Tak urvanej z toho samozřejmě nebyl, no ale jako nevěšel se kůli tomu, asi tak...žéé bylo spousta lidí pro který se zhroutil svět, k těm von teda nepatřil ani máti ne, jo. (rozhodně)“*). Vypráví pak příběh kolegy z práce, který ač podle jejich slov „řadový občan“ měl díky členství v KSČ jisté pravomoci, které využíval ne vždy korektně (*„No dyž vemu pana Šídla u nás, tak ten jako, pro něho skončil svět, pomalu... on byl zvyklej že dycky – on byl ta povaha, že mohl do šeho kecat. On byl takovej ten typ kerej měl tu potřebu. A jako komunistickéj předák, tak měl tu možnost žejo, on měl tu pravomoc, on mohl ovlivňovat životy lidí...a naráz měl po žízalách!*

Naráz prostě nikoho nezajímal a naopak ještě plili po něm, žejo. A někteří mu teda dávali pěkný kapky, protože on taky samozřejmě taky nebyl svatej...on jako Šídlo konkrétně nebyl svatej...- co, co sem se tak dozvěla, tak bylo pár lidí kerejm vopravdu ublížil. Ne že by je třeba připravil vo práci nebo takový, ale život jim silně znepríjemnil jo?... No tak Šídlo byl řadovej. Von byl normální normovač, von byl normovač a von byl nákej předseda tam nákýho dílenskýho výboru nebo jak voni tomu tam říkali, jo?“

Na to konto pak narátorka vyličila několik vlastních příhod s fungováním komunistického systému. Z její výpovědi číší jistá ambivalence – na jednu stranu jí vadí „že oni kafrali do všeho“, na druhou stranu, byť nevědomě, dává najevo, že byly jisté jistoty, se kterými za určitých okolností každý počítal a které v současnosti již nefungují (*„...hele vem si jednu věčec, voni kafrali do všeho! My dyž sme se chtěli přestěhovat sem a chtěli sme, my sme v tý době ve Slatině měli eee to nebyl přímo podnikovej byt. To byl státní byl ale dispoziční právo k němu měl Zetor – jo prostě rozhodoval o tom, kdo v něm bude bydlet. My sme tehdá, nebo tatínkovi ten byt zůstal vlastně jako dyž mu rodiče umřeli, tak on v něm zůstal, on se v něm narodil žejo -- ale, v tý době musel*

třeba podepsat závazek nebo chtěli po něm, aby podepsal závazek na šest let, že zůstane v Zetoru. Jo? Ale poslal je do prdele, prže jim řekl, že se tam narodil, takže jim nic podepisovat nebude ať ho zkusijou vystěhovat žejo. V té době už sme měli tebe, takže by nás jako asi nevystěhovali, nebo, nebo sme tě čekali, jo? a v té době by si nikdo nedovolil takle vystěhovat rodinu s budoucím, budoucí rodinu s dítětem a takový věci, jo, to by vypadalo špatně, jo? (tak trochu ironický nádech promluvy, ale je zřejmé, že v dané době si touto situací byla narátkova jistá a že s ní počítali, že je vzhledem k rodinné situaci nevystěhují) Notabene, hmm, dyž tatínek v té době byl ve straně, jo? (dodává trochu s rozmyšlením, zda to zmínit nebo ne). Vypráví také velmi rozhořčeně například o zkušenosti s uličním výborem jako příkladem situace, kdy zcela cizí lidé měli možnost zásadním způsobem ovlivnit život jiných a ne vždy cizích lidí a jaký v tom byl prostor pro různé „naschvály“, případně pomstu. („...mělas nějak formulář a tam ti musel potvrdit **uliční výbor** (narátkova vyslovuje skutečně důrazně) musel souhlasit s tím, že ty se přestěhuješ! To byli lidi kteří my sme třeba v životě neviděli! (Ještě teď je slyšet rozhořčení z dané situace v hlase narátkovy). A voni měli rozhodovat vo tom, esli ty vyměníš byt za byt třeba. Nebo byt za dům to už je jedno nebo esli se prostě přestěhuješ jo? A v životě tě neviděli! Neznali tvou situaci, nevěděli esli ti je byt malej, velkej, tlustej, tenkej, ale měli rozhodovat vo tom esli se můžeš nebo nemůžeš stěhovat!! (Skutečně důrazné intonační podbarvení, rozhořčení z narátkovy doslova „čiší“, přestože jde o situaci, která odehrála před více než třídvaceti lety)... To bylo místo pro nějaký osobní pomsty, zcela určitě, jak dělaný, žejo. A takových věcí určitě byla spousta, kde voni do toho pindali. Jo, jo to jenom ber to, co my sme zažili my jo? Voni do spousty věcí kafrali to čovek ani neví neska nebo nevěděl...“).

Pokud jde o vztah jejích bratr a její ke změnám po roce 1989, nedá se říct, že by se k nim kdokoli prý nějak zásadněji vyjadřoval. U nejmladšího bratra neví, starší dva nebyli zcela nadšení, nicméně nejstarší prý měl podobně jako otec pochopení, že to takhle dál nešlo. Prostřední bratr je podle narátkovy dodnes „dost rozčarovaný“, především proto, že v armádě by za tehdejších podmínek měl šanci na velkou kariéru, na kterou v nových podmínkách neměl. („*Jirka ne, ten nejstarší, ne že by to úplně schvaloval, ale chápal to, že prostě takle to dál nešlo, jo, že ten konec víceméně musel přijít eee Jarek ten byl, ee, byl, je a asi pravděpodobně do konce svého života bude silně rozčarovaněj, protože přece jenom on by v armádě něco znamenal a neska ne že by byl úplný hovno v trávě, ale jako....nic, nic zázračného z něj není...no ááá Honza, ten si ještě na poslední chvíli armády stihl uhnat vysokou školu a tak potom teda se šel věnovat civilní práci ve svém oboru, takže jako esi z toho byl utrženej nebo nebyl to ti neřeknu*

no. “) Sama narátorka nikdy nějaké „problémy s režimem neměla“, tak tak ji to ani moc nezajímalo, vracela se v té době akorát po 2 dětech do práce, takže měla „jiné starosti“ a řešila změny až v situaci, kdy měla o budoucnost spíše strach. Její vyprávění lze asi do jisté míry považovat za ilustrativní po tehdejší situaci a chaotický polistopadový vývoj, kdy řada se řada lidí neuměla v rychle se měnících situacích zorientovat a pocity radosti se mísily s obavami o budoucnost. Také je zajímavé, jak si kdo mohl změny vysvětlovat. (*„Mě to tak nák jako, mě sice bylo už nákejch štyriadvacet, ale tak nák mě to nedošlo. Prže já sem nikdy neměla problémy z režimem žejo. Já sem si - takle, řešila sem to v situaci, kdý se změnilo šechno, a po led, v lednu devadesát, my sme přišli do práce a vono se začlo mluvit vo uvolněnějch cenách a takový že budou a todle -- a v tý době chleba stál pět šedesát a já sem přišla do kantýny si koupit dva krajíce chleba a vona prodávala bochník za sedumnáct korun! Jo, to bylo takový to prvotní žejo, že ti vobchodníci si řekli „Tak to dám za dvacku!“ jo, i dyž to stálo dřív pětikačku jo? Než pochopili, že dyž lidi vydělávaj furt stejný prachy, tak jim to nekoupí! A já sem si z hrůzou řikala „ty brďo, tak já vydělavam tolik a tolik peněz (kašel) a já nebud mít prakticky na chleba třeba. Dyž takle šechno vomastí, tak já na to nebudu mít!“ Jo?“*). Na to navazuje svým současným pohledem na stav věcí, který je všechno, jen ne optimistický. Není to řečeno si explicitně, ale implicitně by narátorka některé „dnešní svobody“ vyměnila za „dřívější jistoty“ (*„A to si myslím že byla pro spoustu lidí srážka s realitou – co obnáší kapitalismus. Kromě toho, že si mužou rypákovat jak chtěou.*

Kromě té „de- mo- kra- cie“, v uvozovkách, ono taky si ve spoustě třeba firem si třeba lidi vyskakovat nemůžou, drží hubu a krok a sou rádi že nepřidou vo práci, žejo. Protože náhodou vystartuješ – a deš! Pracáky sou plný lidí keří hoknu nemaj, takže, proč by si nevybrali někoho jinýho za menší peníz a třeba i kvalitnějšího nebo stejného jo... Takže vona ta demokracie je reál, v reálu taková...šelijaká.(Patrně nepříliš velké nadšení, skepse, váhání, trochu ve stylu „jestli to za to vůbec stojí“). Jak kde a jak v čem. Ano, na politiku si mužeš rypákovat jak chceš, to je pravda. Ale...na druhou stranu, svým způsobem pokud člověk věděl před kým mluví, tak mohl za komunistů taky. Musel vědět před kým mluví! (zvláštní rozhodný tón v hlase, zřetelnější oddělování slov, důraz na „musel vědět“). Jo? Ano, musel si, **musel si** (velký důraz) v uvozovkách dávat pozor na hubu..ale...do určitý míry. Jo?...šechno je ...relativní (zřetelné oddělování slov)...“).

Na dotaz tazatelky se pak vrátila ke svým počátkům v Zetoru, kam se dostala vlastně jako tzv. stipendistka Zetoru, což znamenalo, že poslední rok střední školy dostávala od Zetoru nějaké stipendium a výměnou za to se „zavázala“ po maturitě do

podniku nastoupit a pracovat zde aspoň tři roky. („*Já sem vodma nene já sem studovala poslední ročník průmky už jako stipendista Zetoru, takzvanej stipendista. Jo? To znamená já sem měla podepsanou smlouvu se Zetorem že ee poslední ročník oni mě podporovali nákým způsobem finančně a já sem za ten jeden školní rok byla povinna odpracovat tři kalendářní roky vlastně v Zetoru jo? Kdyby ne, tak bych musela vrátit poměrnou část toho stipendia, který mi dávali.*“). Taky se dostává k tomu, jak byl vlastně Zetor tehdy uspořádán, že šlo v podstatě o dva závody v jednom, přičemž se netají s názorem, že závod na výrobu ložisek, kde pracovala, podle ní doplácel na podnik na závod traktorů. („*To bylo eee zetkáel Zetor byla v tý době jedna fabrika - Jo? V tý době bylo sjednocený vlastněě bylo to rozdělený bylo to něco voni tomu říkali divize...jo? Divize traktorů, divize ložisek jo? Nebo závod traktorů, závod ložisek, pak to byly divize prostě tam se s tím tak...furt to bylo tak jakoby oddělený. Jo? Ale prachy samozřejmě šly na jednu hromadu a hospodařilo se z jedný hromady, takže eee v tý době se dost říkalo, že ložiska prodělávaly na traktorech...Ale jak to bylo...to nikdo neví, žejo (tón hlasu jako „pokřčení ramen“, takové to „teď už je to stejně jedno a i kdybych věděla jak to bylo, teď už to je jedno“ - pozn. Tazatelka vychází z toho, že jde o její maminku, takže přece jenom určité zabarvení hlasu přisuzuje zcela specifickým situacím a prohlášením) Nebo z nás vobyčejnejch co sme tam byli...“). Mluví o tom, že tehdejší výroba byla orientovaná hlavně na země RVHP a například i Kubu, takže odbyt byl velký. Nicméně o tom, jak to skutečně bylo s financemi, vlastně nikdo moc nevěděl, protože peníze šly státu a ten je pak přerozděloval mezi podniky, takže výnosné podniky dotovaly v podstatě ty prodělečné. („*No protože v tý době žejo sme my sme dodávali ee vlastně ty traktory se dodávaly do zemí ervéhá takzvanýho ervéhápé, Rada vzájemné hospodářské - pomoci žejo, jo, takže se dělalo hodně Polsko, dělalo se Rusko, dodávalo se na Kubu, na tadytlety do tedletěch zemí, oni nám teda nijak extra pravděpodobně neplatily, ale to my sme nevěděli, žejo. Nás platil stát v podstatě ti převáděl prostředky náký žejo. Jo, no, takže ta výroba tam byla sice náák daná, zajištěná, bylo co dělat, ale, jakej z toho byl vývar nebo nebyl, to nikdo neví.*“). Velmi záhy po revoluci v roce 1989 se podle narátorky začalo mluvit o oddělení obou závodů. Nestalo se tak ze dne na den, ale průběžně. Podle ní bylo rozdělení dokončeno v roce 1993, kdy byly změny zapsány do obchodního rejstříku a taky uznány vzájemné finanční závazky mezi ZKL Brno a.s. a Zetor Brno a.s. . I po tomto rozdělení se ale podle paní Pechové snažil „těžit“ z dřívější vynucené spolupráce a spoléhal na to, že své závazky nebude muset uhradit. („*...Takle o tom se začlo mluvit někdy už v devadesátým nebo jednadesátým roce, ale definitivně i v podstatě jako oficiálně já nevím papírově ee**

na obchodním rejstříku a takový to bylo v roce devadesát tři. Se oddělily ložiska, zetkáel, od Zetoru, jo? Tam došlo ik nákýmu definitivnímu vypořádání majetku a takovejchle věcí. Uznání závazků Zetoru vůči zetkáel, jo, co prostě dlužili, a takovýdle věci. Jo...(odkašlání) pak ještě v jednom roce, ale to už tetka nevím v kterým, to už bylo kolem přes rok dva tisíce mam dojem, tak v podstatě oni to nezaplatili zetoráci ten tak tam eeee zetkáel na ně vyhlásilo exekuci jo?... naráz Zetor mohl do třech dní zaplatit, žejo. Jo, voni prostě zkoušeli co, co hmmm zetkaláci vydrží, co si nechaj líbit no.“).

Mluví také o personálních změnách, které (ne)proběhly po roce 1989. Souvisely nejen s politicko – společenskými změnami, ale také s postupným rozcházením se obou závodů. Netají se místy s ironií. Během líčení svého přechodu ze závodu traktorů na závod ložisek jen tak mimochodem zmíní, že na montáži traktorů se potkala s manželem, že mu tam dělala vedoucí. („Jako takle, to víš že se změnila přže různí ředitelové už nešéfovali tomu, čemu šéfovali, ale to probíhalo postupně, to nebylo, že by se neska řeklo eee Franta tomu doted'ka šefoval a vod zejtrka ne, to néé. To nabíhalo postupně ty změny. Ale v tom třiadevadesátým to prostě definitivně proběhlo i v tom obchodním rejstříku a tady v těchletěch institucích. Oficiálně v podstatě. Jo? Protože celou dobu vlastně byl třeba ředitel ložisek a ředitel traktorů, i dyž to byla jedna fabriká („vysvětlovací tón“), i v době, kdy to patřilo dohromady. Tak prostě byl ředitel traktorů a byl ředitel ložisek. To fungovalo, prostě takle. A měli svoje, v tý době to byli náměstci, neska sou to ti techničtí, výrobní a já nevím jací ředitelé, v tý době to byli techničtí a výrobní náměstci jo? Ve finále tam kolikrát zůstali sedět aji ty stejný makovice jenom pře vyměnili cedulky na dveřích a bylo, jo? Tže z náměstka se stal ředitel, trochu vyrostli a začli nosit vobleky jo? (lehký ironický podtón) Někteří i vázanku. (smích)“).

Poté se na dotaz tazatelky pustila do líčení vlastního profesního postupu v rámci ZKL, kde pracovala podle svých slov 18 let. Zdá se, že řadu podstatných věcí líčí tak jakoby mimochodem, že prostě ona se nikam nedrala, že prostě všechny přesvědčila svou pílí a prací a vedení si uvědomilo samo, co v ní má (ne zcela koresponduje s tím, co zná tazatelka z běžného života. Proč to narátorka líčí takto?) Taky tam zřetelně vystupuje pocit křivdy a nedocenění, jakási dlouhodobá nespokojenost, s tím, jak se ona obětovala a nikdo to pořádně nikdy neoceníl. („Jo, ale prostě pak sem dělala, pak sem nastoupila jako vedoucí, dyž Paroulek onemocněl ááá oni rozhodli, že prostě bez vedení to bejt nemůže a já sem víceméně za něho už čtyry měsíce toho vedoucího jakoby dělala jako záskok, tak mě jmenovali vedoucím. Hmm...postupů jo, takže sem měla na starosti vlastně pět lidí, jejich práci kontrolovat, rozdělovat uaa vůbec – koordinovat, organizovat bla bla bla bla bla, jo? Což sem do tý doby stejně dělala, dyž ten Paroulek

byl v nemálu -: - protože někdo to musel, jo. A oni zjistili, že Pechová to celkem umí, tak mi to dali natvrdo. I s prachama teda zase na druhou stranu. Né, že by byly nějaký převratný. Taky, taky kvůli nim sem si hledala místo a vodcházela žejo. Protože vzhledem k tomu, že sem zodpovídala za práci pěti lidí... Já sem vydělávala málo. jo...hodně málo. Na tehdejší dobu. Na to takhle, na tehdejší dobu – někdo by řekl, na ženskou mělas pěkný prachy (hodně patrné zdůraznění rozdílu mezi ženami a muži, velký pocit nedocení, štve ji to), to je úhel pohledu, jo? Protože vzhledem k tomu že jsem o koordinovala práci celého oddělení, měla jsem na starosti pět lidí, nesla jsem zodpovědnost za to, co ty lidi vyplodí a já sem to po nich kontrolovala, takže když by se, dyž by mi něco uniklo, ten průser šel v první řadě na mou hlavu -- a pak teprve na hlavu toho dotyčného (lekké až zajíknutí z toho, jak celou pasáž řekla rychle jedním dechem)...jo? Plus sem eee ve finále chodila na porady za ně za mého šefá kerej na některý věci, co se týkalo technologie delegoval mě, protože s tím nechtěl mít nic společného... Dodneška nejsou dobrý. Jo, já potom dyž sem odešla, tak sem asi tak nák, protože já dyž sem odcházela, tak sem veřejně řekla, že odcházím kvůli penězům. Že si mě prostě nevážili, nedokázali si mě zaplatit a tady si mě zaplatí líp....“). Kromě nedostatečného finančního ohodnocení měnila zaměstnání také prý kvůli tomu, že se radikálně zhoršily mezilidské vztahy. Především se jí nelíbilo jednání firmy se zaměstnanci, neochota ke spolupráci mezi různě postavenými jedinci a podobně. K tomu hned v závěsu dlouze rozvíjí své vlastní představy o tom, jak by to měla taková vzájemná spolupráce fungovat, přičemž tomto líčení nenechává prostor pro pochybnosti o to, že ona sama je přesně ten typ člověka „správného vedoucího“, který by tohle všechno hravě zvládl. („Jo, prostě kvůli penězům, i tam byly, byly tam i špatný mezilidský vztahy v té době už, jo prostě eee, to je pravda, ale...jo...bylo to...převážně kvůli těm penězům. Celkově jako...celkově ve fabrice styl vedení firmy, jak se chovalo k zaměstnancům, jak se chovalo k podřízeným, i těm vlastně na vyšších funkcích, ale stejně podřízeným eeee nebyl podle mě dobrej (poslední slova řečena rozvážně, domnívám se, že na poslední chvíli zvolila eufemističtější popis problému)á...eee...zůstal stejnej -... Byla to jejich fabrika, dělali si s tím co chtěli...jo?...Bylo to jejich a dyž ho udělali blbě...ale nechtěli prostě kolikrát slyšet žádný námitky a takovýdle..jo...fff...v té době vlastně dyž ee tam byl Otoupalík jako výkonnej ředitel, tak on měl pocit, že on všechno ví, a šichni mu chtějí házet klaacky pod nohy a toleto a strašně těžko se s ním spolupracovalo. Jo? Prostě nebyl o – že nebyl ochotnej připustit cizí názor, to je jedna věc a druhá věc je eee on nebyl ochotnej prostě poslouchat. A to si myslím, že ve vedoucí funkci musíš. Musíš umět poslouchat lidi. Ať

už – vyšší funkce – stejná pozice – i nižší funkce... To je právě eee to umění vedení lidí (o kterém je narátorka přesvědčena, že ona ho, na rozdíl od jiných evidentně má) – umět poslouchat. Musíš umět poslouchat, pokud neumíš poslouchat, nemůžeš (důraz) dělat vedoucí funkci! Musíš umět rozhodnout. Nest zodpovědnost to samozřejmě jo, protože **na tobě je** (důraz) abys řekla „todle bude zelený a přes to nejede vlak“ aji dyž dvacetkrát budou říkat, že chtěou červený a fialový, tak ty víš, že zelený je nejlepší.“).

Poté se dostane do současnosti, kdy vypráví, že vlastně celý život, nejen pro své blízké okolí, ale třeba i teď pro své podřízené funguje do velké míry, lidově řečeno, „jako vrba“. Že se za ní chodí vyzpovídat a ona si je umí vyslechnout. Přitom ale umí určit tu správnou míru, kterou tato sdělení nesmí přesáhnout. Do souvislosti s touto vlastností dává také svoji dřívější léčbu se depresi – jako jejich primární příčinu vidí právě toto sdělení osudů jiných a snaha řešit jejich problémy. (Pozn.: - tazatelka se domnívá, že toto je sporné – je otázka jesti příčinou byly svěřené problémy, nebo spíše fakt, že prostřednictvím toho, že narátorka řešila problémy jiných měla možnost odsouvat a neřešit problémy své vlastní a to ji nakonec dohnalo až do špatného psychického vztahu – opět problém ve faktu, že tazatelka narátorku přece jen zná a ví, že i v této věci není nic tak jednoduché, jak se na první pohled zdá a že v běžném životě to je jinak.) Na současném případu z práce prezentuje, jak to s ní vypadá v praxi („...prostě pokud posloucháš a seš ochotná poslouchat nebo seš eee hmmm ja nevím proč spousta lidí má tendenci si ze mě dělat vrbu ale sem ten člověk asi kterej umi poslouchat jo? Takže ee dost lidí se ti svěřuje s věcmi který by třeba nikomu neřekli nebo který eee tebe ani nezajímaj jo... seš eee vim podle sebe i neska tady na tý pozici kde su, tak třeba paní Opálková se mi svěřuje s věcmi, kerý si myslim, že by málokomu řekla. Jo?... A prostě já v tom nevidim ztracenej čas, protože ta ženská ví, že já ju vyslechnu a zase na druhou stranu dyž já po ní něco potřebuju, tak ona mi jde na ruku (poslouchá proto, že chce, nebo že to je „něco za něco“ ?) Jo? A to je taky kumšt, to umět. Umět to sladit, aby toho vykecávání zase nebylo moc, jo, aby se nebavilo o ptákovinách, aby ona si teda opravdu vylila duši že to potřebuje někomu říct, jo...(opět řečeno hodně rychle pomalu bez nadechnutí) a – na druhou stranu – ee musí se člověk naučit, ne že že by to pouštěl rpavym tam levym ven protože musí si uvědomit i tu její situaci v jaký ona se nachází jako vedoucí bys měla – chápat svoje lidi, že maj taky i voni ňáký problémy, že není jenom ta fabrika. Jo? Ááále zase musíš umět to eliminovat tak, aby sis ty jejich problémy netahala na sebe. To já sem zezáčátku než sem si zvykla sem s tim měla dost problémy, protože sem si připouštěla věci, prostě, kerý sem stejně ve finále nemohla ovlivnit, jo?... Neska třeba žejo dyž Opálková přišla, že prostě maj ty problémy z

maminkou a takovy a přišel šéf, že chce nařídit vosum hodin přesčasů , protože prostě ke konci roku je v expedici práce nad hlavu....Jo. Tak sem říkala „fajn a co Opálkovi“...“coco Opálkovi?“ Říkám „no tak pani má maminuku ee vicemeně smrtelně nemocnou je to otázka času dy ona to zabali, protože má rakovinu“ - a „oni denně jezdi za maminkou do nemocnice a takovýdle a to“ aaa to mě jako Klim velice překvapil prže říká „hele, to vyřešíme!“ A pak prostě poslal papír nebo poslal sdělení že teda nařizuje osum hodin přesčasu s tím, že teda vyjimka sou manželé Opálkovi, kteří si sami určí počet hodin, kerý sou schopni odpracovat.“). K tomu ale hned v závěru dodává, že s protesty ze strany ostatních zaměstnanců se tedy rozhodně „nepárala“, zřetelně dává najevo, kdo je tady pánem („...hele, madam Zárubová, kerá je prostě blbá jak poleno, tak měla náky rypáky, tak říkám „Pani Zárubová, podivejte se, až vám bude umírat maminka, tak budete taky dělat jenom dvě hodiny přesčasu.“... Tak se na mě divala jak na debila, ja, ja na ni nepokrytě taky no a tím to skončilo.“)Dodává k tomu jak jí tento nadřížený překvapil svým „lidským“ přístupem, navíc neopomene zdůraznit to, že je dost mladý (jako kdyby každý mladý byl dravá ryba, co jde lidem jen po krku) („Tóoo mě tehda Klim velice překvapil že že je člověk...Jo? Jako---to – to u mě získal hodně velký plus, mužu říct...Protože je to eště ke všemu mladej kluk, jo? Takže ten vubec tady mmm jak se říka neví co je v prdeli měkyho.“)

Na druhou stranu rozhovor v podstatě uzavírá popisem situace, kdy jí přišel návrh na způsob, jak by se dala lépe zkoordinovat vzájemná spolupráce, jehož autorem je právě tento nadřížený. Narátorka si o tom evidentně myslí svoje a uzavírá to tím „že se ještě uvidí, co ona bude nebo nebude“, takže tak trochu ten respekt ochota naslouchat a připustit, že nápad někoho mladšího byť nadříženého, by mohl být dobrý, je jaksi dopředu zamítnut. („Notabene von dělál v Hanywelu dřív jo? Dycky říká v „v hanivelu dyž sem byl tak“ má náky představy jak by to kormidloval a takovy - No, ted'ka mi poslal, ted' mi poslal na mejl nákej, ježiš jak se to menuje, no, jak je to něco jako excelovská tabulka, tam si plánuješ kdy máš poradu, dy máš todleto, dy máš támdleto a vono by tě to mělo upozorňovat v počítači, ale to bych musela u ty kysně furt sedět. A vzhledem k tomu, že ja litám po dílně, po skladu, tak jako stejně tam nejsem. Nebo litam na pětku tam hledat kusy. Jo? ... Takže....takže...abych si to upravila podle svyho. (smích) To mi říkal. To bude sranda. Joo, on má tady ty představy toho řízení a tak no. Mě zatím na todle dycky stačil kalendář a upomínky v mobilu no. Uvidíme, hahah, jak se spolu dohodnem, no...Co budu používat nebo nebudu...no.“)

Záznam o rozhovoru

Rozhovor druhý

Datum: 22. 3. 2013

Narátorka: Dana Pechová (19. 4. 1965)

Tazatelka: Iva Pechová

Délka rozhovoru: 01:08:03

Druhý rozhovor probíhal bohužel s velkým časovým odstupem, daným velkou měrou vážnými zdravotními problémy náratorky. Také druhý rozhovor probíhal u náratorky doma, tentokrát v obývacím pokoji. Náratorka střídavě seděla/ležela na gauči, tazatelka seděla naproti v křesle. Obě dvě měly čaj, zatímco tazatelka si ho kvůli zaměstnání rukou a skrytí lehké nervozity držela v rukou, náratorka jej měla na většinu času na stole a střídavě z něj upíjela. V průběhu rozhovoru jej jednou „narušil“ náratorkin křeček, který vylezl ze svého domečku a náratorka se chvíli místo rozhovoru věnovala tomu, aby ho nalákala ven z klece. Tazatelka se snažila „spolupracovat“ a netlačit náratorku nutně hned do vyprávění.

Během rozhovoru náratorka často zívala a místy působila hodně unaveně. Je to dáno tím, že v současné době je po operaci výdutě na mozkové tepně a je v rekonvalescenci. V důsledku zákroku a se všemi okolnostmi s tímto onemocněním spojeným trpí na výpadky paměti - především krátkodobé, naopak u dlouhodobé se zdá, že je vše v pořádku. Také jsou u náratorky zjevné ne zcela nahlas vyřčené, ale vnitřně řešené obavy z budoucnosti a o sebe sama, což je na rozhovoru patrné.

Během vyprávění bylo možno sledovat, že zájem a „nadšení“ náratorky je velmi kolísavé a dost souviselo s probíranými tématy. Témata, která jsou pro náratorku pozitivní, spojená s pozitivními pocity či uznáním ať už jí samé nebo že je uznává ona vypráví více nahlas, zpravidla u nich vzpřímeně sedí, udržuje oční kontakt s tazatelkou a doplňuje celé vyprávění gesty. Naopak při tématech asi negativních, či budících negativní pocity, případně nejistotu či jakkoli nepříjemná si lehne/pohodlněji sedne, pokukuje po diktafonu, hodinách, „střílí“ očima po místnosti...Působí dojmem, jakoby chtěla být někde jinde.

Celkově ale byla náratorka k rozhovoru vstřícná a i jeho ukončení nechávala spíš na tazatelce („tak co ještě potřebuješ vědět?“). Po jazykové stránce se tazatelce nezdálo, že by příliš vybočovala z normálního způsobu komunikace. Naprosto dominuje obecná čeština. Občasný sarkastický či ironický podtón je náratorce zcela vlastní. Na rozhovoru je samozřejmě patrné, že mezi náratorkou a tazatelkou je úzký rodinný vztah a tedy se

často baví o věcech, které jsou pro obě strany známé, ale tazatelka je považuje za vhodné do rozhovoru. V tom spatřuji do určité míry jisté limity, které lze asi stěží překonat, případně vyžadují praxi a jistou „komunikační zručnost“ či jak to vyjádřit. Je patrné, že některá témata (otcova příslušnost k profesionální armádě a pohled okolí na armádu v té době, případně vnímání vojáka z povolání a jeho rodiny okolím) jsou pro narátorku vždy aktuální a vrací se k nim. Evidentní potřeba objasnit situaci „jaká skutečně byla“ vyvrátit „mýty“ o skvělém postavení vojáků a například „privilegovanějšího“ postavení.

Při povídání o cestě ze zahrádky, kde se baví narátorka s tazatelkou o „společenských setkáních“ v restauraci na Hané, autorka zřetelně gestem a s ironickým úšklebkem naznačuje o jakou formu setkání šlo (ukazuje „pití“ – palec namířený k ústům, prostřední tři prsty smotané a malíček jakoby prodlužuje dlaň). Při vyprávění o zahrádce a zahradničení několikrát předvede „znehucenou“ grimasu a ironický úšklebek „no jo, zahrádka...“.

Závěrem by tazatelka ráda uvedla, že vzhledem k tomu, v jakém psychickém a fyzickém stavu se narátorka v posledních měsících ocitla je pro ni výsledná podoba rozhovoru milým překvapením. Očekávala daleko komplikovanější průběh a velmi nejistý výsledek.

Jméno a příjmení narátora: Dana Pechová

Tazatel: Iva Pechová (dcera)

Datum a místo konání rozhovoru: 22. 3. 2013, Brno (bydliště narátorky)

Délka rozhovoru: 01:08:03

Rozhovor: druhý

Stručná biografie:

Narátorka se narodila v roce 1965, pochází z Přerova ze čtyř dětí. Má tři starší bratry, kteří všichni vystudovali vojenské střední školy. Vojákem z povolání byl i její otec (původně vyučený automechanik zemědělských strojů), matka (pouze zaučená zubní instrumentářka, takže oficiálně dokončené pouze základní vzdělání) po jistou dobu pracovala také u armády, ale jako civilní zaměstnanec. Za svobodna se jmenovala Nováková.

Paní Pechová vystudovala střední průmyslovou školu strojní v Přerově. Hned po maturitě v roce 1984 se přestěhovala do Brna, kde začala pracovat v tehdejší Zetoru. Zde potkala svého současného muže, jemuž původně dělala nadřizenou. Prováděla se v roce 1985. Po návratu z mateřské dovolené se vrátila do Zetoru, ale do jiného závodu – do závodu ložisek. Z tohoto závodu po privatizaci vznikl dnešní podnik ZKL Brno a.s. (Závod kuličkových ložisek – pozn. tazatelky). Zde podle svých slov pracovala 19 let a postupně se dostala na pozici vedoucí TPV (technologické přípravy výroby), kde zodpovídala za práci pěti lidí. Narátorka byla dlouhá léta činná v odborovém svazu KOVO v podniku, valnou část svého působení vykonávala funkci místopředsedkyně. V rámci této funkce se mj. účastnila schůzí s nejvyšším vedením firmy a podílela se například na vyjednávání kolektivních smluv apod.

Po odchodu z firmy ZKL v roce 2006 (finanční důvody a chybějící možnost seberealizace) pracovala přes dva roky ve firmě Cargovan, zabývající se výrobou skříní na nákladní vozidla. Poté, co tato firma přesunula výrobu do zahraničí, byla narátorka déle než rok a půl nezaměstnaná a vykonávala příležitostné brigády (např. několik měsíců pracovala v archivu pivovaru Starobrna). Od září 2011 pracovala paní Pechová opět ve firmě ZKL Brno a.s. na pozici vedoucí skladu a vedla tým 8 zaměstnanců. Z této situace rozhodně nebyla nadšená, pracovní pozice ani zdaleka neodpovídala její dosažené praxi a vzdělání, o finanční stránce nemluvě. Poté, co jí kvůli úsporným opatřením a s tím souvisejícím propouštěním nebyla prodloužena v srpnu 2012 pracovní

smlouva, je od září 2012 opět nezaměstnaná a v evidenci Úřadu práce. Také se začal zhoršovat její zdravotní stav, jak po stránce fyzické, tak psychické. Od začátku roku 2013 se potýkala s vážnými zdravotními problémy neurologického charakteru, které ji přímo ohrožily na životě (druhý rozhovor se natáčel v době rekonvalescence po neurochirurgickém zákroku. Jeho natáčení narátorka dlouho odmítala s odkazem na nedostatek času či únavu. Tazatelka se však domnívá, že hlavním důvodem byl zhoršující se psychický stav. – pozn. tazatelky). Poslední dva roky jezdila asi dvakrát do roka na tábor s dospělými postiženými lidmi, kde pracovala jako dobrovolná asistentka. Před radikálním zhoršením zdravotního stavu uvažovala o kurzu ošetrovatelství a další profesní realizace ve zdravotnictví, především v oblasti pečovatelství o postižené lidi.

Jistou dobu se léčila s depresemi.

Narátorka je vdaná a má dvě dospělé dcery. Obě dcery studují vysokou školu – starší Iva (1986) Univerzitu Karlovu v Praze, mladší Hana (1987) Alpen Adria Universität v Klagenfurtu v Rakousku. Manžel Vladimír (1958) je vyučený automechanik zemědělských strojů a celý život pracuje v podniku na výrobu traktorů, dnes nesoucím jméno Zetor Tractors a.s.

V minulosti se narátorka léčila s depresemi. Jejími koníčky byly četba, pletení, dobrý film a občasné procházky s manželem, v současnosti ji však nic z toho moc nezajímá a většinu volného času tráví před televizní obrazovkou.

Klíčová slova: vzdělání, rodina, volný čas, koníčky, dovolená s rodiči, trávení prázdnin, kamarádky, zaměstnání, vztahy na pracovišti, mezilidské vztahy na pracovišti, (ne)splnojojenost v zaměstnání, vztah k rodičům, rodinné oslavy a rituály, finance, existenční obavy, krize na trhu práce.

Témata pro analýzu a interpretaci:

Vztah k otci a matce – třeba při řešení otázky, jak to bylo s výběrem střední školy, mluví buď o otci nebo o rodičích celkově, ne o matce. Taky spoustu věcí zdědila primárně po otci a teprve až poté si uvědomí, že podobné vlastnosti měla i matka. Vůbec narátorka nemluví o tom, jaký měli rodiče vztah mezi sebou, vůbec. Případně o

tom, že mají minimálně jednoho nevlastního sourozence. Používá vždy označení „otec“, „máti“ jen jednou „mamka“, přitom své děti odjakživa vedla k tomu, že mluvit o rodičích těmito výrazy se nesluší, že se říká „taťka/tatínek“ nebo „mamka/maminka“.

Rozdílné vyprávění o rodičích a interpretace případného nedostatku financí – téma, nad kterým se tazatelka zamýšlí především proto, že řada vypovědí koresponduje s jejich dosavadní tradovanou podobou jen okrajově či vůbec (například jestliže na něco nebyly peníze, bylo to až do tohoto rozhovoru dáno hlavně tím, že narátorčin otec měl poměrně velkou zálibu v alkoholu a taky rád zval celou hospodu, takže dost peněz propil nebo se v rodině všeobecně ví, že inzerát se stipendiem od Zetoru našel v novinách její otec a v podstatě byla postavena před hotovou věc, že to vezme, protože po maturitě ji nikdo život nebude). Taky o svých rodičích mluví narátorka velmi, velmi hezky – tazatelka si prakticky nevybavuje, že by o nich narátorka takto někdy mluvila. Z dosud vyprávěného tazatelka ví, že narátorka se vždy zmiňovala spíše o věcech, které byly v jejich rodině špatně – otci vyčítala pití, neschopnost je pořádně zajistit a mimomanželské vztahy, matce zase to, že nikdy pořádně nepracovala, byla podle ní líná, nic se jí nechtělo, všude šetřila, aby měl dědeček na pivo a přestože vždy, když byl její manžel „na tahu“ nebo „se někde zapomněl“, tak nadávala a slibovala, jak mu vyčiní a potom, když přišel, tak neudělala nic, ještě o něj pečovala. Nezměnilo se to ani ve chvíli, kdy se přišlo na to, že její muž má nemanželské dítě. Za vrchol absurdnosti narátorka vždy považovala, že alimenty musela matce tohoto dítě posílat ona, protože jinak by kvůli své laxnosti její muž mohl jít před soud. Tazatelka je přesvědčená o tom, že narátorka své matce vždy vyčítala, že se s mužem nerozvedla – nejpozději po odhalení jeho mimomanželského otcovství.

Finance – zdá se, že ať se v jakémkoli směru mluví v rozhovoru o financích, zdůrazňuje narátorka, že jich nikdy nebylo dost – ani když byla malá, ani když pracovala. Na druhou stranu si dává velmi záležet na tom, aby náhodou nevznikl dojem, že měla někdy něco zadarmo, z protekce nebo podobně.

Sebe prezentace – již ne tak zřetelná jako v prvním rozhovoru, přesto pozitivní sebe prezentace jako člověka, který vždy měl vše za svůj moudrý přístup a nadhled v životě i v práci přetrvává. Za každou cenu dát najevo pochopení pro všechny, všechno a že když se na ni všichni vykašlali, poradila si sama.

Rodina – o vlastní rodině moc nemluví, opět. Proč třeba v případě problémů v práci nemluví o tom, jestli ji manžel v té době podpořil? Případně že ji velmi podporoval v tom, když se rozhodla změnit práci? Pocit, že si to všechno zařídila sama? Tazatelka se nedomnívá, že by to pro ni nehrálo roli, spíš je pro ni důležité vystoupit

tak, že si to vyřídila všechno sama a že ona to zvládla. Také moc nemluví o svých vztazích k bratrům – dáno velkými věkovými rozestupy a tím, že v době, kdy by se nějaký pořádný sourozenecký vztah budoval, tak že už „byli z domu“.

Zdravotní stav a negativní pohled na vše současné – pochopitelný, tři roky bez zaměstnání, které by ji uspokojovalo, v období těžkých zdravotních potíží, možný vliv ne zcela dobrého psychického stavu v době vedení rozhovoru. Přesto, třeba u pasáží, kdy líčí některé dobré nápady v ZKL případně svoje schopnosti komunikace s podřízenými, jakoby celá ožije. Stejně u toho, když tazatelka zavedla řeč na období svatby a dala najevo, že si pamatuje např. to, jak jí tazatelka coby dítěti šila bundu a ona si mohla vybrat nášivku. Naprosto překvapivá a velmi emotivně pozitivně laděná vzpomínka na mikulášskou besídku, konanou na letišti.

Volný čas, koníčky, chybějící přátelé, kontakty – poměrně malá škála, navíc bez pobídnutí vůbec nemluvila o svých kamarádkách nebo tak. I tak jakoby nad nimi teď mávala rukou. Rozhodný odpor ke sportu. „Nebyla k ničemu vedena?, nevšímal si jí doma dostatečně“ – kompenzace dnes onou sebe prezentací a neustále dokazovanou potřebností a důležitostí pro druhé? ? Patrně v pasáži o zahraniční dovolené?

Mezilidské vztahy na všech úrovních – jednoznačně pozitivní náhled na vše „před revolucí“ nebo co spadá do „dávnější minulosti“. Naopak „blízká minulost“ a porevoluční doba negativně hodnocená – zhoršené vztahy na pracovišti i ve společnosti, individualizace jedinců, ztráta vzájemného respektu a úcty, vztahy udržovány prostřednictvím moci a strachu.

Odchod z Přerova, zpřetrhané vazby – prakticky o místě svého dětství neřekla nic pěkného. Také zpřetrhala evidentně všechny kontakty, např. v podobě přátel.

Kondenzovaný rozhovor:

Druhý rozhovor začal z podnětu tazatelky dotazem na svobodu volby středoškolského vzdělání. Narátorka se vyjádřila, že to bylo její rozhodnutí, že ji nikdo do ničeho nenutil, pouze že se doma bavili o tom, že její původní plán, tj. vyučit se cukrářkou, by byl podcenění jejich schopností a možností. Rozhodně však odmítá možnost, že by byla v tomto směru do něčeho nucena („*On to bral, že jako aby to bavilo... Naši na nás netlačili, abysme šli někam.*“). Připouští ale, že k výsledné volbě průmyslové školy došla víceméně tzv. „vylučovací metodou“. („*Ne, nevybral mi ji nikdo, ale víceméně to bylo rozhodnutí o tom že...to bylo i po diskuzích doma... ale víceméně- eeeee- v rámci těch diskuzí vyplynulo, že opravdu asi sem trochu technickej*

typ, takže jako dyž došlo na to vybírání, notabene, jak už sem říkala, chtěla sem studovat v Přerově a tam to byla volba mezi eee bee jaksi gymnáziem – ekonomickou školou – pedagogickou školou eee průmyslovkou a zemědělkou, žejo...(vypočítává, lehce v duchu „vlastně mi toho moc na výběr nezůstalo“). Vzhledem k odporu k půdě, kterej sem měla, zemědělká nepřicházela do úvahy, obor chovatelství taky ne (trochu smích), protože sem se bála čehokoliv většího než byl pes - ...jo áááá jako co dál že. No...takže to byla jednoduch svým způsobem jednoduchá volba no.“)

O finanční stránce rodiny se narátorka moc ochotně bavit nechtěla. Pouze se ohradila proti tomu, že by jejich rodina chtěla bydlet někde jinde, než bydlela a zdůrazňovala při té příležitosti, že kdyby bývali chtěli, případně si to vyžádala situace, změna možná byla. Opět neopomene poukázat na to, že hlavní jistotou v tomto směru byla otcova příslušnost k armádě. (*„– naši jinde bydlet nechtěli, naši měli vojenské byt, tři plus jedna, pěkněj, velkej, jo, protože otec byl voják z povolání, takže s bydlením problém neměli, dyby se rodina eště rozrostla, tak by se to zase náky m způsobem řešilo, jo, prostě vojáci se o svoje lidi dycky postarali žejo – A platí to do dneška i dyž – eee- v jiné míře než to bylo za komunistů, jo takže jakože bysme mínili měnit bydlení, to v žádným případě ne.“*).

Tazatelka se zajímala také o to, kde se vlastně narátorka dozvěděla o možnosti stát se stipendistkou Zetoru, popřípadě co pro ni znamenala představa a následná nutnost odejít po maturitě z rodného města a ve všech směrech se osamostatnit. O stipendiu se prý dozvěděla paní Pechová od své maminky, která našla inzerát v novinách a zhodnotila to jako dobrou příležitost. Na stěhování do Brna a osamostatnění se se narátorka podle svých slov těšila a tuto změnu chtěla. (*„To někde našla máti, ale nevím esli v novinách někde? Nevím. Nevím. To bych kecala. Jo, s tím přišla máti, že to našla a že by to bylo teda škoda už to nevyužít, žejo. Což je pravda, no... To mě vůbec nevadilo, já sem stejně počítala s tím, že po maturitě bych šla prostě někde z Přerova. Pryč... prostě chtěla jsem žít sama za sebe... Že už vlastně si vydělávám, starám se se sama o sebe, žiju si svým životem.“*)

S ohledem na to, že i tři starší narátorčini bratři odešli v 15ti letech z domu na střední vojenské školy na Slovensko, bylo jejich sourozenecké soužití dost netypické. Bratři byli o dost starší, takže většinu období do maturity žila narátorka vlastně sama s rodiči. Bratři jezdili domů jen na velké prázdniny, jarní prázdniny, Vánoce a kolem 28. října. Jakmile se však dostali do třetího ročníku, smrskly se návštěvy domova ještě více, protože v rámci studia si zároveň absolvovali základní vojenskou službu, takže měli jen deset dní dovolenky ročně. (*„...oni jezdili domů na velký prazdninýýýý – a*

potom jezdili domu osmadvacatyho řijna měli volnooo – a na Vánoce...A jarní prázdniny náký...ale potom vod třetáku to měli už standartně jako dyby byli na vojně, takže tam měli jenom nákejh těch deset dni dovolenky nebo co a hotovo. Jo? Vod třetáku ..to bylo to...to bylo základ, to bylo vlastně...dyž voni skončili, tu školůůů tak už mělo odslouženou základní vojenskou službu.“)

V době, kdy narátorka opouštěla základní školu, měli bratři už svůj každý život a své rodiny. Pokud jde o společně trávené svátky, například Vánoc, konstatovala narátorka poněkud smutným hlasem, že třeba Vánoce slavil každý sám (*„No byli na štědrej den doma no...každej na svym už. Dyž měli partnerky žejo – tak si s nima. Dělalí Vánoce.“*) a ani v následujících svátečních dnech se nějak pravidelně nescházeli (*„ne takle sme se nák moc neslízali (trochu smutek v hlase)... Ne. Neřikam že vubec, ale nebylo to uplně zvykem.“*).

Typické večery trávil většinou každý sám se svou činností. Rodiče prý zpravidla sledovali televizi a narátorka si hodně četla (*„Nenene nic hromadnýho nebylo... Každěj sme – každej na svym pisečku nooo...“*) K obědu o víkendu se ale scházeli, přestože kvůli nedostatku místa se jedlo tzv. na etapy, které měli svůj pořádek, takže skutečně celá rodina se u jednoho stolu sešla málokdy (*„Podle toho kolik se nás sešlo, sme jedli. Ale byla zásada, že prvně jedli děcka a pak jedli dospělí.“*). Pak se paní Pechová jakýmsi „oslím můstkem“ dostala ke vzpomínce na to, že její bratři byli také náruživí sportovci (na rozdíl od ní, která se při tazatelčině zmínce o jejím vztahu ke sportu vehementně brání, že by v dětství někdy sportovala), že nejstarší Jiří a nejmladší Jan sportovali na závodní úrovni. Jiří vynikal v basketbale a Jan ve volejbale. Sama o sobě řekla, že ji v té době hodně zajímali knížky a četba, že moc ráda četla (*„Hodně jsem četla, hodně sem četla... Já sem hodně četla, já sem byla dycky knihomol.“*) Knihy si půjčovala v knihovně nebo u kamarádek. Vzpomíná na to, že i u knih platilo, že někteří autoři se sháněli hůře než jiní. Podotkla ale, že to nebylo nic zvláštního, že se „shánět“ se muselo prakticky všechno, co mělo nějakou cenu. Z jejího postoje a tónu se jakoby zdá, že to byl vlastně denní chleba a že bylo každému jasné, že pokud chce něco například kvalitního, bude „to muset shánět“. (*„Sem chodila do školní knihovnyýýý, aji v Přerově byla okresní knihovna, tak sem chodila i tam! Anebo vod spolužaček a ták, ruzny... Ten byl. A ten se sháněl těžko!...hm. Tak – tehda se shánělo těžce šechno, takže jako co. (ironický úsměv)Co za něco stálo. Počínaje deskamá, knížkamááá ---(upíjí z čaje) – konče pracíma práškamááá a mmm čokoládou.No, tak co...šechno byl problem.“*)

Poté se po přímém tazatelčině dotazu stočil rozhovor na to, co se narátorce líbilo v jejím zaměstnání, co jí dělalo radost. Mluvílo se především o jejím fungování v Zetoru před revolucí a poté v jejím působení „na ložiskách“ v ZKL. Nejprve narátorka zcela nechápala, na co se jí tazatelka ptá, ale po upřesnění se rozpovídala, že nejvíc se jí v práci líbilo, že ji kolegové respektovali, že tu práci dobře ovládala, stala se skutečně dobrou ve svém oboru a že k ní lidé měli důvěru (*„A tak jako že sem tu profesi zvládala, že sem na to měla, to mě jako uspokojovalo vnitřně žejo. Že jako absolventku že mě respektovali, že mě prostě brali, brali můj názor, jo, akceptovali vlastně moje nápady. Leckdy i využili kupodivu. A tak no. Takže tak.“*). Přestože nejprve tvrdila, že mezilidské vztahy v Zetoru dobré nebyly, je z dalších vět patrné, že je sice možná nehodnotila jako ideální, ale rozhodně v ní budí dalece pozitivnější vzpomínky, než minulost nedávná a vztahy na pracovišti v té podobě, s jakou se setkávala v závodě v několika posledních letech (*„IP: Jo, nebo mezilidský vztahy jesi tam byly dobrý.DP: To zrovna nebyly. (s povzdechem) xx Anebo nejbližší rodina to slaví nebo tak, ale jako neska se na to prdí na tyhle věci. To tehda se to ty mezilidský vztahy přecejenom ještě pořád trochu tak ňák budo , v uvozovkách budovaly.“*). Také pokud jde o kolektivní oslavy osobních jubileí a významných životních jubileí (svatba, narození dětí, odchod do důchodu), jsou narátorkiny vzpomínky bohaté (*„...většinou dyž měl někdo ňáký takový ty výraznější, jako kulatý, čtyricet, pětáctyricet, padesát, pětapadesát, tak už se tak ňák počítalo s tím, že ňákou...takovou jako oslavu udělá, ale eee lehce se sonovalo, aby se vědělo, jestli udělá, to je jedna věc — a vybíralo se mezi lidma peníze a kupoval se dárek. Anebo dyž ten dotyčnej, většinou se to prokonzultovalo s tím oslavencem a co chce, žejo, aby se mu koupilo něco, co chce — a dyž nevěděl, tak dostal prostě peníze v obálce a bylojo. ňáký to přání s gratulací, něco se tam vysmolilo, že mu přejeme všechno nej, zdraví, štěstí bla dadadadad a šici se tam podepsali - a hotovo...Vnoučata ty se tak nebraly, děti už je jiná, děti, k dětem se, taky podobně se vybíralo a třeba něco koupilo, žejo. Koupil se pytlík dudlíků á -- á dala se obálka se zbytkem peněz, aby si koupili co potřebujou, protože každej potřebuje něco jinýho na toho mrňouse, žejo, co doma nemá nebo todle — (upíjí z čaje) — takže ták.“*). I v tomto ohledu je paní Pechová k současné situaci velmi skeptická, je přesvědčená, že dnes už to takto nefunguje. Tyto kolektivní oslavy taky zcela zřejmě považuje za nutnou součást utužení pracovního kolektivu (*„...jako neska se na to kašle. Ne někde — neska se na to kašle... Anebo nejbližší rodina to slaví nebo tak, ale jako neska se na to prdí na tyhle věci. To tehda se to ty mezilidský vztahy přecejenom ještě pořád trochu tak ňák budo , v uvozovkách budovaly.“*)

Pokud jde o podnikové rekreace a podobně „benefity“ pro zaměstnance, tvrdí, že jich moc nevyužívala. V předrevoluční době proto, že to bylo hlavně pro ty, co měli děti a že pokud tam byly nějaké další výhody, nepamatuje si na ně („...to v té době nic takovýho nebyvalo mooc, byly odborový nějaký ty rekreace, na tom sem na tom sem nikdy nebyla, takže nemůžu říct. Vim, že tam byly nějaký tábory pro děti, ale to v době kdy já sem byla bezdětná – ...Takže tam byly nějaký jako takovýdle rekreace ale to pro mě nebylo aktuální dyžsem neměla děti žejo...no a jinak nevím co tam bylo, to už si nepamatuju, to bych ti kecala.“). Po rozchodu Zetoru a ZKL si vybavuje nějaké finanční příspěvky na mimoškolní činnost, které jí ZKL poskytovalo na financování tábora pro děti. Zetor v tomto směru svým zaměstnancům stále nabízel dětskou rekreaci v táborovém středisku Jitřenka.

Poté se narátorka v myšlenkách opět vrací ke vztahům na pracovišti, tentokrát spíše do situace nadřízený – podřízený, i když nejen do ní. Zamýšlí se nad různými důvody vzájemného respektu a a dobrých mezilidských vztahů dříve nyní. V jejích očích je to dnes velmi špatné, protože to není o vzájemné úctě, snaze pomoci a respektu ať už s ohledem na praxi či věk, ale o tom, že autorita je dána především tím, že daný člověk může rozhodnout o tom, že dotyčného/dotyčnou propustí. Namísto „pozitivního“ respektu a úcty nastoupil podle ní hlavně strach a jím podmíněný respekt („Já sem tam byla zobák a byli tam i chlapi kterejm tam bylo pětapade... To sem dělala i v Zetoru. Do Zetoru sem nastoupila jako devatenáctiletá a měla sem tam chlapy, kterejm bylo sedmapadesát a dělala sem jim vedoucí...To neposoudím, jak to funguje dneska, ale neska, neska tyhle ty pozice sou spíš založený na, na eee podle mě (důraz) teda aspoň na pozici obavy o zaměstnání, takže každej respektuje každýho, protože musí. Jo? Ale tehda prostě chlapi brali to, že já sem se k nim chovala slušněěě, dyž sem po nich něco chtěla, tak sem přišla a slušně sem je požádala...já sem nevedela(důraz),jo?...Ty vztahy, pracovní nejsou budovaný na základě mmm kvalitních mezilidskejch vztahů normálních takových jako mmm přátelství, kamarádství blablabla, ale na pozici „já sem vedoucí, ty seš podřízenej, ty posloucháš““).

Skepse a jistý druh smutku j neopouští také při vyprávění o rozdílném přístupu k obsazování jistých pracovních pozice tak, jak se to dělo dříve a jak se to děje dnes („Neska, neska je to někde jinde, neska je, protože tehda vlastně to místo bylo vypsáný, bylo na něj vypsáný určitej kvalifikační požadavek a hotovo. (odkašlání)Že si vybrali mě, co je k tomu vedlo, já nevím, to je jedno – povzdech – no ale neska je to jinde, dneska je ten kariérní postup prostě danej tím, kdo je dravější, ten je ten je vejš jo? Jo takže – neska je ta doba jinde, jo – je to jinak... neska by to takle nefungovalo. Ták.“)

Pak se tazatelka narátorky zeptala na opačné hodnocení svého zaměstnávání a pracovního života – tj. co jí na něm vadilo, co vnímala jako jeho negativa. Narátorka se vyjádřila, že v konečném výsledku jistá jednotvárnost náplně práce a především její nedostatečné finanční ohodnocení. Je přesvědčena o tom, že za svoji práci nebyla v ZKL nikdy adekvátně zaplácena. Mluví však pouze o svém působení v ZKL, nikoli v Cargovanu. („*Stereotyp a malý peníze no. Malý peníze byly, sou a budou... nebo pocit, že by jich mohlo být víc. Tak... že si jich člověk zaslouží víc, tak. Že víc umí než dostává, tak. Tak jo....že si zasloužíš víc no. Takže – to...PRACHY!*“) Pak se stočila řeč také na situaci, kdy jako vedoucí TPV měla podřízeného, kterého nemohla vzhledem k jeho konexím vyhodit navzdory tomu, že svoji práci neovládal a prakticky permanentně kvůli jeho chybám hrozily nejen finanční ztráty podniku, ale v ohrožení byla práce samotné narátorky, protože za něj zodpovídala („*ja nevím, on si jednou vzal nebo dvakrát Najbrta k sobě, měl s nim nákou řeč, ale – po tý řeči se to nák jako nezměnilo, že by, že by Najbrt šel do sebe, jo? Že by pochopil, že po něm nejdu osobně, že to není nic osobního, že postě ať je to, kdo je to, že dyby tam seděl nákej Vopička, Nožičkáá a já nevím kdo, že to není jen otázka toho, že to je Najbrt. A choval se a dělal chyby jako on, tak – po něm pujdu stejně. Jo? Jako vedoucí. Notabene zodpovědnej za tu práci, kerou vovedzdá, žejo, protože dybych já ty chyby jeho nenašla tak, tak sme si mohli kolikrát pěkně vydělat, protože so mohlo vyrobit třeba náradí za statisíce, kerý by se vyhodilo...my sme neměli podepsanou hmotnou zodpovědnost.*IP: *A náky náky to pojištění blbost nebo jak se ří* –DP: *To sem si pořídila poté, co sem dostala Najbrta jako podřízenýho...Sama od sebe. A firma – firma nic takovýho nenabízela, to pokud to člověk chtěl, tak si to musel pořídít sám a já sem si ho pořídila potom, co sem získala Najbrta jako podřízenýho, zjistila sem co je zač a že mě nikdo nepodrží, tak sem si ho pořídila.*“). Obavy z možného problému a vzniklé škody ji vedly k tomu, že si zcela soukromě vyřídila tzv. pojištění na blbost, protože pochopila, že v tomto případě nenajde u nadřízených zastání, přestože o neschopnosti tohoto zaměstnance se všeobecně vědělo. („*To věděli všichni...Vyhodit ho nemohli. Protože to byl člověk, kterej byl dosazenej mmmpe pe pe z generálního ředitelství (s hlubokým povzdechem). Nebo na tlačenu generálního ředitele...No, takže jako ta tam to nebylo na moc velkej výskok. Tam si člověk musel dávat bacha na to komu co řekne. O něm...To je velice nepříjemná situace mít takovýho člověka pod sebou. Jako nadřízenej.*“). Je zajímavé, že podobné praktiky, uplatňované v tomto podniku, sice na jednu stranu chápe a řekněme respektuje s odkazem na to, že je to věc majitelů, koho si tam dosadí, na druhou stranu, když se tazatelka zeptala jestli (by) bylo něco podobného možné v případě Cargovanu,

naprosto rezolutně to odmítla. V té souvislosti také vyjádřila svůj poněkud rezignovaně znející pohled na současnou situaci na pracovním trhu a šanci na uplatnění lidí jejího věku (*„Ta angličtina byla takový třídící kritérium na ňákovú věkovú kategórii, jo?... aby nediskriminovali, tak oni nediskriminujú, oni řeknou „ona neumí anglicky“ žejo. Oni neřeknou „jí je padesát, ale vona neumí anglicky“. Hotovo. A dyž umí anglicky, tak se najde něco jinýho, co neumí. (rezignace v hlase)“*).

Poněkud nervózní tazatelka se pokusila obrátit řeč na optimističtější téma, zeptala se tedy, jestli byla či ještě je narátorka hrdá na svého předchozího zaměstnavatele. Ta se v tomto směru vyjádřila velmi pozitivně, jak o svém vztahu, tak o firmě jako *takové* (*„...hele dodneška dyž řekneš zetkáel, tak devadesát procent lidí (tempo řeči se zpomaluje, důraz na řečené) ví o co de. Že to byly ložiska...-zkl (odmlčí, se upíjí čaje pomalu), i dyž my sme kuličky nedělali...ale prostě...mmm...hodně lidí pořád eště nebo i ve světě dyž todle tak značku zetkáel zná. Jo. Byla to dobrá značka, je to – podle mě – to jje dobrá značka, dodneška – a dovedou udělat věci, vo kerejch se jinejm nezdá za za hlavně(důraz na slovo), rozumný ceny! Protože česká práce je pořád eště levná práce.Jo? Materiál nakupuješ ať ho koupiš tady tamhle onde tak jako – v rozmezi par haliřů, to vyjde nastejno. Na materiálu neušetříš. Energie to je otázka – jo...ale lidská práce u nás je pořád levná a chytrý hlavy, kerý něco vymyslej tady sou... je snaha falšovat zetkáel ložiska. Je. Jo, což je – což na druhou stranu Tebe jako výrobce může potěšit, že teda se tě snažej falšovat, protože je to známka kvality , jo, ale poškozuje to značku.Jo? Ale ložiska zetkáel sou slušný a kvalitní. Jo. To jako jo... (řeč se zpomaluje, slova znějí tišeji a pomaleji, přemýšlivěji)“*). Firma podle ní také neustále udržuje spolupráci s Vysokým učením technickým v Brně, tedy pokud jde o vývoj. Pokud jde o to, že by si tam „vychovávali“ budou zaměstnanci, pochybuje o tom. Domnívá se, že na VŠ úrovni tomu nikdy nebylo, stejně jako na středoškolské úrovni, i když tam si ty „*střední kárdy*“ (slova narátorky) zajišťovali prostřednictvím toho stipendia. Na jejich vzdělání to však vliv nemělo, to, co potřebovali pro výkon své práce, se naučili až v praxi. Bylo tomu tak i v jejím případě (*„Já sem se taky neučila nic spešl. Po mně se chtělo, abych udělala strojní průmku a potom nastoupila. Jo? A technologa si ze mě udělali voni.“*) Úpadek tohoto stipendijního systému přičítá změně ve fungování firmy a ve změně vlastnictví (*„Firmy zas už neska nemaj tolik prostředků, žejo, tehda to bylo – Zetor byla státní firma – mmm dotovaná ze šech světovějch stran, takže jako – to bylo zas něco jinýho.“*)

Tazatelka se pak dostala k tématu užších mezilidských vztahů, vznikajících, udržovaných či naopak rozvrátivších se na pracovišti. Narátorka připustila, že

s ohledem na to, že dost lidí spolu pracovalo léta, znali se ze školy, tím, že nebyla takový fluktuace zaměstnanců, tak že se znali daleko lépe, než je tomu dnes, tak že navazování přátelských i partnerských vztahů bylo běžné a pochopitelné. A řada z nich trvá dodnes. (*„ale nebylo to nic atypickýho, že se lidi dali dohromady, jo? (00:37:03) Byli stejná věková kategorie. Potkávali se, třetinu života trávili spolu třeba na jedné dílně. Leckdy třeba u vedlejší mašiny třeba...Ti lidi se potkávají dodneška, žejo. IP: I když už třeba tam nepracujou. DP: no.“*). V případě, že došlo dokonce k uzavření sňatku mezi dvěma lidmi, co se potkali ve firmě, prožívalo to s nimi podle narátorkina vyprávění široké pracovní okolí. Pro ilustraci vypráví vlastní příběh: *„My třeba dyž sme se s tatškou brali, tak nnám vybrali na svatební dar — ááá- eeee- jo, dostali sme teda peníze, protože sme řekli, že chcem peníze, že si koupíme něco koupíme podle sebe. Jo, svatební dar. A zase do práce sme dotlačili dort ze svatby a — No bylo to ták no. („vzpomínací“ úsměv, „nostalgie“)...- a dyž sem, dyž sem byla těhotná, tak šichni kontrolovali jak rosteš...- hlavně baby, žejo, byly zvědavý. Jo. — No. — jesi je šechno v redy a všechno v pořádku a — takový — a kdy to bude a — (evidentně moc příjemné vzpomínky)...tehda ve firmách byly jiný vztahy než sou neská (je si tím jistá)...- ti lidi se neznají. Vubec. (upíjí, tón „však čemu se divit“?) Oni s bidou vijou podle cedulky, že todle je Franta a tamto je Pepa. Protože maj tady menovku. Ale jesi je Franta ženatej a má vosum dětí nebo žádný dítě — to nikdo neví pomalu. To ví personalista, ale — ...Ty vztahy takový nejsou. Ty mezilidský. Jako bývaly. Taky je další věc je to, že neska vlastně je ve fabrice půl roku a de prýč. Není to jak dřív, že někdo nastoupil po maturitě a byl tam do duchodu, žejo.“* V negativně laděném tónu pokračuje také při svých úvahách o tom, nakolik se dnes cení praxe a zkušenosti v zaměstnání, je názoru, že hodnoty, rozhodující pro zisk práce jsou dnes zcela někde jinde a zkušenosti, že se sice cení, ale rozhodují hlavně jiné faktory s tím, že zkušenosti se vybraný jedinec „doučí“.

Tazatelka ve snaze opustit opět negativisticky naladěnou část rozhovoru zavedla řeč na volnočasové aktivity, kterým se narátorka věnovala v dětství. Vypráví, že na základní škole velmi ráda a často chodila ke kamarádkám, povídaly si, „sledovaly trendy“ v Burdách (německý módní časopis) a Neckermannech (německé zásilkové katalogy) , ke kterým měla přístup maminka jedné z kamarádek. Tato maminka si prý tyto časopisy oblíbila natolik, že podle nich měla stylizovaný celý byt. Také zavzpomínala, že další kamarádka dokázala díky své své babičce (vyučené švadleně) nápady obsažené v Burdě „přetavit“ do reality a že měla na tehdejší dobu hodně netradičně pěkný šatník a hezky se díky tomu oblékala (*„Některý měly přístup — byli jedinci keří měli přístup k Burdě, takže -se probíraly Burdy...(už trochu s pousmáním)*

No, pak sme měly kamarádku, její maminka právě měla přístupy k Burdě, to jedna věc, á – ona se menovala Žaneta Kašpaříková, to bylo takový krásně blbý méno, takže se to dobře pamatuje – á e k nim dyž čovek přišel domů, tak byl v katalogu Burdy nebo něčeho podobnyho, protože oni měli i nábytek a šechno tak jako – daný, jo? Oni měli třeba časopisy měli, jak na focení nachystaný, srovnaný do komínku a tak jako jo. Takže my dycky dyžsme odcházely, tak sme to šecko musely zase porovnat, aby to bylo tak jak to bylo, aby paní Kašpaříková nedělala zle. A Žanča neměla problém...Jiřina si to – jako spolužačka – si to pučovala a nosila to babiče, a bábička, která byla švadlena, tak samozřejmě, jako profík, podle toho dokázala ušít. Ne že by z toho vytahala střihy, ty tam nebyly...ale prostě uměla si udělat stříh...takže Jiřa, Jiřa ta měla dycky z toho takle něco si vybrala sem tam a babička jí to ušila no. (povzdech)...Samozřejmě, protože to vypadalo uplně jinak než to, co měli šici vostatní. (Tón „jak se můžeš na takovou blbost ptát, to je jasný“) (”). Na průmyslové škole už měla prakticky jen jednu kamarádku, s tou však na rozdíl od těch předchozích, udržuje vztahy dodnes. Kromě toho ji nepustila láska ke knihám. V pozdějším věku začala také narátorka šít a rozvíjela se v ručních pracích, nicméně tvrdí, že to bylo dáno především nutností, že by jinak pomalu do čeho obléct děti. Občas prý také chodily s kamarádkami do kina, které hodnotí sice jako cenově přístupnější než dnes, ale i tak tam prý byla tak „pětkrát do roka“. Do určité míry to dává za vinu faktu, že filmy, které jim byly přístupné v době, kdy se o ně zajímaly, se dávaly jen o víkendu. Do divadla se dostala narátorka spíše sporadicky, protože divadlo v Přerově nefungovalo nikdy. Někdy se zúčastnila se školou zájezdního představení nějakého divadla, které zajelo do Přerova, párkrát byla v divadle v Olomouci s rodiči. Její tatínek totiž kvůli vážné zdravotní indispozici musel změnit místo v armádě a měl na starosti kromě jiného kulturní vyžití vojáků základní vojenské služby, takže když měli na programu divadelní představení v Olomouci, jely narátorka a její matka s nimi autobusem. („Divadlo v Přerově nikdy nebylo, sem tam tam zajižďelo, to sme měli potom dycky třeba lístky ve škole – se nabízely, že bude zájezdový představení a iks za iks ypsilon peněz a to hrávali v měšťáku, to sem párkrát byla, aji dyž sem byla potom na průmce, tak to pak taky. No. Anebo potom se jezdilo, do divadla, do Olomouce. A to sem byla mysim třikrát taky jo. To bylo vod školý, zaplatilo se vstupný plus něco na autobus a jelo se...do divadla párkrát sme byli, dyž otec byl vlastně žéééé – mm – jak byl voják z povolání, tak von potom dyž byl po infarktu, tak měl na starosti vlastně kluky jako základáky – Protože nemohl, nemohl dělat motorovky kvůli tomu. Kůli srci, jo? Takže měl na starosti tady náky to jejich kulturní vyžití a

takový ty vopičárny, takže to domlouval. Tak dycky domluvil něco třeba v Hranicích eee měli svůj autobus žejo vojáci. No a my sme jely taky s mamkou.“)

Tazatelka se zeptala, zda divadlo byla jen jedna z mála výhod, které v sobě armáda nesla nebo jestli to mělo i nějaké další výhody. Narátorka se opět vyjádřila rozhodně v tom smyslu, že oni nic extra navíc neměli ani že přístup k ničemu lepšímu neměli a že to si myslela i řada jejích spolužáků, jak jsou na tom skvěle a co všechno nemají a přitom, že to vůbec nebyla pravda („*Tak – takle žili v domnění, že, spousta lidí žila v domnění, že dyž byl někdo voják z povolání* (zase se zpomaluje tempo řeči, snaha dodat slovům důraz, narátorce záleží na „správném pochopení/objasnění situace“), *tak měl přístup, tak jak říkáš – k lepšímu voblečení takle. Neměli sme přístup k ničemu. Lepšímu, jinačímu než ostatní. Otec eee samozřejmě jako voják z povolání, se svou profesí, se svou odborností, vydělával peníze – (zaváhání) lepší – než eee by vydělával v civilu. Jo? Ale třeba nevydělával tolik jako tatínek mojí spolužačky, kterej byl ee karoserář, horizontkář...- dnešní obráběč, obráběč ve strojárnách jo a byl kvalitní, takže vydělával třeba mmm buď stejný peníze nebo ještě víc než muj otec. Joo? Naši měli samozřejmě, tím že nás měli čtyři, tak měli vyšší přídavky na děti a tadytydlety věci, no zase měli čtyry haranty na krku, žejo . Takže vono – ty přídavky nebyly žádná velká sláva. Jo? Ty to nák extra nevytrhly. Takže né – neměli. Němeli sme, né, neměli sme v ničem – přístup.) .Sama od sebe si pak ale vzpomněla na mikulášské besídky, které se v leteckém klubu každoročně pořádaly. Podle svých slov byla alespoň na třech a ze způsobu, jakým o nich hovoří, je zcela zřejmé, že to byly silné a pozitivní zážitky. Vzpomínala také, že v době jejího studia na průmyslové škole jim její otec zařídil exkurzi na letišti v místnosti, kde trénovali piloti. („*eee, byla sem na letišti* (rozvážně, možná trochu „otráveně“) *Ale já ti ted'ka neřeknu při jaký příležitosti...— a byli sme v místnosti, kde vlastně – piloti dyž lítaj trenažer.Tak sme byli v ty místnosti, kde vlastně je ta dráha, která „jako“ se mu přenáší na to na to plátno. A to bylo užasný. Ty mrňavounky letadýlka tam a ty stromečky a to šecko (až šišlání)jak se to tam posouvalo. Tak to bylo užasny. Fmmm, ale jako – jinak ne. Ale to sme tam byli ale nák ze školou. Á to. To si mysim že mě tehda mě dohoukal otec, že my sme měli, na průmyslovce sme měli vlastně průmyslový letecký přístroje a takovýdle věci, přesnosti a tak a co to měří a jak to měří áá, no prostě tady takovýdle kraviny - a tehda mě to dohoukal otec tam tu návštěvu a že sme zároveň sme se byli podívat tady na ty, na tom trenažeru.“).**

Pak se rozhovor přenesl k tomu, jak narátorka trávila prázdniny, jestli jezdili s rodinou na dovolenou a podobně. Poněkud rozhodně a dost „nenadšeně“ narátorka odpověděla, že do Tavíkovíc, kde bydlela maminka jejího otce. Tam že trávili prakticky

každé prázdniny. Je vidět, že na ty v časech dětství a asi když tam byla sama s babičkou, tak že se jí tam líbilo. (*„...já dyž sem tam jezdila jako malá, úplně malá, to si nepamatuju, co sme dělaly, to sem většinou byvala na dvorku, babička mi tam dala vodu do starý vaničky, do tý pozinkovaný takový, tak mi dala na dvoře vodu, ono to sluničko vohřalo žejo, já sem se v tom ráchala a byla sem spokojenej tvor...mě stačilo ke štěstí. Jahody rostly na zahrádce, takže to se nemuselo nikam daleko pro nějaký mlsoty, maliny tam byly taky, takže nebylo co řešit a rybíz jo nebo babička upekla nákou buchtu nebo nákou bublaninu tady s tím ovocem, žejo, nebo že to udělala sladkou pěňů a já sem byla spokojenej tvor, žejo.“*) V přítomnosti rodičů těžko soudit (*„K babice sme jezdili. No. My jako jako děcka a naši tam jezdili taky s tím, že vlastně třeba, dyž tam přijeli na tu na tu dovolenou, tak jí dělali dřevo na zimu, aby měla“*). Později jezdila do té stejné obce na letní brigádu – pracovala tam na táboře po většinu prázdnin – buď jako kuchařka, nebo jako uklízečka. Měla tam také dvě kamarádky už z dětství, se kterými pak pracovala i v tom táboře. (S jednou z nich si dnes ještě občas napíše dopis, ale skutečně velmi zřídka. – pozn. tazatelky)

Zajímavá je její výpověď na téma zahraničních dovolených. Tvrdí, že prostě nikam jet nemohli, protože to bylo pro jejího tatínka, coby vojáka z povolání příliš problematické vyřídit. A že to prostě možné nebylo. Zároveň je v jejím hlase zcela zřetelně rozpoznatelná jistá pochybnost, jakoby sama sobě zdůvodňovala, že to prostě nešlo, místo toho aby si připustila, že rodičům se prostě nic zařizovat nechtělo a že na to třeba neměli kvůli peníze, že „uklidit“ ji do Tavíkovice byla pohodlnější a levnější varianta. (*„...do zahraničí nemoh,jooo, no a vubec (není jí to moc příjemný, moc o tom mluvit nechce) IP: Nemoh, do zahraničí jako kvůli tomu? DP: No dyž byl vojak z povolani – ne! IP: Tak nesm – tak třeba jakože byste jeli do Bulharska tak to by mu, to – DP: -to by musel nahlásit a musel by to mít schvaleny, to nejde jinak. To nešlo jen tak.IP: Aha. DP: Byť bylo Bulharsko sprátenená země, to jako – nešlo...Nešlo no.IP: jako kvůli tý časový dostupnosti nebo kvůli tomu, že byl voják z povolání...DP: Bé je správně. IP: Jo. Aby byl, vždy připraven a v dosahu jako jo, nebo ?- Neviš...DP: (zaváhání) mmm Nevim – to jako – prostě to nešlo no.“*)

K dalším aktivitám, které podle všeho zabraly velkou část společně tráveného rodinného volného času, byla práce na zahrádce a její obhospodařování. Zahrádka byla podle výpovědi narátorky hlavně na práci, ne na rekreaci a relaxaci. Měli ji pronajatou v podstatě jenom za členský příspěvek ve spolku zahrádkářů. Vztahy s okolními zahrádkáři byli prý velmi dobré. (*„To bylo jako pod svazem zahrádkářů. To nebyla půda, která by jim patřila.... za nákejch já nevím, pětadvacet korun za rok, jo prostě –*

za poplatky do toho – toho svazu, jo..., z obou stran byli lampasáci, se kterejma se se otec znal, takže jako, ale i tak to ne, to byli pohodoví lidi. Jo. Dycky sme šli vokolo plotu na zahrádku a každýho, kdo se tam drápal v hlině sme pozdravili a –...- joo, v těch, v tý zahrádkářský kolonii ti lidi držej při sobě takňák no.“) Narátorka si tuto činnost, ani zahrádku samotnou evidentně nikdy nezamilovala. Otázka je, nakolik v tom hraje roli až dodatečně zmíněná pravidelná návštěva restaurace Haná, kde velká část dní strávených prací na zahrádce skončila a kde musela jako dítě sedět a strávila tu dlouhé hodiny, kdy se podle svých slov hlavně nudila („To byly regulérní galeje. Nebrat zahrádku, nebrat!...Kdyby rejpání v zemi! ...Ale to bylo voždibávání, votrhávání plevelu. Párkrát sem vytrhala něco jinýho než byl plevel dostala sem po čuni (s poněkud škodolibým podtonem ☺) ...Jim /rodičům/ stačila zahrádka, s tou byli spokojení, cestou na zahrádku byla Haná, jak si dobře pamatuješ, žejo –„restaurace Haná“(důraz ironický)...tak tam dycky bývalo potom mezipřistání po cestě zpátky – mě to totiž nevadilo jako děcku ani tak chodit na tu zahrádku a drápat se tam a takový, jako ta cesta zpátky a potom že skončilo na Hané a tam voni rozebírali svoje nesmysly, žejo ... Ze života chrousta a co já tam jako děcko, já sem se tam strašně nudila“). Chatu či chalupu nikdy neměli – narátorka by ji sice bývala ráda měla, ale rodiče o ní prý nestáli a její maminka v ní viděla jen další zdroj práce navíc. Taky opět zdůrazňuje, že by na ni ani neměli finance, vzhledem k tomu, že rodiče měli děti. („IP: no. A třeba chatu nebo chalupu to ste –DP: né –IP: - to vaši nikdy neuvažovali? Že by si pořídili? DP: ne. Kde by na ňu vzali, dyž měli čtyři děti.IP: No já vím no, ale tak –DP: Ne!

IP: Ani, ani ty – nechtělas jako. DP: to já bych chtěla, ale naši nechtěli. E – jak říkala babička – další barák na starost, cožžž – byl kus pravdy.“).

Na závěr se narátorka ještě vrátila s vyprávěním do Tavíkovíc a na dotaz tazatelky převyprávěl v rodině asi „stokrát“ opakovaný příběh o tom, jak si vymohla ve narátorka ostříhat vlasy. (Poněkud nastavovaná kaše).

ÚSTAV PRO SOUDOBÉ DĚJINY AV ČR, v.v.i.
Vlašská 9, 118 40 Praha 1
Tel: 257 531 122, Fax: 257 531 121
E-mail: usd@usd.cas.cz, www.usd.cas.cz

CENTRUM ORÁLNÍ HISTORIE
Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i.
Vlašská 9, 118 40 Praha 1
Tel: 257 531 122, Fax: 257 531 121
www.coh.usd.cas.cz

Udělení souhlasu ke zpracování a zpřístupnění osobních a citlivých údajů

Podle zákona č.101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, ve znění pozdějších předpisů, uděluji Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR svůj souhlas se zpracováním k vědeckým a vzdělávacím účelům svých osobních a citlivých údajů, zaznamenaných během rozhovorů, které jsem poskytl v rámci výzkumného projektu „Česká společnost v období tzv. normalizace a transformace: životopisná vyprávění.“

Souhlasím také, aby rozhovory byly uloženy ve Sbírce rozhovorů Centra orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR a ve formě obrazového a zvukového záznamu nebo přepisu zpřístupňovány k vědeckým a vzdělávacím účelům.

Další ujednání:

.....

V Brně dne 30.12.2011

Kolář
podpis

Záznam o rozhovoru

Rozhovor první

Narátorka: Milada Vránová (26. 1. 1964)

Tazatelka: Iva Pechová

Datum rozhovoru: 23. 3. 2013

Čas: 00:57:28

Rozhovor probíhal u tazatelky doma v jejím „dětském“ pokoji. Narátorka seděla u stolu nažidli, ke stolu bokem, tazatelka proti ní na zemi, opřená o postel. Tazatelka s narátorkou se znají přes tazatelčinu matku a otce. Je to něco na způsob rodinné přítelkyně. S tazatelkou si tykají, přestože je mezi nimi generační rozdíl. Na způsob gatekeepera výborně zafungoval tazatelčin otec ☺ Místo konání rozhovoru si zvolila tazatelka sama!

Ze začátku rozhovoru byla vidět u jinak velmi výřečné a společenské narátorky trocha nervozity, projevující se především prsty jakoby zaklesnutými do sebe. V průběhu rozhovoru se narátorka uvolnila, i když ne zcela. Většinu času měla buď ruce založené na prsou, nebo si jimi „nervozně“ přejížděla po stehnech. Tazatelka však nepřisuzuje ruce založené na prsou nějakým negativním pocitům, spíš faktu, že narátorka „nevěděla, co s rukama“. V běžném rozhovoru narátorka často např. „oždibuje“ chlupatinu na křesle, nebo si hrává se skleničkou. V průběhu rozhovoru do místnosti přišla třetí osoba – narátorkina přítelkyně a tazatelčina matka. Během rozhovoru se tazatelka asi třikrát napila ze sklenice džusu, kterou měla položenou na stole.

Rozhovor probíhal v obecné češtině, bez nějakých výraznějších znaků nářečí atp. Možná je trochu patrná „moravština“ ☺ Své negativnější pocity, případně nesouhlas dávala narátorka najevo spíše gesty, než třeba ironickým podtónem nebo sarkastickým zabarvením hlasu. Naopak k úsměvu často přidala i smích. Celkově narátorka mluvila spíše méně, tazatelka se musela často ptát, ale na druhou stranu tazatelka nezpochybňovala, že by bylo nějaké vyložené „ožehavé“ téma a i k poměrně citlivým či choulostivým věcem, ať už z rodinného či profesního života, narátorka sdělovala poměrně otevřeně a bez váhání.

Z rozhovoru je patrné, že tazatelka i narátorka se nějakou dobu znají, přesto převažovala témata, o kterých se spolu bavily poprvé. První část rozhovoru byla převážně o rodině, nejbližších, případně bytné, u které narátorka bydlí v podnájmu, s nimiž jsou vztahy spíše špatné. Druhá část rozhovoru se týkala hodně podniku, ve

kterém narátorka pracuje dlouhá léta – Zetoru, který však po velkou část své existence koexistoval dohromady se ZKL jako jeden podnik, po většinu doby pod značkou Zetor. Tazatelčina sestra a syn narátorky spolu chodili do MŠ. Jistou dobu se rodiny mezi sebou stýkaly i na návštěvách např. v neděli (ne častěji jak jednou za dva měsíce), proto je občas slyšet vzpomínání. Občas také tazatelka vypráví něco ze svých zkušeností, případně odkazuje na zkušenosti druhých lidí (převážně svých rodičů), protože nabyla dojmu, že je to pro tazatelku příjemnější forma komunikace, že tak spíše rozhovor vnímá jako rozhovor a ne tolik jako „zpověď“ (tuto obavu narátorka vyjádřila před samotným natáčením).

Zakončení rozhovoru nebylo z hlediska metodologie zcela standardní a impuls vzešel ze strany tazatelky. Stalo se tak proto, že narátorka byla otočena k hodinám v pokoji na stěně zády a nevěděla kolik je hodin, ale tazatelka věděla, že v šest hodin má narátorka domluvenou schůzku, na které chtěla být včas, takže ji na to upozornila.

S odstupem času: Domnívám se, že rozhovor je dosti ovlivněn (spíše negativně) faktem, že tazatelka a narátorka se znají. Pasáže, u kterých si je narátorka jistá, že o nich tazatelka moc neví, jsou uvolněnější a narátorka skutečně „vypráví“. U pasáží, o kterých narátorka ví, že je tazatelka zná, je vidět jistá křečovitost, odpovědi jsou krátké, úsečné...životopisné „vyprávění“ se proměňuje v „interview“. Na vině je pravděpodobně také nepříliš bohatá praxe tazatelky. Křečovist, neplynulost, skákání do řeči spolu s charakterem rozhovoru, který od „vyprávění“ sklouzává spíše do formy „interview“ považuji za jeho největší úskalí.

Jméno a příjmení narátora: Milada Vránová

Tazatel: Iva Pechová

Datum a místo konání rozhovoru: 23. 3. 2013, Brno (byť tazatelky, na vlastní žádost narátorky)

Délka rozhovoru: 00:57:28

Rozhovor: první

Stručná biografie:

Narátorka se narodila 26. ledna 1964 v Brně. Zde žije prakticky celý život. Po základní škole, kterou absolvovala s velmi dobrým prospěchem šla na jazykové gymnázium. Zde se učila anglicky, francouzsky, rusky a latinsky. Původně chtěla být překladatelkou. Poté, co zjistila, že za současné situace v tomto oboru prakticky nemá šanci pracovat a jediné, kde by se mohla uplatnit se zamýšleným vzděláním, by bylo učitelství, se rozhodla přihlásit se po maturitě na architekturu. Začala chodit při gymnáziu do přípravných kurzů kreslení. Podle všeho byla talentovaná, což se dá usuzovat mj. z faktu, že talentové přijímačky na architekturu dvakrát úspěšně absolvovala. Nakonec však vysokou školu nestudovala. Při prvním pokusu zkoušky úspěšně složila, avšak nebyla z kapacitních důvodů přijata. Dává to za vinu systému, který upřednostnil zájemkyni s lepšími konexemi. Při druhém pokusu již nebyla tak úspěšná ve vědomostní části přijímacího řízení.

Po neúspěšném pokusu o přijetí na vysokou školu začala pracovat v brněnském podniku Zetor, v oddělení konstrukce. Místo jí pomohl zajistit její otec, který zde pracoval (stejně jako její bratr a matka). V Zetoru shodou okolností pracuje dodnes, přestože po návratu z mateřské dovolené musela z kapacitních důvodů změnit místo a přejít z oddělení konstrukce na oddělení zásobování, kde zůstala.

Narátorka má jednoho bratra, který je o dva roky starší. Vztahy jsou velmi špatné. V současnosti prý vůbec netuší, kde bratr žije a co dělá. Ví jen, že je rozvedený a že měl problémy se zákonem. Narátorčini rodiče se rozvedli v době, kdy jí bylo asi osm let. Rozvod hodnotí spíše pozitivně, na rozdíl od soužití s bratrem, které prý bylo problematické odjakživa a nikdy si nerozuměli.

Narátorka je tři roky rozvedená, má jedno dospělého syna (*1988). Ten je svobodný, vyučený, pracuje a bydlí v podnájmu s několika kamarády. S bývalým manželem (vyučený strojní zámečnick, za život vystřídal velmi mnoho povolání a nikde vlastně dlouho nevydržel, jeho rodiče byli rozvedení a vztahy udržoval asi hlavně

s matkou, navzdory tomu, že měl něco na způsob nevlastního otce. Dnes je podruhé ženatý, vyživil dvě děti a s novou ženou má další dítě.) ani ona, ani její syn neudrží kontakt. Manžel dokonce vyvinul snahu o to, se syna zřít. Se synem mají výborný vztah a je jí velkou oporou v současné ne zcela lehké situaci.

V tuto chvíli má narátorka vážný partnerský vztah. S partnerem plánují stěhování do společného bytu v létě 2013. Od rozvodu bydlí narátorka zatím v podnájmu u své známé v centru města Brna. V současnosti je soužití dost negativně ovlivněno neuspořádanými rodinnými vztahy a špatným psychickým stavem paní domácí. Má jednoho pejska.

Mezi její koníčky patří/patřil pobyt v přírodě, společensky tanec, kreslení, vyrábění módních a oděvních doplňků či šperků všeho druhu, četba a posezení s přáteli. Je hovorná, společenská, ráda a nahlas se směje.

Klíčová slova: vzdělání, rozvod, špatné rodinné vztahy, stěhování, tanec, kreslení, nespokojenost v práci, problémy v podnájmu, nesouhlas s kroky vedení podniku, obavy z budoucnosti, strach o zaměstnání, zhoršující se mezilidské vztahy, rozdělení státního podniku zetor v roce 1993.

Témata pro analýzu a interpretaci:

Vzdělání – v podstatě všechny plány v oblasti vzdělání musela pod vlivem nepříznivých okolností či souhry náhod měnit a žádná cesta jí nevyšla podle představ („*noo, a já semm...v podstatě mm furt sem chtěla studovat jazyky, takže jako tam mě do toho nák moc extra nekecali, prostě sem šla na gympl, na jazykovej gympl a pak sem chtěla jít na vejšku, ale to bohužel už nák jako nevyšlo, takže, pak sem šla jakože „na rok“ se uklidit do práce, abych –teda, no a už sem tam zůstala, žejo. Protože další rok už sem se tam nedostala taký a pak užž sem se vdala a už to bylo jedno.*“). Nepřijetí na vysokou školu je pro ni viditelně bolestné téma ještě dnes. Při prvním líčení celé situace měla dokonce slzy v očích.

Rodinné vztahy – mluví o mamce, o otci moc ne, ale když jo, tak spíš pozitivně. Velmi špatné vztahy s bratrem, neviní rodiče, ale jeho a jeho povahu, případně „někde něco“. Obavy z toho aby nedopadla jako tchyně?

Časté stěhování – často se stěhovali, nakonec „skončili“ v obci, která je na Hodonínsku. Dnes toho podle způsobu jakým o tom mluví velmi lituje, dům je prakticky neprodejný a ona bydlí v podnájmu u známé, která má nejen psychické problémy, ale také velmi vyhrčené vztahy se svými dvěma dcerami. Také se v bytě začalo krást a narátorka prakticky nemá pocit soukromí, protože se jí pravděpodobně jedna z dcer viditelně prohrabávala v osobních věcech.

Vztah se synem – dnes je pro ni syn viditelně velkou oporou a je velmi ráda, že po rozvodu zůstali v blízkém vztahu. S bývalým manželem se nestýkají ani jeden z nich. Zdá se, že ji trochu mrzí, že syn nemá maturitu, ale výslovně nic neřekla, spíš tak sama pro sebe si zdůvodnila, že to tak prostě dopadlo.

Vztahy s exmanželem – odešel před třemi lety, velmi záhy se rozvedli. Dnes má již „novou“ rodinu a s novou partnerkou má i dítě. Narátorce nechal dluhy. S narátorkou ani se synem žádné vztahy neudrží. Je patrné, že i s časovým odstupem je to pro narátorku složité o rozvodu mluvit, na druhou stranu viditelně se snaží o to i v rozhovoru dát najevo, že za minulostí i jeho osobou udělala tlustou čáru a žije nový život – byť ani ten není zcela podle jejích představ a nemá to rozhodně lehké.

Nový partner – moc o něm nemluví, ale podle způsobu mluvy je zřejmé, že například ke společnému bydlení s ním se narátorka hodně upíná. Toto a dobrý vztah se synem jsou v podstatě asi dvě jediné pozitivní věci, které ji tak říkajíc drží nad vodou a dodávají životní energii.

Rozdělení státního podniku Zetor po roce 1989 – hodnotí jej spíše pozitivně, snaží se vysvětlit tazatelce, kde asi mohou být příčiny úpadku nástupnického Zetoru a naopak prosperita nástupnického ZKL. V minulosti hledá spíše pozitiva.

Strategie přežití podniku Zetor po rozchodu se ZKL v roce 1993 – země RVHP do jisté míry nahrazuje EU prostřednictvím svých dotací, odbytiště ze zemí EU. Nové kroky a změna strategie výroby – místo celých strojů jen náhradní díly, orientace na jednu zemi – Polsko (protože má dotace z EU), větší část traktorů se vyrábí v různých zemích, kde je levnější je vyrobit a v Zetoru se až na několik málo částí poskládají dohromady – nepovažuje za úplně nejlepší. Ohledně budoucnosti firmy je dost skeptická.

Mezilidské vztahy na pracovišti – narátorka mluví o strachu ze ztráty zaměstnání, kterou má velká část zaměstnanců, o donášení, které je vyžadováno ze strany vedení a které vždy najde nějaké „ochotné“ jedince.

Zaměstnání – vypadá to, že narátorku práce baví, ale neschvaluje některá současná opatření ze strany vedení. Ohledně budoucnosti podniku není optimistická, vadí jí obsazování pozic lidmi ze Slovenska.

Kondenzovaný rozhovor:

Narátorka se nejprve představila, uvedla že je rodilá „čistokrevná“ Brňáčka, má o dva roky staršího bratra, rodiče oba pocházeli taky z Brna a byli kvůli nešťastné události v rodině otce jedináčci (otci zabil za války sestru granát). S tím, že mají poměrně malou rodinu se prý s bratrem smířili a do jisté míry jim to vynahrazovali strýcové a tety rodičů a taky asi o 20 let starší bratranec, sirotek po otcově sestře. Tatínek narátorky byl vyučený a už od střední školy pracoval v Zetoru, kde působil celý život. Narátorkina maminka měla hospodářskou školu (něco jako dnešní obchodní akademie), nejprve pracovala v také v Zetoru, kde se seznámila s manželem, po mateřské vystřídala několik firem a v době, kdy narátorka studovala střední školu se do Zetoru zase vrátila a pracovala zde až do důchodu. (*„No, táta ten dělal vod patnácti let v Zetoru. (smích) Takže se ta vyučil á prostě dělal tam pořád něco – já nevím brousil kuličky do ložisek a já nevím, náky takový blbosti a pak zase dělal kdesi – pak dělal - vlastně vod vojny dělal řidiče, takže pořád jako jezdil tam náky autobusem a náky takovým mmm jo traktorama a ruznejma, ruznejma strojama a tak, co bylo potřeba. A v podstatě celej život byl v tom Zetoru. Noa mamká, mamka byla – napřed byla ná ekonomce, tenkrát se tomu říkalo hospodářská škola, no a potom, pak nastoupila do toho Zetoru taky, tam se potkali vlastně s tatškou...potom...fffff....dělala i v jinejch firmách, protože jak odešla na mateřskou a tak, pak už se tam nevrátila do toho Zetoru. Teda- z počátku ne ale, v podstatě až až předtím než šla do duchodu, nebo ne než šla do duchodu – aš já nevím, já dyž sem byla na střední škole, tak se zase do zetoru vrátila.“*) O Zetoru narátorka prohlásila, že v jistém smyslu je pro ně rodinnou firmou, protože nějakou dobu zde pracoval i její bratr (*„Jo, u nás je to taková rodinná firma, dyž to tak vezmu, dyž se to tak jako řekne no. (smích) Hodně blbě. Brácha tam dělal vlastně taky...“*), pracuje zde ona celý život a několik let tam pracoval i její bývalý manžel. Bratr narátorky se nejprve vyučil, protože neměl moc dobré výsledky na základní škole a poté si při zaměstnání

v Zetoru dodělal maturitu („Nooo, napřed se vyučil, potom protože škola ho moc nebrala a tak jako třeba z ruštiny měl štverků a z češtiny měl štverků a tak jo (smích), takže, takže jako tenkrát ani nebyly (pije čaj) nebo spíš začínaly ty učňáky z maturitou jo, tenkrát byly normálně jenom tříletý – takže von se vyučil normálně jako tříletej obor měl a pak až se oženil, tak si dodělával maturitu. Při zaměstnání. V Zetoru...Nevim, jak to bylo přesně, no ale ss bylo to vo tom, že jo, dyž s maturitou maš lepší, jaksi – postavení. Takže...a ta, vlastně ten zaměstnavatel mu to tenkrát umožnil, takže nebyl problém.“)

Poté už se rozpovídala o svém vlastním vzdělání. Na rozdíl o bratra byla bezproblémová studentka i žákyně, takže když se rozhodla jít na střední školu, dostala se na humanitně zaměřené jazykové gymnázium, kde se kromě povinné češtiny a ruštiny učila ještě anglicky, francouzsky a latinsky („já sem chodila jako do té jazykové třídy, takže...francouzština a angličtina...a latina...Kdybych byla chtěla, tak sem mohla maturovat v podstatě ze čtyř jazyků, jo, protože sme měli povinnou jenom češtinu a ruštinu...“) Původně se chtěla stát překladatelkou. Během druhého ročníku se prý ale o svých plánech bavila s blízkou rodinnou přítelkyní, která ji vyvedla z iluzí a řekla jí, že v současné situaci, která v republice vládne, je pro ni prakticky nemožné být překladatelkou a že pravděpodobně bude muset učit, aby se uživila. Plány na překladatelství jí tedy rozmluvila a narátorka se nakonec rozhodla pro architekturu a začala navštěvovat přípravné kurzy kreslení k přijímacím zkouškám na architekturu („...no a já sem původně, dyž sem tam šla, tak sem chtěla za každou cenu jaksi se živit ee nějakým překládáním nebo něčím takovým...no á – ve druháku mi to jako jedna naše známá rozmluvila, že jako v podstatě nebudu mít žádnou šanci se někam dostat, leda učit, což sem já nechtěla – a že by teda asi bylo dobrý, kdybych eee teda si vymyslela něco jinýho, co by mě bavilo, takk semm teda jako vymyslela, že teda půjdu jako na architekturu, tak sem začla chodit eee do Lidové školy umění –do přípravy a tak, a to mi jako šlo, docela mě to bavilo...“). I přes úspěšné složení talentových i vědomostních zkoušek se však na školu nedostala, podle svých slov kvůli tomu, že ji „předběhla“ kolegyně s lepšími politickými konexemi. Dokonce prý, ironií osudu, ví přesně, kdo se na tu školu dostal místo ní. („No ten první rok, kdy sem se tam hlásila vlastně po tý škole, tak ee v podstatě vim, že mě vyšoupl někdo až v nějakým štvrtým kole když už prostě potřebovali umístit někoho hodně známýho...No...Byla to taková jako rána pod pás, no a pak eště ve finále sem potkala v trolejbusu holku, která se mnou chodila taky na tu, do té přípravy na ten Petrov a to a ona řika „jeee a dostala ses a tó“ a ja říkám „né“, „no já jo já sem se dostala, ale viš až asi na pátý odvolání“, tak

sem aji přesně věděla, kdo misto mě tam je, jo? (trochu hořký smích)“). Nabízeli jí sice jako náhradu možnost jít na stavební fakultu s tím, že by mohla po roce přestoupit. Musela by však školu ukončit a udělat přijímačky, takže by stejně „rok ztratila“. Navíc pro ni stavitelství v té době představovalo pouze stavění z betonu a neviděla v něm žádnou šanci na seberealizaci, takže nabídku odmítla („No, a mě tenkrát vlastně poprvé když ee mě napsali, že mě nepřijali, tak mě napsali, že muži bez zkoušek jít ná – stavební fakultu. Na pozemní stavitelství, jo a tam sem tenkrát jít nechtěla protože za komunistů pozemní stavitelství rovná se beton, žejo - a jako nebylo nic, tams nemohla nic vymejšlet, tam prostě jenom že bych měla jakože vysokou školu, no, což jako tenkrát mě přišlo jakože úplně zbytečný...“) a šla (původně jen na rok) díky kontaktům svého otce pracovat do Zetoru do oddělení konstrukce („...táta mi to tam jako domluvil, tam pořád tenkrát nebyl problém s prací, žejo...tam spíš šlo vo to, abych dělala aspoň něco – podobnýho – nebo příbuznýho nebo jo – že sem ššš prostě mi to domluvil do konstrukce a šla sem tam kreslit.“).

V době, kdy pracovala v Zetoru se v pokračovacích tanečních potkala se svým budoucím mužem. Brali se poměrně brzy, asi po tři čtvrtě roce známosti, a to podle narátorky měli v plánu se brát ještě dřív, ale kvůli nemoci museli svatbu odložit. Neměli prý problémy ani s bydlením, či financemi, ale s rodiči. Narátorčini neviděli rádi, že spolu žijí nesezdaní a manželova matka si zase přála, aby spolu žili spíš tzv. „na psí knížku“ než aby se brali. Na dotaz tazatelky narátorka uvedla, že sice oni problém s bytem neměli, ale všeobecně že problém s bydlením byl – uvedla příklad toho, jak žila před svatbou („Byl hroznej problém, protože třeba my z rodičema, nebo potom už jenom s mamkou, protože naši se rozvedli, tak sme bydleli ve dvoupokojáku zz v podstatě s prarodičama...byl babička s dědečkem, v jednom pokoji- a v druhym, velikym pokoji, sme byli čtyři....v podstatě...děv děti a – a naši. Ale ten byl obrovskej jako jo...soukromí jako veškerý žádný.“).

V tuto chvíli se tazatelka zeptala na vztahy s bratrem, když žili v tak těsné blízkosti. Dozvěděla se, že dnes narátorka není s bratrem vůbec v kontaktu, že v podstatě nemá ani tušení kde žije a že ty vztahy mezi nimi nebyly dobré vlastně nikdy. Přisuzuje to tomu, že na ni žárlil, protože byla oblíbenější a tato žárlivost rostla společně s tím, jak rostl on, až přerostla do jeho dnešní nenávisti („...já vubec nevím, kde je teď. v podstatě mě měli šichni rádi a jeho ne. A on na mě svym způsobem žárlil, takže kde moh tak tam jaksi...mě – to zbral, to rozdíl neboooo – jo? - nebooo mě jednu vrazil, jo, prostě – takže my sme se nák jako nemuseli, výrazně.“).

Vztah s tchyní byl podle ní problematický od začátku, jistou dobu ji zcela odmítala přijmout, po narození vnoučete se chtěla o vnuka starat, tak se ledy trochu prolomily. Avšak od té doby, co od narátorky odešel manžel, přerušila tchýně styky jak s ní, tak s vnukem. („*To byl nevlastní s tchyňou vlastně byli rozvedení ááá – ňák...on si našel mmm prostě ňákou jinou ženskou a vodstěhoval se k ní a úplně to dopadlo to úplně špatně... Takže – vona taklenc zustala úplně sama...no a ...v podstatě čtyři roky sme se spolu nebavily. Jo – než než se narodil Honzik a potommm – pak to bylo dobrý až do té doby neššš – jaksi....velkej Honza odešel.*“) Touto cestou se narátorka dostala od vyprávění jednoho nepříjemného životního vztahu ke druhému. Je znát, že dodnes je to pro ni velmi emotivní téma, má slzy v očích. Protože si tazatelka nebyla zcela jistá, jak v rozhovoru pokračovat, pokusila se převést téma na pozitivnější notu a zeptala se narátorky na syna. Ukázalo se to jako dobrá volba, narátorka „pookřála“, rozpovídala se. Se synem jsou v pravidelném kontaktu, je prý spokojený a daří se mu. Také se podělila o několik historek, když byl syn malý a které ji viditelně „hřejí na duši“. („*v podstatě bydlí eee taky v podnájmu žejo u jednoho spolupracovníka, ale bylo jich tam víc, jo prostě to je asi čtyřpokojáč, takže jich tam bydlí tři. Každý má svůj pokoj – ted’ momentálně teda ... je singl, takže – (smích)néé, to to neřeší a vůbec a bych řekla, že ted’ka spokojenej.*“) Pokud jde o její a synovy vztahy s bývalým manželem, vyjádřila se naprosto rozhodně, že ani ona, ani syn s ním nejsou v současné době v kontaktu. U syna není cela jasné, koho to bylo rozhodnutí přerušit styky, nicméně se prý exmanžel syna zřekl. („*) Tazatelka ve snaze odvést řeč od dosti citlivého tématu, které narátorku rozbřečelo a „stoplo“ v projevu, vypráví o vlastní zkušenosti s tím, že s některými lidmi i přes veškerou snahu nelze udržet dobré vztahy navždy. Na to se narátorka znovu rozpovídala o špatném vztahu s bratrem. V rámci toho jakoby i sama sobě poprvé řekla nahlas přiznání, že bratr ji nenávidí. („*S někým to nejde...Já vim, že sem s bráchou taky jako jo prostě ee chvilku sme se tak ňák jakymsi způsobem eee dokazali spolu bavit, nebo spíššš ee bráchá s Honzou velkým jako – (narátorka se zhluboka nadechuje, patrný smutek v hlase) - ...aleé pfff brácha mě dycky nenáviděl. Jo?... Takžéé tam jako – a já sem neměla důvod ho mít ráda, proč?jo, potom měl ňáký problémy a byl ve vazbě a byl zavřenej a tó a pak, pak se vrátil a eee ňákým způsobem sme spolu komunikovali ale – prostě...uš – uš – uš prostě víš, že tady cesta nevede, takže takže já ted’ nevím, já sem se s nim vypořádala, dala sem mu půlku za barák vlastně po – po tatovi a...a nazdar.*“)*

Na další dotaz tazatelky se rozpovídala o své současné situaci, že bydlí v podnájmu u známé, má přítele a doufá, že od léta vymění podnájem za společné bydlení právě s ním. Na tuto možnost čeká již dva roky a je viditelné, že se k této

události velmi upíná. Jistě tomu „napomohla“ i stávající vyhrocená situace, která ve společně obývaném bytě nedávno vznikla. Bytná má podle jejích slov velmi nestandardní a problematicky fungující vztah se svými dvěma dcerami. Jedna z nich teď bydlí u nich a začala v bytě krást. Narátorka také zjistila, že se jí „někdo“ několikrát prohrabával osobními věcmi, včetně těch, které měla zavřené v šuplících či skříních. (*„...že já sem tam dycky měla žejo, jak mě venčila tu Betynu a tak jo – samozřejmě ee skříně co šly, tak sem měla zamčeny a co nešlo, tak zamčeny nebylo a sem zistila že tu mě tam mě zmizelo ze šupliku něco, tam mě zmizelo něco jo – tam prstynek, tak čokoláda....Jo, takže sem to prostě řešila jako – napřed sem si nebyla úplně jistá jesi – jo, tak sem to napřed hledala, dyž sem naznala, že to tam fakt není, Alici se stratily nádký peníze a byla z toho úplně na prášky a říkám „mm, me se stratil taky“, takže – sme to teda řešily, vod tý době mě Nelina psa nevenčí a já si pokoj zamykám...tak jako že i dyž vona třeba je – sedí v hale, což je vedle a dívá se na televizi a já du jenom do kuchyně – já si to zamknu a klíč si vezmu.“*) Asi ve snaze o to, aby tazatelka lépe pochopila situaci bytné jí začala narátorka líčit poměrně pohnutý životní příběh své bytné – mj. je v invalidním důchodu, zemřelo jí dítě, žije sama celý život, její dvě dcery mají každá jiného otce, s matkou se prakticky nebaví, protože prakticky celý život se o ně starají prarodiče atd. Celé to narátorka uzavřela slovy „*jo, tak to sou, to sou hrozny story.*“

Pak se tazatelka pokusila opět převést hovor na narátorčino působení v Zetoru, kde pracuje prakticky celý život. Zdůrazňuje, že to byl dříve jeden podnik, za jehož branami bylo několik závodů - hlavně závod traktorů a závod ložisek. Ona že celý život pracovala v závodu traktorů. Po narození syna zůstala doma původně jenom rok, ale kvůli jeho zdravotním problémům se musela vrátit na mateřskou dovolenou a setrvat s ním doma až do jeho nástupu do školy ve věku tří let. Ze způsobu podání je zřejmé, že ji tato varianta příliš nenadchla. Po druhém návratu musela změnit působiště, protože v konstrukci už pro ni nebylo místo a přeložili ji do zásobování, kde pracuje dodnes a oceňuje na této práci fakt, že není stereotypní. (*„To je – to je administrativní práce a spiš taková jako mmm – je to takový mmm – docela – docela živý jo, neděláš pořád to stejný jo. Mmm...Dřív jsme jezdili i na služebky a tak..a dyšš prostěs hledala nádký zboží nebo něco, tak sis musela prostě buď to vobtelefonovat anebo to vobejít, kde to tak jako může bejt, jo? Najít to v tý fabrice, kde to vubec je a tak prostě, bylo to takový – mmm – prostě různorodý.“*). Zmiňuje se i rozchodu závodů ložisek a traktorů po revoluci v roce 1989. Hodnotí jí spíše pozitivně, i když ne zcela rozhodně. Na druhou stranu podává vyčerpávající výčet toho, kterém kterému ze závodů připadl který pobočný závod a už tento popis dává poznat, že se rozhodně nejednalo o úplně každému

srozumitelnou a čitelnou transakci. („...to nemůžu až tak jako úplně posoudit – no spíš...spíš si myslím, že to bylo lepší dyž to šlo vod sebe. Jo...to prostě – to je něco úplně jinýho, to jeé – prostě – dvě různý činnosti, kerý byly náhodou spojený tím, tím že ta fabrika byla prostě tak velká, jo, na jedný straně se dělaly ty ložiska na druhý se dělaly ty traktory no...Já – nevím přesně v kterým roce, to bylo, ale dyž sem vlastně nastoupila v jednadevadesátým, tak to bylo ešššššš – víceméně...bylo to sice už rozdělený, ale jenom administrativně, eště tam nebyl plot a já nevím prostě, prostě byla tam ta fabrika eště dohromady, ale bylo to jak dyby byla – já nevím – divize taková, divize taková jo? Jo, takže bylo to tak jako – ale potom vlastněě – pak se to změnilo tak že...já sem měla – jakoby cizí firmu Zbrojovku, která dělala motory a v tom roce, asi devadesát tři nebo kterým – ee – se to rozdělilo, takžeé – Zbrojovka jaksi mmmse začlenila do Zetoru, jako výrobce motorů...a pobočný závody v Hanušovicích a v Havlíčkovým Brodě se rozdělily – Hanušovice začly patřit jako ložiskám – a to co se tam dělalo jako pro traktor, tak to se zrušilo...á...Havlíčkův Brod zustal jakoby – Zetoru, jako – traktorum.“) Snaží se také najít možné příčiny rozdílného porevolučního vývoje v Zetoru a ZKL: zatímco ZKL se poměrně daří, Zetor se potýkal s několika závažnými krizemi a bez různých finančních státních zásahů by již asi neexistoval. („No protože to bylo vo tom, že eee fff tam jednak byla náká šilená zakázka do toho Tunisu tenkrát a tam zustaly strašný – strašný prachy prostě hmmm zastavila se výroba traktorů, protože nebyl odbyt a – a v tom Tunisu zustaly náký prachy zatímco zetkáel vyrábělo furt že...takže tam mmm jako nebyl problem, ale v Zetoru problem byl, žejo, že se dostávalo ja nevím – šedesát procent platu a zbytek prostě ne ...- a třeba byly zakázky do – do Německa, do Maďarska a nevím kam eště to bylo, a tam bylo ta šarže byla šest set. A to muselo odejít naráz, takže všude to stálo, jo a potom se to naráz vyexpedovalo na vlaky a vodjelo to jo...: Ale ted' prostě se to vodváží po jednom... dřív si to vobjednal jezede a takovy žejo...Ted'ka si to vobjednávat prodejci na základě vobjednávky vod toho zákazníka koncovýho už jo, takže...už nikdo si to nekupuje na sklad.“)Přibližuje také tazatelce, jakými cestami se ubírala snaha vedení podniku a změny ve výrobě, aby se podnik uživil a našel „náhradní trh“ za země dřívějšího RVHP. A že dnes je situace nejistá a velkou měrou závislá na dotacích z EU. Pokud jde o budoucnost jak podniku, tak fungování podobně velkých firem a jejich zaměstnanců, je skeptická a má obavy z dalšího vývoje. („To máš jako tady terasy, žejo. Taky hromada firem se tam stěhuje, ale taky hromada se vodstěhovala a šla úplně pryč z Česka...No. Tak voni napřed měli – úlevu na daních, žejo...pozemek za kačku a daně žádný já nevím kolik lét a pak nazdar, nach osten, fššš!...ale jo – ty místa to – ty tam třeba byly ty jako, ale tam byly takový šílený podmínky, že tam prostě

nešlo dělat – Jo, tam bylo já nevím – pás a prostě deš ná záchod , tak dobrý deš, ale až se vrátíš, tak ne na to svý místo, ale pudeš si stoupnout dofronty, až na tebe přide řada a když stojíš v tý frontě, tak ti to neplatíme. Jo až tak jo. “)

Poté, co rozhovor narušila narátorčina přítelkyně a matka tazatelky DP, zajímaly tazatelku mezilidské vztahy po rozchodu závodu traktorů a závodu ložisek – jestli je to nějak negativně poznamenalo třeba. Narátorka je názoru, že mezi „běžnými zaměstnanci“ je to asi stejné a nevraživost mezi zaměstnanci Zetoru a ZKL nevládne, ale jiného názoru je u vedení. (*„...já myslím, že takový ty normální líší sssí nemají jako naprosto důvod jít po krku, ale – ale tam spíšššš to vedení. Je takový jako dost. (řeceno hodně rozvážným tónem, pečlivě volená slova)...ne...ne...spíš si myslím, že ti majitelé, kteří byli dřív zaměstnanci, že jo...pak si to nějakým mmm způsobem mmm jaksi koupili, tak ti se víc jako vydělili – udělali ze sebe jakože šlechtu. Takže to prostě je takový jako – to moje, muži si s tím dělat co chce. Jako vo tom to je.“)* Vyjadřuje se také k měnícím se poměrům ve firmě, které se jí skutečně vůbec nezamlouvají. Některé kroky považuje za naprosto nedůstojné. (*„, jaksi žejo – mmm dostaneš šéfa, novýho z jinýho třeba z úplně jiné fabriky tam přide a začne tam dělat nějaký pořádky a eee- v podstatě ti řekne – úplně natvrdo, že musíš hlásit šechno jo. Že musíš hlásit, bonzovat prostě...takže v rámci zachování nějaký zdravýho rozumu si z toho mužeš dělat tak akorát dobrej den a jako...Ale to víš že se lidi najdou...někteří, keří dělaj zásadně zle. Jo nebo maj pocit, že se málo zviditelnili, tak prostě dou něco – něco bonznou. Něco si vymyslí nebo prostě-“)* Také se zmiňuje o strachu ze ztráty zaměstnání. (*„No. Řekla bych že ti – mladí absolventi, mmm kteří dostanou hned při nástupuuuu automobil, počítač, svou kancelář a manažerskou vestu, tak ti o to nemají – jaksi – strach... o tu práci. Protože – nikdy nic dělat nebudou – a budou se akorát nafukovat ... aléé, ti co vopravdu dělaj, tak ti vo tu práci maj strach.“)* Rozhovor uzavírá nedávným případem propuštění vedoucího expedice, na kterém ukazuje, jak málo stačí k tomu, aby někoho „vyhodili“. (*„Ted’ zrovna vyhodili šéfa expedice...- v podstatě e do naprosto nevyhovujících prostor , do šílených podmínek – á – samozřejmě ty traktory, kerý nakládali, tak stály venku žejo –a je to blízko slévárny a to a tam se víc práší a přšelo, no šak samozřejmě traktory byly špinavý, žejo... no. A vyhodili ho.“)*

Záznam o rozhovoru

Rozhovor druhý

Narátorka: Milada Vránová (26. 1. 1964)

Tazatelka: Iva Pechová

Datum: 21. 4. 2013

Čas: 01:13:23

Rozhovor probíhal stejně jako ten předešlý u tazatelky doma v jejím pokoji. Stalo se tak opět na výslovné přání narátorky, která to zhodnotila jako pro ni nejpříjemnější a nejpohodlnější možnost. Narátorka seděla na židli, tazatelka na zemi naproti narátorce. Ze začátku seděla narátorka nahnutá na židli směrem k tazatelce a „žmoulala“ si ruce. Většinu rozhovoru ale strávila v poměrně pohodlné pozici, opřená zády o židli, občas upila ze sklenice s černým pivem nebo si hrála s přívěskem na mobilním telefonu. Telefon měla nejdřív kapse a následně jej položila na stůl, který měla po své levé ruce. Tazatelka si během rozhovoru hrála občas s vlasy, gumičkou do vlasů namotanou na prstech, případně s naušnicí. Bylo vidět, že narátorka toto občas dost upřeně sledovala a že ji to zaujalo. Jakoby se poté více uvolnila (uvědomila si, že tazatelku taky trochu ovládá nervozita?).

Během rozhovoru se asi dvakrát vyskytla situace, při které si narátorka překřížila ruce na prsou, nicméně se tazatelka nedomnívá, že by v rámci rozhovoru došlo na jakkoliv výrazněji problematické či ožehavé téma. Rozhovor nebyl ničím a nikým rušen. Bohužel však došlo k tomu, že cca posledních 5 minut rozhovoru chybí v důsledku selhání paměti nahrávacího přístroje. Je však pravdou (a tazatelka se domnívá, že i případný posluchač to pozná), že v té době už byl rozhovor trochu jako „nastavovaná kaše“ a jeho původní tematická konzistentnost už se vytrácela. Tazatelka je přesvědčena o tom, že na tomto nezaznamenaném úseku rozhovoru už nebyly informace relevantní pro plánovaný projekt. Co by však patrně bylo, je opakující se problém zatím se všemi narátory, že i přes předchozí upozornění, že ukončení rozhovoru je zcela v jejich rukou, jsou to zatím vždy narátoři, kteří vyčkávají na reakci tazatelky a na její výzvu ke konci rozhovoru. Toto tazatelka začíná pociťovat jako trochu problematické místo, jelikož i v případě, že v této fázi rozhovoru padnou zajímavé postřehy a myšlenky, vzhledem ke vzájemné nervozitě či očekávání reakce toho druhého působí projev poněkud škrobeně či nuceně, případně samotný závěr rozhovoru působí „velmi neohrabaným dojmem.“ Obecně je tento problém častější a výrazněji zaznamenanelný u rozhovorů, které tazatelka vedla s osobami, se kterými je

v blízkém či dokonce rodinném vztahu. Pokud jde o nezaznamenaný konec rozhovoru, je si tazatelka velmi dobře vědomá toho poučení, které se jí dostalo - „kromě baterií jest třeba i volné místo na paměťové kartě zkontrolovat!“☺

Celkově probíhal rozhovor v trochu volnější atmosféře než minule. Tazatelka to přičítá jednak tomu, že narátorka již tzv. „věděla, do čeho jde“ a také, že už přece jen nebylo tolik osobních témat. Na druhou stranu je nutné zdůraznit, že o některých, řekněme problematictějších otázkách (třeba negativa v práci) se narátorka rozhovořila poměrně sama, bez vybízení a otevřeně mluvila např. o tom, co jí v zaměstnání vadí/vadilo. Tazatelka měla z narátorky skutečně dobrý dojem a pocit vzájemné otevřenosti.

Po jazykové stránce si tazatelka nevšimla nějakých „speciálních“ znaků, nářečí apod. Narátorka mluvila obecnou češtinou, jen zřídka jí ujelo vulgárnější slovo. Je však třeba říct, že řada odmlčení vznikla v rámci toho (alespoň tazatelka se domnívá, že tomu tak je), že narátorka hledala vhodnější slova, přemýšlela o tom, co a jak říci. Rozhodně se ale nevyskytla tak emotivní témata, případně „těžší témata“, tak jako v rozhovoru minulém. Častým společníkem v rozhovoru byl také smích.

Jméno a příjmení narátora: Milada Vránová

Tazatel: Iva Pechová

Datum a místo konání rozhovoru: 21. 4. 2013, Brno (byť tazatelky, na vlastní žádost narátorky)

Délka rozhovoru: 01:13:23

Rozhovor: druhý

Stručná biografie:

Narátorka se narodila 26. ledna 1964 v Brně. Zde žije prakticky celý život. Po základní škole, kterou absolvovala s velmi dobrým prospěchem šla na jazykové gymnázium. Zde se učila anglicky, francouzsky, rusky a latinsky. Původně chtěla být překladatelkou. Poté, co zjistila, že za současné situace v tomto oboru prakticky nemá šanci pracovat a jediné, kde by se mohla uplatnit se zamýšleným vzděláním, by bylo učitelství, se rozhodla přihlásit se po maturitě na architekturu. Začala chodit při gymnáziu do přípravných kurzů kreslení. Podle všeho byla talentovaná, což se dá usuzovat mj. z faktu, že talentové přijímačky na architekturu dvakrát úspěšně absolvovala. Nakonec však vysokou školu nestudovala. Při prvním pokusu zkoušky úspěšně složila, avšak nebyla z kapacitních důvodů přijata. Dává to za vinu systému, který upřednostnil zájemkyni s lepšími konexemi. Při druhém pokusu již nebyla tak úspěšná ve vědomostní části přijímacího řízení.

Po neúspěšném pokusu o přijetí na vysokou školu začala pracovat v brněnském podniku Zetor, v oddělení konstrukce. Místo jí pomohl zajistit její otec, který zde pracoval (stejně jako její bratr a matka). V Zetoru shodou okolností pracuje dodnes, přestože po návratu z mateřské dovolené musela z kapacitních důvodů změnit místo a přejít z oddělení konstrukce na oddělení zásobování, kde zůstala.

Narátorka má jednoho bratra, který je o dva roky starší. Vztahy jsou velmi špatné. V současnosti prý vůbec netuší, kde bratr žije a co dělá. Ví jen, že je rozvedený a že měl problémy se zákonem. Narátorčini rodiče se rozvedli v době, kdy jí bylo asi osm let. Rozvod hodnotí spíše pozitivně, na rozdíl od soužití s bratrem, které prý bylo problematické odjakživa a nikdy si nerozuměli.

Narátorka je tři roky rozvedená, má jedno dospělého syna (*1988). Ten je svobodný, vyučený, pracuje a bydlí v podnájmu s několika kamarády. S bývalým manželem (vyučený strojní zámečnick, za život vystřídal velmi mnoho povolání a nikde vlastně dlouho nevydržel, jeho rodiče byli rozvedení a vztahy udržoval asi hlavně

s matkou, navzdory tomu, že měl něco na způsob nevlastního otce. Dnes je podruhé ženatý, vyženil dvě děti a s novou ženou má další dítě.) ani ona, ani její syn neudrží kontakt. Manžel dokonce vyvinul snahu o to, se syna zřít. Se synem mají výborný vztah a je jí velkou oporou v současné ne zcela lehké situaci.

V tuto chvíli má narátorka vážný partnerský vztah. S partnerem plánují stěhování do společného bytu v létě 2013. Od rozvodu bydlí narátorka zatím v podnájmu u své známé v centru města Brna. V současnosti je soužití dost negativně ovlivněno neuspořádanými rodinnými vztahy a špatným psychickým stavem paní domácí. Má jednoho pejska.

Mezi její koníčky patří/patřil pobyt v přírodě, společensky tanec, kreslení, vyrábění módních a oděvních doplňků či šperků všeho druhu, četba a posezení s přáteli. Je hovorná, společenská, ráda a nahlas se směje.

Klíčová slova: vzdělání, volný čas, tanec, kreslení, nespokojenost a stres v práci, politická neangažovanost celé rodiny, společné chvíle rodiny, rozvod rodičů, oficiální oslavy v rámci podniku, soukromá výročí slavená v podniku, pracovní benefity, rekreace, trávení prázdnin, obavy z budoucnosti v podniku, vztah ke komunistické straně a jejím členům, názor na režim, občanská vybavenost a služby v podniku, („dobrovolné“) brigády, mimořádné směny, tzv. řízená výpomoc, vzpomínky na 1968, mezilidské vztahy (hlavně v práci).

Témata pro analýzu a interpretaci:

Vzdělání – v podstatě všechny plány v oblasti vzdělání musela pod vlivem nepříznivých okolností či souhry náhod měnit a žádná cesta jí nevyšla podle představ. Nepřijetí na vysokou školu je pro ni viditelně bolestné téma ještě dnes. I ve druhém rozhovoru se k této události vrátila se slyšitelnou hořkostí v hlase.

Politická (ne)angažovanost rodiny – během rozhovoru narátorka dvakrát zdůrazňuje, že nikdo v rodině nebyl členem Komunistické strany Československa a že politika se u nich nikdy příliš neřešila, navzdory tomu, že sdíleli domácnost s babičkou

– ortodoxní katoličkou. Politika a případné konexe se dostaly v rodině na přetřes prý pouze jednou, a to ve chvíli, kdy nebyla přijata na fakultu architektury.

Vztah ke komunistům, režimu, členům strany v blízkém okolí – přestože pokud jde o vlastní rodinu, evidentně jí záleží na tom, dát najevo, že stranická příslušnost se u nich nenosila, tak není patrný nějaký odsudek těch, kdo ve straně byli. Vyjadřuje spíš pochopení, například u nadřízeného, který se bál o děti. Taky se vyjádřila v tom smyslu, že samozřejmě bylo hodně lidí, kteří s režimem nesouhlasili, případně by byli rádi, aby například ruští vojáci odešli, ale že prostě většina to brala tak, že to je situace, se kterou moc nezmůžou a nijak zásadně jí neřešili a nijak se neangažovali, maximálně třeba nechodili na prvomájový průvod, pokud to šlo. Prostě se přizpůsobili dané situaci („šedá zóna“?) Hodně věcí se podle ní jednoduše „*tak nebralo*“, jako dnes a „*prostě to byla taková doba a nepřemýšlelo se nad tím*“.

Rodinné vztahy – mluví o mamce, o otci moc ne, ale když jo, tak spíš pozitivně. Obecně měla s rodiči i prarodiči asi spíše dobré vztahy, mluví o nich hezky (spiklenecké historky o kamuflovaných návštěvách kostela). Přestože se rodiče rozvedli, když jí bylo osm let, nebere to jako žádnou tragédii. Naopak si myslí, že udělali dobře. S bratrem však vztahy byly naopak špatné celý život (viz. hlavně první rozhovor).

Mezilidské vztahy na pracovišti – narátorka mluví o strachu ze ztráty zaměstnání, kterou má velká část zaměstnanců, o donášení, které je vyžadováno ze strany vedení a které vždy najde nějaké „ochotné“ jedince. Vztahy byly podle ní lepší jednak před revolucí v roce 1989, tak i nějakou dobu po ní, když pracovala sice v samostatné firmě, ale ta pořád byla jakoby „pod“ Zetorem. Před asi čtyřmi, pěti lety tato firma skočila a od té doby to vidí narátorka špatně. Otázka je, nakolik se do hodnocení těchto vztahů promítají zásadní změny v osobním životě narátorky (vlastní rozvod, vynucené stěhování do podnájmu atd., které spadají do přibližně stejného období. Velmi ji vadí zaměstnávání občanů Slovenské republiky, především proto, že podle jejích slov u nich se absolutně nehledí na kvalifikaci, ale prostě na to, že jsou Slováci.

Bolševickou politickou rétoriku střídá manažersko – motivační rétorika – Podle všeho vnitropodniková agitace rozhodně nevymizela. Pouze byla nahrazena slova s politickým obsahem slovy dnes velmi populárního manažerského motivačního slovníku. Obsahově jde však o to, upozorňovat na „nepohodlné“ lidi z pohledu každého toho systému. Dnešní situaci považuje narátorka za horší – protože řada lidí nemá dost peněz, motivuje vedení fungování podobných projektů finančními odměnami. Často „udání“ končí propuštěním. „obavy z udání“ ji dokonce vedou mj. k tomu, že se

například občasných popracovních setkání u piva raději nezúčastňuje. V minulosti, v době „jistoty zaměstnání“ to bylo jiné, člověk věděl, že nějakou práci najde, dnes ne.

Oslavy v práci – osobní i organizované, benefity, možnost vzdělání – přestože narátorka připouští nějaká pozitiva jako třeba přetrvávající ocenění dlouhodobé spolupráce s firmou nebo penzijní připojištění, obecně je nespokojená a domnívá se, že i v tomto směru, podobně jako v mezilidských vztazích to bylo v Zetoru lepší. Také se podle ní hodně projevuje snaha šetřit na všech úrovních, možnost zvýšení kvalifikace, jako tomu bylo dříve, je daleko těžší a dostupná méně lidem.

Budoucnost podniku – v jejím projevu je zřetelná jak skepse, tak obavy z dalšího vývoje. Odbyt a poptávka po strojích je malý, výroba se orientuje pouze na jednu hlavní zemi (Polsko) případně na náhradní díly. Dnešní stroje už nepovažuje za něco, co by bylo dobré s minulou tradicí a kvalitou srovnávat, protože v důsledku úspor se většina strojů vyrábí v cizině a v Brně se už prakticky jen seskládají dohromady a označí jako „Zetor“.

Volný čas – podle toho, co narátorka vypráví, měla řadu koníčků, které si vybrala sama. Velkou měrou šly uměleckým směrem (společenský tanec, kreslení, textilní výroba, šperky), ráda byla také v kolektivu (pionýrský oddíl Kompas, vzniklý ve škole). Pokud jde o ruční práci a domácí textilní výrobu – jedná se snad o jakýs fenomén doby, který vznikl na základě nedostupnosti kvalitního a různorodějšího zboží? Snaha se odlišit a prezentovat sebe sama prostřednictvím zevnějšku je natolik silná, že vede řadu lidí k tomu, aby si alespoň část garderoby udělali podle svého?

Podnikové rekreace a trávení prázdnin – podnik měl řadu rekreačních objektů různé velikosti a v různých lokalitách. Na několika rekreacích narátorka byla se svými rodiči, byly podle ní koncipované jako rodinné a velká část programu byla organizovaná a zajištěná. Nicméně po účast na něm byla dobrovolná, nikdo nekontroloval např. docházku. Šlo spíš o to, že člověk trávil volno s lidmi, které znal. Také měl podnikový tábor Jitřenka, kam ale narátorka jezdila s evidentní nechutí. Jediné, co vidí jako pozitivum je fakt, že se tam sešly každý rok ve stejném oddíle asi tři kamarádky, takže se tam alespoň vytvořily nějaké udržované sociální vazby. Zajímavý je také postřeh „že maminka pracovala ve firmě, kde vlastní tábor neměli“, takže lze usuzovat, že patřilo k poměrně běžné praxi každé větší „firmy“ mít možnost letní rekreace pro děti svých zaměstnanců.?

„dobrovolné“ brigády, pracovní soboty, tzv. řízená výpomoc – o brigádách mluví jen v souvislosti porevoluční, kdy na ně chodila prý ráda – dalo se vydělat a udržovalo to kolektiv (podílel se na nich i ředitel například). Pracovní soboty pamatuje, nebyly

však nijak pravidelné a spíš se doháněly „resty“ ve výrobě nebo nahrazovaly státní svátky. Řízenou výpomoc absolvovala třikrát, osobně jí nijak nevadila, nicméně po vyličení například jejího fungování na montáži si může každý udělat jasný obrázek o tom, jak moc efektivní tento krok byl a že přinesl spíš více škody, než užitku.

Kondenzovaný rozhovor:

Po úvodním odlehčení se tazatelka narátorky zeptala na to, jak vypadal takový běžný rodinný víkend. Po lehkém váhání se smíchem zavzpomínala na to, jak před ortodoxně věřící babičkou kamuflovali návštěvy kostela návštěvou jediné otevřené samoobsluhy v Brně. Vzpomínala také na to, že dost času trávila s pionýrem na různých výletech, když byla doma, tak se podle počasí buď chodilo na procházky, nebo si četli, protože třeba televize nenabízela žádný atraktivní program. Ráda také poslouchala čtení na pokračování v rozhlase. Je vidět, že vzpomínky jsou to pozitivní, mluví o mamce a babičce a pionýru, o bratrovi ne. Pionýr ji velmi bavil, podle názoru narátorky byl zcela prost politických vlivů („☺ *Běžnej víkend. – Tak to bylo takový docela zajímavý, protooo – žé....ale jo řeknu ti to (hlasitý smích). Běžnej víkend v tom – mmm- takovej jakoby zvláštní, protože sme bydleli – s prarodičemá, pak už jenom s babičkou, dyž děda umřel a babička byla ortodoxní katolík –takže se v neděli muselo chodit do kostela, že. (trochu sarkasmu v hlase) no á – my sme to tak ňák jako kamuflovali, že jako dyž sem třebá – jela někde na víkend s pionýrama, prostě se to neřešilo že – sice- babička jaksi furt měla takový jako dotazy, esi sem šla někde do kostela, tak sem řekla „jo, jasně“ jo (smích) – á nebo tedá sme to kamuflovali tak, že sme chodili v neděli – místo toho kostelá eee nakoupit do sámošky, kerá byla jediná v Brně otevřená, na České... takže sme vodešlý, jo s mamkou třebá á ... jakože deme do kostelá...a ták no ☺... pak sse uvařil nákej oběd no a pak sme – nevím- tak sme...tak něco dělali no. Věčinou, dyž byla zimá a blbě a škaredě, tak sme si četli a ták, ale – televiza tenkrát eště nebyla až tak moc, že by v ní něco bylo ☺... Jako nic jo, takže hmmm takže ták no. No a v sobotů, v sobotů bývalo „čtení na pokračování“ v rádiu. Po vobědě. To bylo takový jako fajn, byly zajímavý knížky se tam četly, takžé to jako – to si pamatuju, že sem občas poslouchala. Ale věčinou sem byla někde prostě pryč, jo? protože sem chodila do pijonýra a tam sme chodili furt na ňáký výletý...sem byla věčně pryč.“)*

V rodině narátorky se podle ní politika také neřešila – nikdo z blízkých nebyl v komunistické straně, ani s ní otevřeně nesympatizoval. Ona sama podle sebe nikdy necítila nějaké politické tlaky, ani neměla nikdy žádné problémy. Ve školních zařízeních, kam chodila podle svých slov nikdy na nikoho „angažovaného“ nenarazila.

Mohla by podle tazatelky vnímat vliv režimu na střední škole, když vzdala úsilí o překladatelskou dráhu kvůli malé šanci toto povolání nakonec vykonávat, nicméně narátorka to evidentně dává spíše do souvislosti s vlivem rodinné přítelkyně, než s politicko – společenskými podmínkami. Vzpomíná na jedinou situaci, kdy se doma politika a „vhodné“ známosti řešily – bylo to ve chvíli, kdy zjistila, že přes původně kladné stanovisko nebyla nakonec oficiálně přijata na architekturu. (*„My jsme byli spíš tak jako, my sme to moc nežrali, tady tu politiku a takovy to, jak to bylo žejo – ale my sme pořád chodívali na něký vejlety, dělali sme něký orientáky a takový prostě závody jako jo, prostě takže jako ...IP: takže fakt takovej ten spíš jako volnočasovej než jako politickej nějakej –MV: No to vubec jako (až znechuceně) IP: A doma se politika řešila nebo ne?MV: ne. IP: ne. Vubec jako.MV: ne! (rozhodně, „bez debat“) Že tam ty lidi na tý škole obecně vubec třeba ani učitele nebyly něký ...prostě...eee....zapřisáhly komunisti, samozřejmě – někdo tam v tý straně byt musel, žejó, ale něk zvlášť to nežrali. jooo, takže – bylo to normální.“*) Zajímavé určitě je, že narátorka sama od sebe zdůrazňuje, že některá rozhodnutí prostě udělala proto, že byla jednodušší a ne že by je dávala do souvislosti s režimem. Že prostě spousta věcí se tehdy tak nebrala a neinterpretovala. (*„To sem ani tenkrát ani tak jako neřešila jo... To byla jiná dobá, něk prostě vo některejch věcech, kerý by mohly bejt třeba jinak nebo tó ani čovek něk neuvažoval, ale – ale prostě sem věděla, že učit teda rozhodně nechci.“*). Sama se ještě vrací k neúspěšnému přijetí na architekturu, viditelně je to pro ni dodnes dosti citlivé. Trochu jakoby uklidňovala sama sebe, když nahlas přemítá o tom, že i kdyby se tam přece jen dostala, jestli by byla spokojenější s prací, než je teď a vypráví ilustrativně příběh kamarádky, která měla daleko více kontaktů a možností a stejně podle ní *„dodnes navrhuje kuchyně“* a seberealizaci tedy taky nemá. (*„Zase otázka je, že dybych to byla dokončila, nebo dyby mě tam vzali a dodělala bych to – jak by to bylo pak jo, protože moje spolužačka – se tam napodruhý dostala, její tatínek byl architekt, ale onav podstatě ... dodnes ... akorát tak jako maluje kuchyně... Jo? Takže taky nic moc. No...prostě pořád nemá takovou práci, která – by ju asi uspokojovala a nevím jesi bych ji sehnala já. Dyž ona měla – ona měla v podstatě tatínka, kterej měl spoustu konexí – a mohl jí prošlapat cestu a stejně nic.“*)

Protože si tazatelka všimla, že narátorku velmi mrzí chybějící vysoká škola, tak se zajímala, jestli má narátorka alespoň v současném zaměstnání, tj. Zetoru, možnost dalšího vzdělávání. Narátorka přiznává, že jistá šance tam je, především prostřednictvím jazykových kurzů, nicméně že jsou špatně koncipovány, jen stěží stačí na udržení dosažené úrovně znalosti cizího jazyka a šance na zlepšení je prakticky nulová. Navíc,

že jsou kurzy dost nevhodně propojeny v pracovní době a ve výsledku přinášejí spíše více stresu a škody než užitku. Pokud jde například o doděláné maturity nebo vysoké školy při zaměstnání, domnívá se, že před rokem 1989 to bylo rozhodně lepší, nabídka i šance dostudovat byla větší, firma vycházela daleko více vstříc. Dnes je prý studium umožněno po dlouhých jednáních jen někomu, navíc na něj musí čerpat dovolenou, studijní volno se neposkytuje. Velkou roli v tom podle ní hrají především finance. („...ffff...ted'ka máme, i dyž tam pravda nechodim, protože už jako vubec ta- ten system toho měě je dost jako dalekej – máme mmmm dotovaný z Evropské unie ee výuku angličtiny... kurzy, který sou dotovaný, je to refundovaný aji mzdu ti refundujou, jo, takže musí se to jaksi – pečlivě, musíš se podepsat do té prezenčky – Jo, žes tam teda byla, páč Ti – úřad práce a Evropská unie ti – ti platí tu mzdu, co, co strávíš v tý angličtině, no ale – prostě nemá to žádněj systém. No... Takový prostě...hmmm...mě to nic nedává, jo?... - jako dybych neměla co na práci, jo tak si tam pudu pokecat žejo.... : - i dyž mě to třeba nic nedá, no tak ale nemusim sedět na tom svym fleku, ale já tam prostě sedět musim, eee třeba fakt, nemužu vodejít ani na záchod, jo –...- vim, že, vim, že kolegyně... - tak studovala v podstatě při zaměstnání, ale samozřejmě – studovala nákou speciální pedagogiku nebo něco jo- No, ale to v podstatě si nadělávala, jo...studijní volno jako takový ji firma neposkytovala, ale umožnili prostě to, že si mohla vzít náhradní volno, to, nebo dovolenou prostě jak potřebovala no... Mysim si, že dřív to bylo lepší...ted'ka je to takový, že všechno stojí peníze, všude se šetří – ...Takže oni eee mnohem vic zkoumají, esi je to pro ně jako pro tu firmu přínosný –... už to neni zdaleka tolik, co dřív...Prostě šetří se no...ve všech směrech.“)V podniku přesto existují benefity, například v podobě penzijního připojištění, což narátorka vítá. Přes benefity se rozhovor stočil na téma podnikových rekreací. Podle vyprávění narátorky měl ZKL Brno/Zetor několik rekreačních objektů různé velikosti v blízkosti Brna i dál od města. Několik dovolených se svými rodiči prožila. Podle všeho to byly příjemné dny, které člověk mohl vyplnit buď vlastním programem, nebo se zúčastnit programu organizovaného, který byl značně různorodý. („...- něco na Rejvízu, pak bylo něco na Roudce – to je tady u Velkých Opatovic, tam sme byli několikrát, mysim, že Kozí Horka... – joo, no byla sem. Byla sem aji na Jitřence. Několikrát. A byla sem, vlastně eště si pamatuju, dyž sem byla tak, dyž mě byly tak tři? – tři a čtyři, mysim dva roky po sobě sme byli – na té Roudce právě. no to bylo s rodičema, čoveče asi jo, nějaký programy tam byly dycky večer v jídelně a tak jako – aji v odpoledne – no a přez den si každej dělal...v podstatě podle sebe –... tady to byla jakoby rodinná rekreace, ale zase, žejo pro ty – vim že sme tam aji, aji mysim, že večer na náké té tammm – někdo tam

zpíval nebo se tam promítal nějaký filmy a –... Každý den tam něco bylo.“) S daleko horšími vzpomínkami se ale svěřuje v souvislosti s letním táborem Jitřenka. V tomto místě je rozhovor zajímavější v tom, že tazatelka se tohoto tábora kdysi také zúčastnila a zdá se, že její dojmy a dojmy narátorky se do značné míry shodují. Hlavní nevýhodou tábora se zdá být jeho přílišná organizovanost a také masovost. Zkušenost s Jitřenkou srovnává s pionýrským táborem, na který má viditelně příjemnější vzpomínky. Na Jitřenku jezdila prý hlavně proto, aby měla nějaký program na prázdniny, protože jiné možnosti se s ohledem na úzkou rodinu a vytiženost rodičů nenabízely. Zajímavá je její poznámka, že na Jitřenku jezdila proto, že ta byla vždycky jistá (byla podniková od Zetoru), kdežto tábory od maminky z práce nebyly jisté (neměli své vlastní tábory). Narátorka tedy považuje aituaci, že k podnikům patřily jejich vlastní tábory za celkem běžný? („Mě mě to úplně, já tam, já nevím, jak to bylo dyž si tam byla ty, ale – ale dyž sem byla já na Jitřence, tak to furt jako rozhlas tam hlásil ted’ ráno, ráno byl na rozcvičku se pouštěla jakási šílená hudba, pak byl nástup, nevím esi byl ráno a večer nebo jenom jeden...jo, furt se tam vlajka stahovala s tím ...no prostě HRO-ZNY... no...a to já sem vlastně na tu Jitřenku jela jenom proto, že, abych byla teda někde vo prázdninách, kromě tábora co sme měli vod pionýra, vlastně vod toho, co sme jezdili s tím – s tím oddílem, tak to byl takovej jako – tam sme jezdili pod stan žejo ---mmm –... noo a pak sem jela, pak sem jela na Jitřenku, žejo, protože prázdniný, jaksi dva měsíce noa co, žejo – naši jako dovolené moc neměli –... a – když – jako na Jitřenku sem moc jezdit nechtěla – ale Jitřenka byla dycky jistá, jo?... mamka dělala ve firmě, kde vlatní tábor neměli a dycky dostali několik míst na na nákejch jinejch – prostě –...- takže sem byla třeba – v Jeseníkách – dvakrát nebo třikrát, dvakrát na jednom a jednou na nějakým jiným a pak eště někde, a to bylo fajn, jenže nikdy se nevědělo, kolik těch míst bude –...a jesi to třeba ta máti dostane, protože vlastně sme byli s bráchou dva, tak chtěla, abysme jeli – na stejnej....nooo, takže někdy se stalo taky, že prostě ona nedostala dvě místa, alee – otec dostal, takže – sme jeli na Jitřenku no. (nepříliš nadšeně)“).

Tazatelka se vrátila k rodině a zajímala se o situaci před a po rozvodu rodičů, ke kterému došlo v narátorčiných osmi letech. Nezdálo se, že by narátorka měla nějaké negativní vzpomínky, prohlásila, že spíš to jak otci, tak matce prospělo, že se jejich vztahy a zlepšily a dokonce se smíchem vzpomínala na to, jak si třeba maminka sama sobě posílala alimenty. („Ne já myslím že naši spolu vycházeli líp dyž byli rozvedení. Mnohem líp. Dokonce (smích) dokonce to byla taková sranda, protože otec na nás musel platit alimenty, žejo. no a ona si je mamka posílala sama ☺Von jí to dal dycky

jako jo a vona prostě aby měla tu složenku nebo aby on měl složenku, že to poslal – ...no tak prostě ona to vyplnila a šla to poslat - ☺“).

Pak se rozhovor opět stočil na podnik, lépe řečeno, na některé vymoženosti občanské vybavenosti, které byly v podniku dostupné – pobočka pošty, spořitelna nebo podnikový autobus, který pravidelně jezdil v areálu závodu. Podle dobového tisku bylo v areálu více než 20km silnic. („...tam byla – tam byla spořitelna, bylo tam takový vokýnko a dokonce tam byla i pobočka pošty v Zetoru... jo á---eee--- tam bylo prostě šhecko, tam dokonce po areálu jezdil autobus. no –normálně ze začátku vobyčejnej velkej autobus dopravního podniku, bylo tam asi...já nevím kolik přesně, já to teď plácnu, ale asi deset nebo jedenáct zastávek –...okolo. Konečná byla – u slévárny, tam byla asi dvacet minut pauza a pak to zas jelo zpátky. A potom dyž sem tam nastoupila, to už sem zjistila, dyž sem tam chodila na brigádu. Když sem chodila na gym. O prázdninách. Á – pak dyž sem nastoupila do toho Zetoru, tak jezdil autobus sice taky, ale už to byl jenom mikrobús.“) Zvláště na autobus narátorka vzpomíná jako na velmi přínosnou záležitost, která mnoha zaměstnancům usnadnila práci. („Ale jako to bylo dobrý jo, protože mmm potřebovalas jít já nevím dejme tomu z Hradu, což byla administrativní budova žejo – tam byl šeckno a potřebovalas jít na tu slévárnu a von je to kus jak blázen jo jako. S nákejma dokladama neboz něčím...třeba.“) V souvislosti se vzpomínkami na dřívější rozlohu závodu se narátorka se smutkem a jistým rozčilením v hlase baví o tom, jak se závod zmenšuje, že podnik poskytuje čím dál méně a že například v minulosti bylo dopravní spojení na jednotlivé směny prostřednictvím mhd daleko lepší, než je dnes, že si to byl podnik schopný vyjednat. („... tam vlastně zajížděly všechny autobusy vlastně do té smyčky k Zetoru jo, mm prostě celej den jako v podstatě. Nebo ee hlavně dyžž rano začínala směna a v poledne končila a eště večer vlastně třeba z vodpolední taky...a ted? Ted’ přijede ráno mysim dva autobusy z města mysim osmapadesátky a pak už ne a –... a odpoledne jede (hořké pousmání) ve štrnáct, štrnáct osumnáct – jeden! – jeden jedinej a jinak musíš jít nahoru aššš – prostě k silnici nebo na tramvaj.“) Tazatelku zajímala také narátorkčina zkušenost s pracovními sobotami, více či méně dobrovolnými brigádami a přesčasy. V minulém režimu tolik využívané například při významných jubileích, sjezdech strany nebo ke splnění oslavných závazků, přijímaných při všemožných příležitostech. Narátorka uvedla, že zažila pracovní soboty a s brigádami měla zkušenost spíše až po revoluci, kdy ale její účast víceméně vyplývala z jejího rozhodnutí, které bylo motivováno nejen finančně, ale i faktem, že společná práce na vybudování nového působiště oddělení měla jistý stmelující efekt pro kolektiv. („No já si pamatuju že byly eště normálně pracovní soboty. a – pak už to teda - ale nebyly teda

každý týden, žejjo. Bylo to jenom tak jako vobčas. I do školy sme chodívali vobčas ešte v sobotu dyž byla pracovní, ale to se většinou přesunul nákej svátek - aby ta sobota prostě pak se šlo v sobotu no, protože – se to jako nahrazovalo no. Ale jo pamatuju, ale to sme měli vlastně zase dobrovolně brigády, dyž sme byly – byly pídýsi a stěhovali sme se na – do – nemůžu říct do nové haly, ale do haly kterou nám Zetor milostivě jakoby přenechal – sme si museli na svy naklady, protože sme byli jina organizace, nechat udělat nový podlahy a – v té hale, a regály a já nevím co. Pak střechu opravit protože tam zatýkalo a to sme se stěhovali, vlastně šechny ty sklady co sme měli po areálu, což jich bylo asi z pěti nebo z šesti objektů do té jedné, tak sme chodívali v sobotu taky. Šichni. Kromě asi dvou lidí z té firmy i ředitel všichni prostě jo všichni chodili, akorát teda – dva ne ☺... nebylo to nařízený, tak když sis chtěla přivydělat tak prostě to šlo.“)

Podrobněji se rozprávěla o tzv. řízené výpomoci, kdy pracovníci například z administrativy chodili v případě nedostatku pracovníků vypomáhat do výroby. O tom, že tato pomoc nebyla příliš efektivní a ve výsledku často přinesla více škody než užitku, lze po jejím vyprávění jen stěží pochybovat. („...akorát se chodilo na takzvanou řízenou výpomoc- a to chodili lidi z kanceláře, dycky do nákýho provozu, kde mmm prostě jim chyběli lidi....tedka to se najímají brigádnici. Ale dřív to tak nebylo – fff – takže se vytipovaly oddělení s kterýho prostě musel poslat dva lidi – na měsíc – do výroby. No takže prostě asi sem byla taky asi dvakrát nebo třikrát jo. Prostě vyfasovalas montérky a šlas...zas na druhou stranu mě to třeba bylo jedno. Ja vim, že sem jednou dělala v eletrodílně. Hmm a tak to nebylo zas až tak hrozný. Dobrý celkem. Ty na mě neměli žádný nároky, že bych tam musela já nevím, tam sem dávala náky propojky do nákejch světlometů – a žárovky, prostě sem kompletovala to světlo celý. No tak mě to baba ukázala, tak sem potom jako to a že voni teda měli denně udělat jako padesát nebo za hodinu pade – já nevím jo – á já sem udělala dvacet no. No tak sem udělal dvacet no. (tón „ a jako co má bejt se z toho nezblázním“) Prachy sem měla pořád stejný jako dybych byla v kanceláři. Mě to bylo jedno.“).

O svém současném působení v podniku nemluví rozhodně s nadšením a je z něj cítit velká nespokojenost („Mě se tam nelibi nic :-D (hlasitý smích) ...Ne. Ne. Já tam chodím jenom kvůli tomu, že tam mám práci. Fakt teď už jako – dyby bylo něco jinýho, tak už du pryč. Hned.“) V současnosti jí vadí hodně špatné mezilidské vztahy a také privilegované postavení občanů Slovenské republiky jak v rámci podniku, tak při jejich případném náboru. („Blbý vztahy, to jo. To taky. Nejvic mě tam vadí ty Slováci, kteří teda samozřejmě Slováci jsou majitelé, ale potom – jedinej předpoklad, aby tě vzali na nákej dobrej flek je – že si Slovák. A že si blbec – to je druhá věc.“) Pokud jde o

současnou situaci ve výrobě, optimismem neoplývá. O posledním novém modelu traktoru má pochybnosti ohledně jeho kvality, nemůže podle ní na trhu zaujmout a kromě jména už vlastně nemá s tradicí a kvalitou dřívějších strojů Zetor nic společného. Mluví o chybějící poptávce a odbytu, o plánech vedení omezovat výrobu nebo propouštět. Strategie, které vedení přijímá jako případné řešení problematické situace podniku, vidí skepticky a nevěří v jejich přínos. („Ale jo...ale teďka třeba – je nověj model- kterej už jako nemá ze Zetorem společnýho nic, jenom ten název. Protože – tudle je něco z Indie, tam je kus z Itálie, tam je kus z Polska, tam je jo-- prostě – je to JENOM skládačka...Nejhorší na tom je, že voni chtěou ten ÚBYTEK vlastně těch financí eee jaksi nahnat na náhradních dílech jo, ale dyž si vemeš že traktor stojí –fff – teď ten nejlevnější třeba šest set tisíc – á fff my máme plán třicet milionů v náhradních dílech měsíčně, tak kolik je asi – to je v podstatě já nevím dejme tomu – ...jo kolik by se toho muselo prodat, když teď jim chybí pět set traktorů. Jo.“)

Mezi další výhody, které podnik zaměstnancům nabízel narátorka počítá možnost ubytování v tzv. svobodárnách, které byly hned u podniku a byly do konce 80. let postaveny troje. Ty poslední zároveň se známým brněnským hotelem Voroněž, se kterým jsou si exteriérově velmi podobné. Na jejich výstavbě, stejně jako na výstavbě hotelu se v rámci brigád podíleli právě zaměstnanci ZKL Brno/Zetoru. Dnes jsou jak svobodárny, tak hotel v soukromém vlastnictví, podobně jako řada dalších objektů, které dříve patřily podniku. Ze všeho nejvíc jí na současnou situaci v práci vadí stav mezilidských vztahů. Stěžuje si na strašnou „buzeraci“ a atmosféru strachu, šířenou mezi lidmi a na lidi ze strany vedení. V tomto ohledu se pro narátorku nic nezměnilo oproti minulému režimu – spíše naopak. Rétoriku různých sdělení a akcí iniciovaných ze strany vedení přirovnává ke komunistické, pouze s tím rozdílem, že cíl se změnil. Dříve se mělo donášet na někoho kvůli případným politicky nekorektním názorům, dnes je možné donášet prakticky na kohokoli cokoli, protože formulace toho, co je považovaného za špatné je natolik vágní, že umožňuje jako problematické interpretovat nevyjmenovatelnou řadu situací. Pro vedení se jedná o prostředek, který jim pomáhá „šetřit“ na mzdách zaměstnanců (odebrání odměn například) nebo například jak někoho propustit bez odstupného. („...jako tenkrát – byly takový – bylo to takový srdečnější žejzo, nikdo se ničeho moc nebál, jak teď, se každěj bojí cokoli říct – byly třeba narozeniny, tak se donesla flaška, žejzo v poledne se ve dvě prostě...začlo slavit – noo a pak byl eště přesčas že, tak - :-D. A téď?! Ted' ti prostě, ted' tak jako přídou za Tebou v jednu hodinu, ať deš dejchnout a ták, třeba... bezpečnostní technik se rozhodne, že prostě dneska eště nikdo nedejchal – no tak si z každýho voddělení někoho veme a –...

jo, pod' no...ne ale mě to jako, aji jeden den sme museli jit uplně šichni a to sem říkala jako mě todleto tak jako strašně uráží, to jako jako jo, že prostě si – eště tam si podepsat že teda jako jo...že to bylo negativní a říkám „no tak to jako“... :a to mě jako to mě docela jako vadí jo. Nebo ten slavněj etickej kodex – jo to taky. To prostě (sarkasticko hořký smích)...A pak eště počkej - já nemám ale – nemám káblík sem si fotila, to mě taky – „Staň se Zetorákem“ se to menuje, je to takovej plagátek –... na áčtverce a ted' taky, že dyž uvidíš něco, tak takový... “staň se cihlou ve zdi“ a tak – to sem říkala no tak jako de to sme, to je jak za komančů toto...jooo, neříkáme si soudruhu, ale ale je to to samý – To mě jako – vážně mě to uráží a vadí mě to jo. IP: Jo...Too, to právě já sem říkala, mě to přide uplně to stejný prostě, akorát že - změnily se používaný slova, ale ten obsah MV: ten obsah je stejnej, možná eště horší ted'. IP: Jo? No protože je to přidáný vo to, že tě můžou vyrazit žejo.MV: no...a – a dyž bonzneš někoho, tak ti možná přidaj prachy. Tam to sice nepíšou, ale je to tak.“)

Pozitivně naopak hodnotí fakt, že se stále, byť s jistými omezeními udržuje tradice, kdy vedení podniku přeje k životním jubileím a přidá k tomu nějakou fiannční částku jako dárek. Stejně je tomu i při odchodu zaměstnance do důchodu, případně když dosáhne určitého počtu odpracovaných let (*„...no je fakt, že ted'ka jako pořád to eště je, jako že když máš výročí, životní, kulatý – třeba padesát let jo, což budu mít příští rok, jesi se toho dožiju – tak eee dostaneš nákou částku peněžní... Když budeš mít výročí, jako třeba třicet let budu mít v září v Zetoru, pokud mě nevyhoděj, tak zase dostaneš náký prachy, jo...nebo dyž deš do duchodu, třeba kolegyně šla – vlastně v podstatě hned po Novym roce, tak dostala asi šedesát tisíc jo?... Na ulici je nenajdeš jo, takže – jo tady todleto dyžž ma jako životní výročí nebo – nebo výročí vlastně toho, že seš tak dlouho zaměstnaná v týdletý firmě, tak eště jako jo. Eště něco jako dávaj no...“).*

Poté, co se závod ložisek a závod traktorů rozešel, pracovala narátorka ve firmě, která zajišťovala zásobování, fungovala pod Zetorem, ale vlastně byla to samostatná firma. Vzpomíná na toto období s evidentním potěšením, které ostře kontrastuje s hodnocením situace dnešní. (*„...dyž sme byli to pýdýsí, což je já nevím mmm čtyry roky to skončilo, ale ... předtim sem byli mysim já nevím dvanáct nebo třináct let, ta firma zvlášť, tak sme měli vánoční večírek žejo, měli sme na jaře sme jezdili já nevím jako na kola a taklenc jako – prostě i s ředitelem a tak jo – prostě –... eee to bylo o tom, že sme jako jedna byli taková dost jako dost jaksi semknutá společnost ... šichni na nás koukali skrz prsty, páč si mysleli kolik berem peněz a já nevím co, jo. jo. Ale my sme prostě – mm – aspoň já za sebe mužu říct, že mě to hrozně bavilo jako jo.. to sem fakt rada chodila do práce a jako jo. Prostě dyž sem se naučila něco novýho a nebo to, tak*

jako tenkrát jo - dokonce jsem psala i francouzský mejly žejo. - ted' už na to kašlu a pišu je anglicky. :-D Ale jako hmm tenkrát to byla taková jako hm...taková jako radostná doba, jo. Jako byly sme tak jaksi víc v klidu, nikdo nás příliš nebuzeroval jo, šichni se snažili. Abysme teda – hodně utržili, hodně vydělali. Ted' už na to každě kašle.“) O mimopracovních vztazích se vyjadřuje narátorka v tom smyslu, že se dodnes udržují, i když ne v takové míře. Jsou ale ovlivněny poměry ve firmě a třeba ona sama se podobných mimopracovních setkání například v restauraci už nezúčastňuje – za prvé ne všichni účastníci jsou jí příjemní, za druhé má obavy z „nastrčených“ lidí z vedení, kteří čekají na to, co jeden o druhém někdo v podnapilém stavu řekne. (*„No a zase jo, dyž ty lidi pořád jaksi – mmm se vidaj v tý práci a tak jo, tak se domluví a jdou někam na pivo třeba jo, ale – my sme ted'ka vlastně taky měli v pátek, ale já sem říkala, ja už tam nejdu, protože už tam začínaj chodit jiný lidi a prostě – ti co tam sou, tak s těma si jaksi nemám co říct, příliš... jo...a v podstatě dycky to dopadne stejně jo. V podstatě dycky se tam ve finále vožerou jo a... no právě! Jo „Stň se Zetorákem“, jo že tam začli chodit právě i z jiných... z jinejch oddělení a ne že bych je nerada viděla, ale nemusim zrovna s nima.“)*

Oficiální oslavy před rokem 1989 podle sebe nijak extra neprožívala. Pokud šlo o První máj, prý o její přítomnost zájem moc nebyl a když už přece, tak řekla, že jde se svým pionýrským oddílem a „měla klid“. Také se zamýšlela nad motivy, se kterými někteří její kolegové chodili do průvodu. Rozhodně tvrdí, že spousta lidí s tím už tenkrát nesouhlasila, ale prostě třeba neměli lepší program, případně v účasti hrála roli motivace v podobě občerstvení na konci průvodu nebo dostupnosti jinak nedostatkového zboží v obchodech na trase průvodu. (*„...jako tenkrát – samozřejmě byli lidi, kteř jaksi už – ve svý podstatě věděli, že že s tím nesouhlasí... anebo že jim to vadí nebo něco. Mě to zase až tak nevadilo, ale – jako prostě sem to ani nevyhledávala. Tak vono stejně jako jo, dyž na prvního máje stejně věčinou nic nejezdilo, takže dyžs chtěla někde jet ja nevím jo na vejlet nebo jít někde do lesa a nemělas zrovna auto, tak – no tak stejně jako smula žejo, až vodpoledne...no tak jako do prvního do průvodu se chodilo proto, že třeba na trase průvodu byl – v zeleninách mívali banány jo? :-D... asi tak jo.“)* Podobně prý fungovaly taky tzv. Mírové slavnosti, které podnik ZKL/Zetor Brno pořádal v létě v tehdejší Gottwaldově, dnes Mariánském údolí v Brně. Tam prý byly hlavními tahouny k účasti na politicky orientované sešlosti nejen nedostatkové zboží, ale také vystoupení tehdy populárních zpěváků či zpěvaček. (*„Já sem tam teda nikdy nebyla, ale taky tam bylo šecko, co jo jo, takový to nedostatkový zboží nebo ovoce zelenina a tak, co normálně nebylo – tak tam bylo! Jo, jo, dyž to – já nevím kdy to bylo,*

to bývalo někdy v létě, snad v červnu nebo v červenci, nevím přesně – tka to byly takový jako – politický a ted' aby tam nalákali lidi tak ee tak tam bylo já nevím třeba mmm nákej populární zpěvák, nebo skupina – nebo něco jo, aby tam teda ty lidi šli – tak – tak to tam bylo.“)

Na dotaz tazatelky se také svěřila se svými zkušenostmi pokud jde o stranickou příslušnost – jestli ji někdy navrhovali členství, případně někomu z jejího okolí a jak to probíhalo, případně jaký na to měla pohled. Některé příběhy jsou spíše úsměvné („*neee, to jako hmmm...dycky musel byt někdo z oddělení, jo. Někdo byl členem a potom jako – ja nevím, jak ta organizace byla, to bylo jinak než třeba odborový organizace, což bylo třeba na – ee já sem dělala v konstrukci a k tomu patřilo, patřila ještě změnový řízení a byly sme jedna taková eee jako buňka jo. Ale ti komanči to měli trochu jinak, takže fff tam byli hlavně – hlavně dělní – cí – a z těch techniků prostě sem tam někdo. Jo? A dycky prostě jednou za čas museli někoho přijmout, jakože za kandidáta – a – až byl kandidát, já nevím jak dlouho, to nevím, to by ses musela zeptat tatky protože já to fakt ne – netuším ani, tak ho teda potom třeba dyšš – vo to stál hodně - tak ho teda přijmuli do tý strany. No ale vono to nešlo hned jakože já se přihlásím, tak mě vemou ...A ted'ka já vim, že dyž eee – já sem vlastně nastoupila do tý konstrukce než sem šla na mateřskou, tak sme měli kancelář za jídelnou. A v té jídelně mívali ti komunisti schůze. Čas vod času. Ale tam byla jenom, to byla ta uzká zed' žejo, tenká, takže bylo šecho slyšet. A voni ve dvě hodiny začly schůzovat... a ted' tam si pamatuju – nevimmm, nevimmm jak to bylo, ale náky borca tam prostě jako lanařili hrozně a – a že tedá jako je kandidát, a že tedá že teda ho přijmou jako do tý strany a – a von říká „no, ale já jako – já nemůžu“ a jakože „proč nemůžete“ a on říká „no vite, vona manželka je katolička a ona řekla, že se mnou nebude spávat, když do tý strany vstoupím.“ :-D jo a tohle jo. Ale naprosto vážně. A ted'ka voni jakože soudruhu a to – no prostě nák to tam řešili, jak to dopadlo nevím, ale mě to přišlo tenkrát tak strašně srandovní jako jo jo. Ona se mnou nebude spávat“)* jiné, rozhodně nepatřící k ojedinělým, už méně („*No já vim že třeba muj – dejme tomu, jak se to veme šéf – tak tomu tomu je ted' pětadesát a von jako byl jo jako jo. A von říká, no tak divej se jako – dyž se mě zeptali a já sem řekl že a nechci, tak voni říkali „soudruhu a ty nemáš děti? Ty nechceš aby studovaly?“ A bylo no...a bylo vyřešeno.“)*

Vyjádřila se také ke svému tehdejšímu povědomí o opozici a disentu. Mluví o roce 1968, o Chartě 77 a pravděpodobně dokumentu Několik vět, který zaměnila ve svých vzpomínkách za Dva tisíce slov. Celkově se ale přiklání k tomu, že vlastně běžná veřejnost nic moc nevěděla v tu dobu, že to málokdo až tak moc vnímal a že některé

současné interpretace jsou dost scestné. („*No je fakt že v tom osmašedesátym to bylo jakože dost hustý, jo, ale to sem byla malá holka, tak sem to ňák tak jako mmm nevnímala až tak moc jako ti dospělí ááá pak dyž byla Charta sedmdesát sedum, tak to se teda vědělo, že – ale zase –normalni člověk se k tomu ani nedostal –co tam vlastně bylo... . A dyž bylo Dva tisíce slov tak jako taky nic moc... jenom se vědělo, páč zase – něco bylo v novinách, nebo v televizi se řeklo, že ten a ten – něco podepsal – tak šichni se pak začali pídít „co to vlastně bylo“!. Ale jako normálně to lidi nevěděli... si myslím teda, pokud u toho zrovna nebyli.“) Podrobněji se rozpovídala o vlastních vzpomínkách na rok 1968 a invazi vojsk Varšavské smlouvy („*nooo ja jako si pamatuju, že- že se hazely, jakože litaly, padaly prostě letáky... - z letadel a tak jako jo, že sme nosili trikolory... - jo, na límci nebo někde. No á – že furt jako v rádiu pořád se jako říkalo, jak cosi a – ale ňák sem to – samozřejmě mě byly čtyry roky žejo, takže sem jaksi nevěděla kerá bije.“) Přímo u nich v rodině se politika příliš neřešila, přítomnost Rusů byla sice vnímána negativně, ale jaksi s tím byli smířeni, že to tak prostě je a bude a nic moc se na situaci nedá změnit. Zajímavé, jak pro vyjádření situace používá část z jednoho tehdejších oblíbených hesel. („*No ták...v podstatě nějak...pořád, pořád se o tom mluvilo žejo, protože ty Rusi tady furt byli, jo a vlastně než, než vodtáhli, tak to trvalo strašně dlouho jo – ale ňák fff sme se vo tom nebavili jako v tom smyslu, že už aby byli pryč nebo ňák tak. No né, prostě se to bralo, že – sou tady na věčné časy a nikdy jinak, žejo.“)***

Při hodnocení změn roku 1989 je to pro ni dost těžké. V osobním životě je v naprosto jiné situaci, takže nějaké srovnání podle ní ani moc možné není. („*V podstatě © Já to...já to mám teď úplně jinak jo, protože já sem teďka v podstatě jakoby svobodná... Takže nemusím nic.“)* Pokud jde o práci, cítí se daleko vytíženější. Před revolucí prý byly situace, kdy nebylo co dělat, dnes sice je, ale i tak mají na oddělení kolegy/kolegyně, kteří/které evidentně odvedou daleko menší výkon než ostatní a přesto to nikoho z vedení nezajímá. („*Jo. To kolikrát sme v tý práci seděly a jako – jenom že tam sme. Jako – jako doted' někteří takle sedí, žejo. Jenom tak jako že se zúčastní...no tak jako šichni to vidí. Ale nikdo s tím nic nedělá.“)* Přesto připouští, že pře rokem 1989 byla v závodě jistá přezaměstnanost a jistota práce nevedla zaměstnance vždy k maximálním výkonům. („*No není to tak úplně přitaženy za vlasy, prostě – fff- někde to tak bylo, že vopravdu třeba měli – víc lidí na stejnou jaksi – na stejný množství práce- třeba vo tři –nešš na jinym voddělení. - a stíhat to museli, žejo. Jenže tenkrát se nikdo nepropouštěl, žejo.“)*

V tomto rozhovoru došlo také na obšírnější vyprávění o trávení narátorčina volného času. Svěřuje se, že ji velmi bavil pionýr, se kterým má spoustu zážitků, také velmi ráda a dobře společensky tancovala – do soutěžního tancování se nakonec nerozhodla jít kvůli pro dívky poněkud diskriminačním pravidlům („*blbý je u toho tancování, že vlastně ta ff dosažená jaksi třída ee zůstane tomu partnerovi, ale ne holce.*“). Velmi ji od dětství bavilo kreslení, v pozdějším věku se pak věnovala různým druhům ručních prací (šití, pletení, výroba oblečení či originálních šperků). („*No mě hrozně bavil ten pionýr, jo, pač sme furt byli někde venku a tak, takže to bylo takový – jednak – fff sme měli dobrýho vedoucího, že nám udělal dycky jako ff bezva program a furt sme hráli ňáky – jakoby dlouhodobý hry, jako – celej třeba rok školní sme hráli ňákou hru žejo, to bylo furt bodovaný a furt prostě to... prostě ňáký šílenosti, pak byl tábor, to zase bylo, zas poklad a takový* (o pionýru mluví s lehkým úsměvem v hlase, evidentně dobré vzpomínky). *Takže todle. Pak mě bavilo – mě bavilo tancování. Mezitím teda to kreslení... Tam sem chodila vlastně – tři roky. Vlastně čtyři. No á – furt sem něco dělala doma, já nevím, furt sem si – furt sem si šila, furt sem něco pletla á dělala sem si botý a – a náhrdelníky a já nevím co šecko jo, prostě tak jako – spíš ee tu oděvní tvorbu.*“)

ÚSTAV PRO SOUDOBÉ DĚJINY AV ČR, v.v.i.

Vlašská 9, 118 40 Praha 1

Tel: 257 531 122, Fax: 257 531 121

E-mail: usd@usd.cas.cz, www.usd.cas.cz

CENTRUM ORÁLNÍ HISTORIE

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i.

Vlašská 9, 118 40 Praha 1

Tel: 257 531 122, Fax: 257 531 121

www.coh.usd.cas.cz

Udělení souhlasu ke zpracování a zpřístupnění osobních a citlivých údajů

Podle zákona č.101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, ve znění pozdějších předpisů, uděluji Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR svůj souhlas se zpracováním k vědeckým a vzdělávacím účelům svých osobních a citlivých údajů, zaznamenaných během rozhovorů, které jsem poskytl v rámci výzkumného projektu „Česká společnost v období tzv. normalizace a transformace: životopisná vyprávění.“

Souhlasím také, aby rozhovory byly uloženy ve Sbírce rozhovorů Centra orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR a ve formě obrazového a zvukového záznamu nebo přepisu zpřístupňovány k vědeckým a vzdělávacím účelům.

Další ujednání:

.....*ŽÁDNÁ DALŠÍ UJEDNÁNÍ*.....
.....
.....
.....

V *BRNĚ* dne *21.3.2013*

[Podpis]
.....
podpis